
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**ВИПУСК 120
(частина I)**

ACTUAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL RELATIONS

КИЇВ – 2014

Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць.
Випуск 120 (частина I).

К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Інститут міжнародних відносин, 2014. – 274 с.

У Збірнику розглянуто актуальні питання розвитку сучасних міжнародних відносин, міжнародного права, міжнародних економічних відносин та міжнародної інформації.
Розраховано на викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів.

Редакційна колегія

Головний редактор: Копійка В. В., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

1-ий заступник головного редактора (науковий редактор): Дорошко М. С., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

2-ий заступник головного редактора: Хмара М. П., кандидат економічних наук, науковий співробітник, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відповідальний редактор: **Макєєнко Л. Ф.**, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Члени редакційної колегії

Арнольд Райнер, доктор юридичних наук, професор, Регенсбурзький університет (м. Регенсбург, Федеративна Республіка Німеччина).

Балюк Валенти, доктор політичних наук, професор, Університет Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Республіка Польща).

Вергун В. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Губерський Л. В., доктор філософських наук, академік НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дайнеко В. В., кандидат філологічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дец Йоахім, доктор політичних наук, професор, Ягеллонський університет (м. Краків, Республіка Польща).

Довгерт А. С., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кашкин С. Ю., доктор юридичних наук, професор, Московський державний юридичний університет ім. О. Є. Кутафіна (м. Москва, Російська Федерація).

Кисіль В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Коппель О. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крижанівський В. П., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крушинський В. Ю., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кремон Маріз, доктор юридичних наук, професор, Європейський академічний інститут (м. Флоренція, Італійська Республіка).

Мальгін А. В., доктор політичних наук, професор, Московський державний інститут міжнародних відносин (Університет) (м. Москва, Російська Федерація).

Манжоло В. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Матвієнко В. М., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Муравйов В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пахомов Ю. М., доктор економічних наук, професор, академік НАН України.

Перепелиця Г. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пирожков С. І., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України.

Пузанов І. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Рижков М. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Розач О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Сіскос Євангелос, доктор економічних наук, професор, Державний технологічний навчальний інститут (м. Касторія, Грецька Республіка).

Скороход Ю. С., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Філіпенко А. С., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Фурса С. А., доктор юридичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Шемшученко Ю. С., доктор юридичних наук, професор, академік НАН України.

Циганов С. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Шнирков О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Адреса редакційної колегії:

04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1, Інститут міжнародних відносин, тел. 483-11-25.

Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» заснований у 1996 році. Засновник: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Збірник наукових праць внесено до переліку наукових фахових видань України з юридичних, політичних і економічних наук.

Постанова президії ВАК України № 1-05/8 від 22. 12. 2010 р.

Електронну версію видання розміщено на сайті «Актуальні проблеми міжнародних відносин» за адресою <http://journals.iir.kiev.ua> і передано до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та представлення на порталі наукової періодики: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

Всі права застережені. All right reserved. При цитуванні обов'язкове посилання на Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин».

© Інститут міжнародних відносин. 2014.

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 341.123; 341.171

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ НА СУЧАСНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ

Камінська Н. В.

Доктор юридичних наук, професор кафедри загальноправових дисциплін Національної академії внутрішніх справ.

Анотація. Серед існуючих численних тенденцій і закономірностей політико-правового розвитку в сучасному світі, можна відзначити, глобалізацію, інтеграцію, конвергенцію, регіоналізацію і т. д. При цьому навряд чи однозначно визначити переважаючі з них на певному етапі розвитку загалом, у тій чи іншій сфері зокрема.

Для молододі держави України, так само як і для багатьох інших держав, важливо з'ясувати виклики, загрози і небезпеки, а також перспективи і нові можливості згаданих процесів. Це особливо актуально в умовах трансформаційних процесів, проведення конституційної, адміністративної, судової та інших реформ, розбудови громадянського суспільства, удосконалення національного законодавства, імплементації міжнародних стандартів.

Так, глобалізація є процесом, що широко розгортається, включає комплекс складних соціальних явищ, що еволюціонують і змінюються в часі, сприяють перетворенню локальних проблем у глобальні, відкриває великі можливості для розвитку людської цивілізації. Під її впливом відбувається трансформація суспільного ладу, формується нова спільнота – глобальна соціальна система відкритого типу, центральний елемент якої міждержавні відносини. Наслідки глобалізації можуть бути як позитивними, так і негативними.

Інша тенденція – регіоналізація – передбачає на основі принципу децентралізації і субсидіарності встановлення балансу взаємовідносин центральних і місцевих рівнів публічної влади. Її ширше розуміння визначається як процес створення регіональних міжнародних систем з відповідними організаціями. Основу регіоналізації становить регіоналізм як ціннісно-раціональна орієнтація на регіональні пріоритети на противагу тенденціям уніфікації та централізації.

У сучасній науці викликали певний інтерес і поняття «регіональна інтеграція», правова конвергенція та ряд інших, які зумовлюють кардинальні зміни на засадах децентралізації і деконцентрації повноважень та відповідальності, місцевого самоврядування, демократизації управління. Їх результатом є формування і розвиток європейського правового простору, регіональних міжнародно-правових систем, еволюція і зближення національних правових систем, активніша співпраця регіональних міжнародних організацій. Дані процеси впливають не тільки на правові норми, але і на такі важливі юридичні явища як правова культура, правова свідомість, праворозуміння тощо.

Ключові слова: глобалізація, регіоналізація, інтеграція, конвергенція, трансформаційні процеси, міжнародне право, міжнародні відносини, суб'єкти.

Постановка проблеми. Поряд з численними тенденціями і закономірностями політико-правового розвитку в сучасному світі, слід відзначити, глобалізацію, інтеграцію, кон-

вергенцію, регіоналізацію і т. д. При цьому навряд чи можна однозначно стверджувати, що переважає з-поміж них на певному етапі розвитку загалом, у тій чи іншій сфері зокрема.

Для такої молодшої держави як Україна важливо з'ясувати виклики, загрози і небезпеки, а також перспективи і якісно нові можливості згаданих процесів. Це особливо актуально на даний час, коли уже спостерігаються результати ряду реформ, насамперед, конституційної, адміністративної, судової, бюджетної та інших. Попереду ще довгий шлях розбудови інститутів нашої держави, громадянського суспільства, удосконалення національного законодавства, імплементації міжнародних стандартів, активна участь у міжнародному правотворчому і правозастосовному процесах України як повноцінного суб'єкта міжнародного права, учасниці інтеграційних і глобалізацій процесів.

Мета статті – Виходячи з вищевикладеного, доцільним, на нашу думку, видається здійснення аналізу сутності та особливостей поширених тенденцій сучасного розвитку – глобалізації та регіоналізації, з'ясування їх впливу на політико-правові, соціально-культурні та інші аспекти трансформаційних демократичних перетворень в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науці міжнародного права ряд учених, зокрема, В. Буткевич, Р. Вайринер, Ф. Весозо, І. Зубар, І. Лукашук, О. Поєдинок, Д. Пулковський, Л. Фосетт, К. Шроєр та інші, досліджували питання фрагментації міжнародного права, теорії універсалізму та партикуляризму, регіоналізму тощо.

Якщо у працях згаданих та інших авторів розглядалися тією чи іншою мірою, як правило, загальнотеоретичні положення глобалізації та регіоналізації, то стосовно трансформаційних процесів, які відбуваються протягом більше 20 років незалежності України, вплив на них таких явищ як глобалізація та регіоналізація комплексно досліджуються рідко.

Основні результати дослідження. Як свідчить наукова література з питань глобалізації, немає однозначного визначення її сутності, оскільки тут не існує єдиної позиції, погляди дослідників суттєво відрізняються. Можна погодитися з тим, що глобалізація є багатоаспектним явищем, включає такі виміри:

- 1) глобалізація як постійний тривалий історичний процес,
- 2) глобалізація як гомогенізація та універсалізація світу
- 3) глобалізація як відмова від існуючих кордонів держави [1-2].

Незважаючи на той факт, що процеси глобалізації спостерігались у попередні історичні періоди, розвивалися по мірі еволюції людського суспільства, дане поняття науково обґрунтовується лише в кінці ХХ ст. Іноді його ототожнювали з французьким терміном «мондіалізація», іноді сам термін глобалізація сприймався інакше, ніж зараз, тобто, як «процес міжнародного масштабу, обумовлений інвестиціями на фінансових ринках, які визначалися технологічними і технічними досягненнями та дерегулюванням» [3].

У цілому, глобалізація є процесом, котрий широко розгортається, включає комплекс складних соціальних явищ, що еволюціонують і видозмінюються в часі, сприяють перетворенню локальних проблем у глобальні, відкриває великі можливості для розвитку людської цивілізації. Під її впливом відбувається трансформація суспільного ладу, формується нова спільнота, яка кваліфікується чи характеризується як глобальна соціальна система або мегасуспільство, яке відноситься до типу відкритих, слабо організованих систем [4]. Центральним елементом цієї глобальної міжнародної системи виступають міждержавні відносини, загалом вона відрізняється значною автономією складових елементів.

Без сумніву, наслідки глобалізації можуть бути як позитивними, так і негативними. Тому закономірним є висновок, що управління цими процесами може бути забезпечено тільки через право як центральний нормативний регулятор у глобалізованій соціальній

системі. Це обумовлює становлення глобального права, що поки являє собою швидше сукупність нормативно-правових блоків, ніж систему. Хоча такі блоки глобального права як міжнародне право, регіональні міжнародно-правові системи і самостійні національні правові системи у сучасних умовах взаємопов'язані й взаємодіють, а не існують самостійно і відокремлено.

Взаємодія, спрямована на об'єднання, не є тільки інтеграційною – процеси диференціації також є невід'ємною частиною глобалізації. Дані процеси інтеграції та диференціації можна визначити двигунами глобалізації, з одного боку, та перешкодами, з іншого. При цьому не слід розглядати інтеграцію лише як процес, що сприяє глобалізації, а диференціацію як процес, який перешкоджає глобалізації тому, що інтеграція і диференціація, як і сама глобалізація, є внутрішньо суперечливими явищами.

Глобалізація вимагає для належного свого забезпечення розробки єдиних правових норм, стандартів, процедур, тобто їх уніфікації. Саме єдність права являється фундаментом, без якого неможлива сама глобалізація. З теоретичної точки зору, основою глобалізації повинно стати інтегральне право розуміння, виходячи з того, що право є його визначальною засадою, універсальною, незмінною за своєю суттю; у той же час – це динамічне начало, яке може бути змінено, доповнено, удосконалено. Висловлюються пропозиції щодо створення єдиного, універсального права, базуючись на інтегральному підході, що стало б основою інтеграції різних народів у сфері права [5].

На переконання ряду дослідників, процес глобалізації в праві проявляється у формі інтеграції, але сама глобалізація становить новий етап у розвитку людства, а не нове найменування інтеграції, тому в правовій глобалістиці та інших наукових напрямках слід приділити належну увагу цьому питанню.

Інтеграція правових систем є процесом, спрямованим на уніфікацію і гармонізацію правових систем різних країн, розробку системи єдиних наднаціональних норм, правил, стандартів. При існуванні даної системи не заперечується можливість функціонування і національних систем (підсистем) права, однак таким чином, щоб вони не суперечили єдиній універсальній системі. Тут виникає питання: як впливає інтеграція і глобалізація на згадані системи? У процесі правової глобалізації існують два можливих напрями:

1) взаємна побудова єдиної системи на основі визнання значимості та необхідності інших, – інтеграція. Міжнародне право, як відомо, створюється також у процесі узгодження волі сторін, встановлення їх обов'язкового характеру;

2) запровадження основних правових інститутів, характерних для розвинених країн, але це вже буде не глобалізація, а свого роду колонізація, у результаті якої корпорації можуть стати ніби державами без визначеної території і отримаємо багатополосну систему, яка буде на межі саморуйнування [6, с. 72–73].

Глобалізація істотно змінює співвідношення національної держави і міжнародного співтовариства, взаємодію національних правових систем і системи міжнародного права, регіональних міжнародно-правових систем. Під її впливом діяльність держав стає більш залежною від міжнародних зобов'язань.

Інша тенденція – регіоналізація – передбачає на основі принципу децентралізації і субсидіарності встановлення балансу взаємовідносин між центральним і місцевим рівнями публічної влади. За інституційним критерієм європейська регіоналістика виділяє такі форми (моделі) регіоналізації:

- регіоналізація через федеративні утворення (Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Росія, Німеччина, Швейцарія);
- регіональна автономія (Іспанія, Італія, Великобританія);

- регіональна децентралізація (Франція, Угорщина, Нідерланди, Норвегія, Польща, Словаччина, Чехія, Швеція);
- квазірегіоналізація через місцеві органи влади (Фінляндія, Франція);
- адміністративна (імітаційна) регіоналізація (Албанія, Білорусь, Болгарія, Греція, Грузія, Данія, Литва, Португалія, Румунія, Україна, Туреччина, Росія при утворенні федеральних округів, Великобританія при регіоналізації Англії) [7].

Регіоналізація пострадянських країн, порівняно з європейськими моделями, визначається як змішана, для неї характерний асиметричний характер. В європейських країнах моделі регіоналізації не дублюють одна іншу, вибір певної моделі загалом обумовлений системою адміністративно-територіального устрою, системою публічної влади, їх конституційно-правового забезпечення і політичною практикою, а також, безумовно, зовнішніми, включаючи геополітичні, факторами.

У свою чергу, більш широке розуміння регіоналізації (регіоналізму) визначає її як процес створення регіональних міжнародних систем з відповідними організаціями. Основу регіоналізації становить регіоналізм як система ідей, за допомогою яких обґрунтовується доцільність утвердження регіону як повноправного суб'єкта політичного процесу, виокремлення політичних процесів і діяльності, спрямованих на досягнення такої мети [8, с. 5-6]. Тобто він виступає ціннісно-раціональною орієнтацією на регіональні пріоритети на противагу тенденціям уніфікації та централізації.

Комісія міжнародного права ООН дійшла висновку, що термін «регіоналізм» часто зустрічається, коли обговорюється питання універсального міжнародного права у контексті його історичного розвитку та важливих факторів, які визначають зміст його частин, та застосовується щонайменше у трьох різних значеннях. По-перше, як сукупність відмінних один від одного підходів та методів, що застосовуються при аналізі міжнародного права. По-друге, як спосіб встановлення міжнародно-правових норм. По-третє, як спроби домогтися географічних виключено з-під дії універсальних норм міжнародного права.

Занепокоєність багатьох учених викликає як регіональний характер правотворчих процесів, у сучасному міжнародному праві, так і відповідна правозастосовна практика у відповідних регіонах [9, с. 48].

Сучасний європейський регіоналізм заперечує безальтернативне домінування держав у публічно-владних відносинах. Ширше явище – міжнародний регіоналізм має безліч граней: політичні, ідеологічні, економічні, правові тощо. Він відображає більш тісніші відносини і співробітництво, ніж на глобальному рівні. У певних умовах регіоналізм сприяє появі специфічних видів правопорядку – наднаціонального правопорядку в рамках ЄС, як і єдиного митного чи економічного союзу. На думку ряду учених, вони спираються на спільну економічну політику, яка об'єднує держави-члени більш ефективно, ніж в межах міжнародного економічного порядку, який існує у загальносвітовому масштабі [10, с. 36].

У зв'язку з цим, у сучасній науці викликало певний інтерес і поняття «регіональна інтеграція». Основними підходами до вивчення його феномену є наступні:

1) федералізм (А. Спінеллі, С. Пістоне), згідно з яким метою інтеграції є об'єднання Європи шляхом створення наддержави, яка функціонуватиме на принципах розподілу влади. Регіональна інтеграція має бути політичною передумовою з появою особливого (федеративного) інституційного устрою, що визначає характер взаємовідносин між інтегративними одиницями, розподіл повноважень між ними і єдиним центром. Підкреслюється необхідність створення наднаціональних взаємодоповнюючих органів;

2) теорія трансакціоналізму (або теорія співтовариства безпеки) зосереджена на до-

слідженні міжнародного порядку і безпеки (К. Дойч та ін.). Міждержавна інтеграція, безумовно, спрямована на формування плюралістичної співтовариства безпеки, в основі якої покладено психологічно-соціологічний фактор – почуття спільності;

3) функціональна теорія міжнародних відносин (Д. Мітрані, Е. Хаас), що полягає в ідеалістичному прагненні досягненні миру і добробуту шляхом інтеграції. Остання є поступовий процес, у ході якого створюються нові владні структури, які з часом набуватимуть і законодавчих повноважень. Функціоналісти заперечують прояви силової політики міждержавного чи іншого характеру. Самі такі засади стали ключовими для європейської інтеграції.

У свою чергу, неофункціоналісти намагались обґрунтувати процес регіональної інтеграції, виходячи з емпіричних даних, а не нормативних. Вони розглядали інтеграцію як неминучий процес, а не бажаний результат, що може бути досягнутий за участю політичних і технологічних еліт. При цьому аналізуються передумови процесу інтеграції, зокрема взаємопов'язаність сфер сучасних суспільств. Це призводить до переходу даного процесу з економіки в політику, право, науку, освіту тощо [11, с. 44-46].

Політика регіоналізації, регіональної інтеграції призвела до кардинальних змін майже у всіх країнах світу, на засадах принципів і філософії державного та місцевого самоврядування. Основні напрями цих змін спрямовані на подальшу демократизацію управління, проведення адміністративних реформ, децентралізацію та деконцентрацію повноважень і відповідальності [12, с. 7-10]. Зміни також відчуються в умовах формування і розвитку поняття «європейський правовий простір» як юридичного наслідку загальноєвропейського процесу [13, с. 60-65].

Можна погодитись, що він містить всі позитивні досягнення, здобуті від широкого спектру відносин між державами Європи в різних організаційно-правових формах співпраці [14, с. 8-12], а також у результаті правової конвергенції та регіональної інтеграції. З цими факторами пов'язаний і подальший розвиток не тільки міжнародного права, але й еволюція і зближення європейських національних правових систем, правових систем регіональних міжнародних організацій.

Окрім цього, слід зазначити, що інтернаціоналізація, правова конвергенція та регіональна інтеграція правових систем охоплює, в свою чергу, не тільки правові норми, але і такі важливі юридичні явища як правова культура, правова свідомість, праворозуміння тощо.

На відміну від глобального або міжнародного права, регіональні міжнародно-правові системи можуть бути найбільш ефективними, оскільки є свого роду проміжними, ближчими і доступнішими до різних соціальних спільнот, існуючих правових систем і правових сімей, так само як і традицій і звичаїв, процедур управління, контролю, притягнення до відповідальності. У будь-якому випадку, це результат і глобалізаційних, інтеграційних тенденцій, і відповідно процесу регіоналізації.

Прогресивний розвиток міжнародного права, так само як і згаданих процесів, розвиток національного законодавства, судової практики, а також порівняльне вивчення правових систем і їх взаємодії, ряд інших факторів найбільшою мірою вплинули і продовжують впливати на становлення регіональних міжнародно-правових систем. Звісно, найбільш ефективними з них є відповідні системи європейського рівня, хоча інші теж можуть предмет окремих наукових досліджень і дискусій.

На цьому шляху необхідно належним чином вирішити ряд суттєвих проблем. Насамперед, можливо варто кодифікувати інститут міжнародної правосуб'єктності, який зазвичай регулюється встановленими звичаєвими міжнародно-правовими, рідше договірними

нормами [15]. Це пояснюється тим, на нашу думку, що суб'єкт – це ключовий елемент як процесів глобалізації, так і регіональної інтеграції і т. д. Розвиток інтеграційних процесів став закономірним результатом розвитку міжнародних відносин, подолання численних перешкод на шляху взаємодії їх суб'єктів, насамперед, держав.

Потребує реформування та вдосконалення система установчих договорів міжнародних організацій, зокрема, Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р. З того часу значно змінилися міжнародні відносини, їх учасники, пріоритети та напрями розвитку світової спільноти. Не зменшуючи роль та завдання ООН, ця організація не завжди своєчасно реагує на виклики проблем сучасного світу, тієї ж глобалізації. У цілому потребують поліпшення й інституційні механізми ООН, її спеціалізованих установ.

Безумовно, слід приділити увагу й іншим міжнародним організаціям (міжурядовим і неурядовим), наднаціональним утворенням, транснаціональним корпораціям, ефективності їх функціонування, ролі і значенню людини, територіальних колективів у сучасному урбанізованому світі, глобалізованому інформаційному суспільстві.

На наш погляд, доцільним є розробка та впровадження ефективних механізмів імплементації норм міжнародного права універсального чи регіонального масштабів, забезпечення належного виконання взятих міжнародних зобов'язань, як і зближення національних правових систем, взаємодія регіональних міжнародно-правових систем в умовах їх інтеграції і глобалізації. Важливо звернути увагу на проблеми виконання рішень міжнародних судових органів, мирне врегулювання міжнародних суперечок, розв'язання економічних і соціальних проблем, боротьбу зі злочинністю і т. д.

Таким чином, є сподівання, що представники сучасної науки, зокрема, теоретико-правових, історико-правових наук, науки міжнародного права, порівняльного правознавства, політичної регіоналістики, юридичної глобалістики й інших надалі досліджуватимуть різні сторони, тенденції і перспективи правового розвитку згаданих явищ.

Список використаної літератури

1. Пантин В. И. Циклы и волны глобальной истории. Глобализация в историческом / В. И. Пантин. – М., 2003. – С. 5-11.
2. Левкина Т. Глобализация и интеграция : вопросы теории и практики : доклад на Междун. науч. конфер. [«Глобализация и право : Общеизвестные принципы и нормы национального законодательства»] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1220803>.
3. Шахрай С. М. Глобализация в современном мире: политико-правовые аспекты / С. М. Шахрай. – СПб. : Фонд поддержки науки и образования «Университет». – 2004. – С. 75.
4. Богатырёв В. В. Глобализация права : автореф. диссерт. на соиск. уч. степ. докт. юрид. наук : специал. 12.00.01 / В. В. Богатырёв. – Владимир : ВЮИ ФСИН России, 2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.famous-scientists.ru/list/13144>.
5. Левкина Т. Глобализация и интеграция : вопросы теории и практики : доклад на Междун. науч. конфер. [«Глобализация и право : Общеизвестные принципы и нормы национального законодательства»] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1220803>.
6. Тихомиров Ю.А. Глобализация и развитие законодательства: Очерки / Отв. ред. Ю. А. Тихомиров, А. С. Пилолкин. – М. : ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. – С. 71-73.
7. Лукашук И. И. Глобализация и государство / И. И. Лукашук // Журнал российского

- права. – 2001. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.skrypnik.kharkov.ua/Umor/1/1kniga49.htm>.
8. Топалова Е. Х. Наближення вітчизняної системи врядування до європейських стандартів: регіональний рівень : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. наук з держ. управл. : спеціал. 25.00.02 / Е. Х. Топалова. – Од., 2008. – С. 5-7.
 9. Зубар І. Явище регіоналізму у сучасному міжнародному праві / І. Зубар // Український часопис міжнародного права. – 2013. – № 2. – С. 46-50.
 10. Динь Нгуен Куок. Международное публичное право : в 2-х т. Т. 1. Кн. 1: Формирование международного права. Кн. 2: Мировое сообщество / Нгуен Куок Динь, Патрик Дайе, Аллен Пелле. – К. : Сфера, 2000. – С. 36.
 11. Галушко Д. В. Теоретические подходы к пониманию региональной интеграции / Д. В. Галушко // Юридические записки. – 2013. – № 3 (26). – С. 43-46.
 12. Європейська хартія регіональної демократії: науково-практичний коментар / [Автори-укладачі: Т. М. Безверхнюк та ін.]. – Од. : ХОББИТ ПЛЮС, 2008. – 186 с.
 13. Саидов А. Х. Концепция «европейского правового пространства»: проблемы и перспективы / А. Х. Саидов // Московский журнал международного права. – 1992. – № 3. – С. 59-72.
 14. Гнатовський М. М. Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору : автореф. дисерт. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.11 – міжнародне право / М. М. Гнатовський. – К., 2002. – С.8 – 14.
 15. Актуальные проблемы прогрессивного развития международного права в условиях глобализации // Евразийский юридический журнал. – 2012. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurasialaw.ru>.

THE IMPACT OF GLOBALIZATION AND REGIONALIZATION ON MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

N. Kaminska

Doctor of law, associate Professor, professor of department of legal discipline of the National academy of internal affairs, Kyiv.

Abstract. *Among the existing numerous trends and patterns of political-legal development in today's world globalization, integration, convergence, regionalism etc. may be noted While it is hard to determine the predominant among them at some stage of development in general, in this or that sphere in particular.*

For the young State of Ukraine, as well as for many other States, it is important to ascertain the challenges, threats and dangers, as well as perspectives and new opportunities of the mentioned processes. This is especially true in terms of the transformational processes, conducting the constitutional, administrative, judicial and other reforms, the development of civil society, the improvement of national legislation, the implementation of international standards.

Globalization is a process that is widely deployed, includes a range of complex social phenomena that evolve and change over time, contribute to the transformation of local issues into global ones, open up great opportunities for the development of human civilization. Under its influence on the transformation of the social order, a new community is being formed that is the global social system of open type, a central element of any interstate relations. The effects of globalization can be both positive and negative.

Another trend – regionalization – provides for the principle of decentralization and sub-

sidiary balance relations between central and local levels of public authority. Its wider understanding is defined as the process of creating regional and international systems of relevant organizations. The basis of regionalization is regionalism as a value-rational focus on regional priorities, in contrast to the trend of unification and centralization.

These processes have caused some interest in modern science, as well as the concept of «regional integration», legal convergence and a number of other contributing radical changes on the basis of decentralization and deconcentration of powers and responsibility, local government, democratization of governance. Their result is formation and development of the European space of law, regional international systems of law, the evolution and convergence of national systems of law, a stronger cooperation between regional and international organizations. These processes impact not only the legal norms, but such important legal effects as culture of law, legal consciousness of law etc.

Key words: *globalization, regionalization, integration, convergence, transformation processes, international law, international relations, subjects.*

References

1. Pantin V. I. Cikly y volny globalnoj history. Globalizacia v istoriceskom izmerenii / V. I. Pantin. – M., 2003. – S. 5-11.
2. Levkina T. Globalizacia y integracia: voprosy theoryi y practiki: doklad na Mizdun. nauk. konfer. [«Globalizacia y pravo: Obshtepriznannye principi y normy nacionalnogo zakonodatelstva»] / [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1220803>.
3. Scahray S. M. Globalizacia v sovremennom mire: politiko-pravovye aspekty / S. M. Scahray. – Spb.: «University». – 2004. – S. 75.
4. Bogatyrev V. V. Globalizacia prava: avtoref. dissert. : special. 12.00.01 / V. V. Bogatyrev. – Vladimir, 2012 [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.famous-scientists.ru/list/13144>.
5. Levkina T. Globalizacia y integracia: voprosy theoryi y practiki: doklad na Mizdun. nauk. konfer. [«Globalizacia y pravo: Obshtepriznannye principi y normy nacionalnogo zakonodatelstva»] / [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1220803>.
6. Tikhomirov Y.A. Globalizacia y razvitee zakonodatelstva: Otcherky / Otv. red. Y. A. Tikhomirov, A. S. Pilolkin. – M. : Izdatelskij dom «Gorodets», 2004. – S. 71-73.
7. Lukashuk I.I . Globalizacia y gosudarstvo / I. I. Lukashuk // Jurnal rossijskogo prava. – 2001. – № 4. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.skrypnik.kharkov.ua/Umor/1/1kniga49.htm>.
8. Topalova E. H. Nablizennia vitchiznianoj sistemi vriaduvannia do Europejskij standartiv: regionalnsy riven: avtoref. dis.: specialist. 25.00.02 / E. H. Topalova. – Od., 2008. – S. 5-7.
9. Zubar I. Phenomen regionalizmu v sutchasnomu miznarodnomu pravi / I. Zubar //Ukrainskij Journal mizdunarodnogo prava. – 2013 – № 2 – S. 46-50.
10. Din Nguyen Quoc. Mezhdunarodnoe publicnoe pravo : v 2 t. 1. Vol. 1: Formirovanie mezhdunarodnogo prava. Vol. 2: Mirovoe soobztchestvo / Nguyen Quoc Din, Patrick Daje, Allen Pelle. – K., 2000. – S. 36.
11. Galushko D. Teoreticheskie podhody k ponimaniu regionalnoj integracii / D. Galushko// Juridicheskie zapiski. – 2013. – № 3 (26). – S. 43-46.
12. Europejska hartia regionalnoj demokratii: nauk.-prakt. komentar: [avtor T. M. Bezverhniuk ta in.] – Od., 2008. – 186 s.
13. Saidov A. H. «Konceptia Europejskogo pravovogo prostoru»: problemy i perspektivi / A. H. Saidov //Moscowskij Journal mezhdunarodnogo prava. – 1992. – № 3. – S. 59-72.
14. Gnatovskij M. Stanovlennia ta tendencii rozvitku Europejskogo pravovogo prostoru: avtoref. disert.: special. 12.00.11 / M. Gnatovskij. – K., 2002. – S. 8-14.
15. Aktualnye problemi progressivnogo razvitia mezhdunarodnogo prava v usloviah globalizacii international law in usloviah globalizacii // Eurazijskij juridicheskij journal. – 2012 – № 5 [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.eurasialaw.ru>.

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И РЕГИОНАЛИЗАЦИИ НА СОВРЕМЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Каминская Н. В.

Доктор юридических наук, профессор кафедры общеправовых дисциплин Национальной академии внутренних дел.

***Аннотация.** Среди существующих многочисленных политико-правовых тенденций и закономерностей развития в современном мире можно отметить глобализацию, интеграцию, конвергенцию, регионализм и т. д. В тоже время вряд ли однозначно можно определить преобладающую из них на определенном этапе развития в целом, в той или иной сфере в частности.*

Для молодого государства Украины, а также для многих других государств, это важно для выяснения проблем, угроз и опасностей, а также перспектив и новых возможностей упомянутых процессов. Это особенно касается отношении трансформационных процессов, проведения конституционной, административной, судебной и других реформ, развития гражданского общества, совершенствования национального законодательства, внедрения международных стандартов.

Глобализация — это широкообъемный процесс, который включает огромный спектр сложных социальных явлений, развивающихся и меняющихся с течением времени, способствующих трансформации местных проблем в глобальные, открывает большие возможности для развития человеческой цивилизации. Под ее влиянием осуществляется трансформация общественного устройства и порядка, формируется новое сообщество — глобальная социальная система открытого типа, центральным элементом которой являются межгосударственные отношения. Последствия глобализации могут быть как положительные, так и отрицательные.

Другая тенденция — регионализация — предусматривает баланс взаимоотношений центральных и местных уровней публичной власти на основе принципов децентрализации и субсидиарности. Более широкое ее понимание определяется как процесс создания международных региональных систем с соответствующими организациями. Базой регионализации является регионализм как ценностно-рациональная ориентация на региональные приоритеты, в отличие от тенденций унификации и централизации.

В современной науке вызвали определенный интерес и концепция «региональной интеграции», правовой конвергенции и ряда других, которые повлекли радикальные изменения на основе децентрализации и деконцентрации полномочий и ответственности, местного самоуправления, демократизации управления. Их результатом является формирование и развитие европейское правовое пространство, региональных международных правовых систем, эволюция и сближение национальных правовых систем, активное сотрудничество региональных международных организаций. Эти процессы влияют не только на правовые нормы, но также и на такие важные правовые явления как правовая культура, правовое сознание, правопонимание и т.д.

Ключевые слова: *глобализация, регионализация, интеграция, конвергенция, трансформационные процессы, международное право, международные отношения, субъекты.*

УДК 327(43) «200»

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ СЕРБІЇ ДО ЄВРОСОЮЗУ (1991-2006 рр.)

Козлітін В. Д.

Доктор історичних наук, професор.

Анотація. У статті проаналізовано відносини між Сербією (у складі Союзної Республіки Югославії) і Європейським Союзом, основні етапи й тенденції соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку Сербії, її міжнародне становище й зовнішню політику впродовж 1991-2006 рр. Основну увагу зосереджено на 2000-2006 рр. Виокремлено та охарактеризовано три основних періоди на шляху Сербії до Європейського Союзу: 1991-2000 рр. – конфронтація між СРЮ та ЄС, 2000-2003 рр. – активне зближення, 2004 р. – червень 2006 р. – охолодження у відносинах Сербії та ЄС. Висвітлено внутрішньополітичну боротьбу в Сербії щодо вибору нею зовнішньоекономічної й зовнішньополітичної орієнтації. Розглянуто основні перепони на шляху Сербії до Євросоюзу. Розкрито перебіг модернізаційних реформ у напрямі наближення до стандартів ЄС. Прослідковано еволюцію політики ЄС щодо Сербії.

Ключові слова: Сербія, Союзна Республіка Югославія (СРЮ), Європейський Союз (ЄС), відносини, інтеграція.

Постановка проблеми. Сербія як одна з найвпливовіших держав Західних Балкан відіграє важливу роль у структурі зовнішньої політики Європейського Союзу, США та Російської Федерації. Від ситуації в Сербії, регіоні Західних Балкан залежить стабільність на європейському просторі. Після краху авторитарного режиму Мілошевича Сербія проголосила стратегічний курс на зближення з Євросоюзом. Головним напрямом зовнішньої політики України є також інтеграція до структур ЄС. Тому наукове дослідження досвіду Сербії в реалізації цього курсу постає важливим і актуальним для українського суспільства.

Мета статті полягає у спробі стисло проаналізувати відносини між Сербією та ЄС у 1991-2006 рр., висвітлити внутрішньополітичну боротьбу в Сербії щодо вибору нею зовнішньоекономічної й зовнішньополітичної орієнтації, розглянути основні перепони на шляху Сербії до Євросоюзу, розкрити перебіг модернізаційних реформ у напрямі наближення до стандартів ЄС, прослідкувати еволюцію політики ЄС щодо Сербії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія і практика інтеграції Сербії до ЄС досліджується насамперед у Сербії та деяких країнах-членах ЄС [10, 12, 13, 19, 20]. Особливу увагу привертає спільне дослідження «Відносини між Сербією і Європейським Союзом. Історія та перспективи», здійснене співробітниками Центрально-Європейського університету (Будапешт) і Факультету економіки, фінансів і адміністрування (Белград) [16]. У вітчизняній історіографії відсутні спеціальні наукові дослідження відносин СРЮ та ЄС упродовж 1991-2006 рр. Українські вчені зробили лише перші кроки до наукового дослідження цієї теми [7].

Джерельну базу статті становлять міжнародно-правові акти євроінтеграційного змісту; документи Європейського Союзу щодо відносин із СРЮ; документи парламенту та уряду Сербії [2; 3; 4; 9; 11; 14; 15; 17; 18]. Важлива інформація міститься в сербській, російській та українській періодиці.

У статті досліджуються події 1991-1992 рр. (розпад СФРЮ та утворення СРЮ) до розпаду Державного утворення «СіЧ» у червні 2006 р.

Основні результати дослідження. Соціалістична Федеративна Республіка Югославія (СФРЮ), у складі якої до 1991 р. перебувала Сербія, першою із соціалістичних країн ще 1967 р. встановила офіційні відносини з Європейським економічним співтовариством (ЄЕС). 1983 р. СФРЮ отримала статус «спеціального і привілейованого сусіда» ЄЕС. У жовтні 1989 р. Югославія подала заявку на асоційоване членство в ЄЕС. Упродовж 80-х років економічні, політичні й культурні взаємозв'язки між СФРЮ та ЄЕС були більш інтенсивними і продуктивними, аніж в інших країнах Центрально-Східної Європи [16, р. 22].

На перших багатопартійних виборах до республіканських парламентів 1990 р. в більшості республік СФРЮ на виборах перемогли антикомуністичні політичні сили. Лише в Сербії та Чорногорії комуністи, які реформували свою партію в Соціалістичну партію Сербії (СПС) і Демократичну партію соціалістів Чорногорії (ДПСЧ), отримали підтримку більшості населення і залишилися при владі. Після виборів зі складу СФРЮ вийшли Словенія, Хорватія, Боснія й Герцеговина, Македонія. Наприкінці 1991 р. – на початку 1992 р. країни-члени Європейського Союзу (ЄС) визнали факт розпаду Югославської Федерації. У листопаді 1991 р. Європейська комісія скасувала Угоду про співпрацю з СФРЮ, але в Белграді залишилась на місці делегація ЄЕС на рівні повірених у справах.

До липня 1997 р. президентом Сербії був лідер СПС Слободан Мілошевич. До 1994 р. Сербія, намагаючись об'єднати навколо себе території з компактним проживанням сербів, брала участь в усіх воєнних конфліктах і війнах на території колишньої СФРЮ. Ця політика Сербії призвела до розриву її відносин і відкритої конфронтації з європейськими країнами. Восени 1991 р. – навесні 1992 р. було запроваджено широкомасштабні торгово-економічні санкції ООН і ЄС проти Сербії.

27 квітня 1992 р. утворено Союзу Республіку Югославію (СРЮ) у складі Сербії і Чорногорії. У вересні цього ж року Рада Безпеки ООН (РБ ООН) виключила СРЮ з ООН, а 25 травня 1993 р. створила Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (МТКЮ), який мав організувати судове переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії. Країна опинилася в цілковитій міжнародній ізоляції.

Розрив традиційних економічних зв'язків, участь у воєнних діях на території сусідніх, уже суверенних, держав, торгово-економічні санкції ООН спричинили небачений загальний спад виробництва в Сербії, неконтрольовану грошову емісію, гіперінфляцію, повний розлад фінансової системи, різке зниження життєвого рівня більшості населення, посилення соціального розшарування тощо. Громадянські війни в Хорватії, Боснії і Герцеговині, масові потоки сербських біженців із цих країн призвели до нагнітання національної поляризації, живили націоналістичні настрої в сербському суспільстві. Реформування країни призупинилось.

Упродовж 1992-1997 рр. на парламентських виборах у Сербії найбільшу підтримку виборців мали три політичні партії: Соціалістична партія Сербії, Сербська радикальна партія (СРП) і Сербський рух оновлення (СРО). СПС одна формувала уряди Сербії. До 1995 р. майже 60 % політичної еліти Сербії були колишніми членами СКЮ, а 39,5 % мали понад 10 років партійного стажу [6].

1995 р. закінчення війн у Хорватії, Боснії і Герцеговині, укладення Дейтонських і Паризьких мирних угод створили умови для зміни політичної ситуації та економічного відродження Сербії і Чорногорії. СРЮ зробила перші кроки з нормалізації відносин із

колишніми югославськими республіками і світовим співтовариством загалом. 9 квітня 1996 р. ухвалено Декларацію ЄС про визнання СРЮ з боку держав-членів ЄС. 25 липня 1996 р. Рада ЄС ухвалила постанову про допомогу в реконструкції країн колишньої Югославії [16, р. 87]. У жовтні цього ж року РБ ООН скасувала більшість санкцій щодо СРЮ. 9 грудня 1996 р. скасовано санкції ЄС стосовно СРЮ. 1997 р. Рада ЄС задекларувала нову регіональну політику на Балканах і цим створила умови для відновлення двосторонніх відносин із країнами регіону [16, р. 88]. Дипломатичні відносини між ЄС і СРЮ знову підвищилися до рівня послів. Відновилися торгівля між СРЮ і ЄС. Однак конфронтація між Сербією й країнами Заходу залишалась.

1997 р. С. Мілошевича обрано президентом СРЮ, президентом Сербії став соціаліст М. Мілутінович, один із найближчих соратників С. Мілошевича.

У 1997 – 2000 рр. ускладнилися відносини в межах Югославської Федерації між Сербією і Чорногорією. На президентських виборах у Чорногорії 5 жовтня 1997 р. переміг М. Джуканович, лідер ДПСЧ. У 1996-1997 рр. ця партія стала на ліберальні, демократичні, проєвропейські позиції. М. Джуканович виступив із критикою політичного курсу президента С. Мілошевича й союзного уряду М. Булатовича, що в кінцевому підсумку спричинило бойкот чорногорською владою федерального центру. Белград, своєю чергою, не визнав ані президентства М. Джукановича, ані новий склад чорногорського парламенту 1998 р. Чорногорія зажадала від Сербії визнати за нею право на самостійну зовнішню політику, а згодом і повну незалежність. Відтак розпочалася криза Югославської Федерації, яка ще більше загострилася в березні 1999 р. з початком збройної акції НАТО проти Югославії.

1997 р. в СРЮ дещо активізувались економічні реформи. Сербська скупщина ухвалила закони про приватизацію, іноземні інвестиції, засади податкової політики, митні тарифи, трудові відносини тощо, спрямовані на пристосування економічної системи до ринкових методів господарювання. Наприкінці року в СРЮ намітилося збільшення обсягів виробництва та експорту до європейських країн, розпочалось оздоровлення банківської системи. Проте рівень безробіття залишався високим – до 30%.

На початку 1998 р. загострилося становище в Косові. Утворена 1997 р. Армія визволення Косова (АВК) стала на шлях збройної боротьби за незалежність краю від Белграда. У відповідь сербський уряд розпочав воєнно-поліцейську операцію проти АВК, фактично – проти албанського населення Косова. Захід вимагав від сербської влади припинити репресії проти албанського населення Косова і запропонував план мирного врегулювання «косовської проблеми», яким передбачалось надання максимальної автономії краю і вивід сербських військ із його території. Однак перемовини між сербами і косовськими албанцями за участю ЄС закінчились невдало. Відносини між СРЮ та ЄС знову погіршились.

У березні – липні 1999 р. війська НАТО здійснили військово-повітряну операцію проти СРЮ, що мала за мету припинення косовського конфлікту. Югославська армія й поліція змушені були залишити Косово. Контроль над краєм передавався адміністрації ООН і міжнародним миротворчим силам під командуванням НАТО. Фактично край перейшов під управління косовських албанців. Понад 200 тис. косовських сербів залишили свої домівки в Косові. Багато з них осіли на території Сербії, де кількість переміщених осіб досягла 800 тис., а кількість безробітних – майже 500 тис. осіб [5]. Конфронтація керівництва СРЮ зі світовою спільнотою ще більше посилилась.

Поразка СРЮ у війні проти НАТО прискорила зміни в суспільній свідомості громадян Сербії: значна частина сербів внутрішньо змиралась із втратою Косова, звільнилась від націоналістичних настроїв, утопічних великосербських планів, певною мірою розчарувалась в Росії і переорієнтувалась на Європу.

1999 року ЄС запропонував країнам Балканського півострова (окрім СРЮ) нову регіональну політику, що дістала назву «Процес стабілізації та асоціації». Її головна мета полягала у стимулюванні зближення Балканських країн з ЄС. Значна увага приділялася відновленню і поглибленню регіональної співпраці. 30 липня 1999 р. на зустрічі в Сараєво глави держав та урядів ЄС, інших держав схвалили Пакт стабільності для Південно-Східної Європи, спрямований на підтримку країн регіону в їх прагненні встановлення миру, зміцненні демократичних політичних систем, дотриманні прав людини, відродженні економіки й підтримці вільного ринку, поетапному зближенні народів Балканського півострова з рештою країн Європи. ЄС запропонував країнам Західних Балкан проект стандартної Угоди про стабілізацію та асоціацію (УСА), що відповідав Копенгагенським (1993 р.) критеріям вступу до ЄС. Усе це створювало підвалини для початку відновлення відносин між Сербією та ЄС. Розпочалися двосторонні перемовини між СРЮ та окремими країнами-членами ЄС.

Наприкінці 1999 р. – у першій половині 2000 р. в сербському суспільстві невдоволення урядом стало масовим, слабшав авторитет і вплив СПС, активізувалася діяльність опозиції.

У результаті позачергових президентських виборів у СРЮ 24 вересня 2000 р. і так званої «бульдозерної революції» 5-6 жовтня президентом СРЮ став кандидат опозиційного блоку «Демократична опозиція Сербії» (ДОС), лідер Демократичної партії Сербії (ДПС) Воїслав Коштуніца. У жовтні цього ж року сформовано перехідний Кабінет міністрів Сербії із представників ДОС, СРО й СПС. Прем'єр-міністром став один із лідерів Демократичної партії (ДП) – Зоран Джинджич. Зміна влади в Сербії завершилась у грудні 2000 р., коли там відбулися дочасні парламентські вибори, за результатами яких ДОС отримала 64%, а СПС – 12,8% голосів виборців. Уперше СПС поступилася першим місцем. 25 січня 2001 р. сформовано новий коаліційний уряд Сербії, очолений З. Джинджичем [4]. До влади в Сербії прийшли ліберально-демократичні політичні сили. Країна вступила на шлях демократичного розвитку, переходу від авторитаризму до класичної європейської демократії.

Зміна влади значно загострила політичну ситуацію в країні. Сербія опинилась на роздоріжжі. Президентом Сербії залишався представник СПС М. Мілутінович. Усі керівні посади обіймали соціалісти, прихильники і ставленики С. Мілошевича. Керівництво Чорногорії не визнало результатів президентських виборів восени 2000 р., відмовилося брати участь у формуванні союзного уряду і взяло курс на вихід із федерації.

Першочерговим завданням нової ліберально-демократичної влади стала стабілізація політичної ситуації в країні. Прем'єр-міністр З. Джинджич реформував силові структури, позбавив керівних посад деяких ставлеників С. Мілошевича, намагався перебрати контроль над державними підприємствами від людей, наближених до попереднього президента. Водночас президент СРЮ В. Коштуніца заради лояльності армії та поліції змушений був пообіцяти відмовитися від співпраці з Гаазьким трибуналом, допустити прихильників С. Мілошевича до участі в політичному житті країни.

У цей час Сербія була середньорозвинутою індустріально-аграрною країною. 2001 р. у приватному секторі вироблялося понад 42%, на змішаних підприємствах – 30%, державних і суспільних – 28% ВВП, який на душу населення становив 1,2 тис. дол. США. 2002 р. обсяг виробництва становив 45% від рівня 1990 р. Рівень безробіття сягав 25%. Життєвий рівень упродовж 90-х років різко знизився, основна частина населення опинилась на межі виживання. 2001 р. кількість переселенців у Сербії становила 452 тис., із них 377 тис. мали статус біженців. Кілька мільйонів сербів перебувало поза межами країни, в основному в європейських державах. Прямі іноземні інвестиції були незнач-

ними. Зовнішній борг СРЮ у грудні 2002 р. досяг 8,6 млрд. дол. США. Повну загальну або спеціальну середню освіту мали 30%, вищу – 4% осіб, старших 15 років [8]. Сербія значно відставала за рівнем загальноцивілізаційного розвитку від передових західноєвропейських країн.

Сербський уряд прем'єр-міністра З. Джинджича оголосив інтеграцію в ЄС як перше і найважливіше завдання у своїй зовнішній політиці. 2000 року йому вдалося нормалізувати відносини Сербії з більшістю країн Заходу, Росією й багатьма країнами світу. ООН та ЄС скасували всі міжнародні санкції проти СРЮ. Відновилося членство Сербії в ООН, міжнародних економічних організаціях. 27 листопада 2000 р. президент СРЮ В. Коштуніца підписав у Відні три основоположних документи ОБСЄ: Гельсінський заключний акт 1975 р., Паризьку хартію 1990 р. і Стамбульську хартію європейської безпеки 2001 р. У грудні 2000 р. СРЮ відновила своє членство в МВФ, у травні 2001 р. приєдналася до Всесвітнього банку та Європейського банку реконструкції й розвитку. ЄС скасував більшу частину європейських економічних санкцій.

Розпочалася нормалізація торгово-економічних відносин із західними країнами і колишніми республіками СФРЮ. Восени 2000 р. нормалізувалися відносини, відновилися політичний діалог і співпраця Сербії з Євросоюзом. Упродовж 2001-2002 рр. було скасовано або реструктуризовано значну частину зовнішнього боргу країни. У червні 2001 р. в Брюсселі ЄС і Світовий банк організували міжнародну конференцію для підтримки змін в СРЮ, на якій було ухвалено рішення надати країні приблизно 1,5 млрд. дол. США як безвідплатну допомогу і пільгові кредити впродовж двох років.

24 листопада 2000 р. в Загребі на саміті ЄС і Західнобалканських країн СРЮ було офіційно включено в Процес стабілізації та асоціації.

Важливим для Сербії стало підписання 25 листопада 2000 р. Рамкової угоди СРЮ – ЄС щодо виконання програми надання допомоги і підтримки СРЮ з боку ЄС, ратифікованої 31 березня 2003 р. [16, р. 23]. Це дало можливість СРЮ отримати окремі виняткові преференції у торгівлі з ЄС на п'ять років (до кінця 2005 р.): імпортне мито ліквідовано на 80% сербських товарів, що ввозились на територію ЄС [16, р. 33, 39]. Упродовж 2001 – 2006 рр. ЄС надавав фінансову допомогу Сербії в основному в межах програми CARDS, заснованої 1999 р. За цією програмою Сербія отримала майже 312 млн. євро на реалізацію понад 100 проектів [16, р. 55, 88]. У 2001 – 2004 рр. допомога ЄС зосереджувалася в основному на середньо- і довгостроковому інвестуванні в енергетику, сільське господарство, відновленні інфраструктури, розвитку малого і середнього підприємництва, заохоченні незалежних засобів масової інформації та інститутів громадянського суспільства, підтримці повернення та реінтеграції біженців і внутрішньо переміщених осіб, реформах місцевого самоврядування, охороні здоров'я, довкілля тощо [17]. Сербія була пріоритетною країною для європейської ініціативи в галузі демократії та прав людини, екології та наукових досліджень [16, р. 56]. Загалом за 2002 – 2004 рр. ЄС надав фінансову допомогу СРЮ майже 1 млрд. євро [19, р. 75]. Надання фінансової допомоги обумовлювалося політичними вимогами у зміцненні демократичних інститутів, утвердженні верховенства закону, проведенні реформ державного управління, судової системи, боротьби проти корупції, захисті прав людини і меншин.

Восени 2000 р. СРЮ залучилася до перемовин між Балканськими країнами та ЄС щодо угод про стабілізацію та асоціацію в межах реалізації Пакту стабільності для Південно-Східної Європи. Цими угодами передбачалось розширення торговельних зв'язків, економічна й фінансова допомога, сприяння демократизації та громадянському суспільству, гуманітарна допомога біженцям, співпраця в галузі юстиції та внутрішніх справ.

27 жовтня 2000 р. президент СРЮ В. Коштуніца здійснив свій перший офіційний міжнародний візит до Москви. У результаті перемовин з міністром закордонних справ Росії І. Івановим і президентом В. Путіним було досягнуто домовленостей про «підтримку регулярного політичного діалогу на різних рівнях, включаючи вище державне керівництво». Основними політичними підсумками перемовин стала принципова згода Росії відновити поставки газу до СРЮ і вироблення взаємоприйнятних формул урегулювання сербської заборгованості. 2000 р. між Сербією і Росією укладено договір про вільну торгівлю, ратифікований 10 серпня 2001 р. Для активізації економічних зв'язків прем'єр-міністр Сербії З. Джинджич 2 квітня 2001 р. відвідав Росію з робочим візитом, а 16 червня 2001 р. відбувся візит президента Росії В. Путіна в СРЮ.

Отже, восени 2000 р. міжнародна ізоляція СРЮ, що тривала майже вісім років, завершилась і розпочався процес реінтеграції СРЮ в міжнародне співтовариство.

Значні зусилля уряду З. Джинджича спрямовувались на відновлення економіки й прискорення економічної трансформації країни: завершення процесу приватизації, реформування фінансової, банківської й податкової систем. Скасовано адміністративний контроль над цінами майже на всі товари і послуги, зроблено кроки щодо лібералізації зовнішньоторговельного режиму. Модернізовано податкове законодавство і збільшено збір податків. Розпочато децентралізацію суспільних фінансів. Ухвалено нові закони про іноземні інвестиції, приватизацію суспільних і державних підприємств у Сербії тощо. Скасовано всі обмеження на участь у ній іноземних компаній. 2002 р. державою продано понад 270 дрібних і середніх підприємств (на аукціонах) і 12 великих (шляхом тендерів) [8]. Для фінансування модернізаційних реформ уряд намагався залучити іноземні капіталовкладення.

У результаті реформ прискорився процес переходу від адміністративно-командної моделі економіки до ринкової. Уряду З. Джинджича вдалося досягти фінансової стабілізації і збільшення доходів населення. Інфляція знизилась із 86% 2000 р. до 14% 2002 р. Середня реальна заробітна платня становила у грудні 2002 р. в перерахунку за офіційним курсом 142 дол. США, середня пенсія за віком 135 дол. США, що було дещо більше, ніж вартість мінімального споживчого кошика [8].

Встановлення ЄС у грудні 2000 р. пільгового митного режиму для Сербії сприяло збільшенню інвестицій в її економіку, активізації її торгівлі з країнами ЄС: у 2001-2002 рр. експорт Сербії до ЄС збільшився з 821 млн. дол. до 2,7 млрд. дол. США [13, р. 11]. 2002 р. 50% товарообігу СРЮ припадало на розвинуті західні країни, 42% – на країни з перехідною економікою, 6% – на країни, що розвиваються. Провідними зовнішньоторговельними партнерами Сербії і Чорногорії були Німеччина, Італія і Російська Федерація (РФ), частки яких в її товарообігу становили 13%, 11% і 10% відповідно. РФ в основному поставляла до Сербії природний газ і нафту. Торговельне сальдо СРЮ у торгівлі з Росією було від'ємним [8].

Однак економічна й соціальна ситуація в СРЮ залишалася вкрай складною. Темпи економічного розвитку країни були незначними – на рівні 1-2%. Країна потребувала іноземних інвестицій, сучасної техніки і технологій. Економічні реформи, запроваджені в країні, стали болісними для значної частини населення. Згідно із соціологічними опитуваннями, наприкінці 2002 р. головними проблемами Сербії 44% громадян вважали бідність, безробіття, дорожнечу. 14% сербів були невдоволені економічними реформами. Політичні проблеми бентежили 18% громадян. Кримінальною обстановкою і корупцією переймалися 16% опитаних. МТКЮ не довіряли 78% опитаних (9% довіряли) [1].

У процесі діяльності сербського уряду З. Джинджича виявилися розходження в поглядах із федеральною владою і президентом СРЮ В. Коштуніцею щодо шляхів, методів

і темпів модернізації країни. На думку З. Джинджича, економічні реформи впроваджувались надто повільно. На фоні цього конфлікту навесні 2001 р. визначився остаточний розкол між Демократичною партією і Демократичною партією Сербії. Активізувалася внутрішньополітична боротьба, на яку впливали ЄС, США і Росія.

Однією з основних і найбільш болісних умов для просування Сербії на шляху до об'єднаної Європи стало питання її співпраці з МТКЮ в Гаазі. Виконуючи свої міжнародні зобов'язання, сербський уряд 1 квітня 2001 р. заарештував С. Мілошевича за звинуваченням у корупції, розкраданні державних коштів і зловживанні владою. 28 червня цього ж року сербський уряд з ініціативи З. Джинджича таємно передав С. Мілошевича Гаазькому міжнародному трибуналу. Цей крок уряду збурих значну частину сербської громадськості. Президент СРЮ В. Коштуніца висловив незгоду з рішенням сербського уряду, а очолювана ним Демократична партія Сербії вийшла з єдиної парламентської фракції демократичної опозиції. Відбувся новий розкол сербської політичної еліти.

18 квітня 2002 р. МТКЮ офіційно оголосив, що очікує від сербської влади видачі 24 осіб, звинувачених у воєнних злочинах і масових убивствах мирного населення.

За цих складних умов тривали перемовини між СРЮ і ЄС у формі посиленого постійного діалогу. 1 листопада 2001 р. при уряді СРЮ в межах Міністерства міжнародних економічних відносин створено Управління з європейської інтеграції, основним завданням якого була організація і координація процесу інтеграції СРЮ [16, р. 13]. У вересні 2002 р. уряд створив Раду з європейської інтеграції для підготовки країни до вступу в ЄС.

У вересні 2002 р. відбулися президентські вибори в СРЮ, що завершилися безрезультатно через низьку явку виборців. Водночас політична криза охопила і Сербію. Приводом для неї стало завершення терміну повноважень 29 грудня президента Сербії М. Мілутіновича. З вересня 2002 р. до червня 2004 р. спроби провести президентські вибори в Сербії завершувались невдачею через низьку явку виборців.

У цей час знову загострилися взаємовідносини між Сербією і Чорногорією. Більша частина сербської політичної еліти намагалася зберегти СРЮ. Більша частина чорногорців прагнула до незалежності. На початку 2002 р. Чорногорія фактично була самостійною державою. Республіка мала власний закритий економічний простір, свою валюту, поліцію, схожу на армію, митну службу, самостійну зовнішньополітичну і зовнішньоекономічну діяльність.

2002 р. між Сербією і Чорногорією укладено угоду, за якою обмежувалися повноваження федеральних органів. 4 лютого 2003 р. Скупщина СРЮ ухвалила Конституційну хартію Сербії й Чорногорії, якою офіційно проголошувалось, що СРЮ припинила своє існування, а замість неї на перехідний період утворено нове конфедеративне державне об'єднання під назвою «Державний союз Сербії і Чорногорії», коротко «Сербія і Чорногорія» (СіЧ). Включення в європейські структури, особливо в ЄС, було спеціально прописано в Конституційній хартії як одне з основних завдань СіЧ. Водночас було заявлено про наміри входження в північноатлантичні структури і налагодження стратегічного партнерства із США [3, с. 2].

7 березня 2003 р. президентом «Сербії і Чорногорії» обрано чорногорського політика Светозара Маровича (термін президентства тривав до 2006 р.).

За прем'єрства З. Джинджича ЄС став не лише стратегічним партнером у зовнішній політиці, а й інструментом просування необхідних внутрішніх реформ. Сербська економіка і суспільство поступово модернізувались і наближались до європейських стандартів і цінностей. Це був період, коли Сербія створила більшу частину інституційної структури на підтримку свого вступу до ЄС [16, р. 21, 23]. Діяльність уряду З. Джинджича спрямовувалася на формування позитивного сприйняття Сербії в ЄС.

12 березня 2003 р. в Белграді на сходах будинку уряду Сербії був застрелений її прем'єр-міністр З. Джинджич. Ситуація в країні різко загострилась. Було запроваджено надзвичайний стан, заарештовано осіб, які обіймали провідні посади в державі (начальника служби безпеки, начальника генштабу, шефа військової розвідки, заступника головного прокурора, радників колишнього президента В. Коштуніци – усього 18 осіб). Імідж Сербії в країнах ЄС знову погіршився.

18 березня 2003 р. прем'єр-міністром Сербії було призначено висуванця блоку «Демократична опозиція Сербії» Зорана Живковича, який очолював його до 3 березня 2004 р. Новий прем'єр-міністр в основному продовжував євроінтеграційний курс З. Джинджича [16, р. 21]. Для активізації зближення з ЄС 30 травня 2003 р. Народна скупщина Сербії створила Комітет європейської інтеграції як дорадчий орган уряду Республіки Сербії та Комісію з питань координації процесу наближення до ЄС як постійний робочий урядовий орган. 31 липня 2003 р. на рівні державного союзу створено Раду з питань європейської інтеграції як дорадчий орган Ради міністрів СіЧ.

20-21 червня 2003 р. Європейська рада під час саміту ЄС – Західні Балкани в Салоніках ухвалила порядок денний для Західних Балкан, що визначав основні напрями співпраці між ЄС і Західнобалканськими країнами. Салонікський саміт остаточно завершив десятилітню міжнародну ізоляцію СРЮ й офіційно визнав Сербію потенційним кандидатом на вступ до ЄС [16, р. 24]. На виконання рішень саміту в Салоніках восени 2003 р. ухвалено Спільну декларацію щодо політичного діалогу між ЄС і Сербією, що стала однією з головних дій програми «Європейського партнерства» і проклала шлях до подальшої інституціалізації регулярного двостороннього політичного діалогу між Сербією та ЄС на рівні міністрів закордонних справ. Основною метою цього діалогу було підготувати Сербію до її майбутньої участі у спільній зовнішній і безпековій політиці ЄС і надати їй подальшу підтримку в процесі швидкої інтеграції до ЄС [9].

31 липня 2003 р. сербський уряд ухвалив перший план дій з наближення національних законів до норм ЄС [16, р. 62].

Із кінця 2003 р. і впродовж 2004 р. тривали активні перемовини щодо підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію (УСА) Сербії з ЄС. Однак у країні відбувалося деяке ослаблення проєвропейських політичних сил. Відсутність національного консенсусу щодо майбутнього Сербії у складі ЄС викликала занепокоєння в ЄС і провокувала його обережну, вичікувальну тактику під час перемовин. Спостерігалось певне «охолодження» відносин.

У зовнішньополітичній діяльності офіційний Белград відмовився від ідеї поділу Боснії і Герцеговини між Сербією й Хорватією, яку тривалий час культивували С. Мілошевич і його хорватський колега Ф. Туджман. У вересні 2003 р., під час офіційного візиту хорватського президента Стіпе Месича до Сербії, він і президент «Сербії і Чорногорії» С. Марович взаємно вибачилися за завдану шкоду (політичну, економічну, моральну) під час війни 1992-1995 рр. У листопаді 2003 р. С. Марович зробив аналогічне вибачення у Сараєво – столиці Боснії і Герцеговини. Це стало початком нормалізації відносин між Сербією та Хорватією, Боснією і Герцеговиною.

Водночас позиція Сербії щодо статусу Косова ставала більш жорсткою. 28 серпня 2003 р. Скупщина Сербії ухвалила Декларацію про Косово і Метохію, тим самим підтвердивши територіальну цілісність Сербії.

У листопаді 2003 р. в.о. президента Сербії Н. Мічич через відсутність стабільної парламентської більшості, безрезультативність президентських виборів розпустила Скупщину і призначила нові позачергові парламентські вибори, що відбулися 28 грудня 2003 р. На той час у Сербії налічувалося понад 270 політичних партій. З 19 партій і коаліцій,

що брали участь у виборах, 5-відсотковий бар'єр подолали лише шість. Найбільше голосів уперше здобула СРП В. Ніколича – 27,6%, що обстоювала ідею утворення Великої Сербії з територій компактного проживання сербів, категорично відмовлялася від співпраці з Гаазьким міжнародним судом і закликала до зближення з Росією. ДПС В. Коштуніца отримала 17,7%, а ДП – 12,6% голосів виборців. СПС посіла сьоме місце за кількістю депутатських мандатів, задовольнившись лише 7,6% голосів. Для соціалістів це була небачена поразка, найнижчий рейтинг за всю попередню історію СПС. Назагал партії демократичної орієнтації (ДП, СРО і партія «Г 17 плюс») набрали 42% голосів. Результати виборів стали показником поразки тих політичних сил, що стали до влади в жовтні 2000 р. Із 18 політичних партій ліберально-демократичного напрямку з колишнього блоку «ДОС» цього разу до парламенту потрапила лише одна – ДП, яку представляв міністр оборони Б. Тадич. Отже, центристські, ліберальні, реформістські, прозахідні партії не отримали підтримки більшості громадян. Серед населення переважали радикально-націоналістичні настрої. Успіх радикальних націоналістів пояснюється, по-перше, складним економічним і соціальним становищем, відсутністю значних змін у повсякденному житті людей, розчарованістю урядовою політикою, незгодами в демократичному блоці. По-друге, самі радикальні націоналісти стали більш поміркованими, їм хотілося, щоб їх сприймали як сучасну європейську праву партію.

Новим прем'єр-міністром Сербії став лідер ДПС В. Коштуніца. Він сформував кабінет меншості, що спирався на підтримку соціалістів. Програма, представлена урядом в парламенті, включала розв'язання проблеми статусу сербів Косова, збереження сербсько-чорногорської співдружності, інституційні реформи, боротьбу проти корупції та економічні реформи. У зовнішній політиці пріоритетним залишався курс на євроінтеграцію, але за умови збереження територіальної цілісності країни.

За прем'єрства В. Коштуніци проблеми європейської інтеграції втратили свою пріоритетність [16, р. 23]. У відносинах з ЄС уряд насамперед прагнув залучити в країну європейських інвесторів. Прем'єр-міністр зосередився на проблемі Косова, де на початку 2004 р. знову загострилася ситуація. 17 березня 2004 р. антисербські акції в Косові стали найкривавіші з 1999 р.

2004 р. повноваження парламентського комітету та урядової комісії з питань європейської інтеграції були дещо обмежені [16, р. 15, 16, 19, 20].

У травні 2004 р. Сербія та ЄС підписали Угоду про зближення, що стало першим реальним кроком на шляху вступу країни до цієї міжнародної організації. 13 жовтня 2004 р. Народна скупщина незначною більшістю голосів ухвалила резолюцію про зближення з ЄС. Вона зобов'язувала уряд провести реформи, що мали підлаштувати економіку, внутрішню і зовнішню політику під вимоги Копенгагенських критеріїв [16, р. 73; 18].

Парламентські вибори 28 грудня 2003 р., парламентське голосування 13 жовтня 2004 р. за резолюцію про зближення з ЄС стали свідченням відсутності в Сербії єдності щодо темпів і методів європеїзації країни, політичної волі у значної частини парламентарів кардинально змінювати чинну економічну і політико-правову систему згідно зі стандартами ЄС. Незважаючи на це, у 2004-2006 рр. реформи тривали, завершувався перехід від одержавленої адміністративно-командної економічної системи до ринкової. Особлива увага в цей час приділялася зближенню сербського законодавства з правовими нормами ЄС. 2005 р. створено спеціальний комітет у парламенті для узгодження національного законодавства з європейським [22, р. 20].

За умов громадської пасивності, після чотирьох невдалих спроб виборів президента Сербії, у пошуках виходу з політичної кризи 26 лютого 2004 р. сербська скупщина скасувала закон про обов'язкову 50-відсоткову явку виборців під час голосування на прези-

дентських виборах. Тепер обраним главою держави вважався той претендент, який набрав абсолютну більшість голосів тих, які взяли участь у голосуванні.

На таких умовах на основі нового виборчого закону в червні 2004 р. відбулися президентські вибори, другий тур яких (при 49% явки) приніс перемогу Б. Тадичу, за якого свої голоси віддали майже 53,7% виборців. Т. Ніколич отримав 45,4% голосів. Перемога на президентських виборах лідера ДП Б. Тадича і формування коаліційного уряду після грудневих 2003 р. виборів у парламент визначили початок нового етапу у відносинах Сербії з ЄС.

Президент Б. Тадич і прем'єр-міністр В. Коштуніца продовжували політику інтеграції Сербії в Європейський Союз. При цьому В. Коштуніца, на відміну від прозахідно налаштованого Б. Тадича, дотримувався більш консервативних позицій, був прихильником обмеженої співпраці з європейськими країнами, негативно ставився до виходу Чорногорії зі складу Югославії й можливості проголошення незалежності Косова. Значну роль у політичному житті країни відігравали націоналісти із СРП.

2004 р. делегація Європейської комісії в Белграді у своїх звітах загалом схвалила перебіг економічних реформ у Сербії та її підготовку до укладення Угоди про стабілізацію та асоціацію з ЄС. У квітні 2005 р. урядова комісія СіЧ опублікувала звіт про виконання умов членства в ЄС [2].

В ухваленій урядом у липні 2005 р. Національній стратегії з приєднання Сербії до ЄС вперше членство в Європейському Союзі визначено як пріоритет і довгострокову перспективу [14, р. 6-8]. Цей документ мав стати фундаментом для прийняття низки національних програм реформ і приведення національного законодавства Сербії у відповідність із правовими принципами ЄС. 12 липня Європейська Комісія рекомендувала розпочати перемовини з СіЧ про вступ. 3 жовтня 2005 р. Рада ЄС схвалила початок перемовин, а 10 жовтня розпочалися перемовини між СіЧ і ЄС про укладення Угоди про стабілізацію та асоціацію, однак часті зміни сербських учасників перемовин гальмували цей процес [16, р. 18].

У 2004-2005 рр. економічне становище Сербії дещо покращилось. 2005 р. ЄС відмовився продовжувати пільгові для Сербії торговельні умови [16, р. 39]. З січня 2006 р. ці заходи були вжиті окремо для Сербії і Чорногорії, тепер двох окремих країн. У цей час ЄС був основним партнером зовнішньої торгівлі Сербії із часткою понад 50% як в експорті, так і в імпорті. Загальний обсяг торгівлі між Сербією та країнами ЄС швидко збільшувався: 2006 р. майже на 26% порівняно з 2005 р. У 2006 р. сербський експорт в ЄС збільшився на 38% порівняно з 2005 р. Майже 53% сербського експорту надходило в ЄС і майже половина імпорту (48,5%) – з ЄС [16, р. 40].

Поліпшення бізнес-середовища та інвестиційного клімату в Сербії сприяло збільшенню інвестицій у сербську економіку. У 2006 р. прямі іноземні інвестиції перевищили 4 млрд. дол., або 13,7% від ВВП [16, р. 83]. ЄС посів місце основного інвестора в Сербії.

Зближення Сербії з країнами ЄС супроводжувалось інтенсивним політичним діалогом з Росією: у листопаді 2005 р. відбувся візит міністра закордонних справ Росії С. Лаврова в Сербію і Чорногорію, президент Сербії Б. Тадич відвідав з робочим візитом Росію. Сербія залишалась основним балканським союзником Росії.

11 березня 2006 р. колишній президент Югославії С. Мілошевич помер в одиночній камері у тюрмі міжнародного трибуналу ООН від інфаркту. Його смерть знову загострила політичну ситуацію в Сербії та ускладнила її відносини з ЄС.

6 квітня 2006 р. сербський уряд ухвалив важливий документ «План імплементації пріоритетів європейського партнерства» [15]. Але на той час у центрі уваги сербського

суспільства вже були не стільки проблеми інституційної трансформації Сербії, скільки проблеми її співпраці з Гаазьким трибуналом і особливо питання про статус автономного краю Косова і Метохії. Згідно з даними соціологічних опитувань більша половина населення Сербії висловлювалась за вступ до ЄС. Певна частина сербів виступали за так званий «східний вектор інтеграції» – Митний союз, Єдиний економічний простір з Росією, Білоруссю та Україною. У розв'язанні проблеми Косова частина сербського суспільства і політичної еліти покладала надії на підтримку і допомогу не ЄС, а Росії. Авторитет і вплив Росії в Сербії знову посилювались. Причиною цього була і залежність Сербії від поставок російських енергоносіїв.

Восени 2005 р. на адресу сербського уряду з Брюсселя почали надходити звинувачення у відмові від співпраці в пошуках і видачі Р. Караджича, Р. Младича та Г. Хаджича. 3 травня 2006 р. ЄС призупинив перемовини із СіЧ про прийняття цієї країни в Євросоюз через недотримання Сербією Копенгагенських критеріїв. Своє рішення ЄС пояснив тим, що сербський уряд не виконував взятих міжнародних зобов'язань щодо співпраці з Гаазьким трибуналом, а саме – сербська влада не виконала своєї обіцянки видати Гаазькому трибуналу до 30 квітня одного з лідерів боснійських сербів генерала Р. Младича [16, р. 33, 89].

Погіршення відносин між ЄС і Державним союзом Сербії і Чорногорії, особливо Сербією, визначило наперед підсумки референдуму про незалежність Чорногорії та остаточний розпад державної співдружності.

21 травня 2006 р. в Чорногорії відбувся референдум про незалежність країни. На ньому 55,5% виборців висловилися за вихід із союзу з Сербією. У червні 2006 р. парламент Чорногорії ухвалив Декларацію про незалежність, якою проголошувалась незалежність Чорногорії та її вихід із союзу з Сербією. 5 червня 2006 р. Сербія теж проголосила про свою незалежність. Державний союз Сербії і Чорногорії розпався. Закінчилась історія «Другої Югославії».

Висновки. Отже, у 1980-х роках СФРЮ мала найкращі відносини з ЄС порівняно з іншими соціалістичними країнами. Розпад СФРЮ, громадянські війни 1991-1995 рр. призвели до розриву цих відносин. Крах авторитарного режиму С. Мілошевича і прихід до влади в СРЮ демократичних, проєвропейськи налаштованих політичних сил у 2000 р. запустили процеси оновлення сербського суспільства і зближення з ЄС. У 2000-2003 рр. розпочалася кардинальна внутрішня перебудова країни: перехід від одержавленої командно-адміністративної економіки, авторитарної, фактично однопартійної політичної системи до ринкової економіки і демократичної, багатопартійної, парламентської політичної системи. Цей процес відбувався за умов жорсткого політичного протистояння між прибічниками авторитаризму, державного соціалізму й націоналізму із зовнішньою орієнтацією на Росію, з одного боку, і прихильниками демократичного суспільства західноєвропейського зразка з орієнтацією на Євросоюз – з другого. Упродовж 2000-2006 рр. у Сербії відбулося багато змін, що наближали її до Копенгагенських критеріїв членства в ЄС. Однак відсутність національного консенсусу, різне бачення шляхів і методів модернізаційних реформ і перспектив зближення з ЄС серед широкої громадськості і політичної еліти спричинили зниження темпів європеїзації Сербії у 2004-2006 рр., припинення у травні 2006 р. перемовин з ЄС про подальше зближення і розпад СРЮ у червні 2006 р. Сербія залишилась наодинці перед необхідністю більш чіткого вибору подальшого шляху цивілізаційного розвитку.

Список використаної літератури

1. Гуськова Е. Ю. Сербия и Черногория на перепутье. Возможны ли интеграционные процессы на Балканах? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://guskova.ru/w/present/2003-05-30>.
2. Извештај о спремности Србије и Црне Горе за преговоре о закључивању Споразума о стабилизацији и придруживању са Европском унијом. 12. 04. 2005 године. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/studija_izvodljivosti/pdf.
3. Конституционная хартия государственного сообщества Сербии и Черногории [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/archives/592>.
4. Народна скупштина Републике Србије [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.parlament.gov.rs/народна-скупштина/историјат.
5. Новейшая история Сербии и Югославии. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.crkvenikalendar.com/history/serbian_history_new.php.
6. Пономарева Е. Партийные системы в пост-Югославии / Е. Пономарева // Обозреватель – Observer. – 2005. – № 8 (187) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rau.su/observer/N8_2005/8_10.htm.
7. Сагай І. Сербія і Чорногорія на шляху до Європейського Союзу / І. Сагай // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Київ, 2004. – Випуск 50 (Част. І). – С. 266-268.
8. Сербия и Черногория [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.google.com.ua/search?/complete/search?client>.
9. Agreement on a Political Dialogue Declaration [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.mfa.gov.yu/Statement/131003_e.html.
10. Drazovic A. EU external economic relation with Serbia (legal trade and economic aspects) / A. Drazovic. – Thessaloniki Universit of Macedonia, 2011. – 78 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/14747/6/DrazovicAleksandraMsc2011.pdf>.
11. Government Plan for Implementation of the European Partnership Priorities (adopted on 7 April 2006) [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.google.com.ua>.
12. Lopandić D. Evropski pokret u Srbiji [Electronic resource]. – Mode of access: www.emins.org/sr/publikacije/knjige/03-scgeu.pdf.
13. Lopadić D. Razvoj saradnje Srbije i Crne Gore sa Evropskom unijom // Међународна политика. – 2003. – Br. 1109. – S. 9-11.
14. National strategy of Serbia for the Serbia and Montenegro's accession to the European Union. – Beograd, 2005. – 295 s. [Electronic resource]. – Mode of access: www.seio.gov.rs/upload/documents/.../national_strategy-pdf.pdf.
15. Plan for Implementation of the European Partnership Priorities [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.esiweb.org/pdf>.
16. Relations between Serbia and the EU [Electronic resource]. – Mode of access: www.fefa.edu.rs/.../sveska02RelationsBetween...
17. Reports on International Assistance to the Republic of Serbia [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.seio.gov.rs/documents/international-assistance.72.html>.
18. Resolution on Joining the European Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.seio.gov.rs/documents/national-documents.224.html>.
19. Srbija i Crna Gora na putu ka Evropskoj Uniji. Zbornik radova. – Beograd: Evropski pokret u Srbiji, 2003. – 362 s. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.googl.com.ua/#q=>.

20. The Current Status Quo and Prospects for Serbia's European Integration. – Bratislava: Slovak Foreign Policy Association, 2008 – 48 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sffa.sk/dokumenty/publikacie/203>.

A THORNY PATH OF SERBIA TO THE EUROPEAN UNION (1991-2006)

Kozlitić V. D.

Doctor of Science in History, Professor.

Abstract. *The paper analyzes relations between Serbia as a part of the Federal Republic of Yugoslavia and the European Union, as well as the main stages and trends of socio-economic and socio-political development of Serbia, its international position and foreign policy during 1991-2006. The following three main periods on Serbia's way to the EU membership were emphasized and characterized: 1991-2000, the period of confrontation between Serbia and the EU; 2000-2003, the period of their active rapprochement; 2004-June 2006, the period of cooling in relations between Serbia and the EU. Particular attention is paid to the 2000-2006 period. The article deals with the domestic political struggle in Serbia for its choice of foreign economic and foreign policy orientation. Author examined the main obstacles on the way of Serbia to the UE. The progress of Serbian modernization reforms in the process of approach to the EU standards is analyzed. The evolution of the EU policy towards Serbia is studied.*

Key words: *Serbia, Federal Republic of Yugoslavia (FRY), the European Union (EU), relations, integration.*

References

1. Guskova E. Yu. Serbiya i Chernogoriya na perepute. Vozmozhny li integratsionnye protsessy na Balkanakh? [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://guskova.ru/w/present/2003-05-30>.
2. Yzveshtaj o spremnosti Srbyje u Tsrne Gore za prehovore o zakljuchuvanju Sporazuma o stabylyzatsyyu y prydruzhuvanju sa Evropskom unijom. 12.04.2005 hodyne [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/studija_izvodljivosti/pdf.
3. Konstitucionnaya khartiya gosudarstvennogo soobshchestva Serbii i Chernogorii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://worldconstitutions.ru/archives/592>.
4. Narodna skupshytina Republyke Srbyje [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.parlament.gov.rs/narodna-skupshytina/ystoryjat.
5. Noveyshaya istoriya Serbii i Yugoslavii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.crkvenikalendar.com/history/serbian_history_new.php.
6. Ponomareva E. Partiyne sistemy v post-Yugoslavii / E. Ponomareva // Obozrevatel – Observer. – 2005. – № 8 (187) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.rau.su/observer/N8_2005/8_10.htm.
7. Sahai I. Serbiya i Chernohoriya na shliakhu do Yevropeiskoho Soiuzu / I. Sahai // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. – Kyiv, 2004. – Vypusk 50 (Chast. I). – S. 266-268.
8. Serbiya i Chernohoriya [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.google.com.ua/search?complete/search?client>.
9. Agreement on a Political Dialogue Declaration [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.mfa.gov.yu/Statement/131003_e.html.
10. Drazovic A. EU external economic relation with Serbia (legal trade and economic aspects) / A. Drazovic. – Thessaloniki Universit of Macedonia, 2011. – 78 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/14747/6/DrazovicAleksandraMsc2011.pdf>.
11. Government Plan for Implementation of the European Partnership Priorities (adopted on 7 April 2006) [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.google.com.ua>.
12. Lopandić D. Evropski pokret u Srbiji [Electronic resource]. – Mode of access: www.emins.org/sr/publikacije/knjige/03-scgeu.pdf.
13. Lopandić D. Razvoj saradnje Srbije i Crne Gore sa Evropskom unijom // Međunarodna politika. – 2003. – Br. 1109. – S. 9-11.

14. National strategy of Serbia for the Serbia and Montenegro's accession to the European Union. – Beograd, 2005. – 295 s. [Electronic resource]. – Mode of access: www.seio.gov.rs/upload/documents/.../national_strategy-pdf.pdf.
15. Plan for Implementation of the European Partnership Priorities [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.esiweb.org/pdf>.
16. Relations between Serbia and the EU [Electronic resource]. – Mode of access: www.fefa.edu.rs/.../sveska02RelationsBetween.
17. Reports on International Assistance to the Republic of Serbia [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.seio.gov.rs/documents/international-assistance.72.html>.
18. Resolution on Joining the European Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.seio.gov.rs/documents/national-documents.224.html>.
19. Srbija i Crna Gora na putu ka Evropskoj Uniji. Zbornik radova. – Beograd: Evropski pokret u Srbiji, 2003. – 362 s. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.googl.com.ua/#q=>.
20. The Current Status Quo and Prospects for Serbia's European Integration. – Bratislava: Slovak Foreign Policy Association, 2008 – 48 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/203>.

ТЕРНИСТЫЙ ПУТЬ СЕРБИИ В ЕВРОСОЮЗ (1991-2006 гг.)

Козлитин В. Д.

Доктор исторических наук, профессор.

Аннотация. *В статье анализируются отношения между Сербией (в составе Союзной Республики Югославии) и Европейским Союзом, основные этапы и тенденции социально-экономического и общественно-политического развития Сербии, ее международное положение и внешняя политика в 1991-2006 гг. Основное внимание сосредоточено на 2000 – 2006 гг. Выделяются и характеризуются три основных периода на пути Сербии в Европейский Союз: 1991-2000 гг. – конфронтация между СРЮ и ЕС, 2000-2003 гг. – активное сближение, 2004 г.-июнь 2006 г. – охлаждение в отношениях Сербии и ЕС. Освещается внутривнутриполитическая борьба в Сербии относительно выбора ею внешнеэкономической и внешнеполитической ориентации. Рассматриваются основные преграды на пути Сербии в Евросоюз. Прослеживается ход модернизационных реформ в направлении приближения к стандартам ЕС, эволюция политики ЕС в отношении Сербии.*

Ключевые слова: *Сербия, Союзная Республика Югославия (СРЮ), Европейский Союз (ЕС), отношения, интеграция.*

УДК 327.5+339.924 (061.1ЄС)

НАПРЯМИ ТА ДИНАМІКА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ РЕФОРМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Толстов С. В.

Кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут все-світньої історії Національної Академії наук України».

Анотація. В статті проаналізовано структурні реформи та процеси інституціонального розвитку в ЄС в умовах глобальної економічної кризи. Представлено огляд дискусії, що стосується пошуку більш ефективних моделей управління в рамках інтеграційного об'єднання, пов'язаних з формуванням економічного і монетарного союзу. Визначено два потенційно можливих сценарії диференціації в рамках ЄС, які передбачають подальший розвиток інтеграційної взаємодії в Єврозоні на основі діючих договорів, та/або на основі укладання нових угод з частковою участю країн ЄС, згодних з впровадженням більш інтенсивних механізмів підпорядкування, координації та взаємодії.

Проекти реформування керівних органів та інститутів ЄС відображають відмінність цілей і походів брюссельської бюрократії і урядів окремих країн ЄС. Інституційні зміни зачіпають бюджетне регулювання, координацію економічної політики ЄС та його держав-членів, управління зовнішньоекономічною діяльністю, проблеми гуманітарного та соціального характеру, а також формування консолідованої спільної зовнішньої політики. Підписання міждержавного Договору про стабільність, координацію і управління в рамках економічного і монетарного союзу (2012 р.) стало одним із заходів, покликаних прискорити гармонізацію економічної політики окремих країн ЄС.

Економічне та політичне посилення Німеччини є одним з головних факторів, що впливають на спрямування та динаміку інституційних реформ у ЄС. У теперішній ситуації швидке втілення федеративних схем і принципів не видається реалістичним. Багато держав-членів ЄС продовжують наполягати на збереженні автономії у прийнятті рішень і віддають перевагу вибірковій участі в ряді спільних політик, механізмів і програм, що реалізуються в рамках ЄС. Прийняття Лісабонської версії установчих договорів ЄС передбачало обмеження і скорочення принципу «змішаної компетенції», який зберігався в багатьох сферах діяльності ЄС, та розширення сфери виключної компетенції Союзу. Однак з урахуванням посилення тенденцій багатополярності й зростання впливу Німеччини, у політичних колах деяких країн ЄС посилюються настрої на користь збереження повноважень національних урядів у прийнятті рішень і можливостей для лавірування у сфері зовнішньої політики.

Ключові слова: ЄС, Європейська Комісія, Єврозона, інституціональна дилема ЄС, інтеграція, диференціація, «Бюджетний пакт», Економічний та Монетарний Союз.

Постановка проблеми. Глобальна економічна криза спричинила суттєве загострення суперечностей в Європейському Союзі, пов'язаних з розбіжностями в рівнях економічного розвитку окремих країн і територій. Ці суперечності були пов'язані з відмінностями економічних та соціальних моделей, невирішеними питаннями внутрішнього управління та незавершеністю інституціональних реформ. Усвідомлення гостроти проблем, з якими зіткнулося керівництво ЄС та його країн-членів, стимулювало пошук шляхів вдоскона-

лення управлінських функцій союзу, включаючи регулювання економічної й, зокрема, валютно-фінансової політики в його межах. Темпи та обсяги внутрішньої інституціональної консолідації, передбаченої Лісабонським договором 2007 р., виявилися недостатніми для подолання системної кризи управління, посиленої розбіжностями між економічними моделями, що застосовувалися урядами окремих країн не тільки в межах ЄС-28 (після вступу до ЄС Хорватії 1 липня 2013 р.), але й у різних країнах єврозони, до якої входить 18 держав ЄС (2014 р.).

Мета статті. Боргова криза в ЄС стала наслідком не стільки «бюджетної безвідповідальності» окремих країн, у чому справедливо звинувачували уряд Греції та деяких інших держав-членів, скільки результатом політики єдиних процентних ставок по державних боргових зобов'язаннях різних країн, які мали тенденцію до зближення та скорочення з початку 2000-х рр. Ця проблема зумовлювала складність впровадження режиму спільного економічного регулювання та застосування єдиної кредитно-грошової політики для всіх країн єврозони, а також спричинила гострі дебати довкола реформування системи управління в межах ЄС впродовж 2008-2012 рр. Головна мета дослідження полягає в з'ясуванні підходів політичних кіл ЄС до проблеми інституціонального реформування союзу в бік більшої керованості та посилення ефективності його інституцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Європейські дослідники приділяють значну увагу вказаній проблемі. Серед праць останнього періоду слід насамперед відзначити аналітичні розробки експертів наукових і дослідницьких центрів, зокрема П. Качиньські [10], Й. Мортенсена [8], П. О'Бройна [9; 10] (Центр європейських політичних досліджень, Брюссель) М. Леонарда (Європейська рада з міжнародних відносин) [3], М. Ентіна (МГІМО-Університет, Москва) [5], а також низку статей в спеціалізованій політичній та економічній періодиці. Головну увагу дослідники приділяють положенням на ролі Договору про фінансову стабільність (набув чинності з 1 січня 2013 р.) та подальшим спробам реформування договірної бази ЄС. Серед робіт українських авторів варто відзначити дві аналітичні доповіді співробітників Національного інституту стратегічних досліджень, підготовлені в 2012 р. [1; 4].

Основні результати дослідження. Одним з перших кроків у напрямку врегулювання фінансової кризи в ЄС стала німецько-французька ініціатива зі створення «економічного уряду» для країн єврозони. Німецько-французький план, висунутий у березні 2010 р., пропонував «посилення координації фінансової політики в межах ЄС» [7]. При обговоренні цього плану в керівних інституціях ЄС виявилися істотні розбіжності. В загальних рисах перелік реформ було узгоджено лише в другій половині 2011 р. після досягнення згоди з основних питань між канцлером ФРН А. Меркель і президентом Франції Н. Саркозі.

По завершенні переговорів у Парижі (16. 08. 2011 р.), А. Меркель та Н. Саркозі визнали необхідність більш тісної інтеграції країн єврозони як ядра ЄС. З цією метою було вирішено прискорити створення економічного уряду єврозони та ввести спільний для всіх країн цього об'єднання податок на фінансові операції. До повноважень економічного уряду пропонувалося віднести контроль за виконанням фінансової дисципліни та розробку правил, пов'язаних з суворим дотриманням бюджетного балансу в 17 країнах єврозони. Зміст плану А. Меркель та Н. Саркозі полягав у спробі легалізувати координаційний механізм єврозони «в форматі регулярних самітів всіх країн спільноти», що мають збиратися принаймні двічі на рік. На цій стадії дебатов створення «економічного уряду валютного союзу» в форматі регулярних зустрічей на рівні глав держав та урядів подавалося як тимчасовий засіб, розрахований як мінімум на 2,5 роки. В національних конституціях пропонувалося закріпити зобов'язання країн-членів єврозони ухвалювати лише збалансовані бюджети. Бідніші країни пропонували розв'язання проблем боргової кризи

шляхом випуску єдиних облігацій єврозони на заміну національних боргових інструментів. Окрім цього висловлювалися пропозиції щодо уніфікації податкової політики з метою приведення до спільного знаменника правил гри стосовно податкових пільг та преференцій, які надавалися фінансовим установам урядами окремих країн єврозони. Втім, в своїй публічній частині франко-німецька ініціатива не передбачала способів запобігання кризовим чинникам на ранніх стадіях їх виникнення, хоча й наголошувала на необхідності прискорення перебудови ЄС на засадах політичного союзу.

На саміті ЄС 2 березня 2012 р. було підписано міждержавний Договір про стабільність, координацію та управління в межах економічного і монетарного союзу (Treaty on stability, coordination and governance in the Economic and Monetary Union, TSCG), який іноді називають «Бюджетним пактом», або навіть договором Маастрихт-2. Згідно з цим документом (набув чинності з 1 січня 2013 р.), граничний рівень бюджетного дефіциту в країнах ЄС не має перевищувати 0,5% номінального ВВП, або до 1%, якщо державний борг країни становить не більше 60% ВВП. У разі тривалого порушення цих вимог на уряд певної країни будуть накладатися стягнення в розмірі не більше 0,1% від її сукупного ВВП [12, р. 16]. Стаття 6.3 договору визначає, що ці положення мають вважатися «спеціальною угодою» сторін у відповідності до ст. 273 Договору про функціонування ЄС. (В робочому варіанті цей документ мав назву «міжнародний договір про посилений економічний союз»). Підписаний у формі зобов'язуючої міжнародної угоди «Бюджетний пакт» передбачає, що з 1 березня 2013 р. будь-яка фінансова допомога з боку Європейського стабілізаційного механізму надаватиметься лише тим країнам, які ратифікували цей договір та за умови закріплення в їхньому національному законодавстві норми про збалансований бюджет. Впродовж п'яти років положення договору мають бути інкорпоровані в законодавство ЄС, що зробить його обов'язковим для всіх країн союзу. Однак до того часу його застосування поширюватиметься лише на країни, які використовують євро в якості власної валюти. Інші члени ЄС мають виконувати цей договір якщо вони ухвалять рішення про вступ до єврозони, або висловлять намір застосовувати його положення на більш ранніх, підготовчих стадіях [12, р. 20, 24].

Започатковані зміни та нововведення ставили мету подолати структурну слабкість проголошеного в 1992 р. валютного союзу. Одним з таких засобів вважається значене посилення повноважень Європейського центрального банку (ЄЦБ). Єврозона має сильну економіку зі стабільним позитивним сальдо торговельного балансу і найбільшим у світі ВВП, однак не створила потужного грошово-кредитного регулятора, оскільки країни-учасниці валютного союзу з політичних міркувань ухилялися від передачі повноважень своїх центральних банків на наднаціональний рівень. Однак у «Бюджетному пакті» не було жодної згадки про посилення повноважень ЄЦБ. Лише визнавалася важливість створення за окремим договором Європейського стабілізаційного механізму як «елементу глобальної стратегії з метою зміцнення економічного та монетарного союзу» [12, р. 7]. Тому в довгостроковій перспективі країни єврозони намагатимуться розширити повноваження ЄЦБ, аби перетворити єврозону на більш згуртований та автономний сегмент глобальної економіки. Іншим напрямком економічного реформування вважається сприяння створенню уніфікованого європейського ринку капіталів, включаючи започаткування єдиного ринку державних облігацій, регламентацію транскордонних банківських злиттів і поглинань, що стимулюватиме становлення більш консолідованої європейської банківської системи.

З 2010 р. ЄЦБ розпочав практику непрямого порушення правила, яке забороняє його участь у фінансовій політиці окремих країн. Головними ознаками такої практики стали прийняття в заставу державних облігацій окремих країн та їх прямиї викуп, а згодом – на-

дання банкам масштабних трирічних позик за пільговою ставкою. У грудні 2011 р. ЄЦБ надав банкам країн єврозони кредитів на суму близько 489 млрд. євро під 1% річних для викупу державних боргових облігацій, а в лютому 2012 р. відкрив для 800 банків єврозони нову кредитну лінію на суму 529,5 млрд. євро. Ці кошти залишилися переважно в фінансовому секторі й слабо позначилися на обсягах кредитування фізичного сектору економіки [2].

Економічні експерти визнають, що подолати структурну слабкість європейського економічного і фінансового комплексу значно важче, ніж впоратися з борговою кризою в окремій країні. Досі структура економічного регулювання єврозони поширювалася лише на питання грошового обігу, тоді як бюджетна та економічна політика залишалися в компетенції національних урядів. Хоча європейські лідери досягли певного успіху в організаційних реформах, узгоджені заходи вочевидь недостатні для досягнення реального зближення економічної та бюджетної політик, що вважається підставою для створення справжнього економічного союзу. Очевидна неготовність національних урядів погодитися на радикальний перегляд установчих договорів ЄС визначає поступове просування до двохшвидкісної Європи, в якій відносини в межах певної групи країн будуть позначені більш глибоким ступенем інтеграції. Вважається, що в цілому для ЄС такий варіант еволюції є найліпшим, оскільки він дасть можливість уникнути кризи, яка може загрожувати країнам ЄС «у повному складі».

Втім і в двохшвидкісному режимі розвитку ЄС потенційно можливі два потенційні сценарії. Перший сценарій передбачає посилення інтеграційних зв'язків у євзоні без накладення на її учасників нових договірно-правових зобов'язань, тобто без реформи й чергового перегляду установчих договорів. Країни єврозони, разом з іншими членами ЄС, які захочуть приєднатися до правил єврозони, складатимуть більш консолідоване ядро, яке зможе частково використати вже існуючі норми і можливості європейського законодавства (стаття 20 Договору про ЄС та статті 326-334 Договору про функціонування ЄС) з питань, які важливі для «правильного функціонування єврозони без підриву (спільного) внутрішнього ринку» [12, р. 18]. Такі можливості вже передбачені в базових договорах ЄС. Зокрема стаття 136 Договору про функціонування ЄС дозволяє Європейській Раді ухвалювати заходи, «специфічні для країн-членів» єврозони, й обумовлює, що лише країни єврозони можуть брати участь у голосуванні з цих питань. Окрім цього, стаття 138 в принципі дозволяє консолідоване представництво єврозони в міжнародних фінансових організаціях – МВФ та Світовому банку.

Використовуючи положення про можливість «поліпшеної співпраці», яка передбачена в статті 20 Договору про ЄС та статті 273 Договору про функціонування ЄС, єврогрупа може застосовувати певні заходи у сферах, які виходять за межі базових договорів ЄС. Наприклад, узгоджувати різні види та ставки оподаткування, спільні нормативи та оцінки бази оподаткування банків і корпорацій, параметри соціальної політики та лібералізації національних ринків праці з метою сприяння більшій мобільності робочої сили, узгоджувати єдині директиви та заходи з регулювання імміграції, адаптовані до потреб ринку праці, узгоджувати нормативи в галузі цивільних правовідносин, включаючи уніфікацію договірного приватного та сімейного права, що також може сприяти збільшенню соціальної мобільності. За будь-яких обставин залишається нагальним подальше вдосконалення правил і норм діяльності Європейського стабілізаційного механізму (ЄСМ), тим більше, що останні рішення свідчать про наміри уряду ФРН зберегти обидві фінансові інституції – і створений в 2010 р. тимчасовий Європейський фонд фінансової стабільності, і створений 8 жовтня 2012 р. ЄСМ, що почав діяти з 2013 р. в якості міжнародної організації, що за багатьма ознаками нагадуватиме МВФ.

На практиці і пакт «Єврозона плюс», розроблений в 2011 р., як і численні ініціативи з приводу розширення повноважень ЄЦБ та створення регуляторного механізму в банківській сфері, ґрунтуються на добровільній згоді сторін виконувати ухвалені рішення – узгоджувати національне законодавство, дотримуватися нових обмежень та сприяти посиленню повноважень керівних структур. Проте кожна з сторін має формальне право сама вирішувати, чи вона приєднується до нового напряму спільної політики, чи залишає за собою право автономного ухвалення рішень у кожному конкретному випадку. Тобто хоча для досягнення кінцевої мети співпраця в напрямі створення економічного і монетарного союзу має забезпечуватися дисципліною та солідарністю, механізми «поліпшеної співпраці» не гарантують добровільного обмеження повноважень національного суверенітету окремими учасниками. Принаймні, це стосується ухваленого міністрами фінансів ЄС рішення про створення банківського союзу єврозони (13. 12. 2012 р.), який з березня 2014 р. має діяти в формі єдиного наглядового органу для всієї банківської системи ЄС. За цією схемою, прямий контроль ЄЦБ поширюватиметься на всі банки з активами більше 30 млн. євро. Водночас, Європейський банківський регулятор матиме повноваження закривати будь-який банк у разі порушення загальних нормативів. Цей механізм також передбачає можливість прямого надання допомоги окремим країнам з боку стабілізаційних фондів єврозони.

Другий сценарій виглядає продовженням інтеграції на засадах політичного федералізму. Його ознакою вважається ухвалення юридично зобов'язуючих договорів і угод, які мають стимулювати дисципліну і посилювати механізми спільної відповідальності. Проводячи цей план, президент Європейської Комісії Ж.-М. Баррозу в своєму щорічному виступі перед депутатами Європарламенту (12. 09. 2012 р.) виклав своє бачення перспектив розвитку ЄС. Основна пропозиція його доповіді полягала в перегляді теперішнього політичного статусу союзу та перетворенні інтеграційної спільноти на «федерацію національних держав» [6].

Скорочення обсягів суверенітету Ж.-М. Баррозу назвав передумовою переходу до повної інтеграції, яка необхідна для забезпечення стабільності в єврозоні. В якості головної умови такого сценарію вважається внесення змін до Лісабонської угоди 2007 р. та чергового коригування базових договорів ЄС. Запропонована схема зводиться до тіснішого згуртування держав єврозони, до яких згодом можуть приєднуватися інші члени ЄС в разі їх готовності виконувати підвищені нормативні вимоги інтеграційного ядра спільноти, тобто до нової редакції процесу розширення всередині вже існуючої спільноти. Водночас Ж.-М. Баррозу заперечив можливість організаційного розколу ЄС унаслідок таких заходів, як, приміром, створення окремого парламенту єврозони [6].

Наприкінці листопада 2012 р. Ж.-М. Баррозу запропонував ухвалення бюджету ЄС з поділом на дві частини, з урахуванням тісніших зобов'язань держав-членів єврозони та окремих розділів, що включають їхні видатки. В межах цього плану знову з'явилися пропозиції про формування повноважних органів єврозони, які б мали перебрати на себе частину прерогатив національних урядів, включно з створенням єдиного казначейства, правом встановлювати податки та випускати спільні облігації.

Хоча при затвердженні бюджету ЄС на 2014-2020 рр. низка країн висловила принципові заперечення проти ухвалення окремого бюджету для країн єврозони, ідея створення окремих повноважних керівних органів для внутрішнього інтеграційного ядра спільноти має впливових прибічників. На загальній ситуація виглядає наступним чином. В Європейській Раді при голосуванні з питань, що стосуються єврозони, беруть участь лише країни єврогрупи, однак вони не можуть самотужки вирішувати питання, пов'язані зі зміною по-

ложень установчих договорів ЄС. Натомість у співтоваристві «Єврозона плюс», яка включає держави-учасниці Договору про стабільність, координацію та управління (2012 р.), беруть участь 23 країни – 18 країн-членів Єврозони та 5 інших країн, які погодилися з умовами бюджетного пакту. Що стосується Європейського парламенту, його депутати від усіх 28 країн-членів мають однакові права щодо всіх питань порядку денного.

Схоже, подальший розвиток інтеграційного процесу в бік економічного і валютного союзу потенційно можливий лише за вибіркової (або часткової) участі країн євругрупи та держав, які мають намір приєднатися до неї в майбутньому. В разі посилення суперечностей довкола темпів просування в бік економічного і монетарного союзу цілком можливе суттєве загострення суперечностей між урядами та фінансовими колами низки провідних держав (Великої Британії, Франції та Німеччини), які мають власні погляди на розвиток європейських процесів. Британський уряд неодноразово погрожував накладити вето на рішення ЄС, включаючи бюджет, якщо в ньому не будуть враховані застереження Лондона, хоча й не заперечував проти закріплення окремих статей видатків для країн єврозони. Причина в тому, що впровадження нових інструментів європейського банківського регулювання може позбавити британські фінансові інститути відносних конкурентних переваг та зруйнувати статус Британії як провідного міжнародного фінансового центру. За цих умов британський уряд схиляється до реформи ЄС в бік більшої гнучкості, позначеної закріпленням асиметрії зобов'язань окремих країн-членів.

Уряд ФРН зацікавлений в зміцненні єврозони та впровадженні інструментів економічного та монетарного союзу, проте заперечує випуск спільних європейських боргових облігацій (євробондів), запровадження яких означатиме перекидання боргових зобов'язань окремих країн на всіх учасників інтеграційного ядра ЄС. На думку німецького уряду найліпшим способом розв'язання проблеми є створення кожною з країн єврозони власного страхового фонду для підтримки національного ринку державних облігацій. Зі свого боку Франція (з певними застереженнями), Люксембург та країни Південної Європи обстоюють викуп національних боргів ЄЦБ, випуск спільних європейських облігацій та спільну відповідальність єврозони по боргових зобов'язаннях окремих країн.

За наявних обставин консолідація ЄС за допомогою «поліпшеної співпраці» виглядає малопродуктивною, а підписання нових міжнародних угод, які могли б подолати інституційну млявість ЄС, викликає пасивний спротив. Як стверджував М. Леонард (директор Європейської ради з міжнародних відносин), криза ЄС не буде вирішена без розв'язання проблеми інституціональних механізмів двохшвидкісного розвитку, що дозволить зміцнити позиції інтеграційного угруповання у світі та дозволить оновити політичний порядок денний [3, с. 15]. Окрім суто економічних чинників, перетоку капіталів і боргових проблем теперішні політичні розбіжності між членами ЄС стосуються п'яти ключових елементів:

- створення прототипу міністерства фінансів для єврозони, здатного розробити податкові й бюджетні правила та забезпечити їх виконання;
- здатності нарощувати власні ресурси;
- створення єдиної системи банківського нагляду, регулювання і страхування вкладів;
- визначення формату спільного представництва в міжнародних організаціях;
- створення механізму демократичної легітимності процесів на новому етапі інтеграції [3, с. 15-16].

На загал мова йде про балансування політичного керівництва ФРН, Франції та низки інших країн євругрупи довкола примусової диференціації ЄС на більш інтегроване ядро,

яке братиме участь в інтеграційних заходах нового покоління, та решту держав, які зберігатимуть власні валюти й обмежуватимуться членством у спільному ринку товарів і послуг. Принаймні, така можливість вже обговорювалася в ході франко-німецьких консультацій восени 2011 р. [11]. За свідченням осіб, знайомих з деталями переговорів, з метою посилення ефективності реформ припускалась навіть можливість певного скорочення членства єврозони.

Висновки. В умовах глобального загострення економічних суперечностей політичні розбіжності та багатоманітність політичних і соціально-економічних систем країн-членів ЄС стимулювали усвідомлення необхідності подальшої модернізації його інститутів та пошуку більшої ефективності механізмів ухвалення політичних рішень. Основний вектор інституціональних реформ у ЄС дозволяє стверджувати, що в разі прискорення диференціації на «федеративне ядро» і «конфедеративну напівпериферію» виглядає ймовірним подальше розширення ЄС до приблизно 35 країн-учасниць. При цьому нова схема розподілу бюджетних витрат і субсидій між членами єврозони та периферійними країнами усуне деякі наявні перешкоди, пов'язані з конкуренцією держав за одержання частки структурних фондів.

Враховуючи механізми Європейської політики сусідства, система зв'язків у європейському просторі може набути тришарової структури, що складатиметься з групи країн більш інтегрованої єврозони, бідніших країн Південно-Східної та Центральної Європи, які підлягатимуть довготривалому реформуванню, та «зовнішньої» периферійної зони докола ЄС, що включатиме країни «Східного партнерства» і, можливо, окремі країни Середземномор'я. Втім, «двохшвидкісна» модель можлива і всередині самої єврозони, принаймні на період до остаточного одужання обтяжених боргами економік Греції, Італії, Іспанії, Португалії та Ірландії. В разі розв'язання інституціональної дилеми до «внутрішнього» інтеграційного ядра ЄС входитимуть країни з найбільш ефективними економіками – ФРН, Франція, держави Бенілюкс, Австрія, Фінляндія. Потенційно можливим виглядає оформлення особливого статусу Великої Британії, а також збереження певної автономії Швецією, Данією та Чехією. Втім, не варто виключати, що й деякі інші країни заперечуватимуть проти стрімкого розширення зобов'язань у бюджетній та інших сферах колективної відповідальності.

Список використаної літератури

1. Клименко І. В. Ризики європейського інтеграційного проекту: виклики та можливість для України / І. В. Клименко, І. В. Ус. – К. : НІСД, 2012. – 88 с.
2. Кредиты ЕЦБ банкам не дошли до частного сектора европейских стран. – 30.03.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://allbanks.com.ua/news/view/Kredit-ETSB-bankam-ne-doshli-do-chastnogo-sektora-evropeyskih-stran>.
3. Леонард М. Как реорганизовать Европу / М. Леонард // Pro et Contra. – 2012. – Т. 16. – № 1-2 (54). – Январь – апрель. – С. 15-32.
4. Орлик О. В. Трансформація Європейського Союзу під впливом кризи єврозони: висновки для України / О. В. Орлик, С. А. Гуцал. – К. : НІСД, 2012. – 64 с.
5. Энтин М. Л. Европейский Союз как один из ведущих международных игроков / М. Л. Энтин // Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика. – 2009. – № 2. – С. 29-47.
6. Barroso: «We will need to move towards a federation of nation states» / EurActiv.com PLC. – 2012. – 12 September. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euractiv.com/priorities/barroso-seeks-public-space-launch-news-514761>.

7. Marshall A. G. Bilderberg 2011: The Rockefeller World Order and the «High Priests of Globalization» / A. G. Marshall / Global Research. – 2011. – June 16. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – <http://www.globalresearch.ca/bilderberg-2011-the-rockefeller-world-order-and-the-high-priests-of-globalization/25302>.
8. Mortensen J. Economic Policy Coordination in the Economic and Monetary Union: From Maastricht via the SGP to the Fiscal Pact / J. Mortensen [CEPS Working Document No. 381]. – Brussels : Centre for European Policy Studies, 14 August 2013. – 23 p.
9. Ó Broin P. How to Change the EU Treaties: An Overview of Revision Procedures under the Lisbon Treaty / P. Ó Broin [CEPS Policy Brief No. 215]. – Brussels : Centre for European Policy Studies, 27 October 2010. – 7 p.
10. Ó Broin P. The Treaty of Lisbon: A Second Look at the Institutional Innovations / P. Ó Broin, P. M. Kaczyński. – Brussels : CEPS, 2010 – 204 p.
11. Toyer J. French and Germans Explore Idea of Smaller Euro Zone / J. Toyer, A. Bredhardt // Reuters. – 2011. – 9 Nov. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.reuters.com/article/2011/11/09/us-eurozone-future-sarkozyidUSTRE7A85VV20111109>.
12. Treaty on stability, coordination and governance in the Economic and Monetary Union. – 2012, 2nd March. – T/SCG/en. – 24 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consilium.europa.eu/media/1478399/07_-_tscg.en12.pdf.

TRENDS AND DYNAMICS OF INSTITUTIONAL REFORMS IN THE EUROPEAN UNION

Tolstov S. V.

Candidate of History, associate professor, leading research fellow at the State enterprise «The Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine».

Abstract. *The article deals with the process of structural reforms and institutional development within the EU at the time of the continuing global economic crisis. It focuses on the debates surrounding the search of viable models for solving management problems related to the establishment of the Economic and Monetary Union. There are two possible scenarios of differentiation within the EU which provide for the further integration based on existing EU treaties and/or on the basis of new agreements conducted by just a part of the EU member states.*

Proposed institutional reforms of the EU governing bodies and institutions reflect differences in attitudes of the Brussels bureaucracy and governments of some EU countries. Processes of institutional change affect budgetary management, coordination of economic policies of the EU and its member states, management of foreign economic activity, humanitarian and social issues as well as the formation of a more consolidated common foreign policy. Signing of the interstate Treaty on stability, coordination and governance in the Economic and Monetary Union (TSCG, 2012) was an important measure designed to accelerate the harmonization of economic policies of the EU member states.

Economic and political strengthening of Germany is one of the main factors influencing the direction and dynamics of institutional reforms in the EU. The rapid introduction of federal circuits and principles however does not seem realistic. Many EU member states prefer to preserve autonomy in decision making and selective participation in a number of the EU common policies, mechanisms and programs. Signing of the Lisbon version of the EU founding treaties implied limitation and reduction of the principle of «mixed competence», which was implemented in many areas of the EU policies, and the extension of the exclusive competence of the Union. However, given the increasing trends of multipolarity and the growing influence of Ger-

many, the political circles of different EU member states express intensified sentiments in favor of preserving the role of national governments in decision making and opportunities for their foreign policy maneuvering.

Key words: *EU, European Commission, eurozone, institutional dilemma, integration, differentiation, Stability and Growth Pact, TSCG, Economic and Monetary Union.*

Referances

1. Klymenko I. V. Ryzyky evropeys'kogo integratsiynogo proyektu: vyklyky ta mozhlivosti dlya Ukraïny / I. V. Klymenko, I. V. Us. – K. : NISD, 2012. – 88 s.
2. Kredyty YETSB bankam ne doshli do chastnogo sektora evropeyskikh stran. – 30.03.2012. [Electronic resource]. – Access mode: <http://allbanks.com.ua/news/view/Krediti-ETSB-bankam-ne-doshli-do-chastnogo-sektora-evropeyskikh-stran>
3. Leonard M. Kak reorganizovat' Evropu / M. Leonard // Pro et Contra. –2012. – Т. 16. – № 1-2 (54). – Yanvar' - aprel'. – S. 15-32.
4. Orlyk O. V. Transformatsiya Evropeys'kogo Soyuzu pid vplyvom kryzy evrozony: vysnovky dlya Ukraïny / O. V. Orlyk, S. A. Gutsal. – K. : NISD, 2012. – 64 s.
5. Entin M. L. Evropeyskiy Soyuz kak odin iz vedushchikh mezhdunarodnykh igrokov / M. L. Entin // Vestnik mezhdunarodnykh organizatsiy: obrazovaniye, nauka, novaya ekonomika. – 2009. – № 2. – S. 29–47.
6. Barroso: «We will need to move towards a federation of nation states» / EurActiv.com PLC. – 2012. – 12 September. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.euractiv.com/priorities/barroso-seeks-public-space-launch-news-514761>.
7. Marshall A. G. Bilderberg 2011: The Rockefeller World Order and the «High Priests of Globalization» / A. G. Marshall / Global Research. – 2011. – June 16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.globalresearch.ca/bilderberg-2011-the-rockefeller-world-order-and-the-high-priests-of-globalization/25302>.
8. Mortensen J. Economic Policy Coordination in the Economic and Monetary Union: From Maastricht via the SGP to the Fiscal Pact / J. Mortensen [CEPS Working Document No. 381]. – Brussels : Centre for European Policy Studies, 14 August 2013. – 23 p.
9. Ó Broin P. How to Change the EU Treaties: An Overview of Revision Procedures under the Lisbon Treaty / P. Ó Broin [CEPS Policy Brief No. 215]. – Brussels : Centre for European Policy Studies, 27 October 2010. – 7 p.
10. Ó Broin P. The Treaty of Lisbon: A Second Look at the Institutional Innovations / P. Ó Broin, P. M. Kaczyński. – Brussels : CEPS, 2010 – 204 p.
11. Toyer J. French and Germans Explore Idea of Smaller Euro Zone / J. Toyer, A. Breidhardt // Reuters. – 2011. – 9 Nov. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.reuters.com/article/2011/11/09/us-eurozone-future-sarkozyidUSTRE7A85VV20111109>.
12. Treaty on stability, coordination and governance in the Economic and Monetary Union. – 2012, 2nd March. – T/SCG/en. – 24 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.consilium.europa.eu/media/1478399/07_-_tscg.en12.pdf.

НАПРАВЛЕНИЯ И ДИНАМИКА ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ РЕФОРМ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

Толстов С. В.

Кандидат исторических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Государственного учреждения «Институт всеобщей истории Национальной Академии наук Украины».

Аннотация. *В статье проанализированы структурные реформы и процессы институционального развития в ЕС в условиях глобального экономического кризиса. Представлен обзор дискуссии, касающейся поиска более эффективных моделей управления в рамках интеграционного сообщества, связанных с формированием экономического и монетарного союза. Определены два потенциально возможных сценария дифференциации в рамках ЕС, которые предусматривают дальнейшее развитие интеграционного взаимодействия в еврозоне на основе действующих договоров, и/или на основе заключения*

новых соглашений с частичным участием стран ЕС, согласных с введением более интенсивных механизмов координации и взаимодействия.

Проекты реформирования руководящих органов и институтов ЕС отражают различие целей и походов брюссельской бюрократии и правительств отдельных стран ЕС. Институциональные изменения затрагивают бюджетное регулирование, координацию экономической политики ЕС и его государств-членов, управление внешнеэкономической деятельностью, проблемы гуманитарного и социального характера, а также формирования консолидированной внешней политики. Подписание межгосударственного Договора о стабильности, координации и управлении в рамках экономического и монетарного союза (2012 г.) стало одной из мер, призванных ускорить гармонизацию экономической политики отдельных стран ЕС.

Экономическое и политическое усиление Германии является одним из главных факторов, влияющих на направленность и динамику институциональных реформ в ЕС. В сложившейся ситуации быстрое введение федеративных схем и принципов не представляется реалистичным. Многие государства-члены ЕС продолжают настаивать на сохранении автономии в принятии решений и отдают предпочтение выборочному участию в ряде общих политик, механизмов и программ, реализуемых в рамках ЕС. Принятие Лиссабонской версии учредительных договоров ЕС предполагало ограничение и сокращение принципа «смешанной компетенции», который сохранялся во многих сферах деятельности ЕС, и расширение сферы исключительной компетенции Союза. Однако с учетом усиления тенденций многополярности и роста влияния Германии, в политических кругах отдельных стран ЕС усиливаются настроения в пользу сохранения полномочий национальных правительств в принятии решений и возможностей для лавирования в сфере внешней политики.

Ключевые слова: ЕС, Европейская Комиссия, еврозона, институциональная дилемма ЕС, интеграция, дифференциация, «Бюджетный пакт», Экономический и Монетарный Союз.

УДК 327(73)

СУЧАСНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ВПЛИВ ТРАДИЦІЇ І ТИСК ПЕРСПЕКТИВИ

Погорська І. І.

Доктор політичних наук, провідний науковий співробітник, завідувач відділу трансатлантичних досліджень ДУ «Інститут всесвітньої історії» НАН України.

Анотація. *Основною метою даної роботи є дослідження концептуальних і практичних вимірів сучасних геополітичних студій в контексті сучасних трендів світового розвитку. Стрімке зростання ролі географічних чинників, зміна політико-культурних кордонів, оновлення спектру стратегічних загроз з чіткою кореляцією на зональні ареали спрямовують зусилля аналітиків і політичних функціонерів на вирішення складних міжнародних завдань, де головними складовими є політика і географія.*

З позицій комплексного аналітичного підходу розглядається потенціал геополітики в процесі перетворення світового простору безпеки. Поступова втрата ролі США як монополістичного лідера міжнародної спільноти і пов'язані з цим реорганізації геополітичного простору, а також процес глобальної стратегічної трансформації поставили на порядок денний питання про розгляд науковою спільнотою ролі теоретичної та практичної виборності геополітичного мислення в сучасному глобалізованому світі. Результатом цього процесу стала значна зміна у зовнішній політиці різних міжнародних акторів, який збігся з початком 21 століття.

У статті аналізуються нові напрямки у формуванні практичних аспектів сучасних міжнародних геополітичних стратегій. Це засновано на підтримці глобальних характеристик стратегічного діалогу акторів світової політики в умовах глобалізації міжнародних взаємодій у сфері безпеки, підтриманні лідерства США з більшою залежністю від старих і нових союзників, а також міжнародних організацій. Разом з тим, практика їхнього використання доводить необхідність привнесення більшої гнучкості в міжакторні відносини всередині світової спільноти, що і надалі спонукатиме до ситуативного залучення можливостей альтернативних підходів впливу на розвиток сучасної міжнародної системи.

Ключові слова: *геополітика, геополітичні дослідження, глобальна безпека, стратегія, простір світової безпеки.*

Постановка проблеми. Залучення керуючими колами провідних світових держав потенціалу геополітики до посилення впливу на поступ міжнародного розвитку стає дедалі активнішим. З огляду на особливості сучасної міжнародно-політичної еволюції цей факт бачиться цілком виправданим. Стрімке зростання ролі географічних чинників, зміна політико-культурних кордонів, оновлення спектру стратегічних загроз з чіткою кореляцією на зональні ареали спрямовують зусилля аналітиків та політичних функціонерів на розв'язання складних міжнародних завдань, де головними складовими є політика і географія. Є логічним й те, що активні силові гравці на міжнародній арені демонструють високий ступінь прикладного використання геополітичного інструментарію. Потужні актори здібні прямо впливати на світовий поступ завдяки можливостям втручання до політико-географічного простору організації міжнародного життя. Найбільший вплив здійснюють

володарі вищих за інших національно-державних геополітичних потенціалів. Вони ж є основними претендентами на лідерство у глобальному вимірі світ-системного функціонування. З огляду на той факт, що множина міжнародних відносин у глобалізованому середовищі втрачає характер простих з'єднань чи ланцюгів з'єднань, а набуває характеру взаємозалежності, практично всі виміри міжнародного життя великих держав корелюють з глобальною геополітикою. Найважливішим аспектом успіху на світовій арені стає вміння робити грамотний стратегічний вибір, що має гарантувати виживання та продуктивний розвиток. Отже, життєва історична необхідність та бажання зберегти стратегічні позиції слугують для зовнішньополітичних менеджерів додатковим стимулом досягнення надбань геополітики, їхнього розвитку та використання.

Мета статті – проаналізувати основні концептуальні і практичні виміри геополітичних досліджень в контексті сучасних тенденцій світового розвитку.

З огляду на глобалізм зовнішньополітичної дії провідних акторів міжнародної спільноти геополітика стає одним із способів бачення істеблiшментом світової реальності та методом зорієнтуватись у глобальному просторі з позицій захисту національної безпеки. У даному контексті геополітична підвалина формування зовнішніх стратегій слугує одним з принципових важелів впливу на глобальний світ-системний розвиток, де живильним елементом міжнародної безпеки фіксується національна безпека.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. стали для геополітики новим періодом випробування у наданні відповіді на глибину і масштаби сучасних міжнародно-системних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Під очевидним впливом глобалізаційних процесів разом з розвитком традиційних підходів у стратегічному аналізуванні, був покладений початок формування нових альтернативних дослідницьких стратегій, що дозволяє зафіксувати факт якісної трансформації геополітичної науки. Масштаби теоретичного пошуку сучасної геополітики вийшли за межі традиційної геополітики, об'єктивно зважаючи на багатовимірність трансформаційних зрушень.

Фахівцями з даної проблематики закономірно виділяється декілька основних структурно обумовлених вимірів сучасного геополітичного аналізу: стратегічні впливи, що визначаються фактором зростанням сукупної могутності й прагнення досягнення більш значущої ролі швидко зростаючих держав; зростання економічного важеля на тлі процесів глобалізації та посилення ролі транснаціональних акторів, врахування зростаючого впливу проблем природничого та екологічного характеру, тиск глобальних та регіональних демографічних зрушень і врахування існуючих обмежених можливостей розвинених країн за умов прийому та асиміляції емігрантів в найближчі роки буде тільки зростати; зростання жорсткого втручання в особливий духовний простір, що є полем культурних кодів і цільовим об'єктом політико-соціальної деконструкції, власне геополітичний і гео-економічний рівні, що охоплюють трансформаційні політико-просторові і економіко-просторові характеристики сучасного світу [1, с. 29-42; 1, с. 143 -144].

Стратегічні аналітики все частіше вбачають у діях міжнародних акторів одночасну гру в межах відразу декількох просторів, зауважуючи, що на зміну однополярності приходить світ, в якому співіснує безліч різних просторів стратегічних взаємодій, в рамках кожного з яких є свої провідні або впливові актори, з якими необхідно підтримувати взаємодію для вирішення нагальних міжнародних проблем. В рамках такої системи організації міжнародного порядку можуть домінувати не лише дві або декілька держав, але й десятки акторів, здатних чинити істотний вплив у тій чи іншій сфері світового розвитку [3, с. 44-56].

У ситуації зростання ризиків і невизначеності в глобальному масштабі, стиснення простору і безпрецедентного прискорення часу виникають і нові тісно пов'язані один з

одним напрямом теоретизування як «World Studies» та «Global Studies». В рамках активного розвитку досліджень глобальної економіки та політики, а потім і з позицій врахування об'єктивного технологічного зсуву – революції у військовій справі, стало вважатись, що в нових умовах інформаційного світу ключове значення для успіху міжнародного актора у надкомплексному глобальному середовищі має швидкість прийняття рішень, а відтак головним ресурсом стає не простір, а час [4; 5, с. 413-436; 6, с. 437-457; 7; 8]. Поряд з тим відбулося розширення понятійного апарату геополітичного знання, зокрема, шляхом введення таких узагальнюючих понять як, запропоноване Девідом Роткопфом поняття «глобального суперкласу», бо в контексті глобалізації, поняття соціального набуває реального геополітичного змісту, оскільки, із зростанням ризику погіршення умов життя соціуму, опозиція між глобалістською олігархією з одного боку, і популістськими рухами, з другого боку постає все більш очевидним фактором, що впливає на траєкторію політичного розвитку [9].

Основні результати дослідження. Чисельні твердження у науковій літературі про «кінець географії» призвели до того, що традиційні геополітичні фактори все частіше випадали з поля зору дослідників, сконцентрованих на аналізі проблем глобалізації, транснаціональних процесів і формуванні нової соціальної структури світу. У кінці ХХ ст. особливої популярності набув такий напрям сучасної західної геополітичної думки як «критична» або постструктуралістська геополітика, прихильники якого трактують географію як своєрідну форму соціально обумовленого знання [10; 11].

На відміну класичного тлумачення концепції простір став тлумачитись як такий, що підлягає соціальному конструюванню, інструменталізації та деконструкції. Тож вкрай актуальними стали дослідження способів використання фізичного простору та стратегічного значення об'єктів для досягнення політичних цілей. Такий дослідницький підхід суттєвим чином був спрямований на знаходження взаємозв'язку між інтересами міжнародних акторів і подіями світової політики [6; 7; 8].

До нових напрямів критичних геополітичних досліджень часто відносять такі як «формальна геополітика», що досліджує розвиток геополітичної думки та геополітичної традиції, «практичну геополітику» та «радикальну геополітику», що концентрують увагу на геополітичному символізмі та геополітичних концептуалізаціях в контексті державного управління, структурну геополітику, прихильники якої концентрують зусилля на глобальних процесах та тенденціях світового розвитку з врахуванням особливостей впливу на простір міжнародних взаємодій глобалізації та зростанні глобальних ризиків, що трансформують геополітичну практику, широку проблематику культурологічних, власне постмодерністських та феміністських студій [11, с. 307-322]. Переконані у необхідності врахування розмаїття світового географічного простору, множинності методів адаптації до нього соціальних спільнот і значущості політичної уяви в практичному політичному оформленні тих чи інших моделей і конструктів адепти критичної геополітики зміст географічно детермінованих концепцій безпеки.

Тим не менш, в глобальному контексті, ще немає реального теоретичного синтезу в цьому напрямку. Варто відмітити внесок В. Паскаля та Д. Крікманса, що висвітлюють ідеї, які вважаються кращими для забезпечення теоретичної основи для геополітичного мислення, зокрема яким визначено геостратегічне мислення та врахування можливостей когнітивної геополітики і критичної геополітики [10]. Останні дві тенденції виступають проти позитивізму, який значною мірою є домінуючою тенденцією в геополітиці. Д. Крікманс прагне походити з фактів, щоб описати і визначити географічні чинники, які впливають на політичні відносини, особливо на міжнародному рівні. І оскільки фахівці говорять

про факти «внутрішньої геополітики», дослідник аналізує типи географічних потенціалів, які створюють конфліктні ситуації або ризики для співробітництва [8].

Завдяки привнесення біхевіоризму у геополітику міжнародних відносин, де зокрема складно ігнорувати роботи Роберта Джервіса і школу його послідовників, позитивізм все більше протистоїть конструктивізму, який підкреслює свою ідейну детермінанту – люди творять суспільство і світ [12]. І це відбувається тим більше, чим основна увага приділяється інтерсуб'єктивному виміру їх відносин, які, на думку представників даного напрямку, можуть змінити свою власну ідентичність та уявлення щодо свого соціального і природного середовища. Однак критична геополітика не дає альтернативного методу вирішення складних проблем, які пов'язують геополітичну владу (чи владу), панування (домінування) і територію.

Варто зазначити, що висока комплексність альтернативних класичній традиції геополітичних підходів часом негативно впливає на процес надання ефективних практичних рекомендацій. Даний факт ускладнює вироблення чітких зовнішньополітичних та безпекових стратегій, зумовлюючи їх певну «розмитість» й, на думку політичних сил – прихильників активного акціоналістського спрямування, зумовлює недосконалість стратегічної дії. У якості альтернативи, перш за все неоконсервативними дослідними центрами та військовими навчальними закладами, для розвитку пропонується неокласична парадигма сучасної геополітики.

Неокласична школа виходить з того, що зміст і цілі сучасної геополітики зазнали істотних змін, але геополітичне знання не втратило свого значення. Прихильники даного дослідницького вибору намагаються довести, що понятійний апарат геополітики дозволяє не просто давати логічні пояснення реалій сучасної світової політики, а також об'єктивно оцінювати тенденції та перспективи її еволюції [13]. У даній інтерпретації, територіальні аспекти політичного планування мають першочергове значення при формуванні успішних зовнішніх стратегій, особливо у контексті визначення ризиків та ареалів дестабілізації через брак ресурсів і тиску зовнішнього середовища.

Найбільш помітним автором течії неокласичного відродження став відомий американський дослідник, старший дослідник «Центру за нову американську безпеку» Р. Каплан. У його розвідках, присвячених геополітиці XXI ст., підкреслена спадкоємність власної творчості з геополітичним підходом, використаним у свій час А. Мехеном і Х. Макіндером, що доповнений вельми оригінальною тезою про те, що новою конфліктною «геополітичною віссю» світу стане не Атлантика, а південний Індійський океан, недалеко від узбережжя розташована найбільша кількість нестабільних (Пакистан, Ірак, Сомалі, Афганістан) або проблемних країн. Потенціал конфліктів в цьому геополітичному ареалі, охоплює майже усе узбережжя Південної і Південно-Східної Азії та Східної Африки «ісламської дуги», саме тут безпосередньо стикаються стратегічні інтереси у боротьбі за доступ до ресурсів і нарощення міжнародно-політичного впливу між швидко зростаючими новими регіональними державами – Китаєм і Індією. За оцінкою Р. Каплана, Індійський океан – це «не просто географічне поняття, а ідея», що з'єднує в собі центральне положення ісламу з глобальною енергетичною політикою, підйом нових великих держав зі становленням поліцентричного світового порядку [14, с. 16-32].

Провідну роль у наданні адекватної відповіді на глобальні геополітичні виклики, більшість західних фахівців залишають за США. При цьому принципова геополітична перевага Америки має полягати в забезпеченні за допомогою мереж множинних гнучких союзів свободи мореплавання і свободи ринкових сил, що має сприяти вирішенню щонайменше двох важливих стратегічних завдань – стабілізації та контролю з боку США за

ситуацією на Великому Близькому Сході і м'якого обмеження китайської експансії в регіоні. Загроза «жовтої небезпеки» бачиться американським фахівцем тим реальнішою, що економічне зростання сприяє зростанню зовнішньополітичних амбіцій, такий актор об'єктивно змушений вибудовувати вигідні мережеві відносини з широким колом країн, здатних забезпечити його необхідними ресурсами. Вирішення таких повномасштабних завдань провокує зсув геополітичної рівноваги [14, с. 16-32; 15].

Представниками неокласичного підходу вважається і З. Бжезинський та його послідовники, які підкреслюють, що для США вирішальне значення має вплив на держави Євразії. Якщо на європейському континенті домінуватиме одна держава, вона зможе суттєво вплинути на світову політику, тому завдання Вашингтона на євразійському просторі полягає у підтримці геополітичного плюралізму і перешкоджанні утворенню незалежних альянсів [16].

В європейських геополітичних дослідженнях традиційно відчутним є намагання продемонструвати роль простору у зв'язку не тільки з географічним фактором, але й з історичним і культурним вимірами розвитку.

Так, зокрема, простір створюється не тільки природою, але й культурою та релігією при наявності політичної волі. Поширеним залишається й зважання європейських геополітиків на глобальний вимір «прав людини» та «силу духу», що змінює простір. В оцінках геоісторичної проблематики держав автори радять уникати впливу ідеологічних і методологічних дебатів епохи «холодної війни» та долати аналітичні моделі минулого періоду. Поряд з тим щодо практичної політики стверджується необхідність врахування довгострокових історичних факторів. Також з'являється думка про доцільність не «зводити» ідентичність європейців, й перш за все німців, до атлантичного союзу. Разом з інтеграцією в систему західних цінностей йдеться про важливе значення концепту «Серединної Європи». Перспективний ракурс аналізу суспільного розвитку має стартовою аналітичною детермінантою визнання ключовою характеристикою сучасного простору його перманентну мобільність, що соціальні наслідки і потенційних шансах товариства «глобальних громадян». Поряд з прихильниками спадщини Карла Шльогеля, збільшується й число прихильників спадщини Йордиса фон Лохаузена й концепту «континентальної долі Європи» та його варіацій [17].

Чільне місце у тематиці дискусій в рамках неокласичної парадигми геополітики займає її взаємозв'язок гео економікою. Економічні конфлікти в нових умовах дійсно виходять на перше місце серед груп потенційних міжнародних протиріч. Адепти гео економічного аналізу походять від констатації того факту, що низка традиційних геополітичних концептів і теоретичних конструкцій явно застаріла у силу розгортання процесів глобалізації. Оскільки захист кордонів і боротьба за контроль над простором в класичному вигляді позбавляються сенсу, головну роль починає грати пошук нової адаптивної стратегії, основою якої стає економічна політика, що максимізує обсяги різного типу ресурсів, які знаходяться у розпорядженні конкретної спільноти. Тут гео економічне суперництво є позитивним явищем, що має покращити умови для безперервного і досить динамічного економічного зростання, а гео економічна стратегія пов'язується зі спробами «завоювання економічної території майбутнього».

Низка фахівців прогнозує настання ери «реал економіки», нової стадії світового розвитку, яку характеризуватиме жорсткі економічні дії, спрямовані на досягнення міжнародними акторами власних, у тому числі політичних цілей, тож й першість в аналізі міжнародних явищ і процесів має перейти до економіки [18]. Отже, прихильники даного концептуального вибору походять з факту, що саме гео економічне бачення концентрує

увагу на тих формах конфліктів, які є домінуючими за доби глобалізації і які визначають зміст політичних процесів на міжнародній арені, яка стає простором конкуруючих стратегій.

Разом із провідними країнами Європи, Сполучені Штати Америки вже сьогодні активно експериментують з новими напрямками геополітики та політичними підходами нової генерації. Окрім досліджень геополітичного значення нових просторів стратегічної дії, пов'язаних з об'єктивним технічним прогресом та інноваційним розвитком, якими є, наприклад, «космополітка», обраний курс на так звану індустріальну трансформацію, що передбачає функціонування дванадцяти спільних інноваційних програм, сфокусованих на структурних змінах у виробництві та споживанні. Змінах, як зможуть просунути вперед практичне вирішення проблеми екологічної безпеки. Серйозне значення приділяється й пошуку механізмів стимулювання розвитку нової екологічної культури, поведінки, яка стимулюватиме вибір на користь інноваційних рішень. Тут, на нашу думку, позитиви слід очікувати не стільки від декларативних тверджень щодо розвитку сучасного суспільства, але від довгострокових програм, що передбачають конкретні економічні та політичні переваги.

Факти внутрішньої геополітики держав суттєво впливають на глобальне майбутнє не менш за зовнішні впливи. Дестабілізація способу життєдіяльності та буття веде до таких небезпечних наслідків як реконфігурація економічних зон, нове порушення питання права та суверенітету, зміни у соціально-політичній організації соціумів. Не менш за інших елементів нові виміри – енергетичний та екологічний інструменталізують геополітичну дію. При цьому найбільш значимими питаннями діалогу найбільш розвинутих країн світу з іншими акторами міжнародної системи стають організація енергетичного ринку та доступ до ресурсів. У вирішенні таких завдань використовують всі інструменти зовнішнього впливу: економічні, політичні, мілітарні й, навіть, культурно-цивілізаційні. Лідирують у цьому процесі Сполучені Штати Америки, які реалізують програму комплексного системного перетворення суб'єктів світової політики, котрі опинились в географічних ареалах концентрації енергетичних ресурсів чи шляхах постачань. Одночасно вирішуються серйозні геостратегічні завдання – на базі енергетичного співробітництва та розвитку енергетичних транзитних зв'язків формуються підвалини для адекватної політичної еволюції по всіх напрямках глобального геополітичного кола окресленого Вашингтоном. Значні позитиви є і для партнерів Америки: швидка та високоякісна, екологічнобезпечна розробка ресурсів; підтримка будівництва нафтопроводів та диверсифікованих інфраструктур і, як наслідок, прискорення розвитку регіональної кооперації та виходу нових партнерів на глобальні ринки, долучення до альтернативних шляхів енергопостачань та безпека експортних маршрутів. Крім того, діяльність американських ТНК сприяє розвитку комерційної сфери та активізації інвестиційних потоків [19]. Таким чином нові інтерпретації основного напрямку геополітики – перехід від просторового до ресурсного імперативу, що прийшла з США, стає дедалі актуальною для міжнародних гравців різного рівня геополітичного впливу та відмінних історичних традицій.

Динаміка глобалізації, що здійснює суттєвий вплив на глобальний простір міжнародних взаємодій вимагає від держав та інших інститутів стратегії, які підпорядковуються новій просторової логіки. Сьогодні геополітика, спрямована на необхідне присвоєння ресурсів усіх видів, розташованих в будь-якій точці світового простору, залучена до проблематики виникнення нової рівної сили, змінює методи контролю простору і формує нові типи просторів, доступні людству у поступі до науково-технічного прогресу. Структурні фактори світової політики (наявність і кількість центрів сили, що визначають гло-

бальні політичні процеси), вплив процесів глобалізації та інформатизації, реалії суспільства ризику, що трансформують геополітичну практику, тим не менш, не змінюють для акторів – лідерів світової спільноти класичного імперативу володіння актуальним на даний період світового розвитку арсеналом геополітичної потужності.

Висновки. Володіння складним арсеналом міжнародної дії, що передбачає кооптацію класичного геополітичного стилю ведення міжнародних справ з ліберально-демократичним глобалізованим баченням світової системної еволюції є вельми складним завданням, що потребує величезних витрат, зусиль та постійної практичної уваги. При цьому геополітика відіграє роль не просто концептуального підходу до практичної реалізації інтересів, але й прикладного інструментарію. Його варіативність з технічних і технологічних позицій дозволяє дискутувати про нову геополітику. Разом з тим, практика її використання доводить необхідність привнесення більшої гнучкості у міжакторні відносини всередині світової спільноти, що і надалі спонукатиме до ситуативного залучення можливостей альтернативних підходів впливу на розвиток сучасної міжнародної системи.

Список використаної літератури

1. Alby S. 1998, *Crossing Disciplinary Boundaries: Political geography and International Relations after the Cold War* / Alby S. / Kofman, E., Youngs G., *Globalization. Theory and Practice*, London, Pinter, 1998 p.
2. Dussouy G. *Systemic Geopolitics : A Global Interpretation Method of the World* / G. Dussouy // *Geopolitics*. – 2010. – Vol.15, № 1. – P. 143 -144.
3. Haas R.N. *The Age of Nonpolarity* / R.N. Haas // *Foreign Affairs*, 2008. – Vol. 87, № 3. – P. 44-56.
4. Dalby S. *Imperialism, domination, culture : the continued relevance of critical geopolitics* / S. Dalby // *Geopolitics*. – 2008, 13 (3). – P. 413-436 .
5. Tuathail G. *Critical Geopolitics : The Politics of Writing Global Space* / Tuathail G. – Minneapolis, 1996. – 320 p.
6. Dittmer J., Dodds K. *Popular geopolitics past and future : fandom, identities and audiences* / J. Dittmer, K. Dodds // *Geopolitics*, – 2008. – № 13 (3). – P. 437-457.
7. ECPR Joint Sessions Rennes, Workshop 8 «The New Geopolitics and Changing Territorialities: Between International Studies and Political Geography», Rennes (France), 11-16 April 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/rennes/ws8/creekemans.pdf>.
8. Crikemans D. «Réhabilitation et rénovation en matière de pensée géopolitique », *L'Espace Politique* [En ligne], 12 | 2010-3, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : <http://espacepolitique.revues.org/1723>; DOI : 10.4000/espacepolitique.1723.
9. Rothkopf D. *Superclass: The Global Power Elite and the World They Are Making* / Rothkopf D. – Farrar, Straus and Giroux; 1 edition, 2009 – 408 p.
10. Crikemans D. *Geopolitical Schools of Thought: a Concise Overview Since 1890 till 2015 and Beyond* / Crikemans D. – Genève, Editions de Penthes et International Centre for Geopolitical Studies, 2009. – 486 p.
11. Hyndman J. *Mind the gap: bridging feminist and political geography through geopolitics* / J. Hyndman // *Political Geography*. – 2004, Vol. 23. – P. 307-322.
12. Jervis R. *Perception and Misperception in International relation*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: –http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/political_science/users/jovana.carapic/public/Jervis.pdf.

13. Owens M. T. In Defense of Classical Geopolitics / M. T Owens / Naval War College Review.-199. – Vol. 52, n 4. URL: <http://www.nwc.navy.mil/press/review/1999/autumn/art3-a99.htm>.
14. Kaplan R. D. Center Stage for the Twenty – first Century / R. D. Kaplan // Foreign Affairs. – 2009. March – April. – P. 16-32.
15. Kaplan R. D. The Revenge of Geography / R. D. Kaplan // Foreign Policy, 2009. – May-June. – P. 96.
16. Brzezinski Z. The Choice: Global Domination or Global Leadership / Brzezinski Z. – Basic Books, 2004. – 256 p.
17. Schlögel K. The Historical Metropolises of Central Europe / Jacek Purchla (ed.): The Historical Metropolis: A Hidden Potential (International Conference, 26-29 May 1996 , Cracow). Kraków 1996, s. 11-20.
18. Huntington S. The Clash of Civilizations . Remaking the World Order . N.-Y. : Simon and Schuster, 1996. – 367p.
19. Погорська І. І. США: місія здійснима? Праксеологія творення глобального світу Погорська І. І / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – Київ : Грамота. – 2009. – 502 с.

MODERN GEOPOLITICAL STUDIES: INFLUENCE OF TRADITION AND PRESSURE OF PROSPECTS

Pogorska I. I.

Doctor of Political Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Transatlantic Studies of the S.I. «Institute of World History», Ukrainian Academy of Sciences.

Abstract. *The most general objective of this paper is investigating the conceptual and practical dimensions of modern geopolitical studies in the context of modern world evolution trends. The rapid growth of the role of geographical factors, changes in the political and cultural boundaries, updated range of strategic threats, with a clear correlation to zonal habitats direct the efforts of analysts and political functionaries to solve complex international problems, which are the main components of the policy and geography. From positions of complex analytical approach the potential of geopolitics in the transforming process of world security space is examined.*

Gradual loss of the U.S. role of monopoly leader of the international community and related to this reorganization of geopolitical space as well as the global strategic transformation process has put on agenda the question of review by experts the role of theoretical and practical electivity of geopolitical thinking in a modern globalized world. The result of this process was significant change in different international actor's foreign policy, which coincided with the beginning of the 21 century.

The article analyzes new directions in the formation of practical dimensions of international geopolitical strategies. This is based on maintaining global features of the strategic dialogue of the actors of world politics in the context of globalization the field of international security interactions, maintaining U.S. leadership with greater reliance on old and new allies, as well as international institutions. However, the practice of using them proves the need to bring greater flexibility in international relations within the international community that will continue to encourage the involvement of situational possibilities of alternative approaches influence on the development of the modern international system.

Key words: *geopolitics, geopolitical studies, global security, strategy, world security space.*

Referances

1. Alby S. 1998, Crossing Disciplinary Boundaries: Political geography and International Relations after the Cold War / Alby S. / Kofman, E., Youngs G., Globalization. Theory and Practice, London, Pinter, 1998p.
2. Dussouy G. Systemic Geopolitics : A Global Interpretation Method of the World / G. Dussouy //Geopolitics. – 2010. – Vol. 15, № 1. – P.143-144.
3. Haas R. N. The Age of Nonpolarity / R. N. Haas // Foreign Affairs. – 2008. – Vol. 87, № 3. – P. 44-56.
4. Dalby S. Imperialism, domination, culture : the continued relevance of critical geopolitics/ S. Dalby // Geopolitics. – 2008, 13 (3). – P. 413-436.
5. Tuathail G. Critical Geopolitics : The Politics of Writing Global Space / Tuathail G. – Minneapolis. – 1996. – 320 p.
6. Dittmer J., Dodds K. Popular geopolitics past and future : fandom, identities and audiences / J. Dittmer, K. Dodds // Geopolitics, – 2008. – № 13 (3). – P. 437-457.
7. ECPR Joint Sessions Rennes, Workshop 8 «The New Geopolitics and Changing Territorialities: Between International Studies and Political Geography». – Rennes (France). – 11-16 April 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/rennes/ws8/creekemans.pdf>.
8. Ciekemans D. «Réhabilitation et rénovation en matière de pensée géopolitique», L'Espace Politique [En ligne]. – 12. 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : <http://espacepolitique.revues.org/1723>. –; DOI : 10.4000/espacepolitique.1723.
9. Rothkopf D. Superclass: The Global Power Elite and the World They Are Making / Rothkopf D. – Farrar, Straus and Giroux; 1 edition, 2009. – 408 p.
10. Ciekemans D. Geopolitical Schools of Thought: a Concise Overview Since 1890 till 2015 and Beyond / Ciekemans D. – Genève, Editions de Penthes et International Centre for Geopolitical Studies. – 2009 – 486 p.
11. Hyndman J. Mind the gap: bridging feminist and political geography through geopolitics / J. Hyndman // Political Geography. – 2004, Vol. 23. – P. 307-322.
12. Jervis R. Perception and Misperception in International relation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/political_science/users/jovana.carapic/public/Jervis.pdf.
13. Owens M.T. In Defense of Classical Geopolitics / M.T Owens / Naval War College Review. –199. – Vol. 52, n 4. URL: <http://www.nwc.navy.mil/press/review/1999/autumn/art3-a99.htm>.
14. Kaplan R. D. Center Stage for the Twenty – first Century / R. D. Kaplan // Foreign Affairs. – 2009. – March-April. – P. 16-32.
15. Kaplan R. D. The Revenge of Geography / R. D. Kaplan // Foreign Policy, 2009. May-June. – P. 96.
16. Brzezinski Z. The Choice: Global Domination or Global Leadership / Brzezinski Z. – Basic Books, 2004. – 256 p.
17. Schlögel K. The Historical Metropolises of Central Europe / Jacek Purchla (ed.): The Historical Metropolis: A Hidden Potential (International Conference, 26-29 May 1996, Cracow). Kraków 1996, s. 11-20.
18. Huntington S. The Clash of Civilizations. Remaking the World Order / Huntington S. – N.-Y. : Simon and Schuster, 1996. – 367 p.
19. Pohors'ka I. I. SSNA: misiya zdiysnima? Prakseolohiya tvorenniya hlobal'noho svitu / Pohors'ka I. I. – Instytut Svitovoyi ekonomiky u mizhnarodnikh vidnosin NAN Ukrainy. – Kyiv. – Hramota, 2009. – 502 s.

СОВРЕМЕННЫЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ВЛИЯНИЕ ТРАДИЦИЙ И ДАВЛЕНИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ

Погорская И. И.

Доктор политических наук, ведущий научный сотрудник, заведующий отделом трансатлантических исследований ГУ «Институт всемирной истории» НАН Украины.

Аннотация. *Основной целью данной работы является исследование концептуальных и практических измерений современных геополитических студий в контексте современных трендов мирового развития. Стремительный рост роли географических факторов, изменение политико-культурных границ, обновление спектра стратегических угроз с четкой корреляцией на зональные ареалы направляют усилия аналитиков и политических функционеров на решение сложных международных задач, где главными составляющими являются политика и география.*

С позиций комплексного аналитического подхода рассматривается потенциал геополитики в процессе преобразования мирового пространства безопасности. Постепенная потеря роли США как монополистического лидера международного сообщества и связанные с этим реорганизации геополитического пространства, а также процесс глобальной стратегической трансформации поставили на повестку дня вопрос о рассмотрении ученым сообществом роли теоретической и практической выборности геополитического мышления в современном глобализованном мире. Результатом этого процесса стало значительное изменение во внешней политике различных международных акторов, которое совпало с началом 21 века.

В статье анализируются новые направления в формировании практических аспектов современных международных геополитических стратегий. Это основано на поддержании глобальных характеристик стратегического диалога акторов мировой политики в условиях глобализации международных взаимодействий в сфере безопасности, поддержания лидерства США с большей зависимостью от старых и новых союзников, а также международных организаций. Вместе с тем, практика их использования доказывает необходимость привнесения большей гибкости в межакторные отношения внутри мирового сообщества, что и в дальнейшем будет побуждать к ситуативному привлечению возможностей альтернативных подходов влияния на развитие современной международной системы.

Ключевые слова: *геополитика, геополитические исследования, глобальная безопасность, стратегия мировое пространство безопасности.*

УДК 327(571+477)

ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІНИ ПАРАДИГМИ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ

Кондратенко О. Ю.

Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин національного авіаційного університету.

Анотація. *Розкрито передумови зміни парадигми світового порядку, які намітилися після силового перегляду Росією українських кордонів з анексією Криму та початку воєнної експансії на південному сході України. Водночас показано сутність нового типу війни, який РФ веде проти Української держави. Дана агресія отримала назву гібридної війни, оскільки у її здійсненні поєднуються найрізноманітніші засоби, зокрема інформаційна війна, тролінг, активні військові навчання поблизу українських кордонів, підтримка сепаратизму та засилля диверсантів. Автор доводить, що Крим для РФ має значення виключно геополітичного плацдарму нарощування своєї воєнної присутності в Чорноморському регіоні. Особливу увагу Росія приділяє південно-східним регіонам України де за участю кремлівських структур було проголошено Донецьку та Луганську народні республіки, котрі вже виразили бажання стати частиною т. зв. «Русского міра» та євразійських економічних структур. Водночас даний регіон геополітично важливий для РФ у енергетичному і технологічному плані щодо забезпечення контролю військово-промислових підприємств та недопущення реалізації програми по видобутку сланцевого газу.*

Ключові слова: *Росія, геополітичний вплив, агресія, експансія, Крим, новий світовий порядок.*

Постановка проблеми. Досить тривалий час існує думка про існування конфлікту геополітичних парадигм на цивілізаційному рівні. Прискорення глобалізаційних процесів чимдалі загострює дане протистояння, заручником якого все більше стає Україна, яка географічно розташована на межі зіткнення інтересів провідних світових гравців. У свій час відомий американський політолог-мислитель С. Хантінгтон прирахував Україну до розколотих держав, оскільки її територією нібито проходить розділова межа Західної(католицької) та Східної (православної) цивілізації. І саме такі держави, на його думку, є найбільш піддатливі конфліктному протистоянню потужних міжнародних суб'єктів. Значимо, що дана парадигма передбачає існування низки цивілізацій, межі яких не завжди співпадають з кордонами держав чи їх коаліційних об'єднань. Зокрема, у С. Хантінгтона межі православної цивілізації не зовсім тотожні кордонам пострадянського чи євразійського геополітичного простору. Автор даного підходу практично виключав повномасштабне збройне протистояння між Росією та Україною, яке може нівелюватися розколом по лінії уніатської і православних частин останньої. Виходячи з цього, С. Хантінгтон більшою мірою прогнозував внутрідержавний конфлікт в Україні, аніж пряме зіткнення з Російською державою. Далі політолог не виключав високу ймовірність розпаду України за чехословацьким або югославським сценарієм [15, с. 39]. Утім, як бачимо, навіть таким іменитим експертам видається досить складно спрогнозувати реальну поведінку Росії щодо одного з найбільших об'єктів геополітичної уваги в сучасному світі. Виявилось, що

причиною внутрішнього соціокультурного протистояння в Українській державі став передовсім зовнішній фактор.

Мета статті – Виходячи з окресленої актуальності, автор статті ставить за мету визначити причини та проаналізувати основні складові російсько-українського конфлікту, котрий набув особливого загострення з початком активних трансформаційних процесів в Українській державі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розроблювана автором проблематика вже встигла стати об'єктом пильної уваги як світових ЗМІ так і окремих політологів. Зауважимо, що на даний час поки спостерігається практична відсутність спеціалізованих наукових студій з даної тематики через відверту новизну цього феномену. Все ж, вивченням передумов, прогнозуванням та проблемою визрівання російсько-українського конфлікту досить тривалий час займається ряд вітчизняних та зарубіжних науковців різних галузей гуманітаристики. Зокрема, західна школа політологів щодо вивчення цивілізаційних проблем глобального розвитку та місця в ньому України представлена такими іменами вчених як: Дж. Най, З. Бжезинський, Дж. Шер, А. Аслунд, О. Пар, А. Умланд та ін.

Доволі значну увагу українському питанню в контексті відносин Києва з РФ та євразійськими структурами приділяє російська політологічна наука, серед представників якої назвемо: О. Арбатова, К. Гаджиєва, Ю. Гладкого, В. Дергачова, С. Лузяніна, С. Панаріна, В. Пантіна, К. Сорокіна, Т. Шаклеїну і т. д.

Третьою групою науковців, доробок яких стосується впливу російсько-українських стосунків на світові процеси, можемо вважати вітчизняних науковців, зокрема: О. Волошина, М. Дорошка, І. Дудко, Р. Жангожу, О. Ірхіна, Б. Канцелярука, Г. Перепелиці, О. Потехіна, М. Рижкова, Л. Чекаленко, О. Шергіна тощо.

Основні результати дослідження. Загалом російська агресія проти України у період постреволуційного міжвладдя і нестабільності в лютому березні 2014 р. стала фактом геополітичного вододілу, у якому ряд експертів убачає точку відліку ревізії старого світопорядку, а головними модераторами цього процесу вважаються РФ і КНР. Захоплення Кримського півострова стало безпрецедентним явищем силового перегляду кордонів в європейському сьогоденні. Як пише провідне німецьке видання *Der Spiegel*: «анексувавши Крим Москва перевернула з ніг на голову світопорядок, котрий був встановлений після закінчення холодної війни» [12]. Зокрема, у виданні відзначається, що ситуація після таких кроків Росії виглядає більш небезпечною аніж за часів радянсько-американського протистояння. Безпосередню участь військових у кримській операції зрештою визнала РФ у офіційній риториці вищих її представників та після відповідного указу Держдуми про входження АРК до Росії на правах нової федеративної одиниці. За безпосередньої підтримки російської армії парламент АРК був захоплений представниками партії «Русское единство», рівень підтримки якої, навіть в цьому регіоні, не перевищував 3%. Як і РФ так і вказана організація у своїх риториці користувалася тезою про право народів на самовизначення. Подальшим кроком анексії став місцевий «референдум» за результатами якого майже 97% населення АРК проголосувало за приєднання півострова до РФ, проте соціологічно доведено, що реальна підтримка зміни статусу Криму склала не більше 30% громадян. Тим більше такого змісту плебісцит суперечить українській Конституції, за якою референдум може відбуватися виключно на всій території держави. Отже, Крим приєднаний до Росії всупереч всіх міжнародних норм, що дає підстави говорити про окупацію частини української території.

Перегляд і зміна кордонів суверенної Української держави шляхом анексії Кримського півострова із подальшим нагнітанням ситуації у південно-східних регіонах стали справж-

нім викликом, який Росія кинула Західному світові. Адже після завершення Другої світової війни в європейській історії відсутні випадки насильницького відторгнення територій суверенних держав. Прецедент до корекції геополітичної парадигми РФ постав у контексті захисту співвітчизників за кордоном, кількість яких складає близько 25 млн. осіб. Ряд аналітиків у таких діях Росії не випадково вбачають розв'язання Четвертої світової війни (вважаючи при цьому, що Третьою світовою війною була холодна війна – О. К.), а поведінку кремлівського керманіча часто порівнюють із діями Гітлера кінця 30-х рр. Можна погодитися із подібною оцінкою міжнародної ситуації, адже світовий конфлікт фактично розпочався ще до кримських подій, а інкорпорація частини української території лише підтвердила наміри РФ «рухати» кордони на захід силовим шляхом.

Кремль у своїй геополітиці багато в чому керується принципом політреалізму свого відомого євразійця О. Дугіна, що ґрунтується на ідеї «Русского міра» та побудові нового геостратегічного утворення під назвою «Євразійський союз». Ключове місце у майбутньому євразійському просторі відводиться Україні або ж її південно-східним регіонам. Спільний цивілізаційний простір покликаний базуватися на «трьох стовпах»: православ'я, російська мова та спільна історична пам'ять. Тому встановлення контролю над колискою православ'я – Києвом, є для Росії принциповим питанням. Адепт російського євразійства, який є радником В. Путіна і водночас професором МДУ, закликав президента діяти рішучіше по відношенню до України з метою відвернути, таким чином, загрози краху і повного розпаду Росії. Водночас ще один радник російського президента С. Глазьев, з подачі того ж таки О. Дугіна, навіть закликав Кремль до нанесення повітряного удару по українським військам з аргументом не допустити відвоювання Криму. Схоже на те, що задля досягнення даної цілі Кремль вдаватиметься до всіх доступних йому засобів, адже за словами З. Бжезинського, без збереження контролю над Україною Росія не зможе претендувати на роль євразійської імперії [8].

Останнім часом дії РФ викликають занепокоєння у Заході відносно безпеки Прибалтійських країн, Румунії та Польщі. Саме цим пояснюється активізація маневрів збройних сил НАТО в Східній Європі. Альянс намагається вибудувати більш агресивну стратегію створення ризиків для Росії у ключі дотримання обов'язків перед східноєвропейськими країнами. Дедалі очевидніше, що Чорноморський регіон як і Україна стає полем активного протистояння США та РФ, а Крим і Румунія вже виконують функцію опорних пунктів морської геополітики. Зокрема, модернізація військово-морських сил Румунії та розміщення ВМФ США створює додаткові загрози російському флоту, на що РФ і далі проводитиме свою дестабілізаційну політику по відношенню до України. Також відповіддю на кількісне збільшення присутності натівських військ було проведення Росією власних навчань у Калінінградській області. Ще одним кроком РФ щодо демонстрації своєї сили стали періодичні польоти російських літаків дальньої авіації поблизу Аляски [14]. Такий стан міжнародного порядку, котрий демонструє впевнену динамізацію з тенденцією до трансформаційних змін, дає право на припущення початку нового глобального протистояння в епіцентрі якого опинилася Україна.

Як відомо, парадигма сучасних війн повністю суперечить російській геополітичній поведінці, оскільки передовсім полягає не у захопленні нових територій, а боротьбі за перерозподіл ресурсних, фінансових та інформаційних потоків і встановленні контролю над людським інтелектуальним капіталом. Тим не менш Росія обрала саме імперську експансію, що може бути свідченням консерватизму зовнішньополітичного розвитку та повернення до геополітики позаминулих століть. Підтвердженням тому є прагнення встановити контроль над пострадянським/російсько-імперським простором у рамках нового євразій-

ського формату. Хоча РФ на словах постійно відкидає відродження нової трансрегіональної імперії, постійний політичний тиск, енергетичний шантаж, або ж гібридна воєнна агресія по відношенню до пострадянських країн, які прагнуть обрати альтернативний шлях зовнішньополітичного розвитку є повним тому запереченням. З цього видно, що євразійська теорія сучасної Росії перестала бути просто теорією, оскільки Кремль почав її втілення на практиці вже не через створення ефемерних євразійських інтеграцій, а шляхом військової територіальної експансії.

Приблизно з середини ХХ ст. починають втрачати свою актуальність дії держави, спрямовані на територіальне розширення, а імперський дух із джерела багатств поступово перетворився на справжній тягар, що зрештою й стало поштовхом до початку краху колоніалізму. Більше того, з появою новітніх технологій та нових суб'єктів міжнародних відносин на кшталт ТНК, у сучасних країн з'явилася можливість для нарощування капіталу без захоплення чужих територій [2].

Донедавна здавалося, що жоден із потужних геополітичних гравців не стане вдаватися до брутальних територіальних претензій хоча б тому, що Будапештським меморандумом США, Британія та Росія гарантували територіальну цілісність Україні після добровільної відмови від третього у світі ядерного потенціалу. Підтвердженням слугують негласні правила гри у відносинах між глобальними суб'єктами світової політики, які зовсім не прагнуть збройного протистояння у контексті відстоювання своїх геополітичних інтересів. Важливим є той факт, що практично всі названі світові держави інвестували досить значні фінансові капітали в Україну і здавалося б зовсім не бажають дестабілізації політичної ситуації в державі. Також суб'єкти-модератори багатопольярного світу однаково зацікавлені в українській ГТС, аграрному секторі, залізничній та морській інфраструктурі. Приміром, у РФ і Китаю збігаються інтереси щодо логістичного проекту в Криму на постачання російських енергоресурсів до КНР через кримський порт. Попри все РФ намагається домовитися зі США відносно застосування механізму геополітичного обміну сфер особливих інтересів за рахунок таких держав як Україна, Сирія, Іран. Нагадаємо, що саме боротьба провідних гравців за вплив відобразилася у локальних конфліктах – сирійського, а тепер вже українського. Отже, порушення балансу інтересів провідних держав все більше призводить до конфліктності та зламу існуючого світового порядку [4]. Поки що жодна зі сторін не готова йти на поступки в українському питанні. Росія, здебільшого, настоює на зміні Конституції України та її федералізації, у той час як США і ЄС, включивши всі дипломатичні механізми вимагають від Кремля відведення військ від східних українських кордонів та припинення постачання найманих бойовиків у Донбас [7]. Нині США намагаються стояти на варті світового порядку та контролювати ситуації у всіх регіонах, зокрема і євразійському, ризикуючи зіткнутися з різного роду викликами. За словами американського геополітика З. Бжезинського: «Яким би не було майбутнє, розумно зробити висновок про те, що американське верховенство на Євразійському континенті зіткнеться з різного роду хвилюваннями і, можливо, з окремими випадками насильства» [1, с. 74]. Таким чином, варто вже говорити про недосконалість гіпотетичних висновків згаданого С. Хантінгтона про зіткнення цивілізацій та виникнення конфліктів між різними державами унаслідок останніх. У свою чергу загострення ситуації в Україні є радше свідченням конфлікту інтересів провідних центрів сили, а не їх протистояння по лініях між цивілізаційних розколів.

Україна для РФ залишається ключовим геополітичним суб'єктом і тому не випадково остання більш ніж будь-який з названих геополітичних гравців зацікавлена у збереженні статус-кво у зоні своєї особливої відповідальності. Апробованим механізмом такого

впливу залишається етнічне питання захисту росіян, які проживають або опинилися за межами своєї батьківщини після краху СРСР [9]. Саме з цим пов'язується проблема штучності кордонів нових незалежних держав, які сформувалися у ході становлення СРСР, що стало зрештою наріжним каменем нестабільності пострадянської етнічно-територіальної спадщини. Тому, окрім формування євразійських економічних об'єднань не менш принциповим завданням для В. Путіна є збирання воедино всіх росіян та російськомовних громадян у межах так званого «Русского міра». Задля досягнення цієї мети Держдумою РФ у свій час було прийнято два закони, які дають юридичну основу для захисту співвітчизників за кордоном аж до використання російських військ за межами РФ. З іншого боку, певний час вбачався навіть деякий позитив у розпаді Радянського Союзу, наслідком чого стало нібито позбавлення етнічного баласту неслов'янських народів. Проте, скинення такого «етнічного тягаря» не сприяло покращенню ситуації, оскільки відомо, що Росія вже невдовзі зіткнулася з проблемою мігрантів з Кавказу та Центральної Азії, що суттєво змінюють духовно-етнічну її картину. Саме тому, наприкінці 90-х рр. представниками різних політичних течій активно пропагувалася ідея приєднання до РФ територій з компактним проживанням представників російського етносу. Зокрема, актуальним залишається питання включення Південного Сибіру (Північні області Казахстану) та повне приєднання Білорусі, фактичний процес якого завершився у 2000 р. Особливе місце у програмі створення російської національної імперії відводилося інкорпорації Південно-Східних територій України. Механізм приєднання останніх мав включати два етапи: шляхом активізації підтримки російського й російськомовного населення у цих країнах із синхронним просуванням моделі їх федералізації та подальшим наданням таким територіям широкої автономії. Крім того, передбачалося також створення Таврійської Русі (за рахунок АР Крим) та Російської Південно-Сибірської Республіки через підтримку сепаратизму тієї частини населення України та Казахстану, яке не сприймає національної ментальності цих держав [11]. У ході модернізації своєї геополітичної стратегії РФ дедалі активніше розігрує національно-етнічну карту у Прибалтиці де проживає значний відсоток росіян, адже не випадково, що фактично одразу після анексії Криму в Кремлі заговорили про необхідність захисту етнічних росіян в Латвії та Естонії, частка яких складає в цих країнах біля 25% населення. Активізація комунікацій зі своїми співвітчизниками у країнах Балтійського регіону кремлівське керівництво здійснює через Калінінградську область шляхом сприяння отримання російського громадянства через видачу паспортів РФ. Всі перелічені константи стали великою прелюдією до початку експансії РФ в Україну, яка набуває дедалі відвертішого характеру після самоусунення президента В. Януковича.

Отже, Росія вдавшись до механізму захисту співвітчизників за кордоном, проводить процес збирання територіальних уламків компактного проживання росіян на кшталт Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії, а нині й південного сходу України. Особлива геополітична ситуація склалася з Калінінградською областю, що має статус ексклаву де переважаючу більшість населення складають росіяни. Тому РФ дедалі активніше реалізує програму підтримки співвітчизників Прибалтики, а значить не випадково експерти висловлюють побоювання відносно подальшого розширення зони експансії за рахунок даного регіону.

Першочерговим завданням сьогодні для РФ залишається будь-що залишити Україну у полі свого геополітичного впливу. Напередодні Кремль де-факто розпочав війну проти Києва під приводом захисту росіян, які складають біля 17% від загальної кількості населення України. Вже тривалий час московськими керманічами масується міф про недостатню юридичну захищеність російських співвітчизників, які нібито постійно піддаються

утискам культурно-соціального характеру з боку українських право радикальних сил. Саме звідси бере виток масове отримання російського громадянства, постійне підняття питання щодо надання статусу російській мові як другій державній, репрезентація програми сприяння міграції та працевлаштування росіян на великій батьківщині тощо. Надто популярною тезою Кремля стала розколотість російського народу кордонами нових незалежних держав. Переважно цим і пояснюється риторика В. Путіна відносно того, що російський є найбільш розділеним народом серед пострадянських етносів, а також щодо несправедливої передачі більшовиками південного сходу України у 20-х рр. та Криму в 1954 р. Зважаючи на це Москвою за участю спецслужб був розроблений план підтримки створення номінального державного утворення під назвою Новоросія за рахунок південно-східних регіонів України. Існує припущення, що саме Новоросія у перспективі покликана забезпечити сполучення РФ з Придністров'ям та створити сухопутну комунікацію з Кримом. У підсумку це означало б відмежування України від моря, перетворення її на виключно сухопутну державу, поновлення Росією контролю над всіма портами та виходами до Чорного й Азовського морів, якими вона володіла за часів СРСР [6].

Новітній тип агресії проти України розцінюються експертами як гібридна війна. Адже на даний час важко підібрати дефініцію, яка б чітко виражала сутність такої поведінки великої держави по відношенню до свого суверенного сусіда. Відтак, досить складно назвати російську агресію суто інформаційною війною, оскільки у ній окрім інформаційно-пропагандистської проглядається ще й економічна, енергетична та військова складові, помножені на використання диверсантів і військових найманців. Воєнний чинник полягає також у стягуванні російських збройних сил до східних українських кордонів у поєднанні з активним проведенням бойових навчань та маневрів поблизу українських кордонів. До того ж встановлено, що рік тому Росія розпочала створення елітних спецпідрозділів, покликаних діяти за кордоном з метою нейтралізації потенційних супротивників.

Зважаючи на розмаїття методів, використовуваних РФ у гібридній війні, провідним інструментом досягнення російських цілей в Україні залишається інформаційний. Агресивна інформаційна кампанія Росії значно активізувалася із загостренням київських подій у листопаді 2013 р. Таку агресію з боку Росії можна розцінювати не інакше як кампанію, спрямовану на підрив легітимності дій спочатку опозиції, а незабаром і нової української влади. Дискримінація останньої відбувається з допомогою масування у ЗМІ ряду епітетів на кшталт: «бандерівці», «хунта», «кліка», «фашисти», «неонацисти», котрі перетворилися на своєрідні кліше, використовувані у свій час геббельсівською пропагандою. Одночасно, Росія намагається вести інформаційну війну проти України по всьому світові через такі канали як «Russiatoday», низку європейських медіа та Інтернет-мережу. Причому, останнім часом європейський інформаційний простір наводнюється матеріалами маніпулятивного змісту, більш відомими як проросійські тролі. Останні активно розміщуються у вигляді коментарів на сайтах місцевих видань, на кшталт The Guardian, та появи відповідних статей у соціальних мережах. Вважається, що організаційним ресурсом такої пропаганди на Заході є російські фінанси, за які Кремль винаймає лобістів, експертів та цілі PR-компанії. Конвертація таких матеріалів здійснюється з метою підриву іміджу та дискримінації України, представники якої нібито отримали повноваження у результаті збройного перевороту. Не менш важливим завданням є репрезентація дій української армії у Донбасі як каральних операцій [3].

З точки зору американського вченого Н. Спайкмена, який є автором відомої геополітичної концепції дугової землі «Rimland», вихід до моря і створення військово-морських

баз по периметру Євразії дає значні переваги великій жертві над супротивником. Задля цього Росія як євразійська держава поспіль багатьох років відстоює своє монопольне право на вихід до Чорноморського і Балтійського регіонів задля здобуття відносної переваги над морськими державами. Доволі значна кількість геополітичних концепцій відводить особливу роль Криму. У даному контексті одним із завдань агресивної геополітики В. Путіна є встановлення надійного контролю над Чорноморським басейном. Тому Крим може слугувати РФ своєрідним геополітичним плацдармом для забезпечення подальшої морської експансії. До того ж з розширенням існуючих військово-морських баз частково пов'язується різке зростання російського воєнного бюджету. Анексія Криму може бути необхідною РФ передусім для повноцінного відновлення статусу військово-морської бази часів СРСР. Не виключено, що поступово буде відбудована військова інфраструктура, зокрема база для підводних човнів, відома як Балаклавська бухта, а з часом тут може з'явитися сітка новітніх російських ППО та ПРО, що імовірно стане відповіддю на плани США відносно розміщення аналогічних систем у Східній Європі. Також російська військова доктрина передбачає розташування в Криму бази стратегічних бомбардувальників. На цьому фоні досить логічно виглядає заява російського очільника МЗС С. Лаврова своєму американському колезі Дж. Керрі стосовно надзвичайної важливості Криму для РФ, який він порівнював зі значенням Фолклендських островів для Британії. Останнім часом півострів має всі ознаки перетворення з туристичного регіону на мілітаризований і зрештою Росія намагатиметься чимдалі активніше трансформувати Крим у «непотоплюваний авіаносець» Чорного моря. Водночас, втрата Криму є значним геополітичним ударом по Україні, що зводить її вплив у Чорноморському регіоні практично до нуля та знижує статус регіонального гравця. Анексія Криму РФ стала логічним продовженням нарощування її присутності в Чорноморському регіоні, адже після встановлення контролю над Абхазією й Кримом її вплив на Чорне море став порівняний з радянським. До того ж Україна значно втратила вплив на Азовське море, вхід в акваторію якого тепер практично контролює РФ. Сюди також варто додати повну втрату Україною контролю над Керченською протокою, втрату військово-морської бази та вплив на аналогічну базу МВФ Росії у Севастополі, що також позбавило Україну додаткових фінансових вигод. Тепер Російська Федерація контролює величезну частину узбережжя Чорного моря, починаючи від гирла грузинської річки Інгури, що на кордоні невизнаної Абхазії – закінчуючи західним мисом Кримського півострова Тарханкут. Таким чином, Україна потрапила в геополітичне оточення Росії та її фактичних союзників – Білорусі і Придністров'я [8].

Не меншу увагу Кремль приділяє Одесі як ще одному ключовому портовому місту в регіоні, а також Одеській області в цілому як важливій ланці сполучення з Придністров'ям та Чорноморським басейном. Зрештою цим можна пояснити також спроби дестабілізації у цьому регіоні на травневі свята у т. ч. й за участю представників того ж таки Придністров'я.

Причини такої поведінки РФ, пов'язаної з військовою агресією проти України, яка вже стала наслідком перших територіальних втрат, є найрізноманітнішими. Не дивлячись на те, що анексія Криму та дестабілізація Донбасу принесла РФ більше фінансових проблем аніж вигод, пов'язаних з облаштуванням економічно занедбаних регіонів та створенням прецеденту міжнародної ізоляції, південний схід України Кремлю потрібен також з гео економічних міркувань. Тому дане рішення варто розцінювати здебільшого як політичне, а не економічне. Зокрема, Крим для РФ є необхідний у створенні стратегічних перешкод на шляху до здобуття Україною енергетичної незалежності. Цю тезу частково підтверджує захоплення українського Чорноморнафтогазу, до того ж сама анексія півост-

рова дозволила Росії автоматично встановити контроль над чорноморським нафтогазовим шельфом, що тим самим створює додатковий плацдарм у енергетичній геополітиці Росії.

Одночасно з Кримом у сфері особливих геополітичних інтересів РФ опинився південь та схід України – регіон, де розміщені високотехнологічні підприємства, створені ще за радянських часів і від продукції яких в значній мірі залежить російський ВПК. Ще за СРСР Кремль проявляв занепокоєність з приводу перспектив втрати Криму і промислових регіонів сходу України. Фактично одразу після анексії керівництво РФ пообіцяло значне підняття рівня соціальних виплат місцевому населенню, здебільшого задля того щоби на подібний жест відреагували жителі Південно-Східної України. Відомо, що без таких промислових об'єктів як Хартрон (Харків), Південмаш (Дніпропетровськ), Моторсіч (Запоріжжя), Миколаївський суднобудівний завод та низки конструкторських бюро РФ не зможе у найближчій перспективі модернізувати свою армію, на що вже заплановано виділення величезних фінансів. Все це зрештою надто непокоїть представників російського ВПК, котрі активно тиснуть на Кремль з метою розширення експансії на сході України. Загалом, ряд політичних аналітиків сходяться на думці, що РФ просуватиме свій вплив на схід та південь ще й задля отримання пакету володіння вказаними підприємствами [5].

Російська територіальна експансія знайшла своє продовження у підтримці сепаратистських настроїв, терористичних дій та засилля диверсантів у Донбасі. Наслідком проведення місцевих «референдумів» у Донецькій та Луганській областях стало проголошення т. зв. народних республік. Попри все, позиція низки ЗМІ дає підставу припустити, що Росії сьогодні навряд чи вигідною буде інкорпорація надто складного за всіма показниками регіону, яким є український Донбас. До того ж Донбас етнічно є набагато різномірнішим порівняно з Кримом, котрий здебільшого представляють росіяни. Імовірніше за все Росія обере використання перевіреного механізму керованих конфліктів з метою тиску на Київ задля поступок щодо державного устрою України, її нейтрального статусу, прийнятної позиції у газових перемовинах тощо. Загалом для України існує перспектива ризику виникнення територіальної проблеми на кшталт Придністров'я чи Південної Осетії, а поява останніх підвищує ймовірність закриття Києву шляху до євроатлантичних структур чого зрештою й домагається Кремль. У свою чергу наростання радикалізму роздмуханого Росією, свідчить про намір РФ далі розігрувати карту громадянської війни в Україні через штучне протиставлення східних і західних регіонів. Одним із прийнятних для Росії сценаріїв також може бути поширення свого протекторату на ДНР та ЛНР, а у разі їх остаточного відокремлення – включення до майбутнього Євразійського Союзу. Саме таким чином РФ унеможливуватиме вихід України з поля своїх геополітичних інтересів. Черговою причиною зацікавленості РФ у підтримці ДНР/ЛНР/Новоросії є бажання створити хоч якусь буферну зону на випадок вступу до НАТО Молдови та Грузії. Також тут присутнє банальне прагнення Росії примусити Київ не форсувати західний вектор зовнішньої політики. Загалом, РФ через непряме лобіювання інтересів ДНР та ЛНР намагається закріпитися на сході України з метою перетворення цих псевдо республік на плацдарм подальшого свого завуальованого просування на український південь. Не виключне також і заморожування конфлікту на Донбасі, що вкрай не вигідно Україні.

Припустимо, що боротьба Росії за український Донбас, як і частково у випадку з Кримом, зумовлена енергетичною складовою. Адже саме Слов'янськ став однією з перших гарячих точок сходу України, де зосереджені значні запаси сланцевого газу, що можуть у перспективі стати ключовим фактором у позбавленні тотального енергетичного впливу

російського монополіста у особі «Газпрому» та призвести до втрати одного з найбільших газових ринків, яким є Україна. Відомий «Юзівський проект» може у перспективі змінити всю енергетичну картину світу та залишити Росію без європейських ринків збуту газу. Отже реальна мета спецоперації в Донбасі – це встановлення контролю над значними покладами сланцю, які можуть у перспективі дати можливість Україні не лише позбавитися від енергетичної залежності, але й перетворитися у державу-експортера. Не виключено, що у розробку родовищ сланцевого газу Донбасу планують вкладати значні інвестиції ЄС та США. Росія водночас занепокоєна енергетичним проектом по видобуванню газу шляхом спалювання шахтного вугілля, котрий може стати ще одним кроком до підвищення енергетичної незалежності України. Все вищесказане лише підтверджує причини наростання російської присутності на південному сході України [10].

Нарешті активізацію російської експансії в Україну можна розуміти як нагальну потребу утримання на належному рівні владного рейтингу та збереження путінського режиму загалом. З цією метою перед Кремлем постає необхідність здобуття хоча б номінальної перемоги на регіональному рівні, у т. ч. через проведення локальних військових кампаній на зразок грузинської війни, а нині української. Так, за соціологічними опитуваннями, рейтинг В. Путіна після анексії Криму зріс до безпрецедентної межі останніх десяти років і склав понад 70% підтримки [13].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши останні події можемо констатувати, що Україна перетворюється на справжнє поле битви у регіональній холодній війні між провідними гравцями світової політики. Росія ціною величезних економічних втрат намагається утримати Україну у своїй геополітичній сфері впливу, не зважаючи на практичну відсутність шансів на перемогу із Заходом хоча б у силу відсутності потужних союзників на кшталт тих, якими у свій час заручався СРСР. Агресія Росії проти України стала по суті війною за її геополітичне виживання між двома потужними полюсами – ЄС та Китаєм. Одним із ключових завдань Кремля є перетворення України на джерело нестабільності в Європі задля зниження геополітичної уваги Брюсселя щодо надання перспективи її членства ЄС. Адже процвітаюча та європейська Україна, як відомо, може стати справжнім викликом для путінського авторитарного режиму. Саме тому керована нестабільність і подальша дестабілізація України надто вигідна РФ для політичного та економічного ослаблення, а також різкого зниження її інвестиційної привабливості. Ще однією не менш вагомою метою Кремля є позбавлення Києва перспектив енергетичної незалежності після реалізації спільного із Заходом сланцевого проекту.

Список використаної літератури

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы). – М. : Междунар. отношения, 1998. 256 с.
2. Дубровский В. Путин и богатство народов: хотят ли русские войны? / В. Дубровский // Зеркало недели. – 2014. – 18-25 апреля
3. Информационная война против Украины: сюжеты, методы, противоядие [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – http://news.liga.net/articles/politics/1041096-informatcionnaya_voyna_protiv_ukrainy_syuzhety_metody_protivoyadie.htm.
4. Как США, Россия, Европа и Китай разделяют тушу Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hvylya.org/analytics/economics/kak-ssha-rossiya-evropa-i-kitay-razdelyivayut-tushu-ukrainyi.html>.
5. Карасев В. Путину нужен юго-восток Украины, чтобы обеспечить сухопутный выход на Крым [Электронный ресурс] / В. Карасев. – Режим доступа: <http://gordonua.com/>

- news/politics/Karasev-Putinu-nuzhen-yugo-vostok-Ukrainy-chtoby-obespechit-suhoputnyu-vygod-na-Krym-14396.html.
6. Крыма мало? Путин заявил, что украинский Юго-восток тоже украли у России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://donetskie.com/novosti/2014/03/18/kryma-malo-putin-zayavil-hto-ukrainskiy-yugo-vostok-tozhe-ukrali-u-rossii>.
 7. Маневры Керри и Лаврова за закрытыми дверьми [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://news.liga.net/foreign/politics/1192367-manevry_kerri_i_lavrova_za_zakrytymi_dveryami_obzor_zapadnykh_smi.htm.
 8. Окситюк А. Аннексия Крыма – геополитическая потеря Украины [Электронный ресурс] / А. Окситюк. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/06/4/7027774>.
 9. Путин В. Россия и национальный вопрос / В. Путин // Независимая газета. – 2012. – 23 января.
 10. Росія воює на Донбасі не за російську мову, а за Юзівське родовище – там смерть «Газпрому» – ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1513246>.
 11. Савин Д. Образы будущего: о границах Русского государства [Электронный ресурс] / Д. Савин. – Режим доступа: <http://www.novorossia.org/politika/1660-obrazy-budushhego-o-granichax-russkogo-gosudarstva.html>.
 12. Три варианта действий Путина на востоке Украины – Der Spiegel [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://news.liga.net/foreign/politics/1370332-tri_varianta_deystviy_putina_na_vostoke_ukrainy_der_spiegel.htm.
 13. Украина против России. Плюсы и минусы интервенции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lenta-ua.net/novosti/politika/56268-ukraina-protiv-rossii-plyusy-i-minusy-intervencii.html>.
 14. Фридман Дж. Stratfor: За что сражаются Россия и США в Украине [Электронный ресурс] / Дж. Фридман. – Режим доступа: <http://hvylya.org/analytics/geopolitics/stratfor-za-hto-srazhayutsya-rossiya-i-ssha-v-ukraine.html>.
 15. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М. : Астрель, 2011. – 571 с.

PROSPECTS PARADIGM SHIFT WORLD ORDER IN THE CONTEXT OF RUSSIAN-UKRAINIAN GEOPOLITICAL CRISIS

Kondratenko O. Yu.

Candidate of historical sciences, Associate professor of International information of institute of International relations of National aviation university.

Abstract. *Exposed prerequisites paradigm shift of world order that emerged after power view Russia Ukrainian borders with the annexation of the Crimea and the start of military expansion in southeastern Ukraine. At the same time show the essence of a new type of war that Russia is against the Ukrainian state. This aggression is called hybrid war because its implementation combines a variety of means, including information warfare, trolling, active military exercises near the Ukrainian border, support for separatism and the dominance of saboteurs. The author argues that the Crimea to Russia has only mentioned geopolitical bridgehead increase its military presence in the Black Sea region. Russia pays special attention south-eastern region of Ukraine where structures with the Kremlin was announced Donetsk and Luhansk National Republic, who has expressed a desire to become part an of the so-called. «Russian world» and*

Eurasian economic structures. However, this region is geopolitically important for Russia in the energy and technology plans for the control of military-industrial enterprises and prevent the program on shale gas.

Key words: *Russia, geopolitical influence, aggression, expansion, Crimea, the new world order.*

Referances

1. Brzezinski Zbigniew Velikaja shahmatnaja doska (Gospodstvo Ameriki i ego geostrategicheskie imperativy) / Z. Zbigniew Brzezinski. – M. : Mezdynarodnyetnosh., 1998. – 256 s.
2. Dubrovskij V. Putin I bogatstvo narodov: hotiatli russkie vojny? / V. Dubrovskij // Zerkalo nedeli. – 2014. – 18 25 aprelia.
3. Informatsionnaya voyna protiv Ukrainy syuzhety metody protivoyadie [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: http://news.liga.net/articles/politics/1041096-informatsionnaya_voyna_protiv_ukrainy_syuzhety_metody_protivoyadie.htm.
4. Kak SSHA, Rossiya, Evropa i Kitay razdelyivayut tushu Ukrainy [Electronic resource]. – Rezhym dostupa :<http://hvylya.org/analytics/economics/kak-ssha-rossiya-evropa-i-kitay-razdelyivayut-tushu-ukrainyi.html>.
5. Karasiov V. Putinu nuzhen yugo vostok Ukrainy chtoby obespechit-suhoputnyy vyhod na Krym [Electronic resource] / V. Karasiov. – Rezhym dostupa: <http://gordonua.com/news/politics/Karasev-Putinu-nuzhen-yugo-vostok-Ukrainy-chtoby-obespechit-suhoputnyy-vygod-na-Krym-14396.html>
6. Kryma malo Putin zayavil chto ukrainskiy yugo-vostok tozhe ukrali u Rossii [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://donetskie.com/novosti/2014/03/18/kryma-malo-putin-zayavil-cto-ukrainskiy-yugo-vostok-tozhe-ukrali-u-rossii>.
7. Manevry Kerri I lavrova za zakrytymi dveryami obzor zapadnykh SMI [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: http://news.liga.net/foreign/politics/1192367-manevry_kerri_i_lavrova_za_zakrytymi_dveryami_obzor_zapadnykh_smi.htm.
8. Oksytiuk A. Anneksia Kryma – geopoliticheskaja poteria Ukrainy [Electronic resource] / A. Oksytiuk. – Rezhym dostupa: <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/06/4/7027774/>.
9. Putin V. Rossiya I natsionalnyj vopros / V. Putin // Nezavisimaja gazeta. 2012. – 23 janvaria.
10. Rossia vojuje na Donbasi ne za rosijsku movu, a za Uzyzvske rodovyche – tam smert «Gazpromu» ZMI [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1513246>
11. Savin D. Obrazy budushhego o granicax russkogo gosudarstva [Electronic resource] / D. Savin. – Rezhym dostupa: <http://www.novorossia.org/politika/1660-obrazy-budushhego-o-granicax-russkogo-gosudarstva.html>.
12. Tri varianta deystviy Putina na vostoке Ukrainy – Der Spiegel [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: http://news.liga.net/foreign/politics/1370332-tri_varianta_deystviy_putina_na_vostoке_ukrainy_der_spiegel.htm.
13. Ukraina protiv Rossji. Plyusy i minusy interventsjii [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://lenta.ua/novosti/politika/56268-ukraina-protiv-rossii.-plyusy-i-minusy-intervencii.html>.
14. Fridman D. Stratfor: za chto srazhayutsya Rossiya I SSHA v Ukraine [Electronic resource] /D. Fridman. – Rezhym dostupa: <http://hvylya.org/analytics/geopolitics/stratfor-za-cto-srazhayutsya-rossiya-i-ssha-v-ukraine.html>.
15. Hantington S. Stolknovienie tsivilizatsij / S. Hantington. – M. : Astriel, 2011. – 571 s.

ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗМЕНЕНИЯ ПАРАДИГМЫ МИРОВОГО ПОРЯДКА В КОНТЕКСТЕ РОССИЙСКО-УКРАИНСКОГО ГЕОПОЛИТИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Кондратенко О. Ю.

Кандидат исторических наук, доцент кафедры международной информации Института международных отношений национального авиационного университета.

Аннотация. *Раскрыты предпосылки смены парадигмы мирового порядка, которые наметились после силового пересмотра Россией украинских границ с аннексией Крыма и началом военной экспансии на юго-востоке Украины. Одновременно показана сущность нового типа войны, который РФ ведет против Украинского государства. Данная агрессия получила название гибридной войны, поскольку в ее осуществлении сочетаются самые*

разнообразные средства, в частности информационная война, троллинг, активные военные учения вблизи украинских границ, поддержка сепаратизма и засилья диверсантов. Автор доказывает, что Крым для РФ имеет исключительно значение геополитического плацдарма наращивания своего военного присутствия в Черноморском регионе. Особое внимание Россия уделяет юго-восточным регионам Украины, где с участием кремлевских структур было провозглашено Донецкую и Луганскую народные республики, которые уже выразили желание стать частью т. н. «Русского мира» и евразийских экономических структур. Вместе с тем данный регион геополитически важен для РФ в энергетическом и технологическом плане по обеспечению контроля над военно-промышленными предприятиями и недопущению реализации программы по добыче сланцевого газа.

Ключевые слова: *Россия, геополитическое влияние, агрессия, экспансия, Крым, новый мировой порядок.*

УДК 327[(477):(470):(06.1ЄС)]

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КУРС УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ГЕОПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА ЄС ТА РОСІЇ

Максименко І. В.

Кандидат політичних наук, викладач кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Анотація. Біполярна система міжнародних відносин змінилася на одноосібне домінування Сполучених Штатів Америки, проте Російська Федерація не залишила амбіції повернути собі статус глобальної держави. Початок світової фінансової кризи та прихід до Білого дому адміністрації Барака Обами створили умови для переходу до багатополюсного світового устрою та розповсюдження інструментів «м'якої сили». Одним з таких інструментів, що мав гарантувати порядок та стабільність, визнавалися інтеграційні проекти. На теренах нових незалежних держав розпочалася інституціональна конкуренція інтеграційних проектів, очолюваних з одного боку ЄС, а з іншого – Росією.

Перспективи успішної реалізації інтеграційної моделі ЄС та Росії проаналізовано на прикладі українського вектору інтеграції, що є вирішальним для ствердження зовнішньополітичного лідерства Брюсселю та Москви. Виокремлено та проаналізовано відмінності у підходах ЄС та Росії до «м'якої сили» та їхні інтереси щодо України в процесі реалізації інтеграційних проектів. Проаналізовано офіційні документи ЄС та Росії щодо України та інших держав західного вектору СНД, на підставі яких визначено наступне. Європейська політика спрямована на формування стабільного та безпечного оточення, розвиток взаємовигідного співробітництва, якого прагнуть усі залучені сторони. Модель інтеграції ЄС є дійсно інструментом «м'якої сили», привабливою та легітимною. Російська альтернатива є інструментом скоріше «Realpolitik», а ніж «м'якої сили»: російські інтеграційні проекти – СНД, Митний союз, ЄвразЕС – спрямовані на закріплення сфер впливу Москви та створення регіонального оточення для повернення визнаного іншими акторами (в першу чергу, ЄС, Китай, США) статусу рівного полюсу сили. Наголошено, що світова спільнота не готова до відкритого протистояння з Росією, втім намагається врегулювати ситуацію за допомогою ліберальних інструментів. Виокремлено потенційні наслідки для України та системи міжнародних відносин в цілому, що пов'язані з поверненням Росії до застосування інструментів «жорсткої сили» відносно суверенної української держави для ствердження власного лідерства.

Ключові слова: Україна, ЄС, Росія, сила, полюс, система міжнародних відносин, інтерес, вплив.

Постановка проблеми. Після 1991 року події останніх чотирьох місяців є найважливішими для майбутнього української держави, її суверенітету та незалежності. Особливістю сучасних політичних процесів є вихід на перший план питання ким же є Україна в міжнародних відносинах – суб'єктом чи об'єктом, самостійною державою з чітко окресленими національними інтересами та стратегією зовнішньої політики або ж розмінною картою у «грі з нульовою сумою», яку ведуть провідні світові актори? Напередодні Вільнюського саміту у листопаді 2013 року Україна перетворилася на «нормативне поле битви», на якому інституалізація конкуренції між ЄС та Росією вийшла на новий рівень.

Непоследовна позиція українських політичних лідерів тільки сприяла такому ставленню до України та права її народу на самовизначення свого майбутнього.

Мета статті – визначення чинників, що обумовлюють політику ЄС та Росії відносно України в контексті реалізації її суверенних прав та національних інтересів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання трансформації системи міжнародних відносин та посилення боротьби за вплив між визнаними центрами сили та такими, що намагаються ствердити свої лідерські позиції у новому світоустрої, ефективність їхніх методів вивчають такі відомі експерти, як В. Латкіна [8], Дж. Най [29], А. Робертс [14], С. Толстов [15; 16], Р. Хаас [24]. Проблематику геополітичного виміру політики України, визначення її національних інтересів та імперативи щодо системи відносин з Європейським Союзом та Російською Федерацією знаходить висвітлення у працях українських експертів, зокрема О. Волошина [4], Г. Перепелиці [13], О. Шаповалової [17], О. Шарова [18]. Російський дискурс щодо зовнішньої політики Москви, її інтересів на пострадянському просторі та в контексті відносин з ЄС представлений у дослідженнях І. Грецького [6], Д. Єфременко [7], Ф. Лук'янова [9; 10], А. Макаричева [27], Д. Треніна [37; 38], О. Шишкіної [20]. Особливості європейського підходу до України та Росії в контексті формування нової системи відносин на континенті досліджуються Д. Аверром [22], Р. Драгневою [23], Ж. Тішу [34; 35; 36], Дж. Шерром [31; 32].

Основні результати дослідження. Формування суб'єктності української держави після розпаду СРСР відбувалося на тлі кардинальної перебудови системи міжнародних відносин. Традиційний баланс сил між домінуючими ідеологічними та ідентичностними центрами США та СРСР замінило одноосібне домінування Сполучених Штатів. Концентрація на внутрішніх проблемах, визначення прерогатив та формування принципів російської зовнішньої політики у новому світі – ці та інші чинники обумовили неспроможність Росії продовжувати традиційну гегемоністську політику не тільки в країнах Центральної та Східної Європи, але й на пострадянському просторі. Однак, це не означало, що Москва відмовиться від своєї ролі одного з полюсів та збереження власного впливу в прикордонних регіонах. Повернення до активних зовнішньополітичних дій на пострадянському просторі було лише питанням часу.

Припинення біполярного протистояння також сприяло переформатуванню відносин у середині західноєвропейських союзів та посиленню зовнішньополітичних амбіцій провідних європейських держав, особливо це стосується Франції та Німеччини. За їх ініціативи ЄС поступово перетворився на новий полюс у системі міжнародних відносин, який пропонує ціннісний та нормативний формат взаємодії. А також став орієнтиром для східноєвропейських держав, які вбачали в процесах європейської інтеграції модель подальшого розвитку та гарантування суверенності та безпеки. Отже, закріплення однополярної системи відносин на чолі зі Сполученими Штатами вважається досить умовним.

С. Толстов, директор Інституту політичного аналізу та міжнародних досліджень, називає початок світової фінансової кризи як етап завершення одноосібного домінування США та перехід до формування багатопольосного світу. Специфічними рисами такої системи міжнародних відносин є «зміни, що стосуються реалізації інтересів і ускладнення політичних мотивацій у відносинах між провідними державами, а також істотне збільшення кількості держав, які все частіше залучаються до діалогу з принципових проблем і пошуку потенційно спільних рішень [16, с. 10]. За таких умов відбувається «дифузія сили», а регіональні держави починають відігравати більш важливу роль в міжнародних процесах. Р. Хаас, президент Ради з міжнародних відносин, схиляється до визначення сучасної системи як «безполярного світу», в якому десятки акторів володіють та реалізують

різні види сили та який характеризується посиленням небезпеки та загроз [24]. Це конструює «варіативний» порядок, коли альянси та союзи створюються відповідно до ситуації та поточних інтересів. Сер А. Робертс з Центру міжнародних досліджень Оксфордського університету наголошує на ускладненні класифікації країн-союзників та країн-суперників з урахуванням того, що вони співпрацюватимуть з одних питань, але протидіятимуть з інших; а стабільність забезпечуватиметься за рахунок посилення привабливості інтеграційних процесів та ефективності міжнародних структур [14, с. 10]. Ситуація навколо України та її вибору моделі подальшого розвитку на межі 2013-2014 років в контексті посилення конкуренції між ЄС та Росією – є найяскравішим прикладом, що ілюструють наведені оцінки провідних експертів.

Політика Європейського Союзу, який завдяки «змінам через зближення» та тиску щодо відповідності встановленим критеріям інтеграції сприяли мирному об'єднанню європейських країн та їх значному розвитку є одним з провідних чинників, що впливають на збереження правил гри та порядку в міжнародних відносинах [14, с. 11-12]. Саме політика Європейського Союзу є прикладом реалізації одного з нових типів сили – «м'якої сили», яка є здатністю впливати на інших за допомогою спільних дій у визначенні порядку денного, переконання та позитивної привабливості з метою отримання прийнятних результатів [29, с. 20-21]. Джозеф Най визначає три базових ресурси, від яких залежить «м'яка сила» будь-якої держави: культури держави (чи є вона привабливою для інших), її політичних цінностей (чи використовуються вони на внутрішньому та зовнішньому рівнях) та її зовнішньої політики (коли інші розглядають її як легітимну та морально авторитетну) [29, с. 84].

Реалізація внутрішньої та зовнішньої політики ЄС відбувається через процеси європеїзації, яка стала інструментом розповсюдження цінностей, норм та практик, форм політичного управління як в середині ЄС, так і назовні [8, с. 51]. Базовою метою процесу європеїзації, яка також часто трактується в контексті реалізації «нормативної сили», є формування привабливого образу ЄС, ідеї, норми та цінності якого будуть змінювати існуючу в інших країнах культуру та систему орієнтирів через інтеграцію, політичний діалог та стимули, технічну та фінансову допомогу, посередництво, переконання та раціональної обґрунтованості [12, с. 165; 21, с. 15-27]. Не викликає питань і легітимність діяльності ЄС, який більшістю країн-не членів сприймається як неупереджений та вартий довіри міжнародний актор. Отже, використовуючи методологію системного підходу, констатуємо, що ЄС перетворився на центр впливу, пропонуючи нову систему цінностей та механізми для взаємовигідного співробітництва. У тому числі в питаннях гарантування безпеки та стабільності. Зазначимо, що завдання стабілізації пронизує усі спільні політики союзу від підписання Маастрихтського договору про створення Європейського Союзу. Особлива увага у реалізації цієї мети надається регіонам, що знаходяться на периферії ЄС, вплив на які є обмеженим та опосередкованим, а потенційні загрози значними.

Концептуальне бачення своєї ролі та системи відносин з порубіжними країнами ЄС декларує у документі «Розширена Європа – сусідство: нові рамки для взаємовідносин з нашими південними та східними сусідами» від 11 березня 2003 року та ініціює Європейську політику сусідства. Остання розглядалася як інструмент реалізації зазначеної концепції та розвивала положення концепції «Розширеної Європи» щодо посилення регіонального співробітництва та створення спільного простору безпеки, політичної стабільності, економічного розвитку та соціальної рівноправності. Подальше оформлення політики ЄС щодо сусідніх країн відбувалося в рамках прийняття Плану дій, ініціацію

«Чорноморської синергії» та «Східного партнерства», а також шляхом вдосконалення існуючих ініціатив та інструментів реалізації взаємодії між ЄС та країнами-сусідами. Попри значну кількість механізмів залучення країн, що межують з ЄС, до спільних проектів політику Союзу характеризують пасивність та відсутність чітко визначених інтересів щодо країн Східного партнерства. Тільки з 2009 року, коли Москва починає «відродження російського впливу на території колишнього СРСР» [15, с. 53], активізується політика ЄС з розширення власного впливу на східному напрямку.

Україні у зовнішній політиці ЄС відводилося далеко не останнє місце. Такий підхід визначався потенціалом української держави очолити регіональну взаємодію та стати прикладом успіху зовнішньої політики ЄС у процесі поширення європейського «пост-сучасного» безпекового простору, створення кола держав-партнерів, які б діяли на засадах європейських норм, правил та цінностей, пов'язаних з демократією, правами людини і верховенством закону, а також економічними моделями управління [22, с. 1670; 23, с. 9]. Вважалося, що масштабне залучення України до європейської спільної політики та проектів сприятиме посиленню впливу ЄС як промоутера демократії та трансформаційної сили, його іміджу серед інших країн-партнерів Євросоюзу, а також покращить перспективи очолити інтеграційні процеси на східних кордонах на противагу Росії. Ефективність Східного партнерства як інструменту спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС стала б запорукою використання такого формату як модель для європейської дипломатії у процесі формування «неполярного світу», неупорядкованого місця з високим попитом на стабільність, без гегемона, але здатного гарантувати безпеку та сталий розвиток; як приклад тих труднощів, з якими ЄС стикатиметься в процесі захисту ліберального світового порядку [36]. Стратегічний вимір європеїзації України та її залучення до європейських проектів визначається тим, що український вибір впливатиме на геополітичну ситуацію в регіоні: наближення України до ЄС збільшить його «критичну масу», змінить стратегічні пріоритети і посилить можливості впливати на процеси в пострадянському просторі та сприяти стабільності та ефективному співробітництву в цьому регіоні.

Відмова адміністрації В. Януковича від підписання Угоди про асоціацію посилила негативні тенденції в політиці ЄС та негативно вплинула на його імідж як трансформуючої сили та успішної «м'якої сили». Дестабілізація України або посилення російського впливу на неї є потенційно небезпечними чинниками, які провокуються слабкістю політичних інститутів, корупцією та несприятливим економічним середовищем, неналежним управлінням на кордонах та високим рівнем міграції, енергетичною залежністю від зовнішніх енергоресурсів тощо. За оцінками експертів Центру Разумкова, вибір Україною євразійської орієнтації означатиме зростання ризику появи на його кордонах країни з «керованою демократією» та цінностями, відмінними від європейських, отже – призупинення розширення на Схід зони демократії, свободи та безпеки [3, с. 2], що все більше розцінюється російською стороною як такі, що суперечать інтересам Росії [5, с. 149].

В цьому контексті Росія є прикладом формування це одного полюсу, який намагається створити навколо себе простір, побудований на власному баченні та власному підході до визначення центру сили. Як вже зазначалося, формування нового підходу в Росії до власного місця в новій структурі міжнародних відносин відбувалося повільно. Це було пов'язано як з внутрішніми проблемами, так і відсутністю чіткого розуміння власних інтересів, у тому числі й на пострадянському просторі [20, с. 118]. За оцінками українського експерта О. Волошина, у керівництва Росії на початку 1990-х років домінувала ідея щодо концентрації на «прямій глобалізації Росії як окремої національної держави, що вибудовує відносини з колишніми республіками СРСР як зі звичайними сусідами, а також ідеї під-

ключення РФ в якості особливого та привілейованого учасника» до Європейського Союзу [4, с. 150]. Втім, для реалізації такого бачення власного місця у Росії не вистачало ані внутрішніх ресурсів, ані зовнішньої підтримки. Річ в тім, що у такому підході є елементи «м'якої сили», для ефективності якої потрібні легітимність та привабливість для інших. Легітимність у форматі СНД не отримала необхідної ваги, а про привабливість російської політики та моделі розвитку на пострадянському просторі взагалі не було мови.

Російський експерт О. Шишкіна вказує, що трансформація підходів Росії до західних держав СНД відбувається протягом 2004-2008 років під впливом політики ЄС, НАТО та США, а також коливань зовнішньополітичних пріоритетів Молдови та України [20, с. 120]. Після хвилі «кольорових» революцій в Москві починають негативно висловлюватися щодо Європейської політики сусідства, яку стали розглядати крізь призму «обмеженої привабливості російської моделі інтеграції» [6, с. 126]. Посилення європейськоорієнтованої зовнішньої політики в Україні та інших країнах СНД обумовили переоцінку російським керівництвом ініціатив ЄС щодо країн європейської частини СНД та початок відкритої конкуренції з ЄС на пострадянському просторі, що ще більше загострилося після проголошення Східного партнерства. Тепер вже в бік Євросоюзу висловлюються сумніви чи не спрямоване Східне партнерство проти Росії та чи не є це намаганням відгородитися від Росії санітарним кордоном. Подібна риторика російського політичного та експертного істеблішменту сприяли посиленню уваги до існуючих та появи нових інтеграційних проектів під егідою Москви в якості власної нормативності «м'якої сили» [27]. Таких підхід зумовлено також зростанням ролі багатосторонніх інститутів та поширення ліберального світового порядку. Підкреслюючи підвищення економічного та політичного впливу нових центрів сили та їхньої відповідальності в своїх регіонах, Росія робить наголос, що регіональна інтеграція стає дієвим інструментом підвищення конкурентоспроможності її учасників. Мережеві формати і об'єднання, торгові пакти та інші економічні домовленості, посилення ролі регіональних резервних валют є факторами зміцнення безпеки і фінансово-економічної стабільності. Саме тому Росія проводить політику, спрямовану на посилення власних позицій та контролю шляхом втягування усіх пострадянських країн до ініційованих нею інтеграційних проектів – СНД, Митний союз, ЄЕП, ОДКБ.

Цікавою є дискусія серед експертів щодо змісту російсько-європейської конкуренції на теренах західних держав СНД. Так одні експерти зазначають, що Росія продовжує реалізовувати політику розширення сфери впливу на пострадянському просторі, намагаючись відновити власну гегемонію та посилити її цивілізаційну модель або створити «трансцендентний ортодоксальний союз східних слов'ян» [13, с. 34-35; 22, с. 1690; 28, с. 5; 31, с. 4; 37]. Використання концепту «цивілізаційного союзу» (Російська імперія та СРСР, частинами яких були ці країни) є зоною великих інвестиційних проектів, важливих ринків та технологій. З цієї точки зору, колишні радянські республіки мають бути як елементами центру сили, так і захисним буфером для Росії від небажаних зазіхань з боку інших великих держав.

Інші дослідники наголошують, що це суперництво не слід сприймати в традиційних поняттях «сфери інтересів», а лише як модель стратегічної конкуренції, де Росія позиціонує себе як нормативний актор та альтернатива Європейському Союзу [26]. Водночас, російський політикум говорить про «сферу привілейованих інтересів» відносно колишніх радянських республік, що мають виконувати своєрідну роль базових елементів захисту від небажаного зовнішнього втручання та повернення статусу центру сили [30, с. 81; 38, с. 4]. Д. Тренін наголошує, що на відміну від «впливу» «інтереси» є більш специфічними та конкретизованими: окрім всієї країни, вони включають різні політико-воєнні, еконо-

мічні, фінансові та навіть культурні площини всередині кожної країни [38, с. 13]. Російські експерти А. Макаричев та Ф. Лук'янов підкреслюють, що таке поняття як «розподіл сфер інтересів/впливу» мало залишитися у ХХ столітті, в той же час вони визнають, що політика Москви відносно України керується логікою закріплення лінії, яка окреслює «руський світ», що не є кордонами колишнього СРСР або Російської імперії, але російським уявленням про те, «що належить по праву» [9; 27]. Отже, Росія відповідно до такої логіки зобов'язана відігравати роль захисника у Східній Європі, що узаконено простими посиланнями на історію, географію та культуру (або цивілізацію).

Намагаючись конкурувати з ЄС в найближчому оточенні, Москва пропонує «інтеграцію без інкорпорації» зі швидкими дивідендами для її учасників [30, с. 80]. Попри активні зусилля Росії, ці проекти мають дуже обмежені результати, що пов'язано з наступними чинниками. У політичному вимірі усі колишні республіки вибудовували власний суверенітет в опозиції до Росії, яка досі сприймається як гегемон через потужне політичне, економічне та інформаційне домінування. З економічної точки зору, учасники російських інтеграційних проектів, в тому числі Митного союзу, стикаються з низкою серйозних проблем, пов'язаних з економічною нерівністю, суперечливими цілями діючих членів, відсутністю довіри між членами та сильним протекціонізмом з боку трьох членів, що призводить до встановлення нових економічних ліній поділу на «своїх і чужих» та закриття ринків [18, с. 25; 28, с. 6;].

Отже, поступово розбіжність інтересів ЄС та Росії призводять до загострення конкуренції між ними, а також примушують Москву переглянути стратегію зовнішньої політики. Особливо це стає наочним на тлі неефективних інтеграційних проектів Москви, які попри значні ресурси, вкладені у їхню реалізацію, не сприяють досягненню російських зовнішньополітичних цілей, а саме презентувати привабливу політичну та економічну модель для сусідніх країн, перетворити пострадянський простір на клуб, до якого «вистроїлася черга з країн-сусід, що бажають приєднатися до нього» [29, с. xi]. Вирішальним для концептуалізації нового підходу до зовнішньої політики в Росії є 2008 рік: відмова у наданні Україні та Грузії Плану дій щодо членства з НАТО, проголошення «перезавантаження» відносин зі Сполученими Штатами, початок світової фінансової кризи, відсутність серйозних політичних наслідків для Росії після російсько-грузинського конфлікту. Це надало підстави російському політичному істеблішменту вважати, що таким чином був прийнятий концепт «червоної лінії», яку Захід не має наміру перетинати [27]. Також це сприяє формуванню нового бачення власного місця в геополітичному просторі, остаточна кристалізація якого припадає на повернення В. Путіна на посаду президента Російської Федерації.

Забезпечення собі «статусу великої держави через формалізоване у вигляді дієздатного блоку згуртування країн пострадянського простору довкола зовнішньополітичних, зовнішньоекономічних та безпекових інтересів Москви» стає новим концептом зовнішньої політики Кремля [4, с. 150]. Розмірковуючи у термінах періоду «холодної війни» Росія таким чином намагалася створити навколо себе сферу впливу, отримати статус центру впливу з метою визнання свого статусу іншими центрами у новій структурі міжнародних відносин. Згідно Концепції зовнішньої політики Російської Федерації від 12 лютого 2013 року пріоритетними напрямками зовнішньої політики Росії у регіональному вимірі є, по-перше, розвиток двостороннього та багатостороннього співробітництва з державами-учасниками СНД, подальше зміцнення СНД як основи для поглиблення регіональної взаємодії його учасників, що мають не тільки спільну історичну спадщину, але й широкий потенціал інтеграції в різних сферах. А по-друге, формування Євразійського економічного

союзу, покликаного не тільки максимально задіяти взаємовигідні господарські зв'язки на просторі СНД, а й стати моделлю об'єднання, відкритого для інших держав, що визначатиме майбутнє держав Співдружності.

У даному документі Україна зазначається як один з ключових елементів у реалізації цих напрямків, політика відносно якої має охоплювати усі сфери політичного, економічного та суспільного життя. Показовим є вислів досвідченого дипломата Г. Кіссінджер, який наголошує, що для Росії Україна ніколи не буде просто закордонням [25]; вона є найважливішою пострадянською країною, де Росія намагається домінувати політично. Це пояснює, чому в умовах інституалізації конкуренції між ЄС та Росією Україна перетворилася на «нормативне поле битви» [28, с. 1]. З одного боку, політика Росії щодо України спирається на «світобачення російської політичної еліти та значної частини суспільства», яка полягає у непорушній належності української держави до російської геополітичної орбіти [7, с. 26]. А з іншого, просування України в бік ЄС розцінюється як загроза для успішної трансформації Митного та Євразійського союзу на динамічні та сталі проекти, що завадить Росії отримати визнання Заходом та збалансувати відносини з Китаєм [28, с. 5; 31, с. 9-10].

Приєднання України до Митного союзу призведе до його зміцнення, відбудеться його організаційна симетризація з ЄС [17, с. 8]. В той час як намагання України перейти на новий рівень відносин з ЄС, підписавши Угоду про асоціацію, розглядаються у Москві як загроза базовим російським інтересам. За оцінками британського експерта Дж. Шерра, Росія оцінює асоціацію як початок процесу вступу, а ніж заміну йому, що загрожує втраченою контролю над моделлю розвитку України та можливістю трансформувати Митний та Євразійський союзи на динамічні та сталі проекти [31, с. 9-10]. Тож не викликає подиву, що Росія постійно говорить про катастрофічні наслідки, що матиме для України зближення з ЄС, що така позиція Києва означатиме відмову від історичних зв'язків між російським та українським народами, «розрив договору про стратегічне партнерство та дружбу» між Україною та Росією [39]. І це незважаючи на відсутність з боку України будь-яких заяв або дій щодо намірів припинити відносини з Росією, визнання їхньої важливості для обох країн та народів, а також пропозиції щодо сприянню встановлення нового діалогу між ЄС та Росією. Більш того, професор Одеського національного університету імені І. І. Мечникова І. Коваль наголошує, що Україна вже багато зробила для посилення безпеки Росії, в тому числі за рахунок власних інтересів. Серед таких кроків українського керівництва виокремимо наступні: відмова від Плану дій щодо членства у НАТО у 2006 році та розміщення на власній території ЄвроПРО; підтримка Росії в питаннях європейської безпеки; продовження договору щодо перебування Чорноморського флоту РФ в Криму тощо. Але переконати російське керівництво у ставленні з повагою до інтересів Росії та бажанні підтримувати конструктивні та взаємовигідні відносини не змогла.

Безсумнівно, Майдан та Єврореволюція в Україні розглядалися в Москві тільки крізь призму загрози російським інтересам та реалізації завдань у сферах геополітики та безпеки, вбачаючи в цих подіях «очікуваним ... спробам США та їх союзників звести міжнародний вплив Росії до рівня другорядної держави» [4, с. 153]. У рамках цього курсу імперативом зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності Росії визнано встановлення прямого контролю над зовнішньою та безпековою політикою всіх або хоча б більшості країн СНД. Але Україна у цьому завданні займала найпріоритетніше місце в контексті переконання в Кремлі щодо прямого, доленосного зв'язку між встановленням порядку в Україні та статусом Росії. Після святкування перемоги в душі «Україна тепер наша» [32] у листопаді 2013 року, коли під тиском Москви колишнє керівництво України

відмовилося підписувати Угоду про асоціацію з ЄС, у лютому 2014 року Кремль зрозумів, що не має жодного впливу на Київ. З метою захисту своїх фундаментальних інтересів Росія заявила про необхідність реалізації свого права на захист російських громадян, що є у небезпеці в Україні. За оцінкою міжнародних експертів, дії Москви дуже добре прораховані та будуються на таких міркуваннях:

- Україна вже ніколи не стане такою, як була, тож жорсткі дії Росії демонструють, що її інтереси мають враховуватися у становленні нової української держави;
- також це є демонстрацією для західних держав, що ніхто не має права ігнорувати геополітичні інтереси Росії;
- ані ЄС, розширення якого Москва побоюється, а лідерів зневажає, ані США зараз не готові на відкриту боротьбу за Україну, а політичні та економічні втрати не вражають російське керівництво [2; 9; 32; 40].

Поки що сподівання Кремля виправдовуються: ЄС та Сполучені Штати запроваджують економічні санкції проти Росії, використовуються різні інструменти дипломатичної підтримки української цілісності та суверенності, в рамках ООН, ОБСЕ обговорюються питання щодо недопустимості військового втручання Росії в Україну та інше. В свою чергу, Москва активно використовує міжнародні структури для поширення власного бачення подій в Україні та обґрунтування своїх дій: в Україні не має легітимної влади, поширення набувають фашистські та радикальні течії, російські громадяни та російськомовне населення України потребує захисту, а «кримський народ», як його визначив представник Російської Федерації в ООН, має право на самовизначення через референдум. Зазначимо, що помірковані дії європейських держав та США пояснюються певною логікою: вони керуються внутрішніми імперативами, сподіваються на ефективність міжнародно-правових інструментів розв'язання конфлікту, не готові ані до повернення «холодної війни», враховуючи взаємозалежність Росії та Заходу, ані до початку Третьої світової війни. Також ймовірним є припущення, що європейський та американський істеблішмент не вірно трактує російські імперативи, оскільки вони давно відмовилися від риторики розподілу «сфер впливу та інтересів». В умовах глобалізації та економічної взаємозалежності поняття та межі таких сфер є розмитими та варіативними.

Втім, Росія не бажає міркувати у сучасних категоріях, залишаючи усі заклики та запевнення щодо пріоритету принципів «м'якої сили» та ООН у вирішенні конфліктів. Як вказує російський експерт Ф. Лук'янов, Україна – є результатом того, що відносини між Росією та Заходом зайшли в глухий кут – позитивний порядок денний вичерпано, взаємне сприйняття є майже виключно негативним, а взаємодія – примусовою [7]. Тож озлоблення, що накопичилося в Кремлі, було спроектовано на українське питання. Сьогодні Москву не зупиняють попередження міжнародних акторів щодо посилення економічних санкцій та міжнародної ізоляції так само, як і відсутність підтримки навіть від тих, хто є її партнером – Білорусії, Вірменії, Казахстану, Китаю, Туреччини. Кремль послідовно реалізує стратегію дестабілізації та дефрагментації України, переслідуючи геополітичні інтереси: побудови нової системи відносин з іншими центрами сили (випробуючи як далеко вони готові зайти у відповідь на російську тактику «спливаючої війни» – швидкої та завуальованої, спрямованої на створення хаосу та встановлення статус-кво [11]), закріплення свого домінуючого положення на пострадянському просторі, випробування нових стратегій у досягненні зовнішньополітичних цілей. Використання такого підходу Росія вже продемонструвала стосовно Молдови та Придністров'я, Грузії та Абхазії, що не залишає Україні жодного шансу на збереження суверенітету, спираючись лише на власні сили.

Висновки. Під впливом світової фінансової кризи та концентрації більшості провідних акторів на внутрішніх проблемах однополярна система міжнародних відносин на чолі

зі Сполученими Штатами трансформувалася на багатоцентричну структуру світового порядку. Недостатня ефективність міжнародних нормативних інструментів надає підстави говорити про те, що сучасна система продовжує формуватися, на даному етапі характеризується варіативністю відносин та безполярністю. Російська Федерація обрала шлях посилення свого геополітичного статусу через формування навколо себе «регіону своєї відповідальності», в якому Росія відіграватиме роль лідера з питань зовнішньої, безпекової, а також частково гуманітарної політики [4, 151]. Це завдання Москва почала реалізовувати за двома напрямками: використовуючи інструменти «м'якої сили» була ініційована низка інтеграційних проектів – Митний союз, ЄСП, Євразійський союз; а також за допомогою «жорсткої сили» – воєнна інтервенція в Грузії та торгові війни з Грузією, Молдовою, Україною. Відсутність категоричної відповіді на такі зовнішньополітичні дії з боку західних держав сприяли посиленню жорсткої позиції Росії на пострадянському просторі, що остаточно перетворилася на сферу «привілейованих інтересів» Москви. Спроби українського народу обрати шлях розбудови дійсно демократичної, правової держави з діючою ринковою економікою наразилося на агресивну відповідь з боку Кремля та юридичного порушення суверенітету України, оскільки Росія вбачає у цьому загрозу власним інтересам та безпеці. Отже, Україна стала наступною державою, де Росія попри міжнародні зобов'язання та позиції інших міжнародних акторів розпочала воєнні дії під сумнівним гаслом «захисту російських громадян».

Іншою метою Росії є формування нової системи відносин з Заходом. Чи приймуть західні держави та міжнародні організації московські «правила гри»? Чи зрозуміють вчасно лідери ЄС та США, що використання політики залученого стримування, прагматичних інтересів та протидії спільним викликам не є пріоритетом для Росії. Отже, українське питання у сучасному вимірі є найскладнішим випробуванням для НАТО та ЄС, результати якого можуть кардинально змінити систему відносин в Європі – відновиться пріоритет застосування «жорсткої сили», з'являться нові «сірі зони» та збройні конфлікти. Відповідь на ці питання є предметом подальших досліджень та аналізу на теоретичному та практичному рівнях.

Список використаної літератури

1. Бордачев Т. Как сделать Европу надежным тылом / Т. Бордачев, Т. Романова // Россия в глобальной политике [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Kak-sdelat-Evropu-nadezhnym-tylom-16255>.
2. Британский эксперт: Возобновление холодной войны из-за Украины принесет мало выгоды сторонам [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://news.am/rus/news/198037.html>.
3. Відносини ЄС–Україна–Росія: проблеми і перспективи: аналітична доповідь // Національна безпека і оборона. – 2012. – № 4-5. – С. 2-54.
4. Волошин О. А. Стратегічні цілі Російської Федерації у проекті Євразійського союзу / О. А. Волошин // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 1. (26). – С. 150-154.
5. Гнатюк М. Переваги стратегії приєднання України до Європейського Союзу: SWOT аналіз / М. Гнатюк // Політичний менеджмент. – 2010. – №3(42). – С. 147–153.
6. Грецкий И. Европейская политика соседства: нюансы восприятия в России / И. Грецкий, Е. Трещенков // Международные процессы. – 2012. – Т. 10. – №3. – С. 124–133.
7. Єфременко Д. Україна в новій геополітичній конфігурації / Д. Єфременко // Зовнішні справи. – 2013. – №11. – С. 26–31.
8. Латкина В. Феномен европеизации в западноевропейских исследованиях / В. Латкина // Международные процессы. – 2013. – Т. 11. – 1 (32). – С. 49-59.

9. Лукьянов Ф. Принуждение к новому миру / Ф. Лукьянов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/redcol/Prinuzhdenie-k-novomu-miru-16452>.
10. Лукьянов Ф. Три мифа о российской внешней политике / Ф. Лукьянов // Зовнішні справи. – 2013. – № 3. – С. 14-19.
11. МакКью М. Следуя тактике Путина / М. МакКью, Г. Манитиас [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://inosmi.ru/world/20140311/218406581.html?utm_source=fb1#ixzz2veXyug89h.
12. Мухина Е. Е. Нормативная сила Европейского Союза / Е. Е. Мухина // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2008. – № 4. – С. 164-169.
13. Перепелиця Г. Українсько-російські відносини як «гра з нульовим результатом» / Г. Перепелиця // Чорноморська безпека. – 2013. – № 2 (28). – С. 22-46.
14. Робертс А. Кто правит бесполярным миром / А. Робертс // Internationale Politik. – 2008. – № 4. – С. 8-13.
15. Толстов С. Європейська безпека в умовах багатопольярного світу / С. Толстов // Зовнішні справи. – 2010. – № 3-4. – С. 50-54.
16. Толстов С. Міжнародна система початку ХХІ століття / С. Толстов // Зовнішні справи. – 2013. – № 9. – С. 8-11.
17. Шаповалова О. Ілюзія вибору та її ризики для зовнішньої політики України / О. Шаповалова // Зовнішні справи. – 2013. – № 1. – С. 6-9.
18. Шаров О. Це солодке слово – свобода / О. Шаров // Зовнішні справи. – 2013. – № 3. – С. 24-27.
19. Шишкина О. В. Внешнеполитические ресурсы России и ЕС на пространстве «общего соседства»: сравнительный анализ / О. В. Шишкина // Восточная Европа. Перспективы. – 2011. – № 1. – С. 57-65.
20. Шишкина О. В. Политика соседства или политика соседей? Россия и «западный фланг» СНГ / О. В. Шишкина // Международные процессы. – 2012. – Т. 10. – № 3. – С. 116-123.
21. Шіммельфенніг Ф. Європеїзація Центральної та Східної Європи. – К.: Юніверс, 2010. – 288 с.
22. Averre D. Competing rationalities: Russia, the EU and the «shared neighbourhood» / D. Averre // Europe-Asia Studies. – 2009. – Vol. 61, № 10. – P. 1689-1713.
23. Dragneva R. Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: cooperation, itagnation or rivalry? / R. Dragneva, K. Wolczuk // Chatham House Briefing Paper. – 2012. – August. – 16 p.
24. Haas R. N. The age of non-polarity: what will follow US-dominance / R. N. Haas // Foreign Affairs. – 2008. – May/June. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журналу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/63397/richard-n-haass/the-age-of-nonpolarity>.
25. Kissinger Henry A. How the Ukraine crisis ends / Henry A. Kissinger [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html.
26. Kral D. Can the V4 as a regional association play a constructive role in the EU enlargement process towards eastern europe? / D. Kral // EUROPEUM Institute for European Policy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.europeum.org/en/eu-enlargement-and-european-neighbourhood-policy/122-analyses-articles-comments/2023-article-can-the-v4-as-a-regional-association-play-a-constructive-role-in-the-eu-enlargement-process-toward-s-eastern-europe>.

27. Makarychev A. EU & Russia: competing realities and misperceptions / A. Makarychev [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ponarseurasia.org/article/eu-russia-competing-realities-and-misperceptions>.
28. Najslova L. The EU in the East: too ambitious in rhetoric, too unfocused in action / L. Najslova, V. Rihackova, O. Shumylo-Tapiola // Policy paper. – № 71. – 19 February 2013. – 7 p.
29. Nye Josef S. The future of power / Josef S. Nye. – N.-Y. : Public Affairs, 2011. – 298 p.
30. Secrieru S. Russia's soft power and identity entrepreneurship in the «shared neighborhood»: the case of Moldova / S. Secrieru // Caucasus International. – 2012. – Vol. 2, № 3. – P. 77-88.
31. Sherr J. Ukraine and Europe: final decision? / J. Sherr // Chatham House Briefing Paper. – 2013. – July. – 12 p.
32. Sherr J. Why has Russia intervened in Crimea? A Memo on Russia and Ukraine / J. Sherr [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=54789>.
33. Speck U. The battle over Ukraine: towards a new geopolitical game / U. Speck [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edition.cnn.com/2013/12/04/opinion/ukraine-protests-eu-speck/index.html>.
34. Techau J. Putin's Ukraine blackmail is not an EU foreign policy failure / J. Techau [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=53715>.
35. Techau J. Taking sides on Ukraine? My pleasure! / J. Techau [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=53944>.
36. Techau J. Why the Eastern Partnership is crucial for the EU and the West / J. Techau [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=52913>.
37. Trenin D. EUkraine / D. Trenin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=53057>.
38. Trenin D. Russia's spheres of interests, not influence / D. Trenin // The Washington Quarterly. – 2009. – Vol. 32, No 4. – P. 3-22.
39. Walker S. Ukraine's EU trade deal will be catastrophic, says Russia / S. Walker // The Guardian [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/world/2013/sep/22/ukraine-european-union-trade-russia>.
40. Wood A. Russia in Ukraine: How the West Could Win / A. Wood [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chathamhouse.org/media/comment/view/197851>.

UKRAINE'S FOREIGN POLICY AS A FACTOR OF GEOPOLITICAL LEADERSHIP OF THE EU AND RUSSIA

Maksymenko I. V.

PhD in Political Sciences, Assistant, Department of International Relations, Institute of Social Sciences, Odessa I. I. Mechnikov National University.

Abstract. *Bipolar system of international relations was replaced by unilateral U. S. dominance, but Russia did not leave ambition to restore the status of a global power. The global financial crisis and accession to power of Barak Obama administration both created the conditions for the transition to a multipolar world order and dissemination of «soft power» tools. The integration projects have been recognized as one of such tools that should guarantee order and stability. Institutional competition between the integration projects led by the EU and Russia has begun on the area of the Newly Independent States.*

Prospects for successful implementation of the EU or Russia's integration model are analyzed on an example of Ukrainian integration vector, which is critical to fixing of both Brussels and Moscow foreign leadership. The differences in the EU and Russia approaches to the «soft power» as well as their interests towards Ukraine in the process of integration projects' implementation are pointed out and scrutinized. The official documents of the EU and Russia foreign policy on Ukraine and other countries of the Western CIS are close studied. It arrives to the following conclusion. The main aim of the European policy is to create a stable and secure environment, to develop mutually beneficial cooperation that all involved parties desire. The EU model of integration is indeed a «soft power» tool, attractive and legitimate. The Russian alternative is rather a «Realpolitik» tool than «soft power» one: Russian integration projects – CIS, Customs Union, EurAsEC – seek to strengthening Moscow's sphere of influence and the construction of the regional environment. The main goal of this approach is to return of equal power status that is recognized by other actors (primarily the EU, China, USA). It is pointed out that the international community is not ready for an open confrontation with Russia, nevertheless is trying to resolve the situation by means of liberal tools. The potential consequences for Ukraine and the international relations system in general related to Russia's fixing of its own leadership and readiness to use the «hard power» tools against a sovereign Ukrainian state are highlighted.

Key words: *Ukraine, EU, Russia, power, pole, system of international relations, interest, influence.*

Referances

1. Bordachev T. Kak sdelat' Evropu nadezhnyim tyilom / T. Bordachev, T. Romanova // Rossiya v global'noy politike [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.globalaffairs.ru/number/Kak-sdelat-Evropu-nadezhnym-tyilom-16255>.
2. Britanskiy ekspert: Vozobnovlenie holodnoy voyny iz-za Ukrainy prineset malo vyigodyi storonam [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://news.am/rus/news/198037.html>.
3. Vidnosyny ES-Ukrayina-Rosiya: problemy i perspektyvy: analitychna dopovid' // Natsional'na bezpeka i oborona. – 2012. – № 4-5. – S. 2-54.
4. Voloshin O. A. Strategichni tsili Rosiys'koyi Federatsiyi u proekti Evraziys'kogo soyuzu / O. A. Voloshin // Strategichni priorityety. – 2013. – № 1. (26). – S. 150-154.
5. Gnatyuk M. Perevagy strategiyi pryednannya Ukrayiny do Evropeys'kogo Soyuzu: SWOT analiz / M. Gnatyuk // Politychniy menegement. – 2010. – № 3 (42). – S. 147-153.
6. Gretskeyiy I. Evropeyskaya politika sosedstva: nyuansyi vospriyatiya v Rossii / I. Gretskeyiy, E. Trescherenkov // Mezhdunarodnyie protsessyi. – 2012. – T. 10. – № 3. – S. 124-133.
7. Efremenko D. Ukrainy v noviy geopolitichniy konfiguratsiyi / D. Efremenko // Zovnishni spravy. – 2013. – № 11. – S. 26-31.
8. Latkina V. Fenomen evropeizatsii v zapadnoevropeyskih issledovaniyah / V. Latkina // Mezhdunarodnyie protsessyi. – 2013. – T. 11. – 1 (32). – S. 49-59.
9. Luk'yanov F. Prinuzhdenie k novomu miru / F. Luk'yanov [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.globalaffairs.ru/redcol/Prinuzhdenie-k-novomu-miru-16452>.
10. Luk'yanov F. Tri mifa o rossiyskoyi vneshneyi politike / F. Luk'yanov // Zovnishni spravy. – 2013. – №3. – S. 14-19.
11. MakK'yu M. Sleduya taktike Putina / M. MakK'yu, G. Manitias [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://inosmi.ru/world/20140311/218406581.html?utm_source=fb1#ixzz2veXyg89h.
12. Muhina E. E. Normativnaya sila Evropeyskogo Soyuzu / E. E. Muhina // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo. – 2008. – № 4. – S. 164-169.
13. Perepelytsya G. Ukrains'ko-rosiys'ki vidnosyny yak «gra z nul'ovym rezul'tatom» / G. Perepelytsya // Chornomors'ka bezpeka. – 2013. – №2 (28). – S. 22-46.
14. Roberts A. Kto pravit bespolyarnym mirom / A. Roberts // Internationale Politik. – 2008. – № 4. – S. 8-13.
15. Tolstov S. Evropeys'ka bezpeka v umovah bagatopolyarnogo svitu / S. Tolstov // Zovnishni spravy. – 2010. – № 3-4. – S. 50-54.

16. Tolstov S. Mizhnarodna systema na pochatku XXI stolittya / S. Tolstov // Zovnishni spravy. – 2013. – № 9. – S. 8-11.
17. Shapovalova O. Ilyuziya vyboru ta yiyi ryzyky dlya zovnishn'oyi polityky Ukrayiny / O. Shapovalova // Zovnishni spravy. – 2013. – № 1. – S. 6-9.
18. Sharov O. Tse solodke slovo – svoboda / O. Sharov // Zovnishni spravy. – 2013. – № 3. – S. 24-27.
19. Shyshkina O. V. Vneshnopoliticheskie resursy Rossii i ES na prostranstve «obshego sosedstva»: sravnitel'nyiy analiz / O. V. Shyshkina // Vostochnaya Evrope. Perspektivy. – 2011. – № 1. – S. 57-65.
20. Shyshkina O. V. Politika sosedstva ili politika sosedeiy? Rossiya i «zapadnyiy flang» SNG / O. V. Shyshkina // Mezhdunarodnyie protsessy. – 2012. – T. 10. – № 3. – S. 116-123.
21. Shimmel'fennig F. Evropeyzatsiya Tsentral'noyi ta Shidnoyi Evropy / F. Shimmel'fennig, U. Zedel'maer. – K.: Yunivers, 2010. – 288 s.
22. Averre D. Competing rationalities: Russia, the EU and the «shared neighbourhood» / D. Averre // Europe-Asia Studies. – 2009. – Vol. 61, №10. – P. 1689-1713.
23. Dragneva R. Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: cooperation, stagnation or rivalry? / R. Dragneva, K. Wolczuk // Chatham House Briefing Paper. – 2012. – August. – 16 p.
24. Haas R. N. The age of non-polarity: what will follow US-dominance / R. N. Haas // Foreign Affairs. – 2008. – May/June. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.foreignaffairs.com/articles/63397/richard-n-haas/the-age-of-nonpolarity>.
25. Kissinger Henry A. How the Ukraine crisis ends / Henry A. Kissinger [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html.
26. Kral D. Can the V4 as a regional association play a constructive role in the EU enlargement process towards eastern europe? / D. Kral // EUROPEUM Institute for European Policy [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.europeum.org/en/eu-enlargement-and-european-neighbourhood-policy/122-analyses-articles-comments/2023-article-can-the-v4-as-a-regional-association-play-a-constructive-role-in-the-eu-enlargement-process-towards-eastern-europe>.
27. Makarychev A. EU & Russia: competing realities and misperceptions / A. Makarychev [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.ponarseurasia.org/article/eu-russia-competing-realities-and-misperceptions>.
28. Najslava L. The EU in the East: too ambitious in rhetoric, too unfocused in action / L. Najslava, V. Rihackova, O. Shumylo-Tapiola // Policy paper. – № 71. – 19 February 2013. – 7 p.
29. Nye Josef S. The future of power / Josef S. Nye. – N.-Y. : Public Affairs, 2011. – 298 p.
30. Secrieru S. Russia's soft power and identity entrepreneurship in the «shared neighborhood»: the case of Moldova / S. Secrieru // Caucasus International. – 2012. – Vol. 2, № 3. – P. 77-88.
31. Sherr J. Ukraine and Europe: final decision? / J. Sherr // Chatham House Briefing Paper. – 2013. – July. – 12 p.
32. Sherr J. Why has Russia intervened in Crimea? A Memo on Russia and Ukraine / J. Sherr [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=54789>.
33. Speck U. The battle over Ukraine: towards a new geopolitical game / U. Speck [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://edition.cnn.com/2013/12/04/opinion/ukraine-protests-eu-speck/index.html>.
34. Techau J. Putin's Ukraine blackmail is not an EU foreign policy failure / J. Techau [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=53715>.
35. Techau J. Taking sides on Ukraine? My pleasure! / J. Techau [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=53944>.
36. Techau J. Why the Eastern Partnership is crucial for the EU and the West / J. Techau [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=52913>.
37. Trenin D. EUkraine / D. Trenin [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=53057>.
38. Trenin D. Russia's spheres of interests, not influence / D. Trenin // The Washington Quarterly. – 2009. – Vol. 32, No 4. – P. 3-22.
39. Walker S. Ukraine's EU trade deal will be catastrophic, says Russia / S. Walker // The Guardian [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.theguardian.com/world/2013/sep/22/ukraine-european-union-trade-russia>.
40. Wood A. Russia in Ukraine: How the West Could Win / A. Wood [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.chathamhouse.org/media/comment/view/197851>.

ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЙ КУРС УКРАИНЫ КАК ФАКТОР ГЕОПОЛИТИЧЕСКОГО ЛИДЕРСТВА ЕС И РОССИИ

Максименко И. В.

Кандидат политических наук, преподаватель кафедры международных отношений Института социальных наук Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.

Аннотация. *Биполярная система международных отношений сменилась на одностороннее доминирование США, однако Российская Федерация не оставляла амбиции вернуть себе статус глобальной державы. Начало мирового финансового кризиса и приход в Белый дом администрации Барака Обамы создали условия для перехода к многополюсному мироустройству и распространению инструментов «мягкой силы». Одним из таких инструментов, который должен гарантировать порядок и стабильность, признавались интеграционные проекты. На территории новых независимых государств началась институциональная конкуренция интеграционных проектов, возглавляемых с одной стороны ЕС, а с другой – Россией.*

Перспективы успешной реализации интеграционной модели ЕС и России проанализированы на примере украинского вектора интеграции, который является решающим для закрепления внешнеполитического лидерства Брюсселя и Москвы. Выделены и проанализированы различия в подходах ЕС и России к «мягкой силе» и их интересы в отношении Украины в процессе реализации интеграционных проектов. Проанализированы официальные документы ЕС и России относительно Украины и других государств западного вектора СНГ, на основании которых определено следующее. Европейская политика направлена на формирование стабильного и безопасного окружения, развитие взаимовыгодного сотрудничества, к которому стремятся все вовлеченные стороны. Модель интеграции ЕС действительно является инструментом «мягкой силы», привлекательной и легитимной. Российская альтернатива является инструментом скорее «Realpolitik», нежели «мягкой силы»: российские интеграционные проекты – СНГ, Таможенный союз, ЕвразЭС – направлены на закрепление сфер влияния Москвы и создание регионального окружения для возвращения признанного другими акторами (в первую очередь, ЕС, Китай, США) статуса равного полюса силы. Отмечено, что мировое сообщество не готово к открытому противостоянию с Россией, однако пытается урегулировать ситуацию с помощью либеральных инструментов. Выделены потенциальные последствия для Украины и системы международных отношений в целом, связанные с возвращением России к применению инструментов «жесткой силы» в отношении суверенного украинского государства для утверждения собственного лидерства.

Ключевые слова: *Украина, ЕС, Россия, сила, полюс, система международных отношений, интерес, влияние.*

УДК 327 (73+4)

ЕВОЛЮЦІЯ БЕЗПЕКОВОЇ СТРАТЕГІЇ США В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

Лакішик Д. М.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України.

Анотація. Відносини США та Європи відносять до сфери глобальної політики, яка істотно впливає на трансформацію світового порядку, на ієрархію держав у міжнародній взаємодії, на політичний й економічний розвиток регіонів і субрегіонів, на підтримання загальної стабільності і міжнародного миру. Суперечності у відносинах США і Європи стосувалися як різних геополітичних інтересів союзників, так і уявлень про методи й способи розв'язання кризових ситуацій, оскільки країни ЄС не поділяли концепцію військової загрози США і практику силового вирішення міжнародних кризових ситуацій. При цьому в контексті міжнародної безпеки та переформатування трансатлантичного співробітництва перед ЄС постало стратегічне завдання бачити світ за межами ЄС, формулювати загальносвітові стратегічні цілі. Зокрема, геополітичний підхід США виявляється у наполяганні щодо доцільності, необхідності й можливості самостійних рішень ЄС з проблематики, яка стосується спільних інтересів трансатлантичного співтовариства.

В американо-європейських відносинах початку XXI століття помітною є тенденція взаємного прагматизму. Щоб змінити статус «традиційних союзників» на статус «необхідних партнерів», європейцям доцільно чіткіше визначати свої інтереси. Якщо розвиток рівноправних і тим самим конкурентоспроможних трансатлантичних відносин США навчилися визнавати, то ініціатива Європейського Союзу щодо політики безпеки викликає у США певні сумніви і розглядається переважно як потенційна загроза, як конкуренція з НАТО, а не як можливість майбутнього перерозподілу безпекової відповідальності. Європейці, навпаки, вважають, що європейська політика безпеки й оборони не представляє небезпеки для НАТО, і що потрібно принаймні знайти здатність діяти в плані оборонної політики самостійно, якщо вони вважатимуть це за потрібне.

Ключові слова: безпекова стратегія, Барак Обама, США, Європа, американо-європейські відносини, трансатлантичне співробітництво.

Постановка проблеми. Прихід до влади нової американської адміністрації поставив питання як саме слід ідентифікувати зміни у зовнішній політиці лідера світової спільноти. Поміж перших нових термінів зовнішньої політики Б. Обами рефреном прозвучав термін «smart power». Відповідний концепт, розвинений Дж. Наєм у 90-роках XX ст. і сформульований з позицій практики Х. Клінтон, спирається на два ключових поняття – розумність та відповідальність. Перше передбачає, що розумна потуга реалізує у зовнішньополітичних діях поєднання «жорсткої» влади і «м'якої» влади. Де-факто мова йде про практичну адаптацію до необхідності пропонувати світовій спільноті змінену методологію дії щодо вкрай важливих для Вашингтону міжнародних досьє (як, зокрема нерозповсюдження ЗМЗ чи тероризм). Друге поняття – відповідальність є авторською ініціативою Б. Обами, означеною під час виборчих перегонів. За позицією президента

рольове призначення дії Сполучених Штатів на міжнародній арені має полягати не у відмові від зобов'язань першої світової потуги, але у поєднанні стратегічного лідерства зі спільною дією як з традиційними союзниками Білого дому, так й іншими потугами, включаючи стратегічних опонентів. «Місія Штатів полягає в тому, щоб здійснювати світове лідерство, основане на розумінні того, що світ об'єднує спільна безпека і людяність» [1].

Мета статті – проаналізувати зміст і характер безпекової стратегії США в європейському регіоні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана проблематика та інші суміжні проблеми в політичній науці вважаються актуальними і систематично досліджуються як західними, так і російськими і вітчизняними фахівцями. Актуальним проблемам зовнішньої політики США і зокрема питанням євро-американським відносинам присвячені роботи З. Бжезінського, Г. Кіссенджера, Дж. Айкенберрі, Хааса, Ф. Закарії, К. Лейна, Т. Барнетта, С. М. Рогова, Д. В. Треніна, В. М. Конишева, О. А. Сергуніна, Н. В. Загладіна, М. А. Косолапова, М. Ю. Брагіна, У. Дроздяк, Ч. Купчан, А. Кучінс, Т. О. Шаклеїної, В. І. Батюк, А. І. Уткін, О. В. Приходько та ін.

Серед українських дослідників, які працюють у цьому напрямі, можна виділити: Є. А. Макаренко, М. М. Рижкова, І. І. Погорську, О. В. Потехіна, І. М. Ковалю, С. Г. Федуняка, С. В. Юрченка, Б. М. Гончара та ін.

Основні результати дослідження. Досліджуючи політику першого строку президентства Б. Обама, президент США, як і заявляв під час виборчої кампанії, на практиці зробив більший акцент на консультаціях з безпекових питань з союзниками та партнерами, водночас він жодним чином не поступився американськими інтересами. Показовими щодо цього є дії Б. Обама на саміті G-20 у французькому Страсбурзі, де Б. Обама заявив, що відносини Альянсу з Росією не можуть розвиватися так само, як до збройних операцій російських військ у районі Південної Осетії та Абхазії. Американський президент нагадав, що завжди виступав проти дій Росії на Кавказі, назвавши їх «вторгненням у Грузію». «На мій погляд, незважаючи на великі зусилля президента Н. Саркозі, спрямовані на досягнення перемир'я, ми так і не побачили стабілізації цієї ситуації. Ми говоримо Росії: ми готові до співробітництва, але ми не можемо повернутися до колишнього стану справ», наголосив президент США [2].

Президентські вибори в США дали чітку відповідь на питання про ставлення як Дж. Буша-молодшого, так і Б. Обама до ролі Америки в Європі і в системі міжнародних відносин загалом. Власне Б. Обама не менше за свого республіканського опонента стверджував, що Сполучені Штати не відмовляться від політики гегемонізму, яка стала позиціонуватися як політика підтримання світового лідерства США в світі. У цьому контексті слід також згадати зусилля нинішнього керівництва Росії розколоти євроатлантичну спільноту через «відмежування» Європи від Америки [3, с. 31-53]. Певні розчарування в Європі, підкреслюється в аналітичних дослідженнях, виникли в результаті спроби Б. Обама прагматизувати свої передвиборчі обіцянки, і в цьому аспекті можливо провести паралелі з зовнішньою політикою попередньої республіканської адміністрації, робота над помилкою якої не була зроблена Б. Обамою [5]. Дж. Буш-молодший відмовився від спроб попросити допомоги Європи для війни в Афганістані, Б. Обама спробував це зробити, проте одержав таку ж негативну відповідь, як і Дж. Буш-молодший. За винятком короткострокової допомоги, французи й німці відмовилися увести військові частини на підтримку зовнішньополітичних зусиль Б. Обама щодо боротьби з тероризмом [4].

На відміну від Дж. Буша-молодшого, який грав на протиріччях між членами ЄС задля послаблення його можливостей ефективного реагування на односторонні дії США, Б.

Обама висловлюється на користь більш об'єднаної Європи, оскільки розраховує на її дієву підтримку на пріоритетних для Вашингтона напрямках. Адміністрація Дж. Буша-молодшого вважала, що російське керівництво не бажає діяти в межах основної структури міжнародної системи, що формується після 1991 року і не підтримує перегляд відносин, які Америка вважала стабільними й бажаними. Відповідь Росії була такою, що між країнами необхідні зовсім нові відносини, і якщо цього не станеться росіяни почнуть втілювати незалежну зовнішню політику, схожу з американською ворожістю до Росії і навпаки [5, с. 151].

У 2011 році розпочалось поетапне розгортання наземних радарних систем та кораблів, оснащених системою Aegis у Середземному морі. Одним із завдань Білого Дому у цьому напрямі було залучення Росії до спільної розробки ПРО. Дослідники ноголошують, що в умовах, коли стратегія ядерного стримування фактично втратила свій визначальний за часів «холодної війни» сенс, що, зокрема, засвідчила ратифікація нового Договору по СНО, США виявили зацікавленість у збереженні потенціалу національного оборонно-промислового комплексу, трансформації його технологічних можливостей до нових загроз безпеці у світі. США визнають особливу позицію РФ стосовно розбудови системи ПРО у Європі, проте спільний проект США, РФ та ЄС щодо створення системи протиракетної оборони на континенті, на думку багатьох експертів, на сьогодні є малоімовірним. Завдання ядерного стримування та протидії використанню угрупованнями міжнародного тероризму ракетно-ядерних технологій та матеріалів залишаються базовими складовими процесу розбудови нової архітектури безпеки у Євразії [6].

Слід зазначити, що США, Росія та Китай зберігають традиційні геополітичні пріоритети в регіоні, адаптуючи їх до нових глобальних загроз та викликів і разом з країнами Європейського Союзу намагаються формувати простір спільних безпекових проектів. На відміну від характерного для «холодної війни» протистояння воєнно-політичних блоків, у Євразії реалізується новий формат платформ безпеки – об'єднання держав, які зберігають свої геополітичні інтереси в регіоні для подолання спільних загроз, тому воєнно-політичне, військово-технічне та військове співробітництво можуть бути органічними складовими цього процесу [6]. Можливості головних акторів євразійського простору суттєво різняться, оскільки США мають потужний оборонно-промисловий комплекс й спроможні власними силами забезпечити свої національні інтереси у будь-якому регіоні земної кулі; РФ реалізує стратегію відродження оборонно-промислового комплексу, залишаючись одним зі світових лідерів експорту оборонно-військової техніки, насамперед його зразків радянського виробництва; Китай, Індія, Пакистан, розвиваючи національну оборонну промисловість, є одними з найбільших у світі імпортерів озброєння та військової техніки, нарощують ракетно-ядерну складову забезпечення національної безпеки, і відповідно міждержавні протиріччя в «азійському ядерному трикутнику» залишаються постійним джерелом загроз безпеці не лише для країн регіону, але й світу в цілому.

Слід зазначити, що 27-28 червня 2009р. з ініціативи голови ОБСЄ очільника МЗС Греції Д. Бакоянні на грецькому острові Корфу відбулася неформальна зустріч міністрів закордонних справ і представників ОБСЄ, ЄС, НАТО, СНД та ОДКБ, яка стала першою спробою обговорення саме в такому складі російської пропозиції щодо договору з європейської безпеки. [7, с. 3-15]. Проміжним підсумком зустрічі можна вважати прийняття в Афінах Радою міністрів закордонних справ ОБСЄ двох важливих документів – рамкової декларації й оперативного рішення, що сприяли розвитку «Процесу Корфу» у 2010 р. У декларації всі держави-учасниці визнали порушення базових принципів міждержавних відносин, включаючи гельсінський Заключний акт, нездатність існуючої структури євро-

пейської безпеки запобігати конфліктам й ефективно протистояти новим викликам і загрозам, наявність значних проблем у сфері контролю над озброєннями, необхідність пошуку подальшого підвищення ефективності ОБСЄ. Натомість країни-члени НАТО, які, за оцінками дослідників, вже давно розв'язали питання взаємних гарантій безпеки, сприйняли російський проект нейтрально-негативно, пославшись на компетенцію ОБСЄ в обговоренні проблем безпеки в масштабі Євразії, проте не заперечили доцільність розгляду російської пропозиції у форматі Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ [7, с. 3-15].

Зокрема, напередодні відкриття 46-ї Мюнхенської конференції з безпеки (2010 р.) глава зовнішньополітичного відомства США Х. Клінтон заявила: «Ми підтримуємо мету ініціативи, але не погоджуємось з підходом Росії до її реалізації. Найкращий шлях уперед лежить через зміцнення існуючих інститутів, таких, як ОБСЄ і Рада «Росія–НАТО», а не через укладення нових угод. Безпека Європи гарантується цілою низкою інститутів, включаючи НАТО, Європейський Союз, ОБСЄ, які мають повний комплекс засобів – воєнних, політичних, економічних, соціальних і юридичних для протидії загрозам. Ми повинні зміцнити нашу відданість цим інститутам і забезпечити їхню спроможність відповідати сучасним викликам» [8].

Для США важливими питаннями залишаються зміцнення трансатлантичного діалогу, поглиблення двосторонніх відносин з європейськими державами, у тому числі – з державами Східної Європи, розгортання елементів національної системи ПРО у Східній Європі, протидія політиці імперських амбіцій Росії. Хоча зовнішня політика США, на думку дослідників, стає відверто прагматичною, тобто такою, що зорієнтована на створення ситуаційних альянсів (військо-стратегічних, економічних тощо), співпрацю зі сторонами, що володіють відповідним потенціалом взаємодії (передусім, ресурсами), необхідної для ефективного реалізації спільних зі США інтересів/цілей або суто національних проєктів, Америка активно застосовує при втіленні власних ініціатив, зокрема, для підтримки миру, стабілізації ситуації в різних країнах/регіонах світу, механізми глобальної та регіональної безпеки, в тому числі механізмів трансатлантизму [9, с. 23-38].

Водночас в Європі впливовою залишається позиція скептиків трансатлантичної єдності, які зазначають, що європейська політика США не сприяє європейській інтеграції і суттєвим чином гальмує процеси розширення і стабілізації в економічному і політичному аспектах. Натомість деякі американські фахівці, зокрема Ч. Грант, вважають, що дуже складно побудувати ґрунтовні трансатлантичні відносини без Європи, резонно натякаючи на варіативність позицій всередині ЄС [10]. Крім того, прихильники даної точки зору наполягають на тому, що президент Б. Обама, попри той факт, що саме він найбільше прийшовся до вподоби європейцям за останні десятиліття американо-європейських відносин, не є найбільшим прихильником зміцнення трансатлантичного партнерства. Так, зокрема, вказується на відсутність особливої спорідненості лідера американських демократів президента Б. Обама з Європою, фіксується, що він лише має пропозиції, які здаються сумісними з європейськими, проте політичному лідеру Америки не вистачає розуміння процесів трансформації Європи [10].

Слід зазначити, що експерти часто підкреслюють той факт, що почуття безпекової взаємозалежності лежить в основі бачення Б.Обамою зовнішньої політики США. Те ж підтверджує у книзі «Постамериканський світ» Ф. Закарія наголошуючи, що президентській адміністрації необхідно перейти від гегемоністських концепцій до стратегії лідерства і здійснювати керівництво без нав'язування своєї гегемонії [11]. Прихильники Б.Обама стверджують, що зовнішня політика США змінилася за його президентства, і, передусім, з огляду на радикальний відхід від конфронтаційного стилю її здійснення та мож-

ливості розвитку ефективної багатосторонності у вимірі ЄС. Критики зовнішньої політики США в Європі і в Америці стверджують, що суворая реальність влади й односторонні американські інтереси, а також спадкоємність традиції неминуче будуть переважати. Важливим аспектом зрушення в американській політиці є визнання, що США є актором європейського процесу, який життєво зацікавлений в єдності ЄС і поглибленні інтеграції держав європейського простору, хоча експерти зазначають про відмінності в акцентах, пріоритетах, розробках прикладної політики, а також у стратегічному мисленні. У деяких випадках американські цілі виглядають для європейців більш-менш чіткими, в інших напрямках, таких, як Афганістан, європейці бажають подальшого роз'яснення, те ж стосується і пропозицій щодо зміни клімату та торговельних переговорів, де також можна очікувати розбіжностей [12].

Можна погодитися з твердженнями аналітиків, що стратегічні пріоритети США і Європи не визначені в абсолютно однаковому порядку, оскільки для Європи це, насамперед, Близький Схід, Росія, Балкани, а для Сполучених Штатів – Афганістан, Іран, нерозповсюдження та роззброєння, Китай і Близький Схід. Розуміючи, що ЄС не може дозволити собі надмірної вибірковості в зовнішньополітичних цілях, Б. Обама, зважаючи на головні пріоритети порядку денного, намагається діяти з користю для інтересів американської держави [12].

Аналіз сучасного стану двосторонніх відносин, на думку фахівців, доводить, що атмосфера діалогу між ЄС і США за останній період покращилася, але вони також показують, що Європа і Америка продовжують відрізнятися по деяких фундаментальних питаннях. Зокрема, зазначають експерти, США все ще менше турбуються про навколишнє середовище, але більш здатні до ведення воєнних дій, ніж європейці. Друге застереження стосується нерівномірного сприйняття Б. Обами і США в різних частинах Європи. Хоча західні європейці підтримують політику Б. Обами, то країни Центральної та Східної Європи з обережністю ставляться до проросійської політики президентської адміністрації США і тривожно сприймають зменшення уваги до європейського регіону і власної безпеки, проте саме останні зберігають ставлення до США як до держави, що є безсумнівним світовим лідером [12].

Незмінною можна вважати позицію США щодо політики безпеки й оборони ЄС, яка залишається внутрішньо суперечливою і пов'язаною з оцінкою використання потенціалу європейців у безпековому вимірі. Розрив у військовому потенціалі трансатлантичних союзників, як і раніше, перешкоджає здатності протистояти разом проблемам військових операцій і постконфліктного відновлення. Підхід адміністрації Б. Обами до спільної безпекової політики ЄС наближається до підходу адміністрації Дж. Буша-молодшого з 2005 року, коли прагматизм і координація зусиль потребували фокусування на спеціальних коаліціях і вирішенні двосторонніх або тристоронніх питань. При цьому НАТО бачиться принциповим безпековим інструментом як для США, так і для Європи. За ситуації, коли політики Америки не прагнуть втручатися, європейці намагаються продемонструвати свою здатність приймати на себе ініціативи, звертаючись до США за консультативною або технічною допомогою [13, р. 95-106].

Однак нинішня спроможність Європи створити потужні військові структури видається обмеженою, зважаючи на недостатність фінансування і розвиток інфраструктури. У найближчому майбутньому європейські збройні сили, підкреслюють дослідники, навряд чи зможуть стати дійсно незалежними від НАТО, тому США будуть і надалі зберігати домінуючу позицію всередині Північноатлантичного альянсу. Однак постає питання, чи вдасться європейським державам створити такий військовий потенціал, який дозволить

діяти у кризових ситуаціях, подібних тій, що виникла, наприклад, на Балканах. Тому логічним продовженням головної ідеї, що лежить в основі європейської інтеграції, є прагнення більш міцно збалансувати трансатлантичні відносини [14, с. 56].

Більшість політичних аналітиків вказують, що у колі президентської адміністрації Б. Обами існують побоювання з приводу того, що чим менше європейські політичні лідери в рамках ЄС потребуватимуть американської підтримки і знаходитимуть більшу самостійність, тим більше буде скорочуватись американський вплив у Європі, і тим імовірніше стане ризик, що ЄС може стати конкурентом американським інтересам у різних регіонах світу – від популяризації концепції «багатостороннього світопорядку», в якій відсутня роль лідерства для американського домінування, до встановлення привілейованих торговельно-економічних відносин Європи з третіми країнами з метою просування свого експорту за рахунок послаблення позицій експортерів зі США, оскільки у трансатлантичних відносинах немає механізму, що дозволяє блокувати переростання розбіжностей в активну політичну конфронтацію [9, с. 35].

Тому, підкреслюється у дослідженнях, американська дипломатія вважає своїм важливим завданням переконати ЄС і політичних лідерів провідних країн Європи Франції, Великої Британії і, особливо, ФРН у тому, що глобальна співпраця США і Європи необхідна навіть за відсутності погодження між ними правил використання військової сили в міжнародних відносинах. Можна припустити, що США намагатимуться блокувати будь-які ініціативи, які передбачають встановлення рівного партнерства між США та ЄС у сфері безпеки, тим більше у форматі юридично зобов'язуючого договору, як і пропозиції, у тому числі в рамках європейської інтеграції, які б загрожували пріоритетному статусу НАТО і вели до створення в Європі паралельної системи оборони і безпеки під егідою Євросоюзу. Цим пояснюється підходи і позиція, США щодо непідтримання ідеї укладення повномасштабного базового договору з ЄС у сфері безпеки [9, с. 35-36].

Зазначимо також, що 5 січня 2012 р. президент США Б. Обама оголосив про нову оборонну стратегію США (документ має назву «На підтримку глобального лідерства США: оборонні пріоритети для XXI ст.») та оприлюднив «керівні настанови» для неї, які фактично спрямовані на політику підтримання світового лідерства Америки у XXI столітті на видиму перспективу. Поява документа викликала активну реакцію як у Сполучених Штатах, так і в Європі і світі загалом, з огляду на те, що нова стратегія сфокусована на Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, і передбачає збільшення інвестування в кібернетичну безпеку, космічний потенціал, у розвідку, спостереження та рекогносцировку військово-повітряних сил з одночасним скороченням кількості особового складу сухопутних військ та морської піхоти та посиленням уваги до повітряного та військово-морського потенціалу [15].

Таким чином, для європейської політики безпеки у зв'язку з переорієнтуванням уваги США на Азіатсько-Тихоокеанський регіон виникають питання про подальшу роль США у Північноатлантичному альянсі. Зрозуміло, що не йдеться про плани виходу США з НАТО, однак розвертання американської зовнішньої політики у напрямку АТР може призвести, на переконання європейських політиків, до поступового зменшення питомої ваги США в Альянсі, зокрема, щодо внеску США в діяльність НАТО, який, порівняно з іншими союзниками, на сьогодні є непропорційно високим.

Можна стверджувати, що зміни у зовнішній політиці США спонукатимуть Європу до активізації власної зовнішньої і безпекової політики, про що свідчать дискусії з проблеми міжнародної безпеки на 48-й Мюнхенській конференції 3-5 лютого 2012 р. Оцінюючи нову американську стратегію, європейці позитивно поставилися до відмови США форму-

вати світ за власним зразком, а остаточне завершення війни в Іраку, заплановане на 2014 р., вивід військ НАТО з Афганістану отримують підтримку в ЄС, оскільки означають припинення цих воєн і для європейських союзників США. Водночас відбувається усвідомлення того не дуже приємного факту, що роль Європи в світі надалі буде зменшуватися. Якщо відтепер США не наполягають на своїй провідній ролі в НАТО, це означає, що проблеми, пов'язані з інтересами Європи, європейці мають в принципі вирішувати самостійно. У новій геополітичній ситуації США зацікавлені в тому, щоб Європа з часом відіграла більш значну роль у глобальній політиці. Йдеться про збільшення реального внеску ЄС у підтримку регіональної та глобальної безпеки, першим кроком до якого має бути підвищення спільного потенціалу НАТО. Європа має взяти на себе відповідальність за стан справ у галузі європейської безпеки: лише таким чином трансатлантичне партнерство може наповнитися, на погляд американських союзників, новим реальним змістом [16].

Зауважимо, що на Мюнхенській конференції відбулася презентація «Спільної Євроатлантичної безпекової ініціативи», у якій було запропоновано конкретні заходи для подолання кризи довіри і покращення відносин між РФ, Європою та США. Зокрема, ініціатива передбачає:

- співробітництво у галузі протиракетної оборони в Європі;
- подовження періоду раннього попередження і прийняття рішень у війсьній сфері;
- розв'язання довготривалих, у т.ч. «заморожених», конфліктів;
- врегулювання історичних непорозумінь між державами;
- стабілізацію відносин ЄС – РФ у газовій сфері;
- співробітництво в Арктиці [17].

У цій ініціативі звертає на себе увага спроба концептуальної побудови архітектури європейської безпеки шляхом уведення нової ключової опори – Російської Федерації – на додаток до вже існуючих НАТО, ЄС та ОБСЄ. На відміну від ініціатив президента РФ щодо договору про європейську безпеку, які передбачали зменшення ролі НАТО, нинішня спільна євроатлантична безпекова ініціатива, що є розробкою високофахових експертів, відомих політичних і військових діячів, які нині не мають офіційного статусу, побудована на інших засадах. Її поява, зазначається особливо у російських політичних колах, продиктована необхідністю поєднання всіх наявних ключових безпекових акторів у межах єдиної системи. Автори ініціативи вважають, що за її допомогою можна, зокрема, подолати вакуум безпеки, що утворився на східних кордонах ЄС. Позаблокові держави, такі, як Україна та Молдова, у рамках запропонованої системи мають отримати гарантії безпеки [17].

Висновки. Основою безпекової стратегії за президентства Б. Обама є підтримка і збереження інтересів США в світі, яка втілюється в політиці національного оновлення задля американського світового лідерства, що передбачає військову міць, економічну конкурентоспроможність, моральний авторитет, активну участь у міжнародно-політичних процесах в глобальному масштабі і зусилля щодо впорядкування безпеки міжнародної системи, оскільки США, як і раніше, володіють унікальними ресурсами, які в попередні десятиліття дозволяли зберігати лідерство держави в світі. Разом з тим утримання лідерських позицій пов'язується, як і у попередніх стратегіях президентських адміністрацій, з концепцією месіанської обраності США.

Отже, відносини США і Європи у XXI столітті залишаються на рівні з'ясування проблеми подальшого глобального лідерства США, піднесення міжнародно-політичної ролі Європи та просування інтересів трансатлантичного альянсу на Схід. Передусім за умов пе-

реформатування трансатлантичного співробітництва у вирішенні глобальних проблем людства і забезпеченні його безпеки інших партнерів у сучасному світі, крім Європи і США немає. США залишаються ключовим стратегічним партнером Європейського Союзу щодо спільних відповідей на глобальні виклики, в тому числі в сфері безпеки та економіки.

Список використаної літератури

1. Obama B. Renewing American Leadership [Електронний ресурс] / В. Обама // Foreign Affairs. – 2007. – July/August. – Vol. 86. – № 4. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/62636/barack-obama/renewing-american-leadership>.
2. Сірук М. Передусім – американські інтереси. США розкривають своє бачення «перезавантаження» і розвитку відносин із союзниками [Електронний ресурс] / М. Сірук // День. – № 59. – 7 квітня 2009. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/planeti/peredusim-amerikanski-interesi>.
3. Камінський Є. Є. Американський гегемонізм у контексті трансформації світоустрою / Є. Є. Камінський // Глобалізація і глобальне управління: історичний, соціальний та політологічний виміри. – Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції / Відп. ред. С. О. Шергін. – К : Центр вільної преси, 2009. – С. 31-53.
4. Friedman G. Obama's Foreign Policy: The End of the Beginning. [Електронний ресурс] // G. Friedman / Real Clear World / A Stratfor Intelligence Report, 26. 08. 2009. – Режим доступу: http://www.stratfor.com/weekly/20090824_obamas_foreign_policy_end_bginning.
5. Рибченко Т. О. Послідовність зовнішньої політики Б. Обама політиці Дж. Буша-молодшого в умовах глобальної економічної кризи / Т. О. Рибченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Випуск 93, Частина I. – С. 150-156.
6. Шевцов А. І., Мерніков Г. І. Платформи безпеки в Євразії на посткризовому етапі. Можливості для оборонної промисловості України. [Електронний ресурс] / А. І. Шевцов, Г. І. Мерніков // Центр воєнної політики та політики безпеки. – 25 квітня 2012. – Режим доступу: <http://www.defpol.org.ua/site/index.php/en/arhiv/2009-09-10-11-54-49/10062-2012-04-25-08-20-40>.
7. Погорська І. І. США і Європа: потенціал глобального стратегічного партнерства на початку XXI століття / І. І. Погорська // Дослідження світової політики. – 2011. – Вип. 4 (57). – С. 3-15.
8. Клинтон не согласна с предложениями России по европейской безопасности [Електронний ресурс] / Sueddeutsche Zeitung. – 5. 02. 2010. – Режим доступу: <http://www.ru.delfi.lt/abroad/global/klinton-ne-soglasna-s-predlozheniyami-rossii-po-evropejskoj-bezopasnosti.d?id=28640851>.
9. Приходько О. В. Формирование европейской политики администрации Б. Обамы / О. В. Приходько // США, Канада: экономика, политика, культура. – 2010. – № 5. – С. 23-38.
10. Erlanger S. Europeans Woo U.S., Promising Relevance [Електронний ресурс] / S. Erlanger // New York Times, March 28, 2010. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2010/03/29/world/europe/29europe.html>.
11. Zakaria F. The Post-American World / F. Zakaria. – N.-Y. : W. W. Norton & Co., 2008. – 304 p.
12. Семенюк О. Нова архітектура європейської безпеки: тенденції, виклики, перспективи [Електронний ресурс] / О. Семенюк. – Режим доступу: <http://www.cs.cirs.kiev.ua/uk/news/commentary/102-2010-01-20-15-13-26.html>.

13. Howorth J. NATO and ESDP: Institutional Complexities and Political Realities / J. Howorth // *Politique étrangere*, 2009. – № 4. – P. 95-106.
14. Лакішик Д. М. Партнерство США-ЄС: новий контекст взаємовідносин / Д. М. Лакішик // *Дослідження світової політики*. – 2011. – Вип. 4 (57) – С. 55-61.
15. Sustaining U. S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense [Електронний ресурс]. – Department of Defence, January 5, 2012. – Режим доступу: http://www.defense.gov/news/defense_strategic_guidance.pdf.
16. Яворська Г. Нова оборонна стратегія США та Європа: безпекові і зовнішньополітичні аспекти. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Г. Яворська // НІСД. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/778/>.
17. Building a Euro-Atlantic Security Community [Електронний ресурс] / Munich Security Conference. – Режим доступу: <http://www.eurasiahouse.com/building-a-euro-atlantic-security-community.html>.

EVOLUTION OF U.S. SECURITY STRATEGY IN THE EUROPEAN REGION

Lakishyk D. M.

Candidate of History, Senior research fellow of the department of transatlantic research, Public Institution «Institute of World History of the NAS of Ukraine».

Abstract. *U. S. relations with Europe belong to the sphere of global policy, which significantly affects the transformation of the world order; a hierarchy of states in international cooperation, on political and economic development of regions and subregions, on the overall stability and international peace. Contradictions between the U.S. and Europe concerned as various geopolitical interests of its allies, and ideas about methods and ways of solving crisis situations, as the EU did not share the concept of military threat to the United States and the practice of force to resolve international crises. In the context of international security and re-formatting of transatlantic cooperation to the EU rose strategic goal to see the world outside the EU, to formulate a global strategic objectives. In particular, the geopolitical approach the U.S. is insisting appropriateness, necessity and possibility of independent decision-making of the EU on issues concerning the common interests of the transatlantic community.*

In the US-European relations of the beginning of the XXI century there is a tendency of mutual pragmatism. To change the status of «traditional allies» to the status of «essential partners» Europeans clearly advisable to define their interests. If the development of equal and thus competitive transatlantic relations between the U.S. learned to recognize, the initiative of the European Union's security policy is the United States and certain doubts primarily considered as a potential threat, as competition with NATO, and not as the possibility of future redistribution of responsibilities for security. Europeans, by contrast, believe that the European Security and Defence Policy is not a danger for NATO, and that you need at least to gain the ability to act in terms of self-defense policy, if they deem it necessary.

Key words: *security strategy, Barack Obama, USA, Europe, US-European relations, transatlantic cooperation.*

Referances

1. Obama B. Renewing American Leadership [Electronic resource] / B. Obama // *Foreign Affairs*. – 2007. – July/August. – Vol. 86. – № 4. – Rezhym dostupu: <http://www.foreignaffairs.com/articles/62636/barack-obama/renewing-american-leadership>.
2. Siruk M. Peredusim – amerykans'ki interesy. SShA rozkryvaut' svoje bachennya «perezavantazhennya» i rozvytky vidnysyn iz soyuznykamy [Electronic resource] / M. Siruk // *Den*. – № 59. – 7 kvitnya 2009. – Rezhym dostupu: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-planeti/peredusim-amerikanski-interesi>.

3. Kamins'kyi E. E. Amerykans'ryy gegemonizn u konteksti transformatsii svitoustrou / E. E. Kamins'kyi // Globalizatsiya i global'ne upravlinnya: istopychnyy, sotsial'nyy ta politologichnyy vymiry. – Materialy mizhvidomchoi naukovo-praktychnoi konferentsii / Vidp. red. S.O. Shergin. – K. Tsentri vil'noi presy, 2009. – S. 31-53.
4. Friedman G. Obama's Foreign Policy: The End of the Beginning. [Electronic resource] // G. Friedman / Real Clear World / A Stratfor Intelligence Report, 26. 08. 2009. – Rezhym dostupu: http://www.stratfor.com/weekly/20090824_obamas_foreign_policy_end_bginning.
5. Rybchenko T. O. Poslidovnist' zovnishn'oi polityky B. Obamy politytsi Dzh. Busha-molodshogo v umovakh global'noi ekonomichnoi kryzy / T. O. Rybchenko // Aktyal'ni problem mizhnarodnykh vidnosyn. – 2010. – Vypusk 93, Chastyna I. – S. 150-156.
6. Shevtsov A. I., Mernikov G. I. Platformy bezpeky v Evrazii na postkryzovomu etapi. Mozhlyvosti dlya oboronnoi promyslovosti Ukrainy [Electronic resource] / A. I. Shevtsov, G. I. Mernikov // Tsentri voennoi polityky ta bezneky. – 25 kvitnya 2012. – Rezhym dostupu: <http://www.defpol.org.ua/site/index.php/en/arhiv/2009-09-10-11-54-49/10062-2012-04-25-08-20-40>.
7. Pogors'ka I. I. SShA i Evropa: potentsial global'nogo strategichnogo partnerstva na pochatku XXI stolittya / I. I. Pogors'ka // Doslidzhennya svitovoi polityky. – 2011. – Vyp. 4 (57). – S. 3-15.
8. Klinton ne soglasna s predlozheniyami Rossii po evropeyskoy bezopasnosti [Electronic resource] / Sueddeutsche Zeitung. – 5. 02. 2010. – Rezhym dostupu: <http://www.ru.delfi.lt/abroad/global/klinton-ne-soglasna-s-predlozheniyami-rossii-po-evropejskoj-bezopasnosti.d?id=28640851>.
9. Prikhod'ko O. V. Formirovanie evropeyskoy politiki administratsii B. Obamy / Формирование европейской политики администрации Б. Обамы / O. V. Prikhod'ko // SShA, Kanada: ekonomika, politika, kul'tura – 2010. – № 5. – S. 23-38.
10. Erlanger S. Europeans Woo U.S., Promising Relevance [Electronic resource] / S. Erlanger // New York Times, March 28, 2010. – Rezhym dostupu: <http://www.nytimes.com/2010/03/29/world/europe/29europe.html>.
11. Zakaria F. The Post-American World / F. Zakaria. – N.Y.: W.W. Norton & Co., 2008. – 304 p.
12. Semenyuk O. Nova arkhitektura evropeys'koi bezpeky: tendentsii, vyklyky, perspektyvy [Electronic resource] / O. Semenyuk. – Rezhym dostupu: <http://www.cs.cirs.kiev.ua/uk/news/commentary/102-2010-01-20-15-13-26.html>.
13. Howorth J. NATO and ESDP: Institutional Complexities and Political Realities / J. Howorth // Politique etrangere, 2009. – № 4. – P. 95-106.
14. Lakishyk D. M. Partnerstvo SShA-ES: novyi kontekst vzaemovidnosyn / D. M. Lakishyk // Doslidzhennya svitovoi polityky. – 2011. – Vyp. 4 (57). – S. 55-61.
15. Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense [Electronic resource]. – Department of Defence, January 5 2012. – Rezhym dostupu: http://www.defense.gov/news/defense_strategic_guidance.pdf.
16. Yavors'ka G. Nova oboronna strategiya SShA ta Evropa: bezpekovi i zovnish'opolitychni aspekty. Analychna zapyska [Electronic resource] / G. Yavors'ka // NISD. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/778>.
17. Building a Euro-Atlantic Security Community [Electronic resource] / Munich Security Conference. – Rezhym dostupu: <http://www.eurasiahouse.com/building-a-euro-atlantic-security-community.html>.

ЭВОЛЮЦИЯ СТРАТЕГИИ БЕЗОПАСНОСТИ США В ЕВРОПЕЙСКОМ РЕГИОНЕ

Лакишик Д. М.

Кандидат исторических наук, старший научный сотрудник отдела трансатлантических исследований Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины».

Аннотация. *Отношения США и Европы относят к сфере глобальной политики, которая существенно влияет на трансформацию мирового порядка, на иерархию государств в международном взаимодействии, на политические и экономическое развитие регионов и субрегионов, на поддержание общей стабильности и международного мира. Противоречия в отношениях США и Европы касались как различных геополитических интересов союзников, так и представлений о методах и способах решения кризисных ситуаций, поскольку страны ЕС не разделяли концепцию военной угрозы США и практику силового решения международных кризисных ситуаций. При этом в контексте международной безопасности и реформирования трансатлантического сотрудничества перед ЕС встала стратегическая задача видеть мир за пределами ЕС, формулировать об-*

цемировые стратегические цели. В частности, геополитический подход США состоит в настаивании целесообразности, необходимости и возможности самостоятельных решений ЕС по проблематике, касающейся общих интересов трансатлантического сообщества.

В американо-европейских отношениях начала XXI века заметна тенденция взаимного прагматизма. Чтобы изменить статус «традиционных союзников» на статус «необходимых партнеров», европейцам целесообразно четче определять свои интересы. Если развитие равноправных и тем самым конкурентоспособных трансатлантических отношений США научились признавать, то инициатива Европейского Союза по политике безопасности вызывает у США определенные сомнения и рассматривается преимущественно как потенциальная угроза, как конкуренция с НАТО, а не как возможность будущего перераспределения ответственности по безопасности. Европейцы, напротив, считают, что европейская политика безопасности и обороны не представляет опасности для НАТО, и что нужно по крайней мере обрести способность действовать в плане оборонной политики самостоятельно, если они сочтут это необходимым.

Ключевые слова: стратегия безопасности, Барак Обама, США, Европа, американо-европейские отношения, трансатлантическое сотрудничество.

ДК 327(73)

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО ЗІ США ПРОВІДНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ АКТОРІВ

Мітрофанова О. О.

Кандидат політичних наук, старший науковий співробітник Державної Установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Анотація. *Партнерство єдиної світової наддержави з провідними акторами Європи значним чином впливає на сучасний світоустрій. На сьогоднішній день одностайність у прийнятті рішень країнами євроатлантичного простору сприяє швидкому врегулюванню криз, тоді як протилежні підходи або навіть шпигування за країною-партнером руйнує трансатлантичну солідарність.*

Стратегічне партнерство провідних європейських акторів зі США визначає архітектуру європейської безпеки. Досліджуються спільні засади, тенденції розвитку та відмінності у встановленні партнерства з єдиною світовою наддержавою потужних європейських країн, особливо в контексті співробітництва в безпековій та військовій сферах.

Стратегічне партнерство зі США провідних європейських акторів в історичній перспективі містить різні основи. Становлення відносин зі США деяких європейських держав прямо протилежні – від війни США з Великою Британією за незалежність до союзу у цій війні США з Францією. На початку XXI століття «особливі відносини» Великої Британії зі США, які найбільш відповідають моделі стратегічного партнерства, продовжують успішно функціонувати. Країни плідно співпрацюють у військовій та розвідувальній царині, Велика Британія має надзвичайно високий ступінь довіри до США, будучи залежною від них у виробництві ядерної зброї, тоді як Франція має власне незалежне виробництво свого ядерного арсеналу. Ситуативне стратегічне партнерство Франції з США містить елементи суперництва та відмінність концепцій щодо майбутньої системи європейської безпеки. Незважаючи на те, що США мають глобальний вплив на стратегічний простір, ця країна зацікавлена в партнерстві з Німеччиною та Італією через їхнє геополітичне розташування та вплив в Євросоюзі. Виважена співпраця з Німеччиною, яка претендує на лідерство в Євросоюзі, є запорукою гармонійних відносин офіційного Вашингтону з ЄС, а підтримка Італією американського зовнішньополітичного курсу має суттєву значущість для американської присутності в Середземномор'ї, їхньої військової оперативності та врегулюванні криз в цьому регіоні.

Ключові слова: *Велика Британія, ЄС, Італія, НАТО, Німеччина, стратегічне партнерство, США, Франція.*

Постановка проблеми. *Партнерство єдиної світової наддержави з провідними акторами Європи значним чином впливає на сучасний світоустрій. На сьогоднішній день одностайність у прийнятті рішень країнами євроатлантичного простору сприяє швидкому врегулюванню криз, тоді як протилежні підходи або навіть шпигування за країною-партнером руйнує трансатлантичну солідарність.*

Мета статті – *Дослідити становлення та розвиток стратегічного партнерства провідних європейських акторів зі США у безпековій і військовій царинах і проаналізувати його*

подальші перспективи. Виходячи з того, що стратегічне партнерство США з провідними європейськими акторами значним чином визначає архітектуру світової безпеки, нагальним постає питання, як з'ясувати спільні засади, тенденції розвитку та відмінності у встановленні партнерства потужних європейських країн зі США, особливо в контексті прогнозування успішності його майбутнього функціонування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Переважна більшість публікацій присвячена зовнішній політиці певної держави. Серед вітчизняних учених можна виділити праці з політики США Є. Камінського, І. Погорської, О. Потехіна, з політики Франції В. Манжолі, Німеччини – А. Кудряченка. Варто виокремити іноземних вчених – американських науковців таких, як Р. Перл, Р. Хаас, фахівця Г. Люндестада, праці яких присвячені саме відносинам США з європейськими партнерами.

Основні результати дослідження. *«Особливі відносини» Великої Британії зі США.* Становленню стратегічного партнерства Великої Британії зі США передував цілий період історичного розвитку, за якого північноамериканська колонія Сполученого Королівства виграла війну за незалежність та провадила власну політику самоствердження, не маючи достатньої довіри до колишньої метрополії. Зокрема, американська доктрина ізоляціонізму не сприяла поживленню партнерства.

Саме чинник співробітництва у військовій царині під час другої світової війни змінив ситуацію. Прем'єр-міністр Великої Британії У. Черчилль у 1946 році охарактеризував як «особливі відносини» співробітництво зі США. Неабияку значущість для поглиблення американо-британських відносин мала співпраця керівників двох держав: президента США Ф. Рузвельта та прем'єр-міністра Сполученого Королівства У. Черчилля.

Далі, безпековий та військовий чинники стали осердям особливих відносин між двома країнами. Обмін розвіданими був не тільки важливим фактором зростання рівня довіри у двосторонніх відносинах США з Великою Британією, але й сприяв укладенню у 1947 році між цими державами таємної угоди UKUSA Agreement, яка започаткувала історію Ешелону, а саме: об'єднала потужні ресурси двох країн для глобального електронного спостереження або шпигунства. Агентство національної безпеки США та Центр урядового зв'язку Великої Британії стали основою для цієї системи, до якої пізніше приєдналися Канада, Австралія і Нова Зеландія. Суттєво, що підрозділи технічної розвідки США та Великої Британії, засновані у період Другої світової війни, ввійшли в Ешелон. При цьому союзник по антигітлерівській коаліції – Франція, країна, яка стане членом НАТО, не була залученою до проекту, що є одним з прикладів того, що відносини США та Великої Британії насправді набували виміру стратегічних, тоді як Франція залишилася осторонь цього проекту.

Наступний проект, в якому проявилися особливі відносини двох держав, стала ядерна програма Великої Британії. Спочатку ця країна 1948 року надала свою територію для розміщення американської ядерної зброї, бомбардувальників. Потім озброїлася власними ядерними силами, частина виробництва обладнання яких залежить від США, зокрема, корпуси британських боеголовки виробляються в США.

Взаємна підтримка та спільні військові інтервенції характеризують особливі відносини Великої Британії і США.

Зокрема, у Фолклендській війні Великої Британії з Аргентиною варто виокремити окремий епізод, а саме: 2 травня 1982 року отримавши дані від космічної розвідки США про розташування цілі британський атомний підводний човен «Конкерор» атакував та потопив єдиний аргентинський крейсер «Генерал Бельграно» [1].

Події 11 вересня 2001 року спричинили питання позиціонування Великої Британії у війні з міжнародним тероризмом, яка була проголошена президентом США Джорджем

Бушем-молодшим. Прем'єр-міністр Сполученого Королівства Тоні Блер приєднався до цієї війни і, таким чином, Велика Британія взяла участь у бойових діях проти «Аль-Каїди» та уряду Талібану 2001 р.

У березні 2003 року США за ініціативою президента США Д. Буша- молодшого разом з Великою Британією провели військову інтервенцію в Ірак під приводом розробки останнім зброї масового знищення. Суттєво, що втручання не було підтримано ані Радою Безпеки ООН, ані провідними європейськими державами: Францією, Німеччиною та Бельгією. Велика Британія підтримала свого партнера по особливим відносинам, хоча це й призвело до падіння популярності і погіршення іміджу прем'єр-міністра Т. Блера. Роль Великої Британії у міжнародній коаліції було важливою – 98% військ було надано США та Великою Британією.

Згідно розрахунків британських правозахисників з 2003 року в Іраку загинуло 151 тисяча людей [2].

Між тим, прихильність до стратегічного партнерства зі США у врегулюванні криз не є автоматичною і не завжди отримує підтримку громадян Великої Британії. Зокрема, британська участь у війні в Іраку була достатньо негативно сприйнята всередині самого Сполученого Королівства.

Американська дилема Франції. Стратегічне партнерство Франції зі США має свою історію та прикметні особливості. Відомо, що під час війни США за незалежність 6 лютого 1778 року було підписано американо-французьку угоду про дружбу і торгівлю. Отже, Франція надала воєнну та економічну допомогу США і, таким чином, стала союзником США у війні та супротивником Великої Британії.

Даний факт дає право політикам обох держав взаємно визначати країну-партнера як найдавнішого союзника. Прикметно, що залежно від обставин пригадування цієї значної історичної події може спричиняти хвилювання країн, які претендують на особливі відносини зі США. Зокрема, прикладом цього є реакція занепокоєння політиків Великої Британії на визначення Франції у 2013 році державним секретарем США Джона Керрі «найдавнішим союзником».

Хоча Франція і підписала у Вашингтоні 4 квітня 1949 року Північноатлантичну угоду, характерною особливістю цієї країни є те, що, незважаючи на суттєву різницю потенціалу зі США, французькі керівники провадили доволі незалежну політику. Більш того, невдоволення США не зупинило французьких політиків від провадження особливої політики в НАТО, прийняття рішень, які не подобалися США, та створення 3-го у світі ядерного арсеналу, який знаходився виключно під командуванням французького президента, і заради якого де Голль вивів Францію з військових комітетів НАТО у 1966 році, а президент Ніколя Саркозі повертаючи країну в ці структури 2009 року, не повернув її до комітету ядерного планування заради збереження французької незалежності у цій сфері.

Більш того, генерал де Голль запропонував у вересні 1958 року концепцію світового тріумвірату – США, Великої Британії та Франції. Метою діяльності цього тріумвірату мало б стати прийняття спільних рішень у сфері глобальної безпеки, зокрема, опрацювання програм стратегічного реагування, насамперед, питання стосувалося б застосування ядерної зброї [3, р. 182].

Між тим, потуга Сполучених Штатів у другій половині ХХ століття посилилася значним чином, тоді як Франція постала перед національно-визвольним рухом у своїх колоніях. Зокрема, варто пригадати війну за незалежність Алжира (1 листопада 1954 року – 19 березня 1962 року). Хоча за умов існування біполярного світу США і Франція були союзниками по НАТО, проте треба мати на увазі, що політичний розвиток США та Фран-

ції мав різні історичні підвалини та був заснований на протилежних концепціях. США свого часу позбулися статусу колонії у війні за незалежність з Великою Британією, у якій Франція була їхнім союзником, а Франція пройшла через досвід метрополії, яка змушена була визнати незалежність колишніх колоній.

Отже, США ствердилися як антиколоніальна потуга, і американська нація виборола своє право на незалежність у війні. Тоді як Франція має досвід придушення повстань у своїх колоніях та відповідного ставлення до останніх.

Франція взяла активну участь у війні в Косово 1999 року.

Показово, що на події 11 вересня 2001 року Франція відреагувала миттєво. Французький президент був першим союзником, який прибув до Вашингтона і був на зустрічі у Білому домі 18 вересня 2001р. А найвпливовіша французька газета «Монд» на наступний день після терористичних атак надрукувала на першій сторінці статтю редактора під назвою « Ми всі – американці».

На думку французького фахівця Д. Мойсі, у безпекових термінах Париж і Вашингтон є водночас союзниками та суперниками. Прагнення Франції створити автономну європейську ідентичність у сфері безпеки та оборони, хоча формально і схвалюється Вашингтоном, фактично стикається з американськими підходами, заснованими на незаперечному лідерстві США, а не на рівноправному партнерстві [4, р. 132].

Він вважає, що у постбіполярному світі американо-французькі відносини були розбалансованими. Спостерігається забагато пристрасі з боку Франції та замало інтересу з боку США.

Але справжнє партнерство без нівелювання значення цього терміну засновано на співмірності ресурсів національної могутності партнерів. Військовий та економічний потенціал США настільки переважає французький, що вищенаведений брак інтересу з боку США є логічним.

Німецько-американські перипетії. Встановлення партнерства США з Німеччиною має свої прикметні особливості. Зокрема, ці країни були супротивниками у двох світових війнах. У післявоєнному світоустрої Німеччина була розділеною, і ФРН становила особливу стратегічну значущість і для США, і для всієї євроатлантичної системи в контексті протистояння з Радянським Союзом. У постбіполярний період економічний потенціал об'єднаної Німеччини досяг такого рівня, що дозволив їй претендувати на лідерство в Євросоюзі.

Німеччина є членом ООН, однією з країн-засновниць ЄС і НАТО. Взагалі, важко переоцінити стратегічне розташування Німеччини для Північноатлантичного альянсу, особливо після того, як генерал де Голль вивів Францію з військових комітетів НАТО у 1966 році.

Зокрема, авіабаза Рамштайн на терені федеральної землі Рейнланд-Пфальц є однією з баз НАТО та найбільшим опорним пунктом американських військово-повітряних сил за межами США. Більш того, це - одна з двох баз збереження ядерної зброї.

На думку фахівця Р. Перле, без західнонімецького стратегічного простору між Рейном та Ельбою НАТО була б таким собі Атлантичним союзом у формі кола з центром у Франції, морськими кордонами Британії та скандинавською периферією. У 50-х рр. XX ст. ФРН мала суттєве значення у розгортанні тактичного збройних сил США в Європі [5, с. 54].

У постбіполярному світі об'єднана Німеччина претендує на роль лідера Євросоюзу та прагне мати більший вплив на події у світі, зокрема, посівши місце в Раді безпеки ООН.

За аналізом вітчизняного знавця німецької політики А. Кудряченка в останній період розвитку відносини Німеччини та США, інших її союзників в рамках західних воєнних союзів набули деяких ускладнень та поглиблення суперечностей [6, с. 197].

Німеччина не підтримала військову інтервенцію США в Ірак 2003 р., як і її провідний партнер по Євросоюзу – Франція, що спонукало американських аналітиків висунути тезу про «Стару Європу» для позначення країн, які не підтримали цю війну на відміну від держав Центральної та Східної Європи, тобто «Нової Європи». Хоча, цілий ряд країн Західної Європи ввійшов у міжнародну коаліцію під час цієї інтервенції, серед яких потужні європейські країни, такі як Велика Британія та Італія.

Відомо, що розвідувальна сфера становить особливу сферу співпраці. Якщо стратегічне партнерство Великої Британії зі США посилено співпрацею в проєкті електронної системи спостереження Ешелон, то у випадку з Німеччиною, остання сама стала предметом уваги розвідки США.

Суттєвого вдару по стратегічному партнерству Німеччини зі США було нанесено оприлюдненням фактів про прослуховування європейських лідерів засобами розвідки США у 2013 р., зокрема, телефону канцлера. Реакція була миттєвою, А. Меркель зателефонувала президенту США Б. Обамі. На думку німецького політичного аналітика А. Хойзер, той факт, що канцлер Німеччини, вочевидь, мала достатньо доказів, аби подзвонити і пред'явити претензії американському президенту – це дуже серйозно. Цей скандал не вщухне за один день, він ще довго псуватиме трансатлантичні стосунки [7].

Італія: гармонійне поєднання європеїзму і атлантизму. Партнерство Італії зі США не має такого історичного підґрунтя для співробітництва, як, наприклад, культурна та мовна близькість США з Великою Британією або давній військовий союз США з Францією. У другій світовій війні США й Італія були супротивниками. Після цього відбуваються докорінні зміни.

Італія є членом ООН, НАТО, ОБСЄ, Ради Європи, однією з країн-засновниць Європейського Союзу. На встановлення та розвиток стратегічного партнерства зі США вплинули декілька чинників, серед яких: геополітичне становище Італії, яке було важливим для США з огляду на подальше розміщення там американської військової присутності та налагодження плідної співпраці у врегулюванні регіональних криз, важкий стан післявоєнної італійської економіки, який спонукав до залучення фінансової підтримки від офіційного Вашингтона. Італія не мала ядерних амбіцій ні як Франція, яка озброїлася власним ядерним арсеналом, ні як Велика Британія, котра в деякій мірі залежна від постачання складових для своїх ядерних сил зі США.

Прикметно, що Італія, будучи державою середнього рівня, становила і становить інтерес для США з огляду на гіпотетичну співпрацю в Середземноморському регіоні та врегулюванню криз.

Зокрема, на думку науковця Ж.-П. Дарні за часів «холодної війни» Італія стала «авіаносцем» Сполучених Штатів у Середземномор'ї в контексті того, що Югославія Тіто сприймалася як небезпека на кордонах [8, с. 79].

Більш того, суттєвою складовою стратегічного партнерства Італії зі США у військовій царині є розміщення в Неаполі бази 6-го американського флоту. Невдовзі після закінчення другої світової війни ескадра військово-морських сил США, яка перебувала у Середземному морі, була перетворена на 6-й американський флот. До 2004 року штабквартира флоту знаходилася в італійському місті Гаєта. Таким чином, Італія займає стратегічне становище на південному флангу НАТО.

У постбіполярному світі італійські політики постали перед дилемою розвитку спільної зовнішньої політики безпеки та оборони Європейського Союзу. З одного боку, Фран-

ція наполягала на автономності і була рушієм цієї концепції, з іншого, США зберігали домінуючий вплив у сфері безпеки, хоча б і через своє потужне військово-оснащення, засоби військового транспортування, супутникового спостереження, які настільки переважали європейські збройні сили разом узяті, що французькі заклики залишалися непереконливими, принаймні допоки ЄС не мав би відповідного оснащення. Таким чином, Італія балансувала між концепціями атлантизму та європеїзму.

На думку дослідниці В. Вдовиченко, ці обидва вектори слугували засобами впливу на двосторонні відносини зі Сполученими Штатами, а також важелем, за допомогою якого Італія хотіла здобути лідерство у процесі європейської інтеграції [9].

Але, якщо ми розглянемо військову царину:

- Італія взяла участь у війні в Косово 1999 року.
- Після терористичних атак 11 вересня 2001 року у США Італія приєдналася до війни в Афганістані і з часом стала провідною країною у регіональному командуванні «Захід» Міжнародних сил сприяння безпеці в афганській провінції Герат.
- У війні в Іраку 2003 р. Італія, під проводом уряду С. Берлусконі, залишаючись вірною політиці стратегічного партнерства зі США, взяла активну участь на їхньому боці на відміну від інших провідних європейських акторів – Франції та Німеччини.
- Італія взяла участь у міжнародній інтервенції в Лівію 2011 року.

Отже, у безпековій царині Італія залишається стратегічним партнером США. Країною, яка взяла участь у військовій інтервенції в Ірак, проти якої була інша середземноморська країна – Франція та провідна потуга ЄС – Німеччина.

Таким чином, для партнерства Італії зі США характерні асиметричність через суттєву різницю в потенціалі національної могутності обох держав, пріоритетність військового чиннику американської військової присутності в Італії, готовність Італії брати участь на боці США у військових інтервенціях навіть за умов, коли проти цього виступають інші провідні члени ЄС. В Італії концепції атлантизму і європеїзму не є настільки антагоністичними, як у Франції. Італія вважає важливим залишення американської військової присутності в Європі.

Висновки. Стратегічне партнерство зі США провідних європейських акторів в історичній перспективі містить різні основи. Становлення відносин зі США деяких європейських держав прямо протилежні – від війни США з Великою Британією за незалежність до союзу у цій війні США з Францією. До того ж, США ствердилися на світовому стратегічному просторі як антиколоніальна потуга, тоді як деякі країни, зокрема, Велика Британія та Франція, будучи імперіями, з часом вступили у постімперський період свого розвитку. Отже, втрачаючи колишні колонії, метрополії втрачали і певний вплив, тоді як США нарощували свій потенціал від світової супердержави у біполярному світі до наддержави сучасності. А це зумовлює асиметричність стратегічного партнерства з США провідних європейських акторів, ресурси яких і вплив набагато менші за американські.

До гіпотетичної моделі стратегічного партнерства найбільш наближені «особливі відносини» Великої Британії зі США. Країни плідно співпрацюють у військовій та розвідувальній царині, Велика Британія має надзвичайно високий ступінь довіри до США, будучи залежною від них у виробництві ядерної зброї, тоді як Франція має власне незалежне виробництво свого ядерного арсеналу.

Політика стратегічного партнерства Франції з США містить «подвійне дно»: Франція, країна, яка має третій у світі ядерний арсенал, застосовує доктрину стримування, і є палким апологетом розвитку незалежності європейців в царині безпеки та оборони, але водночас, будучи членом НАТО, розраховує у разі глобального конфлікту бути надійно

захищеною усією потугою НАТО і безперечно американськими збройними силами, як складовою НАТО.

Французько-американські відносини іноді містять елементи суперництва. Концепції оптимальної моделі світоустрою двох держав мають деякі відмінності. Серед усіх європейських партнерів США саме Франція наполегливо обстоює автономність європейців у царині безпеки та оборони. У Франції постійно ведуться дебати з приводу переваги багатополярного світу над однополюсною моделлю. Ця країна має свою «особливу» політику в НАТО з досвідом свого виходу та повернення у військові комітети НАТО. Відсутність консенсусу зі США щодо врегулювання певних криз, зокрема, таких як війна в Іраку 2003 р., та деякі факти суперництва стоять на заваді характеристики французько-американських відносин як справжнього стратегічного партнерства. Рівень відносин цих країн більш тяжіє до ситуативного стратегічного партнерства.

Відносини США з Німеччиною та Італією докорінним чином змінилися після другої світової війни. У ядерній царині існує суттєва відмінність потенціалу між країнами: ядерна потуга США та без'ядерні Німеччина та Італія. Між тим, США мають певну залежність від цих партнерів, йдеться про надання ними території своїх держав для військових баз США, які надають останнім можливість військової присутності в Європі. Завдяки базам в Італії США можуть бути оперативними в регіоні Середземномор'я, а Німеччина взагалі мала ключову значущість у розташуванні військових НАТО під час протистояння з Організацією Варшавського договору. Але із закінченням біполярного світу та зростанням ваги Німеччини на світовій арені остання прагне отримати більше впливу на світові події, зокрема через входження у Раду безпеки ООН; вона як і Франція не завжди має консенсус з США щодо врегулювання криз та прагне позбутися певного патерналізму з боку США.

Незважаючи на те, що США мають глобальний вплив на стратегічний простір, ця країна зацікавлена в партнерстві з Німеччиною та Італією через їхнє геополітичне розташування та вплив в Євросоюзі. Виважена співпраця з Німеччиною, яка претендує на лідерство в Євросоюзі, є запорукою гармонійних відносин офіційного Вашингтону з ЄС, а підтримка Італією американського зовнішньополітичного курсу має суттєву значущість для американської присутності в Середземномор'ї, їхньої військової оперативності та врегулюванні криз в цьому регіоні.

Відносини США з Італією та Німеччиною містять ознаки асиметричності та ситуативного партнерства, але й більшої військової залежності від США через знаходження на їхніх територіях американських військових баз.

Список використаної літератури

1. Фолклендская война. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.avianosec.com/140.shtml>.
2. В Лондоне официант попытался «арестовать» Тони Блэра за вторжение в Ирак. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://world.lb.ua/news/2014/01/21/252544_londone_ofitsiant_popitalsya.html.
3. Lundestad G. Euroamérique. Les relations Europe de l'Ouest-Amérique du Nord, de 1945 à nos jours / G. Lundestad. – Paris : Eyrolles, 2013. – 456 p.
4. Haass R. Transatlantic tensions : the United States, Europe, and problem countries / R. Haass. – Washington: Brookings Institution Press, 1999. – 251 p.
5. Perle R. Reshaping Western Security: The United States faces a united Europe / R. Perle. – Washington: The AEI Press, 1991. – 162 p.

6. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього / за редакцією А. І. Кудряченка. – К. : Фенікс, 2009. – 541 с.
7. Шпигунський скандал: стосунки між США та Німеччиною зіпсовано надовго. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.euronews.com/2013/10/25/fall-out-from-spy-scandal-set-to-sour-us-eu-relations-for-the-foreseeable-future>.
8. Darnis J.-P. Une politique extérieure entre Europe et Méditerranée / J.-P. Darnis // Questions internationales. – 2013. – № 59. – p. 78-83.
9. Вдовиченко В. Взаємозв'язок атлантизму і європеїзму у зовнішній політиці Італії (1992-2001 рр.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://histans.com/JournalALL/mo/mo_2012_21/15.pdf.

THE LEADING EUROPEAN ACTORS STRATEGIC PARTNERSHIP WITH THE USA

Mitrofanova O. O.

PhD of Political Science, Senior Research Fellow at the Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Abstract. *The world's sole superpower partnership with the leading European actors largely influences the contemporary world order. Nowadays, the consensus of Euro-Atlantic countries in decision making contributes to the rapid crisis management, while the opposite approaches or even spying for the partner country destroy transatlantic solidarity.*

The strategic partnership of the leading European countries with the United States of America defines the European security architecture. This article analyses the common principles, the development trends and differences in establishing partnerships of powerful European countries with the world's sole hyperpower, especially in the context of security and military cooperation.

The strategic partnership with the USA of the leading European actors has different historical bases. The establishment of the relations with the USA of some European countries is various from the Independence war of the USA with the Great Britain to American alliance with France in this war.

At the beginning of the XXI century the special relationship between the United Kingdom and the United States of America being the most appropriate model of the strategic partnership continues to be successfully operative. These countries effectively cooperate in military and intelligence spheres; the United Kingdom has a very high degree of confidence to the USA being dependent on this country in nuclear weapon industry, while France has its own independent production of its nuclear arsenal. The situational strategic partnership of France with the USA has the rivalry elements and the difference of the future European security system concepts. Despite the fact that the USA have a global impact on the strategic landscape that country is interested in cooperation with Germany and Italy considering their geopolitical position and influence within the EU. A fruitful cooperation with Germany that claims leadership in the European Union guarantees harmonious USA-EU relations and the support the American foreign policy by Italy has a significant importance for the USA presence in the Mediterranean, their military operability and crisis management in this region.

Key words: *EU, France, Germany, Great Britain, Italy, NATO, strategic partnership, USA.*

Referances

1. Folklenskaya voyna [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.avianosec.com/140.shtml>.
2. V Londone ofitsiant popytalsya «arestovat» Tony Blaira za vtorzhenie v Irak. – [Electronic resource]. – Access mode: http://world.lb.ua/news/2014/01/21/252544_londone_ofitsiant_popitalsya.html.
3. Lundestad G. Euroamérique. Les relations Europe de l'Ouest-Amérique du Nord, de 1945 à nos jours / G. Lundestad. – Paris : Eyrolles, 2013. – 456 p.
4. Haass R. Transatlantic tensions : the United States, Europe, and problem countries / R. Haass. – Washington : Brookings Institution Press, 1999. – 251 p.
5. Perle R. Reshaping Western Security: The United States faces a united Europe / R. Perle. – Washington : The AEI Press, 1991. – 162 p.
6. Ukraina v Evropi: poshuky spil'niogo maybutniogo / za redaktsiyeu A. I. Kudriachenka. – K. : Fenix, 2009. – 541 p.
7. Shpyguns'kyu skandal: stosunky mizh SSHA ta Nimechchynoyu zipsovano nadovgo. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://ua.euronews.com/2013/10/25/fall-out-from-spy-scandal-set-to-sour-us-eu-relations-for-the-foreseeable-future>.
8. Darnis J.-P. Une politique extérieure entre Europe et Méditerranée / J.-P. Darnis // Questions internationales. – 2013. – № 59. – p. 78-83.
9. Vdovichenko V. Vzayemozviazok atlantyzmu i evropeizmu u zovnishniy politytsi Italii (1992-2001 rr.). – [Electronic resource]. Access mode: http://histans.com/JournALL/mo/mo_2012_21/15.pdf.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО С США ВЕДУЩИХ ЕВРОПЕЙСКИХ АКТОРОВ

Митрофанова О. А.

Кандидат политических наук, старший научный сотрудник Государственного учреждения «Институт всеобщей истории Национальной Академии наук Украины».

Аннотация. *Партнерство единственной мировой сверхдержавы с ведущими акторами Европы в значительной степени влияет на современный миропорядок. На сегодняшний день единодушие в принятии решений странами евроатлантического пространства способствует быстрому урегулированию кризисов, тогда как противоположные подходы или даже шпионаж в стране – партнере разрушает трансатлантическую солидарность.*

Стратегическое партнерство ведущих европейских акторов с США определяет архитектуру европейской безопасности. Исследуются общие основы, тенденции развития и отличия в установлении партнерства с единственной мировой сверхдержавой влиятельных европейских стран, особенно в контексте сотрудничества в военной сфере и сфере безопасности.

Стратегическое партнерство с США ведущих европейских акторов в исторической перспективе содержит различные основы. Становление отношений с США некоторых европейских государств прямо противоположно – от войны США с Великобританией за независимость до союза в этой войне США с Францией. В начале XXI столетия « особые отношения » Великобритании с США, которые наиболее соответствуют модели стратегического партнерства, продолжают успешно функционировать. Страны плодотворно сотрудничают в военной и разведывательной области, Великобритания имеет чрезвычайно высокую степень доверия к США, будучи зависимой от них в производстве ядерного оружия, тогда как Франция имеет собственное независимое производство своего ядерного арсенала. Ситуативное стратегическое партнерство Франции с США содержит элементы соперничества и отличие концепций относительно будущей системы европейской безопасности. Несмотря на то, что США имеют глобальное влияние на стратегическое пространство, эта страна заинтересована в партнерстве с

Германией и Италией из-за их геополитического положения и влияния в Евросоюзе. Взвешенное сотрудничество с Германией, которая претендует на лидерство в Евросоюзе, является залогом гармоничных отношений официального Вашингтона с ЕС, а поддержка Италией американского внешнеполитического курса имеет существенное значение для американского присутствия в Средиземноморье, их военной оперативности и урегулировании кризисов в регионе.

Ключевые слова: Великобритания, Германия, ЕС, Италия, Франция, США, НАТО, стратегическое партнерство.

УДК 327 ((73):(5-11))

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ США В СХІДНІЙ АЗІЇ

Олійник О. М.

Кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу сучасної історії Азії та Африки Інституту всесвітньої історії НАН України.

Анотація. *Тривалий час основною метою зовнішньополітичної політики США було обмеження впливу Радянського Союзу та посилення власної присутності в Східній Азії. Задля виконання поставленої мети США активно розвивають економічні стосунки з Китаєм, намагаючись залучити Китай в коло своїх зовнішніх прибічників. В той самий час США намагаються стримувати політичний вплив Китаю на регіон, намагаючись зберегти контроль над політичними процесами. Значним поштовхом для активізації стосунків між двома країнами став візит в 1972 р. президента США Ніксона до Китаю, під час якого було підписане Спільне комюніке, так зване Шанхайське комюніке. США активно підтримували економічні реформи в КНР постачаючи сучасну техніку та технології в цю країну. В 1993 р. президент США Білл Клінтон проголошує нову зовнішньополітичну стратегію – розширення співтовариств ринкових демократій в цілому світі. Відповідно до нової концепції керівництво США ретельно слідкує за політичними процесами в регіоні. США засудили застосування військової сили урядом Китаю проти мирних демонстрантів в червні 1989 р. на площі Тяньаньмень. З метою збереження балансів інтересів в регіоні США підтримують стосунки з традиційним прихильником США – Японією та намагаються заручитись підтримкою з боку Північної Кореї. Після «холодної війни» Японія на очах спільноти та політиків країн Східної Азії переглядає військову політику. Токіо створює сучасну армію, озброєну не тільки оборонними видами зброї. США прагнуть реалізувати п'ять напрямків в своїй південнокорейській політиці. В 1999 р. за участю США, Японії та Кореї була створена Трьохстороння група координації та нагляду.*

Однак після розпаду Радянського Союзу, США так і не змогли встановити безумовне лідерство в Східній Азії, оскільки власні амбіції щодо лідерства виявив Китай, який наприкінці 20 століття перетворився на потужну світову державу.

Ключові слова: *зовнішньополітична діяльність, зовнішньополітична стратегія, військово-політичні союзи, двосторонні відносини, цивілізаційні цінності, політичне лідерство, політичний вплив.*

Постановка проблеми. Після Другої світової війни акцент зовнішньої політики США перемістився в Східну Азію, де, як вважали провідні американські лідери, США мають найменший вплив на політичні процеси цього регіону і який може створювати перешкоди на шляху реалізації американської місіонерської місії – відстоювати ідеї демократії та вільного ринку будь-де в світі. Для досягнення оставленої мети американське керівництво йде на непопулярні політичні заходи – з Китаєм задля стримування впливу Радянського Союзу в цьому регіоні. Завдяки успішним економічним реформам Китай посідає провідне місце в світовому розвитку та перетворюється на впливову державу. США все складніше стає утримувати контроль над політичними процесами в Східній Азії. Традиційні механізми зовнішньополітичної діяльності США втрачають свою дієвість. Проте США не

втрачають надію на побудову нової парадигми стосунків між країнами Східної Азії, що сприятимуть збереженню впливом позиції США в цьому регіоні та збереженню мирного співіснування східноазійських країн.

Мета статті – розкрити осиної напрямки зовнішньополітичної діяльності США в Східній Азії та дослідити зовнішньополітичні пріоритети США в цьому регіоні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика зовнішньої політики США та країн Східної Азії досліджується відомим американськими політологами Г. Кіссінджером [1] і З. Бжезинським [2], російськими політологами М. Крупянко та Л. Арешидзе [3], українськими вченими Городньою Н. [4] та Лещенко Л. [5].

Основні результати дослідження. В основу зовнішньої політики США була покладена ідея про месіанську роль Америки як єдиною демократичної країни в світі, яка несе всім звільнення від тиранії та деспотизму. Протягом періоду становлення американського суспільства в 1783-1841 рр. з'явилась, а пізніше отримала широке розповсюдження ідея про те, що Америка – «Богом обрана країна», куди «всемогуче Провіщення» привело тисячі іммігрантів, для того щоб створити взірцеве у всіх відносинах суспільство та державу [3, с. 14]. Американське суспільство повірило в «американську виключність», яка на думку американських політиків зобов'язує Америку відстоювати ідею демократії будь-де в світі, а за необхідності і захищати її. Незаперечним є факт, що за достатньо короткій проміжок часу колишня колонія Великої Британії змогла перетворитись на найпотужнішу з економічної та найвпливовішу з політичної точок зору країну в світі. Свобода слова, підприємництва та віросповідання є базовими цінностями американського суспільства, які на думку багатьох американців є універсальними цінностями для цілого світу. Тому можна вважати, що зовнішня політика США, що спрямована на захист демократичних цінностей та підтримку нових демократій, має історичне підґрунтя та підтверджена станом демократичних свобод, а також системою захисту прав людини в самій країні.

До початку Другої світової війни керівництво США не надавало належної уваги регіону Східної Азії. Воно не бачило серйозних загроз своїм геополітичним інтересам як на регіональному так і на глобальному рівні. Події Другої світової війни, зокрема знищення японцями американської військово-морської бази в Перл-Харбор, сильно підірвали позиції США в цій частині Тихого океану. США вимушені були суттєво переглянути зовнішню політику відносно Східної Азії. Весною 1949р. командує збройними силами США на Тихому океані генерал Д. Макартур заявив, що лінія оборони США буде проходити по її островним територіям в західній частині Тихого океану. В січні 1950р. Держсекретар США Д. Ачесон включив Східну Азію в сферу особливої уваги та відповідальності США. Причинами для такого різкого зміну зовнішньополітичного курсу США стали початок Корейської війни в 1950 р., а також активізація зовнішньополітичних курсів СРСР та Китаю у напрямку розповсюдження комуністичної ідеї в Східній Азії. З метою запобігання розповсюдженню комуністичної ідеї США розв'язує війну в 1965р. з Північним В'єтнамом, і в 1975р. зазнає поразку [3, с. 38].

В 50-х роках значно загострюються відносини Китаю з Радянським Союзом. Від тісної співпраці сторони переходять до відкритого протистояння. Китайський лідер Мао Цзедун не погоджується на роль «молодшого брата» Радянського Союзу і відкрито виступає проти політики Сталіна. Впевненість Мао Цзедуна у власних силах призводить до військового конфлікту на острові Даманській. Втручання Китаю на територію Радянського Союзу надовго заморожує політичні відносини між СРСР та Китаєм.

Слід зазначити, що за період починаючи з 1945р. по початок 70-х років США не змогли добитись суттєвих як політичних так і силових перемог в Східній Азії. Керів-

ництво країни вимушено було переглянути зовнішньополітичну стратегію. Відкрите протистояння з країнами цього регіону не приносило бажаних результатів.

На початку 70-х років США та Китай проявляють зацікавленість в розвитку контактів між двома країнами. Значним поштовхом для активізації стосунків між двома країнами став візит президента США Ніксона до Китаю, під час якого було підписане Спільне комюніке, так зване Шанхайське комюніке. Сторони постійно проводять зустрічі на вищому рівні намагаючись віднайти прийнятну модель співпраці. Події липня 1989 р. на площі Тяньаньмень в Пекіні суттєво вплинули на стан стосунків між двома країнами. Китайське керівництво не могло зрозуміти, чому американське керівництво так негативно поставилось до силових дій з боку керівництва Китаю по відношенню до демонстрантів. Тривалий час китайські лідери вважали, що двосторонні стосунки мають базуватись на основі двосторонніх домовленостей, і жодна країна не має втручатись в внутрішні справи Китаю. Аналогічної позиції Китай дотримується по відношенню до інших країн. Проте керівництво США дало чітко зрозуміти лідерам Китаю, що воно не залишиться байдужим до стану справ з захисту прав людини та демократичних свобод в Китаю. Американське керівництво усвідомлювало, що відкрита конфронтації з Китаєм не матиме суттєво впливу на внутрішню політику Китаю. Конфлікт між сторонами було вирішено, коли китайські лідери запропонували модель співпраці, яка передбачає розвивати стосунки між країнами там де вони мають спільні інтереси, і утримуватись від критики внутрішньої політики кожної країни в тих питаннях де вони розходяться. США активно підтримувало економічні реформи в КНР постачаючи сучасну техніку та технології в цю країну. Розвиток економічних стосунків та політичних контактів між США та Китаєм відіграло роль так званого «відволікаючого маневру» з боку США, спрямованого на утримання Китаю від наближення з Радянським Союзом. Хоча співпраця між США та Китаєм сприяла зміцненню економічного могутності останнього, проте керівництво США вбачало в цьому меншу загрозу ніж розвиток будь-яких стосунків між Китаєм та СРСР.

В кінці 80-х років минулого сторіччя керівництво Радянського Союзу намагалось відновити стосунки з КНР, проте реального динамізму ці стосунки не набули. Під час візиту Президента СРСР М.Горбачова до КНР, керівництво Китаю обмежилось короткою зустріччю радянських гостей в пекінському аеропорту. Хід переговорів викликав певну насторогу з боку китайської сторони, оскільки переговори почались не з аналізу стосунків між двома країнами, а з прохання Президента СРСР М. Горбачова надати продовольчу допомогу Радянському Союзу [1, с. 464]. Це свідчило про те, що економіка Радянського Союзу перебуває в тяжкій кризі. З рештою політика замкнутості від зовнішнього світу зазнала фіаско і Радянський Союз припинив своє існування, тоді як політика відкритості до зовнішнього світу вивела Китай на новий рівень розвитку. Радянський Союз зазнав поразки в «холодній війні».

Основна зовнішньополітична задача США, а саме усунення СРСР з політичної карти світу була виконана. США вийшли переможцем в цьому тривалому протистоянні. Відповідно були розроблені нові принципи та цілі нової зовнішньополітичної стратегії США.

Виступаючи на 48-й сесії Генеральної Асамблеї ООН в вересні 1993р. президент США Клінтон зазначив, що головною задачею Америки в нових історичних умовах є розширення співтовариств ринкових демократій в цілому світі [6, р. 2]. Якщо протягом «холодної війни» американці були вимушені стримувати радянську загрозу інститутам вільного світу, то тепер американці мріють про світове співтовариство процвітаючих демократій. Помічник Клінтона з національної безпеки Е. Лейк в 1996р. підкреслив, що Америка в XXI сторіччі повинна, за будь-яких обставин, зберегти свою роль головної тихоокеансь-

кої держави, і тому не терпітиме суперництва з будь-якої сторони, і в першу чергу Китаю. Він також зазначив, що США має свої інтереси в Східній Азії, де мешкає близько третини населення земної кулі, де знаходиться значна частина глобальних ресурсів, а на країни регіону припадає чверть світового товарообігу та послуг.

Враховуючи нові політичні реалі в світі, США намагались зберегти позицію єдиної могутньої держави в світі та відповідно посилити свою присутність та вплив в Східній Азії. Економічний розвиток Китаю позитивно впливав на економічне зростання в цілому регіоні Східної Азії, що не можна сказати про основного партнера США в цьому регіоні, а саме Японію. В 80-х роках минулого сторіччя економіка Японії опинилась в тривалій стагнації і протягом десятиліття керівництво цієї країни не могло вивести країну з економічної кризи. Крім того Японія мала імідж країни загарбника інших країн, зокрема Китаю та Кореї. Відповідно США не могли розраховувати на Японію як плацдарм для закріплення своєї присутності в Східній Азії. Тому США надають перевагу розвитку двосторонніх стосунків з іншими країнами цього регіону.

Політика США по відношенню до Китаю. Причиною розвитку стосунків між США та Китаєм була політика США щодо стримування впливу Радянського Союзу в регіоні Східної Азії як в політичному так і економічному плані, а також запобігання будь-якої присутності Радянського Союзу в цьому регіоні. Проте з розвалом Радянського Союзу, «політичне життя» для США не «полегшало». В нових політичних умовах, з зростанням економічної могутності Китаю, США вже вимушені були враховувати новий стан Китаю та його вплив на політичні процеси як в регіоні так і в цілому світі. За висловлюванням китайських лідерів «Китай піднявся». Це означає, що Китай не тільки зміг підняти економіку країни, а також вийти на світову політичну арену в новому вигляді. Слід зазначити, що Китай як і США відчуває свою месіанську роль в світі, яка полягає в розповсюдженні історичних цінностей та поглядів на співіснування в суспільстві. Протягом 15 сторіч Китай був лідером світового розвитку, демонструючи гарні досягнення в економічному зростанні, науки, медицині та культурі. За багатотисячолітню історію в Китаї була розроблена досконала освітня система, система державного управління та підбору управлінських кадрів. Вчення всесвітньовідомого філософа Конфуція стали теоретичною основою будови китайського суспільства. Його теорія гуманізму та гармонії в суспільних відносинах є актуальною і в сучасний час. Китайці вбачають великий зміст в назві своєї держави «Джунгуо», яка перекладається з китайської мови як серединна держава. Вони вважають, що ця назва має великий філософський зміст, суть якого полягає в тому, що Китай є не тільки центром Азії, а й всього світу, то відповідно Китай має приймати активну участь в світових цивілізаційних процесах та розповсюджувати свої цінності серед інших країн. Китайські лідери не одноразово заявляли, що Китай не прагне перетворитись на світового гегемона. Вони постійно підкреслюють, що Китай ніколи не нав'язуватиме свої інтереси і будуватиме стосунки з іншими країнами на взаємовигідній та рівноправній основі.

Фактично сьогодні в східноазійському політичному житті співіснують дві основні цивілізаційні держави – США та Китай, які відчувають відповідальність за майбутнє не тільки своїх країн, регіону, а фактично всього світу. Спільним для них є те, що кожна з цих країн свого часу перебували в колоніальному пригніченні з боку інших країн і здобули свою незалежність та свободу завдяки титанічним зусиллям народів цих країн, які відстоювали власні цивілізаційні цінності. В той самий час є суттєві відмінності в цінностях кожної з цих країн. Якщо основу гуманістичної китайської філософії буття є повага до батьків, оточуючих та керівників. Крім того, вони також вважають, що лідер країни во-

лодіє небесним мандатом і всі мають виконувати його розпорядження та накази. Теорія державного управління в Китаї передбачає ретельний підбір управлінських кадрів на державні посади. Згідно цієї теорії вибір посадовців на державні посади має здійснюватись на конкурсній основі після складання іспитів. При цьому будь-яких обмежень за соціальним походженням чи місцем проживанням не існує. Досить розвинута система підбору державних управлінських кадрів сприяла залученню кращих кадрів до державної служби, що в свою чергу позитивно впливало на розвиток країни. Проте замкнутість Китаю від зовнішнього світу, в умовах відсутності конкуренції, стала причиною технологічного відставання Китаю від розвинутих країн.

Тому сьогодні в Східній Азії зіткнулись дві найпотужніші країни світу, зовнішні інтереси яких виходять далеко за межі регіону Східної Азії, проте в той самий час позиції цих країн на світовій політичній арені значною мірою визначатимуться саме позиціями цих країн саме в цьому регіоні. Кожна з цих країн намагається забезпечити собі лідируючу позицію в цьому регіоні.

Для США Китай є не тільки основним торговим конкурентом, проте перш за все, основним стратегічним суперником.

Політика США по відношенню до Японії. Японія по суті є єдиним союзником США в Східній Азії, тому США намагаються зберегти довірчі відносини з цією країною. Основна увага США сьогодні спрямована на зміцнення японо-американського воєнно-політичного союзу. США додають багато зусиль для пропагування важливості Договору про безпеку з Японією перед обличчям «нових викликів та загроз національним інтересам» як Японії так і США з боку міжнародного тероризму. Крім того США зацікавлена з залученні потужного науково-технічного, фінансового та військового потенціалу Японії для зміцнення власної позиції в Східній Азії.

Проте після «холодної війни» влада США почала відчувати труднощі щодо легітимізації своїх обов'язків з захисту безпеки Японії, оскільки вони були зацікавлені не стільки в захисті безпеки цієї країни в регіоні Східної Азії скільки в залученні японського економічного, науково-технічного та військового потенціалу для забезпечення в першу чергу свого стратегічного домінування не тільки на регіональному, а також на глобальному рівні.

Зняття США багатьох протиріч у відносинах з Японією в торгово-економічній сфері на початку XXI сторіччя також було направлено на полегшення для Вашингтону використання можливостей Японії як союзника в цілях зміцнення позиції США в Східній Азії. Влада Японії в умовах тривалої кризи особливо цінила дії США в таких найбільш чутливих сферах двосторонніх відносин, як більша відкритість ринків США для просування на них високотехнологічних японських товарів та послуг. З іншого боку рішення цих проблем забезпечує новий підйом американських інвестицій в японську економіку, вирівнює митні тарифи, покращує корпоративний менеджмент. Владі Японії важко реанімувати японську економіку без того, щоб зробити її більш відкритою, в тому числі для американського капіталу.

Намагання американської влади зміцнити двосторонній військово-політичний союз з Японією передбачають заходи з зняття занепокоєння та недовіри в країнах Східної Азії з приводу відродження японського милітаризму, перегляду мирної Конституції 1947р., відходу японської влади від трьох неядерних принципів та пацифізму в цілому. Після «холодної війни» Японія на очах спільноти та політиків країн Східної Азії переглядає військову політику. Токіо створює сучасну армію, озброєну не тільки оборонними видами зброї. Японія прагне перетворити союз з США в альянс рівноправних партнерів.

Однак провідні регіональні «гравці» Східної Азії, і перш за все Китай та Південна Корея, спостерігають за тим, як США активно підштовхують Японію до нової ролі в регіоні в якості «непотоплюваного авіаносця».

Політика США по відношенню до Південної Кореї. Після «холодної війни» США прагнуть зміцнити стратегічні відносини з іншим важливим союзником в регіоні – з Південною Кореєю, яка в зв'язку з об'єднуючими тенденціями в регіоні на Корейському півострові біла зацікавлена грати самостійну роль в регіоні.

США прагнуть реалізувати наступні п'ять напрямків в своїй південнокорейській політиці. По-перше, американська влада намагається зміцнити координацію реальної політики в рамках союзницьких відносин в трикутнику США – Японія – Південна Корея. З цією метою в 1999 р. за їх участю була створена Трьохстороння група координації та нагляду.

По-друге, військові та політики в США переглянули свої відносини з Сеулом в сторону ще більшого наближення, по можливості повторюючи модель співпраці з Японією в рамках «Керівних принципів японо-американського співробітництва в сфері оборони» 1997 р.

По-третє, США заохочували Південну Корею до збільшення інвестицій в економіку КНДР, в навчанні її персоналу сучасному менеджменту з розрахунку на розхитування північно корейського режиму та більш активного включення Пхеньяну в міжнародні торгово-економічні відносини.

По-четверте, США проявляють ініціативу в створенні спільних з Сеулом робочих груп з розробки узгодженої політики, здатної адекватно реагувати на внутрішньо корейський діалог.

По-п'яте, США постійно підтримували діалог з південнокорейським керівництвом щодо розробки нового формату присутності американських військ, що здатні відповідно реагувати на можливі радикальні зміни політичної ситуації на Корейському півострові, об'єднанню двох корейських держав та необхідності для США вивести війська з півдня об'єднаної Кореї.

Південна Корея досягла немало в своїй політиці, що спрямована на зближення з Північчю і навіть спромоглась спонукати владу США відвести свої війська з демілітаризованої зони та скоротити чисельність американського військового контингенту на свої території.

США все складніше стримувати пропівнічнокорейські настрої в правлячих колах Південної Кореї.

Висновки. Для зміцнення стратегічної позиції в Східній Азії влада США прагне урізноманітнити свої дії в регіоні, застосовуючи як силові, так і несилові методи в своїй політиці. Для політичного істеблішменту США сьогодні очевидно, що спираючись тільки на силову складову своєї зовнішньої політики в регіоні їм буде не легко відстоювати тут своє лідерство. Керівництво США також більш активно використовує несилові методи реалізації свої стратегії, зокрема потенціал нових регіональних колективних інститутів співробітництва, що знаходяться під їх контролем. США мають досвід керівництва такими структурами, коли поряд з двосторонніми договорами безпеки з Японією та Південною Кореєю, вони мали в Східній та Південно-Східній Азії багатосторонні структури. Серед таких структур важливу роль відігравала Організація Договору Південно-Східної Азії СЕАТО (South-East Asia Treaty Organization), Азійсько-Тихоокеанська Рада (Asian and Pacific Council), а також військово-політичний блок АНЗЮК.

Список використаної літератури

1. Киссинджер Генри. О Китае / Генри Киссинджер. Пер. с англ. В. Н. Верченко. – М. : Астрель, 2013. – 635 с.
2. Бжезинський Збігнев. Вибір / Збігнев Бжезинський. Пер. с англ. А. Іщенка. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 203 с.
3. Крупянюк М., Арешидзе Л. США и Восточная Азия. / М. Крупянюк, Л. Арешидзе – М. : Международные отношения, 2010. – 448 с.
4. Городня Н. Китай, Японія, Індія як регіональні гіганти Східної і Південної Азії та їхній вплив на формування азійсько-центричних процесів у сучасному світі // Дослідження світової політики. – Вип. 1 (58). – К., 2012. – С. 203-242.
5. Лещенко Л. Цивілізаційні основи партнерства і конкуренції між Сходом і Заходом // Дослідження світової політики. – Вип. 1 (62). – К., 2013. – С. 124-136.
6. World Policy Journal on Line . – N.-Y., Spring, 2002.

U. S. FOREIGN ACTIVITY IN EAST ASIA

Oliyuk O. M.

PhD, senior research fellow of the department of modern history of Asia and Africa, Institute of World History of NAS of Ukraine.

Abstract. *For a long time the main purpose of the foreign policy of the United States was to limit the influence of the Soviet Union and to strengthen their own presence in East Asia. To achieve this goal the United States has been actively developing economic relations with China, trying to draw China into the circle of its external supporters. At the same time, the U. S. has been trying to contain China's political influence in the region, trying to maintain control over the political processes. A major impetus for the intensification of relations between the two countries was made the visit in 1972. U. S. President Nixon to China, during which the Joint Statement was signed, the so-called Shanghai Communiqué. United States actively supported the economic reforms in China supplying modern equipment and technology in the country. In 1993 U. S. President Bill Clinton announces a new foreign policy strategy – expanding community of market democracies in the world. According to the new concept of the U. S. government closely monitors the political processes in the region. The U. S. condemned the use of force by the Chinese government against peaceful demonstrators in Tiananmen Square in June 1989. In order to maintain balance of interests in the region the U. S. maintain relationships with traditional supporter of the US – Japan and trying to rally support from North Korea. After the «Cold War» Japan in the eyes of the community and the politicians of East Asia revise military policy. Tokyo creates a modern army armed not only with defensive weapons. U. S. seeks to implement its five principles of its politics in South Korean. In 1999 with the participation of the U. S., Japan and Korea the Trilateral Coordination and Oversight was established.*

However, after the collapse of the Soviet Union, the United States has not been able to establish a commanding lead in East Asia because China expressed its leadership ambitions, which at the end of the 20th century became a strong world power.

Key words: *foreign political activity, foreign political strategy, military and political unions, bilateral relations, civilization values, political leadership, political influence.*

Referances

1. Kissinger Henry. About China / Henry Kissinger. Per. with the English. V. N. Verchenko. – Moscow : Astrel, 2013. – 635 p.

2. Zbigniew Brzezynski. Choice / Zbigniew Brzezynski. Trans. from the English. A. ISHCENKO. – K. : Publishing House «Kyiv–Mohyla Academy», 2006. – 203 p.
3. Krupyanko M., L. Areshidze. U. S. and East Asia. / M. Krupyanko, L. Aroeshydzhe – Moscow : International Relations, 2010. – 448 p.
4. Horodnya N. China, Japan and India as regional giants East and South Asia and their impact on the formation of the Asia-centric processes in the modern world // Study of World Politics. – Issue 1 (58). K., 2012. – P. 203-242.
5. Leshenko L. civilizational framework of partnership and competition between East and West // Study of World Politics. – Issue 1 (62). – K., 2013. – P. 124-136.
6. World Policy Journal on Line. – N.-Y., Spring, 2002.

ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ США В ВОСТОЧНОЙ АЗИИ

Олейник О. М.

Кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела современной истории Азии и Африки Института всемирной истории НАН Украины.

Аннотация. *Длительное время основной целью внешнеполитической политики США было ограничение влияния Советского Союза и усиления своего присутствия в Восточной Азии. Для выполнения поставленной цели США активно развивают экономические отношения с Китаем, пытаются привлечь Китай в круг своих внешних сторонников. В то же время США пытаются сдерживать политическое влияние Китая в регионе, пытаются сохранить контроль над политическими процессами. Значительным толчком для активизации отношений между двумя странами стал визит в 1972 г. президента США Никсона в Китай, в ходе которого было подписано Совместное коммюнике, так называемое Шанхайское коммюнике. США активно поддерживало экономические реформы в КНР, поставляя современную технику и технологии в этой стране. В 1993г. президент США Билл Клинтон провозглашает новую внешнеполитическую стратегию – расширение сообществ рыночных демократий в мире. Согласно новой концепции руководство США тщательно следит за политическими процессами в регионе. США осудили применение военной силы правительством Китая против мирных демонстрантов в июне 1989 г. на площади Тяньаньмэнь. С целью сохранения баланса интересов в регионе США поддерживают отношения с традиционным сторонником США – Японией и пытаются заручиться поддержкой со стороны Северной Кореи. После «холодной войны» Япония на глазах сообщества и политиков стран Восточной Азии просматривает военную политику. Токио создает современную армию, вооруженную не только оборонительными видами оружия. США стремятся реализовать пять направлений в своей южнокорейской политике. В 1999г. с участием США, Японии и Кореи была создана Трехсторонняя группа координации и надзора.*

Однако после распада Советского Союза, США так и не смогли установить безусловное лидерство в Восточной Азии, поскольку собственные амбиции относительно лидерства проявил Китай, который в конце 20 века превратился в мощную мировую державу.

Ключевые слова: *внешнеполитическая деятельность, внешнеполитическая стратегия, военно-политические союзы, двусторонние отношения, цивилизационные ценности, политическое лидерство, политическое влияние.*

УДК 327 (477)

КОНКУРЕНТНА БОРОТЬБА ЄС І РОСІЇ НА ПРОСТОРІ СПІЛЬНОГО СУСІДСТВА

Хилько О. Л.

Кандидат політичних наук, старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Після останньої хвилі розширення Європейського Союзу між ним та Росією оформився так званий простір «спільного сусідства», тобто регіон Східної Європи. Його інтегрованість до того чи іншого простору буде визначати силові параметри відповідних центрів. В основі конкурентної боротьби двох суб'єктів міжнародної взаємодії лежить конфлікт двох абсолютно різних парадигм розвитку і стратегічних цілей. В основі європейського проектування сили на регіон лежить ціннісно-нормативний і частково геополітичний фактор або ціннісно-орієнтована геополітика. Російська парадигма проектування сили базується на прагматичній геополітиці. І змагання відбувається саме в контексті цих двох парадигм. На сьогодні Україна, яка володіє визначальними силовими характеристиками в зоні спільного сусідства, стоїть в центрі цієї конкурентної боротьби.

Для досягнення власних геостратегічних цілей два суб'єкти міжнародної взаємодії використовують різний інструментарій, ефективність якого залишається під питанням, що доводить приклад України, яка перебуває в процесі підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

З огляду на різницю в цивілізаційно-парадигмальному розвитку ЄС і Росії, їх геостратегічні цілі, Україна в близько- та середньостроковій перспективі залишатиметься в зоні конкурентної боротьби, що вимагатиме пошуку такої моделі взаємовідносин із сусідніми центрами сили, яка забезпечить Україні поступ, позбавлений зовнішньополітичного тиску.

Ключові слова: Україна, ЄС, Росія, зона спільного сусідства, трансформаційна сила, Угода про асоціацію.

Постановка проблеми. Європейський Союз і Росія виступають в якості одних із провідних центрів сили на міжнародній арені, і кожен з них формує власне інтеграційне поле. В якості такого поля для них обох виступає так званий простір «спільного сусідства», тобто регіон Східної Європи, інтегрованість якого буде визначати силові параметри відповідних центрів. В центрі конкурентної боротьби двох суб'єктів міжнародної взаємодії на сьогодні стоїть Україна, яка володіє визначальними силовими характеристиками в зоні спільного сусідства.

Мета статті – висвітлити інструментарій, який використовують суб'єкти для досягнення власних цілей в зоні спільного сусідства і пояснити ефективність чи неефективність його застосування, в першу чергу, на прикладі процесу підписання Угоди про асоціацію з Україною, яка виступає в якості одного з головних механізмів ЄС по інтегруванню України до власного поля і прикладом трансформаційної сили Євросоюзу, що, відповідно, сприймається Росією як фактор протидії її геостратегічним цілям. Відтак, аналіз сфокусований на прикладі України як центрального елемента сучасної регіональної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика конкурентної боротьби ЄС і Росії аналізується в контексті трансформаційної та нормативної сили ЄС (Т. Бьорзель [1; 2], Г. Граббе [15], І. Солоненко [12] та ін.), Європейської політики сусідства ЄС, програми Східне партнерство та східної політики Союзу загалом (К. Пишнікова [8], О. Шумило-Тапіола [14], Р. Янгс [8] та ін.), інтеграційних процесів на євразійському просторі та геополітичного аналізу європейського, євразійського політичних просторів (за лідерства Росії), що перетинаються (С. Андрущенко, М. Емерсон [13, 16], О. Литвиненко [3, 4], Л. Шевцова [18] та ін.).

Основні результати дослідження. Після останньої хвилі розширення за рахунок країн ЦСЄ Європейський Союз наблизив свої кордони до пострадянського простору або нових незалежних держав (ННД), які, як вважається, «застрягли в перехідному (транзитивному) стані» [1, с. 395], а головною перешкодою їх модернізації є слабка спроможність держави і проблеми демократії. А відтак, транснаціональні загрози, здатні долати кордони, похідні з території цих країн, стали розглядатись в якості одних із найбільш актуальних для Союзу. Така ситуація диктувала необхідність поширення існуючих інструментів та, згодом, вироблення нових, по відношенню до зони нового сусідства.

З країнами пострадянського простору, в тому числі з Україною, ЄС обрав стратегію «довгострокового зближення» що базується на розширенні і поглибленні співробітництва через запровадження в національне законодавство *acquis communautaire*. Інструментальними засобами для досягнення зближення виступили угоди про партнерство і співробітництво, Європейська політика сусідства (ЄПС), програма Східне партнерство, угоди про асоціацію.

Підписання угоди про асоціацію з Україною, переговори про яке відбувались на платформі програми Східне партнерство (яка є нормативним та геополітичним проектом ЄС), є як механізмом інтегрування України до європейського простору, так і стимулом та імпульсом модернізації політичної та економічної системи, а, відтак, завершення транзитивних процесів в Україні.

Чим є Угода про асоціацію з Україною для Європейського Союзу? Це документ, який, в першу чергу, відображає геостратегічні інтереси і цілі Європейського Союзу, є логічним вираженням його зовнішньополітичних амбіцій на глобальне лідерство і закріплення його позицій як світового центру сили, що динамічно розвивається. Одним із критеріїв оцінки такого центру сили є розширення його впливу за допомогою різного інструментарію.

Угоди про асоціацію, окрім того, виступають в політиці Європейського Союзу в якості інструменту європеїзації. Під європеїзацією Єврокомісія має на увазі інструмент ЄС для формування «кільця друзів», які поділяють спільні із країнами-членами ЄС норми та принципи «гарного врядування» (*good governing*) та відповідно адаптують національні інститути та політики. Під даним терміном європейська дослідниця Т. Бьорзель розуміє формування такої структури політичних можливостей, яка пропонує суб'єктам додаткові ресурси для здійснення свого впливу, в той же час, суворо обмежуючи здатність інших переслідувати власні цілі [2, с. 5]. Тобто, європеїзація має також на меті відігравати і геополітичну роль.

Як процес європеїзації, так і нормативна (чи ширше – трансформаційна) сила ЄС, що виступають як цілі та інструменти, і закладені в основу проекту Східного партнерства, базуються на системі європейських цінностей. Саме ці ліберально-демократичні цінності і має поширювати Східне партнерство через добровільну згоду країн партнерів запроваджувати норми ЄС у національне законодавство.

Сукупність вищенаведених факторів дає підстави говорити про об'єктивну зацікавленість і доведену доцільність для Європейського Союзу іти на підписання Угоди з Україною.

Чим є Угода про асоціацію ЄС з Україною для Росії? Вочевидь, найбільш зрозуміле геополітичне пояснення значення України для Росії вже давно дав видатний геополітик Зб. Бжезинський: без України Росія – не імперія. Варто також звернути увагу на влучне пояснення значення України та еволюції її зовнішньої політики для Росії, яке дав у своєму ґрунтовному дослідженні вітчизняний аналітик О. Литвиненко [3]. Аналізуючи стратегічну культуру Росії, що лежить в основі її зовнішньополітичної та геополітичної стратегії, і ґрунтується на культурі сили, він пояснює мотиви зовнішньополітичних дій Росії комплексом загроз, викладених в концепті «Росія – обложена фортеця». І для відповіді на цей комплекс загроз Росія має створити навколо себе пояс безпеки, і, таким чином, наблизитись до сильнішого супротивника і рухатись далі. «Імперія як відповідь на загрозу» [4]. Будь-які дії партнерів, спрямовані на простір спільних інтересів, яким, зокрема, є Східна Європа, сприймається як виклик та імпульс до розгортання конкурентної боротьби. Адже будь-які двосторонні дії на спільному полі – це гра з нульовою сумою, де виграє лише один. В основі лежить ментально-психологічний конфлікт, коли ліберально-демократичні цінності Європи та Заходу в цілому сприймаються як загроза православним традиційним цінностям, захисником яких вважає себе Росія, та як загроза внутрішньополітичній стабільності та встановленому соціальному порядку.

В 2013 р. Росія продовжила реалізацію амбіцій по нарощуванню м'язів світового центру сили, головним інструментом чого вона обрала розбудову інтеграційних чи квазі-інтеграційних структур на зразок Митного Союзу та Євразійського Економічного Співробітництва, що має перетворитись на Євразійський Союз. В статусі лідера даного процесу Росія веде переговори з Європейським Союзом. Розширення кола повноправних учасників зазначених структур має зміцнити їх ресурсний потенціал та геостратегічне значення. Це пріоритет зовнішньої політики Росії на пострадянському просторі. Ініційовані та очолені Росією проекти засновані не на ціннісних критеріях, вони мають чисто геополітичні цілі.

Переслідування Європейським Союзом власних цілей через програму Східне партнерство як інструменту східної політики ЄС та поява інтеграційних структур під егідою Росії оформили конкурентну геополітичну боротьбу двох суб'єктів на просторі «спільного сусідства», що охопив країни так званої Нової Східної Європи та Кавказу. Яскравим свідченням тому є висловлювання державних діячів та політиків з обох сторін. Так, коментуючи ухвалену в лютому 2013 р. нову концепцію зовнішньої політики Росії, Голова Комітету Держдуми з освіти та голова правління фонду «Русский мир» В. Ніконов відзначив, що майбутнє СНД, відносини з країнами якого стоять в першому ряду пріоритетів Росії, у більшій мірі залежать від того, куди піде Україна [5, с. 20]. З іншого боку, міністр закордонних справ Литви Л. Лінкевічюс заявив: «Якщо угода про асоціацію підписана не буде, у Східного партнерства буде дуже сумнівне майбутнє» [6].

Яскравим проявом конкурентної боротьби стала ситуація навколо Вірменії, яка, рухаючись до парафування Угоди про асоціацію з ЄС, 3 вересня 2013 р. заявила про свій намір увійти до Митного Союзу, що автоматично означало відмову від парафування Угоди про асоціацію. Напередодні зовнішньополітичного розвороту Вірменії В. Путін здійснив візит в Баку – перший за останні багато років, – в результаті якого було домовлено про постачання російського озброєння до Азербайджану на суму 4 млрд. дол. За наявності перманентного конфлікту між Вірменією та Азербайджаном такий крок Росії фактично

означав підтримку однієї зі сторін конфлікту, що змусило Вірменію зробити вибір на користь російського проекту – як плату за безпекові гарантії.

Головним інструментом тиску та силової дипломатії Росії виступає енергетичний фактор. Показово, що в одному із звітів Центру військово–політичних досліджень Інституту США та Канади Російської Академії наук «Оптимізація воєнної політики Росії в цілях забезпечення національної енергетичної безпеки», який був опублікований у листопаді 2012 р., міститься достатньо відверта констатація: «Основними споживачами російської сировини є країни Східної, Центральної та Західної Європи. Навіть країни з досить диверсифікованою економікою, такі як Німеччина, серйозно залежать від Росії... Це ... дозволяє Росії досягати певних політичних цілей, наприклад, призупинення розширення НАТО, поглиблення зв'язків з Україною шляхом підтримки проросійського кандидата на президентських виборах і т. д.» [7].

Основою конкурентної боротьби ЄС і Росії на просторі спільного сусідства є конфлікт двох абсолютно різних парадигм розвитку і стратегічних цілей. В основі європейського проектування сили на регіон лежить ціннісно-нормативний і частково геополітичний фактор або ціннісно-орієнтована геополітика (values-oriented geopolitics [8]). Російська парадигма проектування сили базується на прагматичній геополітиці. І змагання відбувається саме в контексті цих двох парадигм.

Зрештою, чим є Угода про асоціацію для України? Підписання Угоди про асоціацію варто розглядати в більш широкому контексті – як процес формування якісно нового політичного простору в Європі. Зараз в світі відбуваються складні процеси ретериторіалізації, коли вибудовуються нові політичні простори, в основі яких лежать цінності і конструювання регіональної ідентичності. Відтак, пошук свого місця в них відбувається саме на підставі спільних цінностей, уявлень, образів і символів, традицій. Для українського суспільства підписання Угоди означало стати учасником цього нового простору, з іншими суб'єктами якого Україна поділяє спільні цінності. Що, відтак, і обумовлює її європейську ідентичність.

Для України Угода про асоціацію розглядається значною частиною суспільства та експертними колами в якості імпульсу та певного алгоритму для розробки нової форми суспільно–політичних відносин. Зростає усвідомлення вичерпності пострадянської моделі розвитку (і це визнають російські експерти [9]), що базувалась, за словами Лілії Шевцової, на «паразитванні на радянській спадщині» [10]. Відтак, Угода, в основу якої закладені споріднені українському суспільству цінності, розглядається в якості модернізаційного механізму розбудови економіки та політичної системи й інноваційного розвитку як запоруки стабільного поступу країни.

Відтак, Угода про асоціацію для України є не просто нормативно-правовим документом, це ціннісний аргумент, який в довготерміновій перспективі обіцяє суспільно-політичні та економічні дивіденди для країни, оздоровлення суспільства і зміцнення державності. Це могло би ознаменувати завершальний етап транзитивного періоду в розвитку пострадянської України.

Провал підписання Угоди з Україною на Вільнюському самміті, хоча, й ініційований відмовою керівництва України, засвідчив ряд висновків, що їх має зробити ЄС.

Переговорний процес відбувався на основі дотримання Україною ряду вимог, чітко задекларованих Євросоюзом в якості передумови підписання Угоди. Дані вимоги руйнували в основі ту політичну і економічну модель, в якій функціонував існуючий політичний режим в Україні.

Європейський Союз від початку переговорного процесу позиціонував підготовку до підписання як суто технічний процес: Угода підписується по виконанню чітко зафіксова-

них вимог. Проте геополітичне положення України в зоні спільного сусідства ЄС і Росії, характер політико-владної верхівки, неоднорідність ідеологічних уподобань та ціннісних орієнтації суспільства, що може використовуватись як інструмент маніпуляцій, вимагали не технічного підходу, а кількох гнучких сценаріїв ведення переговорів, включаючи компенсаторні механізми. Активний вступ Росії в боротьбу виразно перевів технічний процес у геополітичну площину, що вимагало інших інструментів. Як зазначають деякі експерти, «тиск, який Росія чинила на Україну для зриву підписання Угоди про асоціацію, виявив слабкі сторони програми Східного партнерства з її технократичним акцентом на регуляторне зближення» [11].

Європейський Союз приміряв на Україну та інші країни Східного партнерства перевірені інструменти своєї зовнішньої політики, які спрацьовували по відношенню до тих держав, що на сьогодні є членами Союзу. Угода про асоціацію – це унікальний для нормативно-правової історії відносин Союзу з партнерами документ, який не має аналогів. По-перше, він відрізняється від тих асоціативних відносин, що мали країни Центрально-Східної Європи в кінці 1990-х – початку 2000-х років. Їх завданням було, в першу чергу, підготувати партнерів до вступу в Європейський Союз. Текст Угоди про асоціацію з Україною не має ніякого відсилання на коротко- чи довгострокову перспективу членства.

Центральним принципом Європейської політики сусідства на східному напрямку та програми Східне партнерство стоїть принцип обумовленості (*conditionality*). На думку деяких дослідників, саме завдяки принципу обумовленості Європейському Союзу вдалося відібрати найбільш гідних членів. Проте нинішні країни-сусіди володіють лише статусом сусіда-партнера, що в найближчому майбутньому отримає максимум статус асоційованого члена без членства. Це істотно девальвує рівень відносин і перспективу їх поглиблення. Механізм обумовленості спрацьовує у разі, якщо привілеї, отримані від Євросоюзу, переважають внутрішні адаптаційні витрати. Не можна не погодитись з І. Солоненко [12, с. 7], яка пише, що стимул членства, який мали держави Центрально-Східної Європи, був достатньо вагомим для країн-кандидатів, щоб понести суттєві витрати, пов'язані з реформами. Проте, в Україні, як і в більшості країн пострадянського простору, адаптаційний тиск не має такого ефекту як, скажімо, в країнах ЦСЄ, що стали членами ЄС. Це зумовлено історичними обставинами, в силу яких має місце незрілість політичної та правової культури, відсутність внутрішньої консолідації щодо стратегічних питань, та специфіка політичної еліти країни.

На недоліки тактики заохочень і стимулів ЄС звертає увагу М. Емерсон [13, с. 3]. Він закидає Союзу невідповідність запропонованих стимулів тим зобов'язанням, що мають на себе брати держави-партнери (зокрема, це впровадження 300-400 нормативно-правових актів ЄС). За його словами, ЄС, по суті, підміняє зовнішньополітичну концепцію єдиним стимулом наступного (з невизначеною часовою перспективою) приєднання (*The Wider Europe Matrix*). І закликає євробюрократів врахувати, що безумовне впровадження *acquis* можливе лише за умови, якщо вони йдуть в так званому «пакеті членства». Інакше, для будь-якого партнера, який не має чіткої перспективи членства, реформування за європейським зразком є непосильним тягарем.

Деякі європейські експерти [14, с. 3] підкреслюють, що виконання висунутих вимог до країн-партнерів означає автоматичну втрату влади, і це варто враховувати, очікуючи їх реального виконання.

Наразі ведеться і розгорнеться з новою силою ключова дискусія в політичному та науковому середовищі ЄС щодо того, чи має ЄС пропонувати більше стимулів / заохочень (*incentives*) країнам-партнерам в зоні сусідства. Прихильники інтенсифікації заохочень як

центрального механізму трансформаційної політики ЄС [15] вважають, що без надсилення потужніших стимулів сусіднім державам політика ЄС не буде мати ефекту. ЄС же наразі не пропонує Україні, яка підпадає під значний тиск Росії, настільки вагомих заохочень, які могли б переважити тиск її східного сусіда.

Провал підписання Угоди з Україною наніс серйозний удар по зовнішньополітичним амбіціям ЄС. Він в черговий раз продемонстрував дефіцит єдності і відсутність цілісної стратегії як щодо України, так і щодо Росії. Знову виокремлюється два «табори» в ЄС – прихильники конформізму у відносинах з Росією і прихильники рішучого поглиблення відносин із Україною та її залучення до інтеграційного проекту. Справедливо відзначити, що в обох випадках Україні відведена роль об'єкта в інтересах груп, що вимагає від неї формування більш чіткої власної зовнішньополітичної стратегії.

ЄС пропонував Україні шляхом підписання Угоди отримати довгострокові дивіденди. На відміну від Росії, яка запропонувала короткострокові – фінансові та політичні гарантії стабільності режиму. Для пострадянської політичної еліти останні завжди спрацьовували ефективніше.

Євросоюз недооцінив, а українська сторона не артикулювала втрати від запровадження ПВЗВТ та зниження товарообігу з Росією, і не виносила на попередніх етапах переговорів питання компенсаторних механізмів.

Незважаючи на деяку поступливість, ЄС не відпрацював тактику ведення боротьби у випадку включення в неї Росії, що було неминуче. ЄС недооцінив суперника, не достатньо швидко реагував на події і не мав плану «Б». Деякі європейські політики після зовнішньополітичного розвороту Вірменії у вересні пропонували опрацювати дієві економічні механізми захисту Києва від тиску Москви і навіть підписати Угоду про асоціацію та ПВЗВТ, не чекаючи Вільнюського саміту. Проте їх голоси залишилися не почутими.

Євросоюз дуже мало зробив для того, щоб посилити вразливі геостратегічні та гео-економічні позиції деяких країн-учасниць до російського тиску або зробив це вибірково. Так, для прикладу, ЄС закидають, що він поставив Вірменію перед вимогою закрити атомну станцію без пропозиції будь-якої альтернативи вирішення енергетичного питання; не запропонував шляхів вирішення вірмено-азербайджанського конфлікту щодо Нагорного Карабаху чи питання відкриття вірмено-турецького кордону для нормалізації транспортного сполучення [16]. Євросоюз, вочевидь, мав виробити формат включення Росії в переговорний процес і випрацювати або компенсаторні механізми для України та інших учасників Східного партнерства, або компенсаторні заходи для Росії. Як зазначає класик геополітики Зб. Бжезинський: «Ми хочемо, щоб Україна була в Європі, але не як зброя проти Росії, а як початок процесу, який зрештою охопить Росію» [17].

Наразі ряд європейських аналітиків рекомендують Євросоюзу переглянути свою зовнішню політику і зробити її більш цілеспрямованою, «більш геополітичною» та менш бюрократичною (такою, що вимагає відповідності всьому численному законодавству ЄС) [13, с. 16], обрати між геополітикою та ціннісною конвергенцією [8]. Хоча є думки, що «Європа (вже) відмовилася від нормативного виміру в своїй зовнішній політиці», що «підтвердив європейський проект Східного партнерства» [18].

Якщо про поразку Євросоюзу можна говорити достатньо виразно, то здобутки Росії є доволі сумнівними.

Безперечно, з огляду на геополітичний характер змагання, Росії вдалося втримати Україну від остаточного переходу до цивілізаційно іншої системи. Це дуже символічно для Росії і означає збереження стабільності внутрішньополітичного режиму. «Втрата» України в економічному сенсі особливої загрози Росії не несла. Доля України в загальному росій-

ському імпорту складає (за даними ВТО) 5,5% і ці товари є імпортозамінними [19]. Тож, контроль над Україною несе Росії лише ідеологічні переваги. Цей контроль має негативний зміст – тобто підкорити не для чогось, а щоб не дати зробити щось, не вигідне Росії.

У той же час, Росія однозначно програла в ряді важливих позицій. Її відносини з Євросоюзом втратили динаміку. Росія виступила суб'єктом переформатування європейського політичного простору і змушує ЄС та США як світові центри сили шукати нових форм діалогу з нею. Соціально-економічні та фінансові наслідки політичної та економічної кризи в Україні, як і європейські та американські санкції, запроваджені проти Росії, безперечно, не можуть не відобразитись на її становищі.

Висновки. З огляду на різницю в цивілізаційно-парадигмальному розвитку ЄС і Росії, їх геостратегічні цілі, Україна в близько- та середньостроковій перспективі залишатиметься в зоні конкурентної боротьби. Останні події вкотре продемонстрували актуальність безпекової дилеми України. І в зовнішньополітичній, і в безпековій площині ключовим питанням залишився пошук такої моделі взаємовідносин із сусідніми центрами сили, яка забезпечить Україні захищеність, інноваційний та модернізаційний поступ, позбавлений зовнішньополітичного тиску.

В ситуації, що склалась, Україна має випрацювати чіткі зовнішньополітичні кроки. Україна разом із Євросоюзом мають прорахувати і передбачити всі необхідні компенсаторні механізми і заходи, які допоможуть Україні максимально безболісно пройти перехідний етап імплементації Угоди про асоціацію, із врахуванням важливості конструктивного розвитку українсько-російських відносин.

Україна має запропонувати зміни до підходів та інструментів, закладених в програму Східне партнерство. Програма має запровадити диференціацію в підходах до вироблення політики по відношенню до країн-партнерів. ЄС має вдатися до перебалансування стимулів та заохочень до виконання вимог по Угодах про асоціацію.

Розширення та диверсифікація енергетичних постачань. Розробка стратегії відносин з Росією, яка, серед іншого, виключала би залежність української політики від коливань цін на постачання газу з Росії.

Підтримка тісних відносин з ключовими лобістами поглиблення інтеграції України з ЄС, зокрема, з країнами Центральної Європи, а також Швецією та з державами, що визначають магістральні напрямки розвитку ЄС, перш за все, із Німеччиною.

Список використаної літератури

1. Börzel T. A. When Europe hits beyond its borders: Europeanization and the near abroad / Tanja A. Börzel // Comparative European Politics. – 2011. – № 9. – P. 394-413.
2. Börzel T. A. The Transformative Power of Europe Reloaded. The Limits of External Europeanization / Tanja A. Börzel : KFG Working Paper. – February 2010. – № 11.
3. Lytvynenko O. The Talons of the Double-Headed Eagle: A Sketch of Russian Strategic Culture / Oleksandr Lytvynenko : Seaford House Paper. Royal College of Defence Studies. – July 2013. – 34 p.
4. Литвиненко О. Нас чекає дуже жорстке зіткнення з Росією. Лекція про стратегічну культуру сусіда [Електронний ресурс] / Олександр Литвиненко. – 14. 10. 2013. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/newsmaker/read/49014/Nas_chekaje_duzhe_zhorstke_zitk-nenna_z_Rosijeju.
5. Никонов В. Россия сохраняется как мировой центр силы, но не ставит глобальных целей [Електронний ресурс] / В. Никонов // Индекс безопасности. – Весна 2013. – №

- 2 (105), Том 19. – Режим доступу: <http://pircenter.org/media/content/files/11/13722628610.pdf>.
6. Голова МЗС Литви: якщо Україна не підпише асоціацію з ЄС, то втратить все [Електронний ресурс] // ТСН. – 16. 06. 2013. – Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/golova-mzs-litvi-yakscho-ukrayina-ne-pidpisha-asociaciyu-z-yes-to-vtratit-vse-298624.html>.
 7. Гончар М. Справа – труба? [Електронний ресурс] / М. Гончар, М. Алінов // Дзеркало тижня. – 2013. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/sprava-truba.html.
 8. Youngs R. Smart Geostategy for the Eastern Partnership [Електронний ресурс] / Richard Youngs, Kateryna Pishchikova. – November 14, 2013. – Режим доступу: <http://carnegieendowment.org/2013/11/14/smart-geostrategy-for-eastern-partnership/gtsl?reloadFlag=1>.
 9. Лукьянов Ф. Исчерпанная Украина [Електронний ресурс] / Ф. Лукьянов // Россия в глобальной политике. – 27. 01. 2014. – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/redcol/Ischerpannaya-Ukraina-16334>.
 10. Бездіяльність породжує радикалізм [Електронний ресурс]. // День. – 20. 01. 2014. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/tema-dnya-podrobici/bezdiyalnist-porodzhuie-radikalizm>.
 11. Закордонні експерти про відповідальність Заходу за події в Україні [Електронний ресурс] // Тиждень. – 14. 01. 2014. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/98808>.
 12. Solonenko I. The EU's 'transformative power' towards the Eastern neighbourhood: the case of Ukraine [Електронний ресурс] / Iryna Solonenko // SPES Policy Papers. – August 2010. – Режим доступу: http://www.iep-berlin.de/fileadmin/website/09_Publikationen/SPES_Policy_Papers/The_EU_s_transformative_power_towards_the_Eastern_neighbourhood_the_case_of_Ukraine_Iryna_Solonenko.pdf.
 13. Emerson M. After the Vilnius fiasco: Who is to blame? What is to be done? [Електронний ресурс] / Michael Emerson – Centre for European Policy Studies, January 2014. – No. 8 / 21 – Режим доступу: <http://ceps.be/book/after-vilnius-fiasco-who-blame-what-be-done>.
 14. Najšlová L. The EU in the East: too ambitious in rhetoric, too unfocused in action [Електронний ресурс] / Lucia Najšlová, Věra Řiháčková, Olga Shumylo–Tapiola // Policy Paper. – 19 February 2013. – No. 71. – Режим доступу: <http://www.eng.notre-europe.eu/011-15081-The-EU-in-the-East-too-ambitious-in-rhetoric-too-unfocused-in-action.html>.
 15. Grabbe H. How the EU should help its neighbours [Електронний ресурс] / Heather Grabbe // Centre for European Reform, June 2004. – Режим доступу: http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2012/policybrief_eu_neighbours-5399.pdf.
 16. Emerson M. Putin's grand design to destroy the EU's Eastern Partnership and replace it with a disastrous neighbourhood policy of his own / Michael Emerson and Hrant Kostanyan. – Centre for European Policy Studies. – 17 September 2013.
 17. Збігнев Бжезинський: Янукович зрозумів, що не має шансів на чесних виборах. Тому пішов під парасольку Путіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/01/15/7009577>
 18. Шевцова Л. Майдан – вызов для Украины, России и Запада [Електронний ресурс] / Лилия Шевцова // Ежедневный журнал. – 06.12.2013. – Режим доступу: <http://ej.ru/?a=note&id=23909#>.
 19. Мишке Я. ЕС и российско-украинский конфликт [Електронний ресурс] / Якоб Мишке, Андреас Умланд // Россия в глобальной политике. – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/ES-i-rossiisko-ukrainskii-konflikt-16315>.

EU–RUSSIA COMPETITION IN THE SHARED NEIGHBORHOOD AREA

Khylko O. L.

PhD in Political Science, Senior Research Fellow, Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *After the last wave of European Union expansion the so-called «shared neighborhood» area (i.e. region of Eastern Europe) emerged between it and Russia. The integration of this area subjects to a particular political space will determine the power parameters of the respective centers. In the core of competition between the two subjects of international cooperation lies a conflict of two different paradigms of development as well as geostrategic goals. At the heart of European power extrapolation on the region is a value-normative and partly geopolitical factor or value-oriented geopolitics. Russian power extrapolation paradigm is based on a pragmatic geopolitics. And the competition takes place in the context of these two paradigms. At present, Ukraine, which has crucial power characteristics among the shared neighborhood area participants, is in the focus of this competition.*

To achieve their geostrategic goals the two subjects of international interaction apply different tools, the effectiveness of which is questionable. That is proved by the example of Ukraine, which is in the process of signing the Association Agreement with the EU.

Given the difference in the civilizational and paradigm development of EU and Russia as well as their geostrategic goals Ukraine in short- and medium-term perspective will stay in the area of competition, that will require search of a model of interaction with the neighboring power centers that will provide Ukraine with development free from foreign pressure.

Key words: *Ukraine, EU, Russia, shared neighborhood area, transformation power, Association Agreement.*

Referances

1. Börzel T. A. When Europe hits beyond its borders: Europeanization and the near abroad / Tanja A. Börzel // Comparative European Politics. – 2011. – № 9. – P. 394-413.
2. Börzel T. A. The Transformative Power of Europe Reloaded. The Limits of External Europeanization / Tanja A. Börzel : KFG Working Paper. – February 2010. – № 11.
3. Lytvynenko O. The Talons of the Double-Headed Eagle: A Sketch of Russian Strategic Culture / Oleksandr Lytvynenko : Seaford House Paper. Royal College of Defence Studies. – July 2013. – 34 p.
4. Lytvynenko O. Nas chekaye duzhe zhorstke zitknennya z Rosiyeyu. Lektsiya pro stratehichnu kulturu susida [Electronic resource] / Oleksandr Lytvynenko. – 14.10.2013. – Rezhym dostupu: http://texty.org.ua/pg/article/newsmaker/read/49014/Nas_chekaje_duzhe_zhorstke_zitknenna_z_Rosijeju.
5. Nikonov V. Rossiya sohranyayetsya kak mirovoy tsentr sily, no ne stavit globalnykh tseley [Electronic resource] / V. Nikonov // Security Index. – Spring 2013. – No. 2 (105), Volume 19. – Rezhym dostupu: <http://pir-center.org/media/content/files/11/13722628610.pdf>.
6. Holova MZS Lytvy: yakshcho Ukrayina ne pidpyshe asotsiatsiyu z ES, to vtratyt vse [Electronic resource] // TSN. – 16. 06. 2013. – Rezhym dostupu: <http://tsn.ua/politika/golova-mzs-litvi-yakshcho-ukrayina-ne-pidpyshe-asociaciyu-z-yes-to-vtratit-vse-298624.html>.
7. Honchar M. Sprava – truba? [Electronic resource] / M. Honchar, M. Alinov. – Rezhym dostupu: http://gazeta.dt.ua/energy_market/sprava-truba.html.
8. Youngs R. Smart Geostrategy for the Eastern Partnership [Electronic resource] / Richard Youngs, Kateryna Pishchikova. – November 14, 2013. – Rezhym dostupu: <http://carnegieendowment.org/2013/11/14/smart-geostrategy-for-eastern-partnership/gtsl?reloadFlag=1>.
9. Luk'yanov F. Ischerpannaya Ukraina [Electronic resource] / F. Luk'yanov // Rossiya v globalnoy politike. – 27. 01. 2014. – Rezhym dostupu: <http://www.globalaffairs.ru/redcol/Ischerpannaya-Ukraina-16334>.
10. Bezdiyalnist porodzhuye radykalizm [Electronic resource] // Den'. – 20. 01. 2014. – Rezhym dostupu: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/tema-dnya-podrobici/bezdiyalnist-porodzhue-radikalizm>
11. Zakordonni eksperty pro vidpovidalnist Zakhodu za podii v Ukraini [Electronic resource] // Tyzhden. – 14. 01. 2014. – Rezhym dostupu: <http://tyzhden.ua/Politics/98808>.

12. Solonenko I. The EU's 'transformative power' towards the Eastern neighbourhood: the case of Ukraine [Electronic resource] / Iryna Solonenko // SPES Policy Papers. – August 2010. – Rezhym dostupu: http://www.iep-berlin.de/fileadmin/website/09_Publikationen/SPES_Policy_Papers/The_EU_s_transformative_power_towards_the_Eastern_neighbourhood-the_case_of_Ukraine_Iryna_Solonenko.pdf.
13. Emerson M. After the Vilnius fiasco: Who is to blame? What is to be done? [Electronic resource] / Michael Emerson. – Centre for European Policy Studies, January 2014. – No. 8 / 21. – Rezhym dostupu: <http://ceps.be/book/after-vilnius-fiasco-who-blame-what-be-done>.
14. Najšlová L. The EU in the East: too ambitious in rhetoric, too unfocused in action [Electronic resource] / Lucia Najšlová, Věra Řiháčková, Olga Shumylo-Tapiola // Policy Paper. – 19 February 2013. – No. 71. – Rezhym dostupu: <http://www.eng.notre-europe.eu/011-15081-The-EU-in-the-East-too-ambitious-in-rhetoric-too-unfocused-in-action.html>.
15. Grabbe H. How the EU should help its neighbours [Electronic resource] / Heather Grabbe // Centre for European Reform, June 2004. – Rezhym dostupu: http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2012/policybrief_eu_neighbours-5399.pdf.
16. Emerson M. Putin's grand design to destroy the EU's Eastern Partnership and replace it with a disastrous neighbourhood policy of his own / Michael Emerson and Hrant Kostanyan. – Centre for European Policy Studies. – 17 September 2013.
17. Zbigniew Bzhezynskyyi: Yanukovych zrozumiv, scho ne maye shansiv na chesnykh vyborakh. Tomu pishov pid parasolku Putina [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/01/15/7009577>.
18. Shevtsova L. Maidan – vyzov dlya Ukrainy, Rossii i Zapada [Electronic resource] / Liliya Shevtsova // Yezhednevnyi zhurnal. – 06.12.2013. – Rezhym dostupu: <http://ej.ru/?a=note&id=23909#>.
19. Mishke Y. ES i rossiysko-ukrainskiy konflikt [Electronic resource] / Yakob Mishke, Andreas Umland // Rossiya v globalnoi politike. – Rezhym dostupu: <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/ES-i-rossiisko-ukrainskii-konflikt-16315>.

КОНКУРЕНТНАЯ БОРЬБА ЕС И РОССИИ НА ПРОСТРАНСТВЕ ОБЩЕГО СОСЕДСТВА

Хилько О. Л.

Кандидат политических наук, старший научный сотрудник Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. После последней волны расширения Европейского Союза между ним и Россией оформился так называемое пространство «общего соседства», то есть регион Восточной Европы. Его интегрированность в то или иное пространство будет определять силовые параметры соответствующих центров. В основе конкурентной борьбы двух субъектов международного взаимодействия лежит конфликт двух совершенно разных парадигм развития и стратегических целей. В основе европейского проектирования силы на регион лежит ценностно-нормативный и частично геополитический фактор или ценностно-ориентированная геополитика. Российская парадигма проектирования силы базируется на прагматичной геополитике. И конкуренция происходит именно в контексте этих двух парадигм. На сегодня Украина, которая обладает определяющими силовыми характеристиками в зоне общего соседства, стоит в центре этой конкурентной борьбы.

Для достижения собственных геостратегических целей два субъекта международного взаимодействия используют различный инструментарий, эффективность которого остается под вопросом, что доказывает пример Украины, которая находится в процессе подписания Соглашения об ассоциации с ЕС.

Учитывая разницу в цивилизационно-парадигмальном развитии ЕС и России, их геостратегические цели, Украина в ближне- и среднесрочной перспективе будет оставаться в зоне конкурентной борьбы, что требует поиска такой модели взаимо-

отношений с соседними центрами силы, которая обеспечит Украине прогресс, свободный от внешнеполитического давления.

Ключевые слова: *Украина, ЕС, Россия, зона общего соседства, трансформационная сила, Соглашение об ассоциации.*

УДК 327.001.73 (100)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ НОВОГО МІЖНАРОДНОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ НЕСТАЦІОНАРНОСТІ

Фесенко М. В.

Кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інституту всесвітньої історії НАН України».

Анотація. Серед науковців проблеми та перспективи формування нового міжнародного порядку в умовах трансформації міжнародної системи привертає все більше уваги. З'являються нові концептуальні підходи вчених до інтерпретації сутності глобально-політичних змін, що впливають на міжнародний порядок. У науковому плані проблема формування світового порядку пов'язана з цілим рядом суміжних питань: зміна ролі держави на міжнародній арені, посилення недержавних акторів міжнародних відносин, вплив глобалізації на політичну, економічну та культурні сфери, взаємозалежність тощо. В першу чергу новий міжнародний порядок покликаний забезпечити вирішення глобальних проблем. Гарантія його ефективності та надійності - взаємне врахування інтересів. Світовий порядок XXI ст. повинен ґрунтуватися на механізмах колективного рішення ключових проблем, на пріоритеті права і широкої демократизації міжнародних відносин.

До справжнього моменту частково склалися передумови для створення нових механізмів регулювання міжнародних відносин. По-перше, більшість країн світу стало усвідомлено прагнути до розширення своєї участі у формуванні нового світового порядку. По-друге, всім учасникам міжнародного спілкування стали очевидні обмеження, що накладаються самою системою міжнародних відносин на дії кожного з них окремо. На відміну від аналогічних процесів кінця XX ст. нинішній тип регулювання міжнародних відносин спирається не тільки на лідерство однієї держави (США), а й на інституційну основу світопорядку, в якості якої виступають міжнародні організації (ООН, «Група семи», НАТО). В цьому контексті необхідно відзначити два моменти, які потенційно визначають стан сучасних міжнародних відносин. По-перше, у зв'язку з тим, що ООН переживає сьогодні «кризу легітимності» і ефективність її роботи залишає бажати кращого, потенціальна схема поступової трансформації інституційної основи світоуправління в бік збільшення ролі «Групи семи» в політичному і НАТО у військовому сенсі. По-друге, зміцнення ряду міжнародних організацій супроводжується відносним падінням ролі США в світі і зростанням активності ряду інших суб'єктів міжнародних відносин.

Ключові слова: міжнародний порядок, світовий порядок, міжнародна система, ООН, міжнародні інститути, консолідація, учасники міжнародних відносин.

Постановка проблеми. Інтенсифікації глобальних процесів у XXI ст. є свідченням того, що міжнародна система має перехідний характер. У контексті глобальних міжнародно-політичних трансформацій терміни «новий міжнародний порядок» та «новий світовий порядок», при всіх відмінностях у їх інтерпретації, вже увійшли в науковий тезаурус дослідників і політичних діячів. Для нас вельми важливим є розуміння відмінностей між ними.

В першу чергу новий світовий порядок покликаний забезпечити вирішення глобальних проблем. Гарантія його ефективності та надійності – взаємне врахування інтересів. «Світовий порядок ХХІ ст. повинен ґрунтуватися на механізмах колективного рішення ключових проблем, на пріоритеті права і широкої демократизації міжнародних відносин». Підкреслюється посилення ролі міжнародних інститутів і механізмів у світовій економіці та політиці, включаючи «Групу восьми» та ООН, яка потребує негайного реформування враховуючи проблеми, що виникли навколо анексії Криму РФ. Вищезазначене актуалізує формування нового політичного мислення та відповідного світового порядку є його багатосторонній характер. Особливе місце в цьому процесі зайняла сесія Генеральної Асамблеї 2000 р. – Сесія тисячоліття. У прийнятих нею резолюціях досить чітко визначені основні параметри світового порядку століття глобалізації. У першу чергу це відноситься до Декларації тисячоліття ООН. У Резолюції, присвяченій реалізації Декларації, її положення розглядаються у контексті покладення морально-політичних зобов'язань, що підлягають втіленню в життя на національному, регіональному та міжнародному рівні. Підкреслюється, що уряди несуть відповідальність, індивідуально і колективно, за здійснення Декларації.

Мета статті – дослідити проблеми використання категорій міжнародного та світового порядку, виявити відмінності в поняттях. В цьому контексті окреслити основні проблеми та перспективи формування нового міжнародного порядку в умовах глобальних міжнародно-політичних змін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтерпретація міжнародного порядку знайшла відображення в головних парадигмах науки про міжнародні відносини – в реалістичній та ліберальній. Реалістична традиція представлена класичними працями Г. Моргентау, Р. Кокса, Р. Арона, С. Краснера, Зб. Бжезинського і К. Уолтца. Ліберальна традиція представлена науковими досягненнями таких вчених, як Р. Кеохейн, Дж. Най, Дж. Розенау тощо. Серед вчених, які досліджували роль і місце транснаціональних еліт у процесі формування нового міжнародного порядку необхідно виокремити праці Н. Хагера, Д. Рівера, Дж. Коулмена, Д. Гутмена, К. Харві і Д. Естуліна.

Дослідження політики Ради з міжнародних відносин, Більдербергського клубу, Тристоронньої комісії та Інституту тихоокеанських відносин, які визначають як американський, так і трансатлантичний порядок денний, широко представлено в роботах Л. Шупа і У. Мінтера, П. Діксона, Дж. Стефана, Е. Маршала, С. Холі, П. Хупера і С. Гантінгтона. Роль і місце США у формуванні нового міжнародного порядку у контексті проблем економічного лідерства представлено у працях Д. Терка, Д. Рубіно, Д. Стігліца, Н. Фергюсона і Дж. Перкінса.

Основні результати дослідження. В науковій літературі, в цілому, виділяються три основні підходи до інтерпретації порядку: реалістичний, соціально-конструктивістський і інституціональний. Для першого характерний акцент на співвідношеннях потенціалів між основними суб'єктами відносин. Для другого – підкреслений інтерес до правил поведінки між ними, правилами, розуміється в динаміці їх розвитку та впливу на поведінку держав і окремих особистостей. Для третього – акцент на інструментарії регулювання, основою якого, як постулюється, виступають міжнародні інститути, що розуміються як механізми міждержавного співробітництва, здатні надавати примирні і стримуючий вплив на поведінку окремих країн в інтересах співтовариства в цілому [1]. В цьому контексті, в цілому, зазначимо, що всі три підходи в чомусь протистоять, а в чомусь доповнюють один одного.

Інтерпретації порядку в реалістичній традиції з малими варіаціями сходять до класичних праць Г. Моргентау, Р. Арона і К. Уолтца. Ключовим для їх побудов було розу-

міння порядку як горизонтального тимчасового зрізу міжнародних відносин, їх «об'єктивно заданого стану», який в кожен момент визначався співвідношенням потенціалів між великими державами. Причому самі держави мали уявлення про це співвідношення, не завжди адекватне і що заявлялося офіційно, і співставляли свої дії з можливими їх наслідками. Це коло ідей переважало в науці і політиці в перші три-чотири десятиліття після Другої світової війни [1].

Основні інститути і фундаментальні основи західного механізму глобального управління і формування нового міжнародного порядку в ідеологічному плані стала Рада з міжнародних відносин (США) і Королівський інститут міжнародних справ (Великобританія). Вони зіграли значну роль в осмисленні світового розвитку та посиленню трансатлантичних зв'язків. У діяльності Ради з міжнародних відносин можна простежити ступені розвитку доктрини глобалізму. Вже у 1960-1970 рр. стають помітними результати цілеспрямованої роботи протягом усього Х ст. з консолідації і створення наднаціональних механізмів контролю над загальносвітовим розвитком. Першими етапами консолідованої роботи стали міжнародні політичні та фінансові установи – Ліга Націй (1919-1920 рр.) і Банк міжнародних розрахунків (1930 р.). Підтримка в реалізації ініціатив глобального будівництва здійснювалася Тавістокским інститутом людських відносин, Стенфордським дослідним інститутом, інститутом соціальних відносин, а також самим широким спектром дослідницьких організацій, фондів, та міжнародних неурядових організацій, що спеціалізуються на соціальній інженерії та прикладній соціальній психіатрії [2].

В цілому, ідея нового міжнародного порядку приймає різні концептуальні форми, в різноманітті яких можна виділити два основних підходи політологічний і соціологічний. Такий поділ носить досить умовний характер, і його значення не повинно перебільшуватися. Прихильники першого підходу виходять з об'єктивної потреби підвищення керованості світу і використання в цих цілях існуючих інтеграційних процесів. Наполягаючи на необхідності створення міжнародної системи, що базується на законності, вони вказують на розширення ролі і сфер застосування міжнародного права і на підвищення значення міжнародних інститутів. При цьому одні з них, як, наприклад російський вчений Г. Шахназаров, вважають, що провідну роль у формуванні міжнародного порядку покликані зіграти численні міжнародні організації на чолі з Організацією об'єднаних націй, яка може розглядатися як основа майбутнього світового уряду [3].

Друга група дослідників, розглядаючи створення світових інститутів, керуючих міжнародними економічними і політичними відносинами, як шлях до формування у віддаленому майбутньому планетарного уряду, вказують на роль регіональних процесів як каталізаторів, здатних прискорити створення таких інститутів. Так, наприклад, почесний гендиректор Комісії європейського співтовариства К. Лейтон висунув модель регіонального співробітництва в контексті підтримки та інституалізації інтеграційних процесів не тільки в Європі, але і в АТР, Африці, Латинській Америці, що дозволить створити ефективно функціонуючу світову федерацію під егідою ООН [4, с. 54–55]. Однак, деякі з прихильників регіонального підходу, вбачаючи зачатки майбутньої конфедерації держав в інтеграційних союзах, які, в свою чергу, мають тенденцію до взаємного зближення, вважають, що ООН не здатна очолити цей процес. Цьому заважає слабкість міжнародного права, яке по суті справи ґрунтується на договорах, що містять у самому акті їх укладення можливість порушення. Тому, на їх думку, замість ООН потрібна принципово нова система держав, здатна забезпечити дієвість загальних принципів їхньої поведінки на світовій арені [5].

В контексті проблематики, що розглядається на увагу заслуговує й концепція американського вченого Ліна Міллера з яким згодні майже всі дослідники міжнародного по-

ряду та системи міжнародних відносин. Вчений вважав головною ознакою міжнародного порядку присутність в міжнародній системі єдиного основоположного принципу, яким свідомо чи стихійно керувалися держави. Л. Міллер вважав, що з середини XVII ст. до Першої світової війни у світі існував всього один порядок, який автор називає вестфальським. Однак багато вчених вважає, що сьогодні продовжує існувати вестфальський міжнародний порядок, який має субпорядки.

Взагалі, в цьому контексті, варто згадати, що з 1648 р., коли Вестфальські мирні договори поклали край тридцятиріччя війни в Західній Європі і санкціонували розпад Священної Римської імперії на 355 самостійних держав, саме з цього часу в якості головної форми політичної організації суспільства повсюдно стверджується національна держава або «держава-нація», а домінуючим принципом Міжнародних відносин стає принцип національного або державного суверенітету. До 1648 р. констатується розрізненість та несистемність взаємодії між учасниками світового процесу, головним проявом яких виступали короточасні збройні конфлікти або тривалі війни. В цілому, Вестфальські договори мали на меті закріпити співвідношення сил, що склалося в результаті війни, встановили кордони національних держав і створили протидію прагненню цих держав встановити своє панування над територіями один одного.

Інтерес представляє той факт, що Л. Міллер, вважав підставою для такого узагальнення ту обставину, що в основі міжнародних відносин з 1648 р. до Першої світової війни 1914-1918 рр. було покладено принцип «дозвольності» (*laissez-faire* – «дозволяти робити») або «невтручання». Як зазначає Л. Міллер, «в самому широкому сенсі концепція дозвольності припускає, що для загального блага найкраще надати найбільшу міру свободи і можливості індивідуальним особам у суспільстві служити своїм власним інтересам». Цей принцип передбачав відмову однієї держави від спроб перешкодити іншій державі у здійсненні її завдань у всіх випадках, коли це не стосується безпосередньо життєвих інтересів першого. Антиподом цієї політики Л. Міллер вважав «вільсоніанський» принцип міжнародного регулювання, вперше представлений В. Вільсоном у 1918 р. Цей принцип втілюється в «інтервенціоністській» політиці Ліги Націй, потім і в діяльності ООН, а з другої половини 90-х рр. XX ст. до теперішнього часу – є всі підстави продовжити міркування автора – він реалізувався в політиці Сполучених Штатів Америки і ситуативних коаліціях, які вони створюють. На відміну від реалістів, Л. Міллер розумів «порядок» не як «устрій» і «стан», а як «образ дії» і «процес» [6, с. 50].

Таку ж саму позицію в інтерпретуванні порядку мав і британський дослідник Роберт Купер. Відштовхуючись від класичної роботи Хедлі Булла «Анархічне суспільство. Дослідження порядку в світовій політиці» [7], він запропонував декілька можливих інтерпретацій «порядку». По-перше, таким може вважатися переважаючий тип зовнішньополітичної поведінки держав, незалежно від того, чи служить воно упорядкуванню або дезорганізації системи, по-друге, порядок може означати певну ступінь стабільності і цілісності системи, по-третє, його можна розуміти як «правила, які керують системою і підтримують її в стані стабільності; моральний зміст, яких втілюється в ідеях справедливості і свободи» [8, с. 8].

В цьому контексті необхідно зазначити, що ідейним натхненням Л. Міллера і Р. Купера став науковий доробок Р. Гілпіна. В його роботах ще на початку 1980-х рр. були сформульовані уявлення про те, що системний порядок в міжнародних відносинах визначається в першу чергу наявністю зводу правил поведінки. Власне сама зміна цих правил може характеризувати зміну одного порядку іншим [9, с. 42].

Не дивлячись на внесок ліберальної школи міжнародних відносин у розуміння міжнародного та світового порядку, в цілому, констатуємо, що закінчення біполярної кон-

фронтації не привело до явного її теоретичного переважання. В кінцевому підсумку теза Ф. Фукуяма про «беззастережну перемогу» політичного лібералізму у всесвітньому масштабі не здійснилася. Тому консолідувались дослідники різних наукових напрямків з метою вироблення цілісного розуміння сутності міжнародного порядку, закономірностей його самоорганізації та оптимальних можливостей регулювання.

Відтак, відзначимо, що однією з перших успішних спроб створити синтетичне бачення міжнародного порядку став науковий доробок, на початку ХХІ ст., американського вченого Дж. Айкенбері «Після перемоги. Інститути, стратегічна стриманість і перебудова порядку після великих воєн» [10, с. 3]. Хоча автор позиціонує себе у якості інституціоналіста, його наукова інтерпретація являє собою гармонійний варіант інтерпретації сутності міжнародного порядку враховуючи досягнення, в рамках єдиної аналітичної схеми, декількох методологічних шкіл. Дж. Айкенбері теж вважає ключовою ознакою міжнародного порядку наявність загально визнаних правил і принципів, якими суб'єкти керуються у відносинах між собою. Він навіть вводить поняття «конституційності» або «неконституційності» тих чи інших міжнародних порядків, підкреслюючи, що порядок, заснований тільки на співвідношенні сил – неконституційний [10, с. 7]. Відзначаючи, що феномен конституційності виник у сфері внутрішніх соціальних відносин держав, він підкреслює активізацію її експансії в область міжнародних відносин на початку ХХІ ст. При цьому принцип конституційності, згідно Дж. Айкенбері, втілюється в заснованій на статутах або договорах діяльності міжнародних організацій та інших інститутів міждержавної взаємодії в завдання яких входить забезпечення більш справедливої, рівномірної представленості інтересів менш сильних країн при прийнятті найважливіших міжнародних рішень, які найчастіше виробляються найпотужнішими країнами «егоїстично» і в розрахунку лише на власні національні інтереси.

На відміну від «потрійної» схеми міжнародного порядку (потенціали-ідеї-механізми), аналітична модель Дж. Айкенбері бінарна і має на увазі співвідношення ідей та інститутів, з одного боку, і могутності держави-гегемона, з іншого. В історії міжнародних відносин вчений виділяє три типи міжнародного порядку – рівноважний, гегемонічний і конституційний. Не відчуваючи, очевидно, інтересу до першого, дослідник акцентує увагу на взаємовідносинах другого з третім. Однак, Дж. Айкенбері зауважує, що міжнародний порядок не обов'язково має на увазі дії сторін за узгодженими правилами, він може втілювати практику поведінки, якої дотримується найсильніша країна, дії якої в цьому випадку можуть самі по собі ставати правилом як нормою, закріпленою ланцюгом прецедентів. «Сила перетворюється в право, а примус – в борг» [10, с. 19].

Не можна не погодитись з Дж. Айкенбері в тому, що роль інститутів конституційного регулювання буває важливою на етапах занепаду держави-гегемона або на етапах його раннього сходження, коли інститути можуть максимально впливати на міжнародну ситуацію. Навпаки, в ситуації перебування гегемона в zenіті могутності, він може безкарно ігнорувати реакцію з боку «конституційних» інститутів. При цьому інститути, якщо вони відчують свою слабкість, можуть поступатися гегемонові або гегемонам чільної ролі у формуванні порядку – на основі або гегемонії, або рівноваги. За Дж. Айкенбері «політичний порядок – це базова згода між групою держав щодо їх керівних правил, принципів та інститутів» [10, с. 45].

В основу світового порядку ХХІ ст. повинно бути покладено основні цінності, які мають важливе значення для розвитку міжнародних відносин. До них, насамперед, відносяться: свобода: – забезпечення прав людини, кращою гарантією яких є демократична форма правління, заснована на широкій участі і волі народу; – рівність: жодна людина і

жодна країна не повинні позбавлятися можливості користуватися благами розвитку; – солідарність: глобальні проблеми повинні вирішуватися при справедливому розподілі витрат і тягаря відповідно до фундаментальних принципів рівності та соціальної справедливості – терпимість: люди повинні поважати один одного при всьому різноманітті віросповідань, культури і мов. Особливої уваги заслуговує положення про те, що «культура миру і діалог між усіма цивілізаціями повинні активно підтримуватися»; – повага до природи: спільними зусиллями забезпечити збереження природи. – спільна відповідальність: відповідальність за управління світовою економікою і соціальним розвитком, а також за забезпечення миру і безпеки має бути спільною для всіх держав і реалізуватися на багатосторонній основі.

Останнє положення заслуговує особливої уваги. Воно характеризує сутність нового світового порядку. Необхідність визнання спільної відповідальності підкреслюється не перший рік. З цього приводу, колишній Генеральний секретар ООН К. Аннан зазначив, що «держави повинні міцно усвідомити свою подвійну роль в нашому глобальному світі. На додаток до своєї самостійної відповідальності, яку кожна держава несе щодо свого суспільства, держави спільно є гарантами нашого спільного життя на цій планеті... Немає жодного гравця, здатного конкурувати або замінити державу». Не випадково, що спільна відповідальність підкреслюється в актах ООН неодноразово. У Декларації тисячоліття керівники держав і урядів заявили, що поряд з відповідальністю перед своїми товариствами вони несуть колективну відповідальність перед народами світу за забезпечення їх благополуччя [11, с. 13].

Важливою датою в історії всього людства стало 1 травня 1974 р., коли Генеральна Асамблея ООН прийняла «Декларацію про встановлення нового міжнародного економічного порядку» і відповідну «Програму дій». Як пише відомий представник римського клубу А. Печеї, «Це всесвітня соціально-політична революція бідних. Вона буде набирати сил і визначатиметься не тими чи іншими положеннями ідеологічного порядку, скільки гнівом, обуренням і протестом проти несправедливості. Мільярди людей будуть наполегливо вимагати перерозподілу влади, багатств, доходів. Неможливо передбачити, які саме форми прийме надалі цей рух і якою буде реакція на нього більш благополучних країн, шокваних натиском в умовах, коли вони не мають єдиної тактики дій. Однак можна з упевненістю стверджувати, що ці революційні процеси неможливо зупинити і що найбурхливіші події ще чекають на людство попереду» [12, с. 99].

Для дослідження можливих шляхів вирішення виявлених проблем в 1974 р. було розпочато проект ООН «Перебудова міжнародного порядку» (RIO – Reshaping the International Order). Цей проект очолив лауреат Нобелівської премії з економіки Ян Тінберген. Доповідь «RIO – перебудова міжнародного порядку», що опублікована у 1976 р., запропонувала протягом 40 років скоротити розрив у доходах між бідними і багатими з 13:1 до 3:1 (3:1 – це гранично допустиме співвідношення між багатими і бідними районами Європейського економічного співтовариства), або, що більш реально, хоча б до співвідношення 6:1. У Доповіді Міжнародної комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє», підготовленій у 1987 р. і яка стала основою концепції сталого розвитку 1992 р., зроблено висновок, протилежний концепції «меж зростання»: «Ми здатні узгодити діяльність людини з законами природи і домогтися загального процвітання» [13, с. 48].

Відома російська дослідниця Т. Шаклеїна зазначає, що «У 2011 р. революційна ситуація в ряді країн Північної Африки перетворилася у громадянську війну, яка провокує зовнішні військові інтервенції, одна з яких здійснюється в Лівії силами НАТО. Складається враження, що становлення нового світового порядку вступило у фазу, яка може за-

кінчитися або консолідацією системи на основі трансатлантичних структур, або консолідацією альтернативних сил з числа держав, що не входять в євроатлантичну систему» [14].

Автор, в цілому, підтримує позицію Т. Шаклеїної, яка підкреслює, що «Абсолютно безумовно відбувається вже не формування, а консолідація нового порядку. При цьому його структура поліцентричності, ієрархія серед державних гравців не має колишньої жорсткості. У світі співіснують одночасно одна наддержава, великі держави різної якості і недержавні гравці, роль і кількість яких продовжує зростати. Інституційна основа світової системи більш фрагментована. Організацій різного рівня і масштабу стає більше, але одночасно з'являються структури менш жорсткі і юридично слабо оформлені, які втілюють ідею «світового уряду» («група двадцяти», «Давоський форум», Форум АТЕС). Таким чином, констатуємо, що сьогодні міжнародні норми мають амбівалентний характер: в сукупності вони містять як старі, так і нові правила» [14].

Важливою рисою етапу консолідації світового порядку є активні дискусії про те, чи стане військова інтервенція будь-якого типу на території держав (за рішенням однієї держави, групи країн або за мандатом ООН) легітимною нормою міжнародного права. Фактично ця норма діє майже двадцять років, але події 2011 р. додали питанню про її легітимність особливого значення. Світова спільнота перед вибором: прийняти цю норму або відмовитися від її універсального характеру, визнати або не визнати НАТО глобальним регулятором міжнародних відносин, члени якої будуть визначати напрямок розвитку світу в цілому і його окремих частин. Вирішується доля ООН і її Ради Безпеки: чи справді найбільша міжнародна організація сприятиме консолідації порядку на основі трансатлантичних структур, залишається одним з основних питань. Наприклад, резолюція РБ ООН, прийнята навесні 2011 р. по Лівії, призвела до ескалації конфлікту в цій країні і в Північній Африці в цілому [14].

Одним з найважливіших питань в контексті консолідації міжнародного порядку для розбудови нового світового порядку є питання про транснаціональні еліти. Значний внесок в концептуальну розробку транснаціональних еліт внесли такі представники трансатлантики, як Н. Хагер [15], Д. Рівера [16], Дж. Коулмен [17], Д. Гутмен [18], К. Харві [19] і Д. Естулін [20], К. Квіглі тощо. Головна ідея досліджень вищеперелічених вчених полягає в тому, що основними розповсюджувачами західної культури виступають фінансові династії трансатлантичної спільноти, що кредитують найбільш прибуткові сектори світової економіки.

Так, наприклад Девід Рокфеллер [21] і його старший брат Нельсон Рокфеллер [22] є активними ідейними розповсюджувачами концепції нового міжнародного порядку і транснаціональних еліт. Вони переконані в тому, що наднаціональний суверенітет інтелектуальної еліти та міжнародних банкірів, безсумнівно, переважніше національного самовизначення. Рокфеллери виступають за інтернаціоналізм, який відповідає вільсоніанській традиції американської зовнішньої політики, орієнтованої на побудову більш інтегрованої глобальної політичної та економічної структури – єдиного світу, існування якого немислимо без ефективною «м'якої сили».

Однак, офіційна позиція американського президента Б. Обама полягає в тому, що США намагатимуться відходити від стратегії «американського інтернаціоналізму» і зосередяться на формуванні нового міжнародного порядку, заснованого на дипломатичних зобов'язаннях. Виступаючи перед випускниками Військової академії у Вест-Пойнті у 2010 р. Б. Обама заявив, що в новій стратегії національної безпеки США зроблено акцент на просуванні демократичних цінностей у світі. В цілому Б. Обама зауважив, що США не мо-

жуть діяти на світовій арені поодиноці і повинні застосовувати багатосторонній підхід у зовнішній політиці, зміцнюючи існуючі альянси і шукаючи нових партнерів. Стратегія Б. Обама діаметрально протилежна політиці його попередника Джорджа Буша, який ставив на перше місце саме американські інтереси, проголосивши «американський інтернаціоналізм». За законом, кожен американський президент повинен представити власну стратегію національної безпеки. Попередня, опублікована в 2002 р., передбачала право починати попереджувальні військові дії проти тих країн і терористичних організацій, які погрожували інтересам США [23].

У контексті вивчення нового міжнародного та світового порядку варто відзначити концепцію «золотого мільярда». Останнім часом на Заході термін «золотий мільярд» набув популярності і став означати населення країн «першого світу», що входять в Організацію економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Зараз у ній 24 країни Європи і світу. Термін «золотий мільярд» утворився як синтез двох великих ідей сучасної західної культури. Перша ідея – уявлення про «Золотий вік» прогресу і благоденства. Друга – песимістичне визнання обмеженості ресурсів Землі і неможливості поширення цього благоденства на все населення планети сьогодні. Зрозуміло, термін «золотий мільярд», як сильно «ідеологічно навантажена» метафора, не вживається в офіційних документах. Там він замінюється набором ухильних понять і визначень, так що сенс стає зрозумілий з контексту. Так, коли ряд вчених і експертів ООН стверджують, що благополучне життя на Землі можливе тільки для одного мільярда людей, вони по суті використовують поняття «золотий мільярд» [24].

Однак, «золотий мільярд» споживає 75% ресурсів і викидає в навколишнє середовище 75% відходів. Інші мешканці планети споживають і викидають в три рази менше і здійснюють навантаження на Землю в середньому в 10 разів меншу, ніж мешканець Заходу. Приміром, стосовно парникового ефекту, внесок одного мешканця США дорівнює внеску 1450 мешканців Індії. Тобто, Індія з її мільярдним населенням становить 2% від США. Співвідношення доходів 20% найбагатшої частини населення Землі до 20% найбіднішої було 30:1 в 1960 р., 45:1 в 1980 р. і 60:1 в 1989 р. (якщо ж врахувати внутрішню нерівномірність розподілу доходу в бідних країнах, то для 1988 р. цей показник дорівнює 140:1). Важлива і абсолютна різниця в доходах: у 1989 р. для 20% найбагатших і найбідніших ця різниця на одну людину склала 15149 дол., а в 1960 р. була 1864 дол. [24].

Новий міжнародний порядок формується на тлі недооцінки учасниками міжнародних відносин ролі ООН в регулюванні глобальних процесів і паралельно на тлі тенденції до односторонніх дій деяких суб'єктів на міжнародній арені. Завершену форму дана тенденція набула у діях спочатку НАТО в Югославії у 1998 р., потім США і Великобританії в Іраку у 2003 р. Прихід до влади в США у 2000 р. республіканської адміністрації Дж. Буша-молодшого спричинив серйозні зміни у зовнішньополітичній стратегії цієї країни. Американська адміністрація стала відходити від політики міжнародного партнерства. З'явилися підстави стверджувати, що концепція «жорсткої» гегемонії стала переважати в політичному мисленні США. На авансцену світової політики вийшов унілатералізм – твердження глобального лідерства США і формування міжнародного порядку, в рамках якого США будуть єдиною державою, що володіє правом і можливістю регулювання міжнародних відносин. В цьому сенсі заслуговує на увагу й «стратегія перемелювання» в зовнішній політиці США, яку, доречі проаналізував А. Богатуров [25, с. 364].

Зазначимо, що існує достатня кількість прихильників цієї ідеї в наукових колах США. Поряд з нею необхідно зазначити й популярність інших концепцій, таких, як «концепція зміни режимів» і ідея «американської демократичної імперії». Події 2003-2008 рр. внесли додаткову дисгармонію у бачення проблематики регулювання. Почався новий цикл обго-

ворень, пов'язаний з кризою неолібералізму і частковою «деінституціоналізацією» міжнародних відносин. В цілому, констатуємо, що дослідження проблематики регулювання міжнародних відносин і формування нового міжнародного порядку стало зміщатися в область аналізу ідей «американської імперії», з одного боку, і відродження багатополярності, з іншого, супроводжуючись зростанням інтересу до відомих напрацювань в сфері досягнення стабільності міжнародної системи за допомогою або гегемонії, або механізмів міжнародної взаємодії. За цих умов ретельний аналіз існуючих матеріалів на тему регулювання та лідерства видається актуальним з точки зору виявлення останніх тенденцій у розвитку міжнародних відносин [26, с. 38-40].

Необхідно відзначити, що, сьогодні зростає кількість критичних робіт стосовно концепції однополярного світу. Не можна не погодитись з аргументами вчених в тому, що світоустрій сучасності характеризується поєднанням елементів однополярності, що доводиться односторонніми діями США на світовій арені і елементів багатополярності, коли Сполучені Штати змушені співпрацювати з іншими сильними державами зважаючи на невдоволення, що зростає їх поведінкою на світовій арені. Таку ситуацію визначають як «одно-багатополярність» (uni-multipolarity). А. Богатуров пропонує називати сучасний світоустрій в рамках «плюралістичної однополярності», що формується переважно в рамках вектора однополярного розвитку, але враховуючи реакцію світової спільноти вона набуваючи елементи багатополярності [27, с. 291].

Конкуренцію вищепереліченим концепціям складають концепції «безполярності» або «бесполюсності» світоустрою. Одним з прихильників цієї концепції є російський вчений Е. Баталов. Вчений зокрема зазначає, що «Прийдешній світ не буде – принаймні в осяйній перспективі – ні однополярним, яким він бачиться багатьом на Заході, ні багатополярним, яким його бажали б бачити деякі російські державні діячі і опоненти США в інших країнах». Автор підкреслює, що «Із знищенням одного полюса (СРСР) автоматично зникає і другий, а разом з ним і весь старий світопорядок» [28, с. 308, 309]. Серед західних вчених тільки в 2008 р. з'явилася схожа концепція, яка пов'язана багато в чому з роботами Р. Хааса, який визнав, що «період стабільної однополярності закінчився і світ вступив в епоху бесполюсного порядку, що характеризується дифузією сили і впливу, зростанням числа активних гравців, включаючи недержавних» [29]. У рамках такого тлумачення сучасного світоустрою один полюс прийняття глобальних рішень відсутній, але немає і кількох конкуруючих між собою центрів, як в багатополярності. Відносно падіння структурної потужності США і слабкість інших претендентів на роль глобального лідера не дозволяють прихильникам цієї концепції приписувати сучасним міжнародним відносинам полюсні характеристики.

Висновки. Зростання ролі теоретико-методологічних основ аналізу діяльності міжнародних акторів в сучасних умовах, ускладнення різнохарактерних процесів і явищ, що трансформують світовий порядок, визначають необхідність вироблення цілісної системи науково оформлених і обґрунтованих знань, принципів і методів дослідження, що найбільш адекватно відображають процеси становлення і розвитку сучасного світового порядку. У сучасних міжнародних відносинах «м'яка сила» являє собою не тільки пропаганду, вона скоріше є унікальним історичним феноменом, що підкреслює той факт, що державоцентрична вертикальна модель управління світовим порядком поступово відходить на другий план, передаючи повноваження різним мережевим структурам, що володіють засобами переконання планетарного масштабу. Однак, констатується, що у науковому світі, поки що, не склалося єдиного розуміння подальшого формування міжнародного та світового порядку. Конкуруючи між собою концепції не дають однозначної відповіді з приводу досліджуваної проблематики.

Список використаної літератури

1. Богатуров А. Современный международный порядок / А. Богатуров. [Электронный ресурс] // Международные процессы. – Том 11, № 1 (32). – Январь–апрель 2013. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/one/001.htm#note1>.
2. Филимонов Г. Ю. Роль «мягкой силы» во внешней политике США [Электронный ресурс] / Георгий Юрьевич Филимонов / Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук / Специальность: 23.00.04 – Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития, Москва – 2013. – Режим доступа: http://www.dipacademy.ru/doc/avtoref/Avtoref_filimonov_10.10.13_v.2.pdf.
3. Шахназаров Г. Х. Мировое сообщество управляемо / Г. Х. Шахназаров // Известия. – 15.01.1988. – Цит по: Цыганков П. А. Политическая социология международных отношений [Электронный ресурс] / П.А.Цыганков / Учебник онлайн. – Москва, Радикс, 1994. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/cugan/13.php.
4. Leyton C. Une seule Europe. / C.Leyton. – Paris, 1988. – Цит по : Цыганков П. А. Политическая социология международных отношений [Электронный ресурс] / П. А. Цыганков / Учебник онлайн. – Москва : Радикс, 1994. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/cugan/13.php.
5. Поздняков Э. А., Шадрин И. Н. О гуманизации и демократизации международных отношений // Мировая экономика и международные отношения. 1989. № 4. – Цит по : Цыганков П. А. Политическая социология международных отношений [Электронный ресурс] / П. А. Цыганков / Учебник онлайн. – Москва : Радикс, 1994. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/cugan/13.php.
6. Miller L. Global Order : Value and Power in International Politics. / L.Miller. Boulder Co. : Westview Press, 1994. – 320 p.
7. Bull H. Anarchical Society. A Study of Order in World Politics / H. Bull. – London : Macmillan, 1977. – 335 p.
8. Cooper R. Is there a New World Order? // Prospects for Global Order / Ed. by Seizaburo Sato and Trevor Taylor. – Vol. 2. – London, 1993. – P. 8-16.
9. Gilpin R. G. War and Change in International Politics. / Robert G. Gilpin – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 272 p.
10. Ikenberry J. After Victory. Institutions, Strategic Restrain, and the Rebuilding of Order After Major Wars / J. Ikenberry. – Princeton, N. J., 2001. – 293 p.
11. Annan K. We the Peoples – The Role of the United Nations in the 21st Century [Электронный ресурс] / К. Annan / U.N.official website. – 3. 04. 2000. – Режим доступа : <http://www.un.org/News/Press/docs/2000/20000403.ga9704.doc.html>.
12. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. – М. : Прогресс, 1985. – 312 с.
13. Наше общее будущее / Доклад международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР)». – М. : Прогресс. 1989. – 372 с.
14. Шаклеина Т. Великие державы и региональные подсистемы / Т. Шаклеина. [Электронный ресурс] // Международные процессы. – Том 9, 2 (26). – Май-август. – 2011. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/twenty-sixth/004.htm>.
15. Hagger N. The Syndicate. The Story of the Coming World Government / N. Hagger. – W. : O Books, 2004. – 320 p.
16. Rivera D. Final Warning - A History of the New World Order / D.Rivera. – California : InteliBooks, 1984. – 372 p.
17. Коулмэн Дж. Комитет 300. Тайны мирового правительства / Дж.Коулмэн. – М. : ИД «Витязь», 2005. — 320 с.

18. Guttman D., Willner B. *The Shadow Government*. – N. Y. : Pantheon Books, 1976. – 354 p.
19. Harvey Ch. John D. Rockefeller, Jr., and the Interchurch World Movement of 1919-1920 : A Different Angle on the Ecumenical Movement. // *Church History*. – Vol. 51. – No 2. – Jun., 1982. – P. 70-92.
20. Эстулин Д. Секреты Бильдербергского клуба / Д. Эстулин; пер. с исп. И. В. Жук. / Секреты Бильдербергского клуба. – 2009. – Минск : «Попурри», 2009. – 304 с.
21. Rockefeller D. *Memoirs/D.Rockefeller* – N.-Y. : Random House, 2002. – 432 p.
22. Rockefeller N. *Federalism and Free World Order / N.Rockefeller*. - May, 1962 // *Godkin Lectures at Harvard University on The Future of Federalism*. – P. 48-97.
23. Shear D. M. At West Point, Obama offers new security strategy [Електроний ресурс] / Michael D. Shear // *Washington Post*. – May 23, 2010. – Режим доступу: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/05/22/AR2010052201586.html>.
24. Кара-Мурза С. Концепция «золотого миллиарда» и Новый мировой порядок [Електроний ресурс] / Сергей Кара-Мурза / Библиотека «Патриотика». – Режим доступу: http://www.patriotica.ru/actual/skara_milliard.html.
25. Богатуров А. Д. «Стратегия перемалывания» во внешней политике США / А. Д. Богатуров // *Очерки теории и политического анализа международных отношений. Научно-образоват. форум по междунар. отношениям*. – М., 2002. – С. 356-372.
26. Huntington S. *The Lonely Superpower* // *Foreign Affairs*. – 1999. – March-April. – P. 35-45.
27. Богатуров А.Д. Плюралистическая однополярность / А. Д. Богатуров // *Очерки теории и политического анализа международных отношений. Научно-образоват. форум по междунар. отношениям*. – М., 2002. – С. 283-296.
28. Баталов Э. Я. Новая эпоха – новый мир. «Завтра» началось «вчера» // Баталов Э. Я. *Человек, мир, политика*. М. : НОФМО, 2008. – 330 с.
29. Haass R. *The Age of Nonpolarity. What Will Follow U. S. Dominance* [Електроний ресурс] / R. Haass // *Foreign Affairs*. – 2008. – May-June. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.org/20080501 faessav87304>.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF FORMING A NEW INTERNATIONAL ORDER IN TERMS OF NON-STATIONARY INTERNATIONAL SYSTEM

Fesenko M. V.

PhD in Political Science, a senior fellow for transatlantic research State Institution «Institute of World History of NAS of Ukraine».

Abstract. *Among scholars problem and prospects of a new international order formation in terms of transformation of the international system is attracting more attention. The scientists have developed new conceptual approaches to the interpretation of the essence of global and political changes affecting the international order. In scientific terms the problem of the formation of global governance is associated with a number of related issues: the changing role of the state in the international arena, strengthening the non-state actors of international relations, the impact of globalization on the political, economic and cultural spheres, interdependence and more. First of all, a new international order is intended to provide solutions to global problems. Guarantees of efficiency and reliability is the mutual consideration of interests. The world order of the XXI century should be based on mechanisms of collective decision of the key issues on the primacy of law and the general democratization of international relations.*

Up to now, some prerequisites for the creation of new mechanisms for the regulation of international relations are formed. First, most of the world was consciously striving to increase its involvement in the formation of a new world order. Second, all participants in the international dialogue became obvious limitations imposed by the system of international relations on the actions of each of them separately. Unlike similar process at the end of XX century current type of regulation of international relations based not only on the leadership of one country (the U. S.), but also on the institutional framework of world order, which serve as international organizations (the UN, the «Group of Seven», NATO). In this context, it is necessary to note two points that potentially determine the state of international relations. First, due to the fact that the UN is going through today's crisis of legitimacy and the effectiveness of its work is poor, the potential scheme gradual transformation of the institutional framework of world governing upwards as a «Group of Seven» in political and NATO militarily. Second, the strengthening of several international organizations, accompanied by a relative fall of the U. S. role in the world and the increasing activity of several other subjects of international relations.

Key words: *international order, world order, the international system, the UN, international institutions, consolidation, members of international relations.*

Referances

1. Bogaturov A. Sovremennyiy mezhdunarodnyiy poryadok / A. Bogaturov. [Elektroniy resurs] // Mezhdunarodnyie protsessy. – Tom 11, № 1 (32). – Yanvar-aprel 2013. – Rezhim dostupu: <http://www.intertrends.ru/one/001.htm#notel>.
2. Filimonov G. Yu. Rol «myagkoy silyi» vo vneshney politike SShA [Elektroniy resurs] / Georgiy Yurevich Filimonov / Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni doktora politicheskikh nauk / Spetsialnost: 23.00.04 – Politicheskije problemy mezhdunarodnyih otnosheniy, globalnogo i regionalnogo razvitiya, Moskva – 2013. – Rezhim dostupu: http://www.dipacademy.ru/doc/avtoref/Avtoref_filimonov_10.10.13_v.2.pdf.
3. Shahnazarov G. H. Mirovye soobshchestvo upravlyayemo / G. H. Shahnazarov // Izvestiya. – 15.01.1988. – Tsit po: Tsyigankov P. A. Politicheskaya sotsiologiya mezhdunarodnyih otnosheniy [Elektroniy resurs] / P. A. Tsyigankov / Uchebnik onlayn. – Moskva, Radiks, 1994. – Rezhim dostupu: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/cugan/13.php.
4. Leyton S. Une seule Europe. / C. Leyton. – Paris, 1988. – Tsit po : Tsyigankov P. A. Politicheskaya sotsiologiya mezhdunarodnyih otnosheniy [Elektroniy resurs] / P. A. Tsyigankov / Uchebnik onlayn. – Moskva : Radiks, 1994. – Rezhim dostupu: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/cugan/13.php.
5. Pozdnyakov E. A., Shadrina I. N. O gumanizatsii i demokratizatsii mezhdunarodnyih otnosheniy // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyie otnosheniya. 1989. № 4. – sit po : Tsyigankov P. A. Politicheskaya sotsiologiya mezhdunarodnyih otnosheniy [Elektroniy resurs] / P. A. Tsyigankov / Uchebnik onlayn. – Moskva : Radiks, 1994. – Rezhim dostupu: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/cugan/13.php.
6. Miller L. Global Order : Value and Power in International Politics. / L.Miller. Boulder Co. : Westview Press, 1994. – 320 p.
7. Bull H. Anarchical Society. A Study of Order in World Politics / H. Bull. – London : Macmillan, 1977. – 335 p.
8. Cooper R. Is there a New World Order? // Prospects for Global Order / Ed. by Seizaburo Sato and Trevor Taylor. – Vol. 2. – London, 1993. – P. 8-16.
9. Gilpin R. G. War and Change in International Politics. / Robert G. Gilpin – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 272 p.
10. Ikenberry J. After Victory. Institutions, Strategic Restrain, and the Rebuilding of Order After Major Wars / J. Ikenberry. – Princeton, N. J., 2001. – 293 p.
11. Annan K. We the Peoples – The Role of the United Nations in the 21st Century [Elektroniy resurs] / K. Annan / U.N.official webcite. – 3.04.2000. – Rezhim dostupu : <http://www.un.org/News/Press/docs/2000/20000403.ga9704.doc.html>.
12. Pechchei A. Chelovecheskie kachestva / A.Pechchei. – M. : Progress, 1985. – 312 s.
13. Nashe obscheye budusheeye / Doklad mezhdunarodnoy komissii po okruzhayushey srede i razvitiyu (MKOSR)». – M. : Progress. 1989. – 372 s.

14. Shakleina T. Velikie derzhavy i regionalnyie podsystemy / T. Shakleina. [Elektroniy resurs] // Mezhdunarodnyie protsessyi. – Tom 9, 2(26). – May – avgust. – 2011. – Rezhim dostupu: <http://www.intertrends.ru/twenty-sixth/004.htm>.
15. Hagger N. The Syndicate. The Story of the Coming World Government / N. Hagger. – W. : O Books, 2004. – 320 r.
16. Rivera D. Final Warning - A History of the New World Order / D.Rivera. – California : InteliBooks, 1984. – 372 p.
17. Koulmen Dzh. Komitet 300. Taynyi mirovogo pravitelstva / Dzh.Koulmen. – M. : ID «Vityaz», 2005. – 320 s.
18. Guttman D., Willner B. The Shadow Government. – N.-Y. : Pantheon Books, 1976. – 354 r.
19. Harvey Ch. John D. Rockefeller, Jr., and the Interchurch World Movement of 1919-1920 : A Different Angle on the Ecumenical Movement. // Church History. – Vol. 51. – No 2. – Jun., 1982. – P. 70-92.
20. Estulin D. Sekretiy Bilderbergskogo kluba / D. Estulin ; per. s isp. I. V. Zhuk. / Sekretiy Bilderbergskogo kluba. – 2009. – Minsk : «Popurri», 2009. – 304 s.
21. Rockefeller D. Memoirs/D.Rockefeller – N.Y. : Random House, 2002. – 432 p. 22. Rockefeller N. Federalism and Free World Order / N.Rockefeller. - May, 1962 // Godkin Lectures at Harvard University on The Future of Federalism. – R. 48-97.
23. Shear D. M. At West Point, Obama offers new security strategy [Elektroniy resurs] / Michael D. Shear // Washington Post. – May 23, 2010. – Rezhim dostupu: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/05/22/AR2010052201586.html>.
24. Kara-Murza S. Kontsepsiya «zolotogo milliarda» i Novyyi mirovoy poryadok [Elektroniy resurs] / Sergey Kara-Murza / Biblioteka «Patriotika». – Rezhim dostupu: http://www.patriotika.ru/actual/skara_milliard.html.
25. Bogaturov A. D. «Strategiya peremalyivaniya» vo vneshney politike SShA / A. D. Bogaturov // Ocherki teorii i politicheskogo analiza mezhdunarodnyih otnosheniy. Nauchno-obrazovat. forum po mezhdunar. otnosheniyam. – M., 2002. – S. 356-372.
26. Huntington S. The Lonely Superpower // Foreign Affairs. – 1999. – March-April. – P. 35-45.
27. Bogaturov A.D. Plyuralisticheskaya odnopolyarnost / A. D. Bogaturov // Ocherki teorii i politicheskogo analiza mezhdunarodnyih otnosheniy. Nauchno-obrazovat. forum po mezhdunar. otnosheniyam. – M., 2002. – S. 283-296.
28. Batalov E. Ya. Novaya epoha – novyyi mir. «Zavtra» nachalos «vchera» // Batalov E. Ya. Chelovek, mir, politika. M. : NOFMO, 2008. – 330 s.
29. Haass R. The Age of Nonpolarity. What Will Follow U. S. Dominance [Elektroniy resurs] / R. Haass // Foreign Affairs. – 2008. – May-June. – Rezhim dostupu: http://www.foreignaffairs.org/20080501_faessav87304.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОГО МЕЖДУНАРОДНОГО ПОРЯДКА В УСЛОВИЯХ НЕСТАЦИОНАРНОСТИ

Фесенко М. В.

Кандидат политических наук, старший научный сотрудник отдела трансатлантических исследований Государственного учреждения «Институт всеобщей истории НАН Украины».

Аннотация. Среди ученых, проблемы и перспективы формирования нового международного порядка в условиях трансформации международной системы привлекает все больше внимания. Появляются новые концептуальные подходы ученых к интерпретации сущности глобально-политических изменений, влияющих на международный порядок. В научном плане проблема формирования мирового порядка связана с целым рядом смежных вопросов: изменение роли государства на международной арене, усиление негосударственных акторов международных отношений, влияние глобализации на политическую, экономическую и культурные сферы, взаимозависимость и т.п. В первую очередь новый международный порядок призван обеспечить решение глобальных проблем. Гарантия его эффективности и надежности – взаимный учет интересов. Мировой порядок XXI в. должен основываться на механизмах коллективного решения ключевых проблем, на приоритете права и широкой демократизации международных отношений.

К настоящему моменту частично сложились предпосылки для создания новых меха-

низмов регулирования международных отношений. Во-первых, большинство стран мира стало осознанно стремиться к расширению своего участия в формировании нового мирового порядка. Во-вторых, всем участникам международного общения стали очевидны ограничения, накладываемые самой системой международных отношений на действия каждого из них в отдельности. В отличие от аналогичных процессов конца XX в. нынешний тип регулирования международных отношений опирается не только на лидерство одного государства (США), но и на институциональную основу миропорядка, в качестве которой выступают международные организации (ООН, «Группа семи», НАТО). В этом контексте необходимо отметить два момента, которые потенциально определяют состояние современных международных отношений. Во-первых, в связи с тем, что ООН переживает сегодня «кризис легитимности» и эффективность ее работы оставляет желать лучшего, потенциальная схема постепенной трансформации институциональной основы мироуправления в сторону увеличения роли Группы семи в политическом и НАТО в военном смысле. Во-вторых, укрепление ряда международных организаций сопровождается относительным падением роли США в мире и ростом активности ряда других субъектов международных отношений.

Ключевые слова: международный порядок, мировой порядок, международная система, ООН, международные институты, консолидация, участники международных отношений.

УДК 327.56: 351.746.1 [(474)+(4-17)]

ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ РЕГІОНУ БАЛТІЙСЬКОГО МОРЯ

Божко С. О.

Кандидат політичних наук, науковий співробітник науково-дослідної частини Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Після завершення «холодної війни» регіон Балтики пережив значні геополітичні зміни. Внаслідок розпаду Радянського Союзу три прибалтійські республіки – Литва, Латвія та Естонія – здобули свою незалежність. Вплив Росії в регіоні став значно меншим порівняно із роллю, яку відігравав СРСР. У першій половині 1990-х років прибалтійські країни і Польща проголосили зовнішньополітичний курс на приєднання до ЄС і НАТО; на початку XXI століття чотири постсоціалістичні країни досягли цієї стратегічної мети. Для Швеції і Фінляндії 1990-ті роки і початок XXI століття стали періодом поступового відходу від політики нейтралітету і перегляду своєї ролі в регіоні Балтійського моря. Завершення «холодної війни» стимулювало нові процеси розвитку і поглиблення регіонального співробітництва, особливо між східною і західною частинами регіону Балтійського моря. В статті розглянуто сучасне геополітичне положення регіону Балтійського моря в історичній ретроспективі. Використано метод геополітичного аналізу, який дозволив, по-перше, з'ясувати деякі закономірності в історичному розвитку міжнародних відносин у регіоні Балтійського моря і в політиці регіональних держав, а, по-друге, встановити вплив географічних факторів на міжнародно-політичні процеси в означеному регіоні. Географічне сусідство, важливість Балтійського моря як транспортного шляху для більшості країн регіону виступають факторами взаємозалежності. В умовах зміненої геополітичної конфігурації регіону багато держав сьогодні знаходяться в стадії осмислення і моделювання своєї нової геополітичної ролі.

Ключові слова: регіон Балтійського моря, Скандинавія, геополітичне положення, концепція регіонального будівництва, транспортний шлях, конфлікт, співробітництво.

Постановка проблеми. Після завершення міжблокового протистояння часів «холодної війни» Балтика зазнала значних геополітичних змін. Внаслідок дезінтеграційних процесів у Радянському Союзі кінця 1980-х – початку 1990-х років три прибалтійські країни – Литва, Латвія та Естонія – здобули свою незалежність. Вплив Росії в регіоні є значно меншим порівняно із роллю, яку відігравав СРСР. У першій половині 1990-х років прибалтійські країни і Польща проголосили зовнішньополітичний курс на приєднання до ЄС і НАТО; на початку XXI століття чотири постсоціалістичні країни досягли цієї стратегічної мети. Для Швеції і Фінляндії 1990-ті роки і початок XXI століття стали періодом поступового відходу від політики нейтралітету і перегляду своєї ролі в регіоні Балтійського моря. Спостерігається збільшення політичного і економічного впливу ФРН на Балтиці.

Завершення «холодної війни» стимулювало нові процеси розвитку і поглиблення регіонального співробітництва, особливо між східною і західною частинами регіону Балтійського моря.

Вищезазначені процеси потребують, на нашу думку, наукового осмислення і аналізу, зокрема геополітичного. Геополітичний аналіз дозволить, по-перше, з'ясувати деякі закономірності в історичному розвитку міжнародних відносин у регіоні Балтійського моря

і в політиці регіональних держав, а, по-друге, встановити вплив географічних факторів на міжнародно-політичні процеси в означеному регіоні.

Стан наукової розробки проблеми. Геополітичне та геостратегічне положення регіону Балтійського моря розглядається в працях К. Арчера [1], К. Вальбека [2], К. Воронова [3; 4], І. Дьорфера [5], Е. Берга [6], Т. Міл'яна [7], Й. В. Палекіса [8], А. Пухелойнена [9] та інших науковців. Їх дослідження базуються на визнанні базових законів і категорій геополітики. Тема Прибалтики як «геополітичної жертви» є присутньою майже в усіх роботах. Всі дослідники визнають прибалтійські країни як периферійну, проміжну і транзитну зону між Сходом та Заходом.

Важливе значення має геополітичний аналіз Балтійського регіону в історичній ретроспективі, що був проведений фінським дослідником А. Пухелойненом. Вчений виділив деякі загальні тенденції геополітичної історії Балтики. Так, зокрема, основні геополітичні зміни в Балтійському регіоні були тісно пов'язані з розпадом або занепадом великих держав; морські держави протягом всієї історії грали важливу роль, але контроль над Балтійським морем базувався головним чином на контролі його берегів [9, с. 44-45].

Спільним для вищезгаданих авторів є визначення прибалтійських країн як певної берегової зони – Rimland – за яку йде боротьба великих держав. Тут дослідники зберігають вірність класичним настановам геополітики. На іншу думку, це положення треба піддати критичному переосмисленню. Балтійський регіон має можливості стати навпаки зоною позитивної взаємозалежності і співробітництва морських та сухопутних держав. Про це свідчить хоч поки що малий, але досить успішний досвід залучення Росії до регіонального співробітництва. Останньої думки, зокрема, дотримуються автори концепції регіонального будівництва (О. Вевер [10], П. Йонніємі [11], І. Нойманн [12] та ін.), яка з'явилась на початку 1990-х років. Автори концепції запропонували нове рішення питання про основи світової геополітики. Якщо традиційні концепції, пояснюючи існування геополітичних полів, в першу чергу підкреслювали їх внутрішню замкнутість, то в основу нової концепції покладена ідея про створення транснаціональних об'єднань та формування меж та складу регіону не на основі конфесійної, історичної або культурної приналежності, а на основі залучення суб'єкта в процеси загальноєвропейського будівництва. Органічним доповненням до концепції регіонального будівництва є дослідження російської вченої І. Бєлгородової. Вона стверджує про великі можливості взаємодії цивілізацій на просторі регіону Балтійського моря [13].

До основних недоліків концепції регіонального будівництва можна віднести відсутність методу вимірювання рівня колективної ідентичності і спільних інтересів; останнє є необхідним для пояснення динаміки їх змін. Крім того, сумнівною є аналогія, що проводиться авторами концепції регіонального будівництва з концепцією національного будівництва; нація будується на основі держави на певній підвладній території, але регіонабудівництво не передбачає створення нової держави і тим більше не відбувається в межах існуючої юрисдикції.

Основні результати дослідження. Починаючи з XIII ст. Балтійське море було зоною конфлікту між Сходом і Заходом. Конфлікти мали своїм корінням різні економічні і військові інтереси не тільки прибережних країн, але й зовнішніх сил. З геополітичної точки зору, на думку А. Пухелойнена, балтійська історія останніх п'яти століть була позначена протиборством двох геополітичних течій. По-перше, балтійські держави намагались закрити Датські протоки і зробити Балтійське море *mare clausum*, закритим морем, для того щоб збільшити свій вплив у регіоні. По-друге, західноєвропейські морські держави прагнули тримати Датські протоки відкритими для того, щоб перетворити Балтійське море у

mare liberum, відкрите море, і розширити свою присутність на його просторах. Вони мали на меті забезпечити власну свободу руху з та до Балтійського моря та заборонити прохід для своїх опонентів [9, с. 43].

З XII по XVI ст. Швеція, Данія і Ганзейська Ліга контролювали морський рух на всьому просторі Балтійського моря, а також доступ до нього. Ганзейські міста намагалися зробити Балтику mare clausum. У другій половині XV ст. Росія боролася з Ганзейською Лігою, при чому інтереси Росії співпадали з інтересами Голландії, обидві намагались перетворити Балтійське море у mare liberum – вільну торгівельну зону. Протягом XVII ст. ситуацію на морі контролювала Голландія. Росія володіла гегемонією на Балтиці у XVIII – першій половині XIX ст. В другій половині XIX ст. на арену виходить Німеччина і контролює море до початку Першої світової війни, намагаючись зробити його mare clausum. У міжвоєнний період Німеччина та Радянський Союз – прибічники ідеї mare clausum – конкурували в регіоні в умовах послаблення інтересів і позицій Великої Британії. З кінця Другої світової війни і до 1990-рр. Радянський Союз був лідером на Балтійському морі. Хоча на балтійській арені з'явився новий актор – США, який через НАТО мав свої стратегічні інтереси в регіоні. США чинили протипагу радянській політиці mare clausum і взяли на себе роль Німеччині у стримуванні радянського і потім російського впливу. Балтійський регіон став частиною північноєвропейського балансу сил у якості північної частини кордону між сферами впливу НАТО та ОВД. З розвитком військово-повітряних сил і ракетних технологій Балтійське море приєднали до стратегічного району, що складався з Кольського півострову і Північної Норвегії [9, с. 43-44].

Таким чином, аналіз геополітичної ролі регіону Балтійського моря в історичній ретроспективі дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, основні геополітичні зміни в Балтійському регіоні були тісно пов'язані з розпадом або занепадом великих держав. По-друге, до XX ст. геополітичні інтереси прибережних та інших держав в регіоні мали переважно економічний характер. В XX ст. до закінчення холодної війни домінуючий вплив на геополітику Балтики мали воєнні міркування. В 1990-рр. та на початку XXI ст. все більшого значення набуває економічна діяльність. По-третє, протягом всієї історії морські держави грали важливу роль, але контроль над Балтійським морем базувався головним чином на контролі його берегів. Центральна роль Датських проток як воріт до Балтійського моря та фактору, що визначав його закритість або відкритість, зменшилась, але у воєнному контексті протоки зберігають своє геостратегічне значення. Тим не менш, жодна з держав не наважується змінити їх статус як воріт до mare liberum [9, с. 45].

Історія свідчить, що найважливішим географічним центром, що здійснював вплив на політику держав регіону та позарегіональних великих держав, є Балтійське море як важливий транспортний шлях, що в залежності від історичного періоду набував переважно економічного або воєнного значення.

Регіон Балтійського моря являє собою геополітичний регіон і є частиною геостратегічного Північноатлантичного регіону (ПАР). ПАР, незважаючи на своє периферійне розташування, традиційно грає провідну роль у «великій політиці». Це пояснюється, перш за все, його важливим стратегічним місцезнаходженням. ПАР є транзитним районом між Європою, з одного боку, і Північною Америкою, з іншого. Практично всі великі держави: США і Канада (на заході), Велика Британія і Німеччина (на південному заході і півдні), Росія (на північному сході) ніби оточують цей регіон, а в центрі ПАР знаходяться країни Північної Європи (Данія, Ісландія, Норвегія, Швеція, Фінляндія), котрі розташовані на Скандинавському і Ютландському півостровах і на суміжних островах [3, с. 29].

В цілому спостерігається відносне зниження значущості ПАР. Це відбулось через припинення воєнно-політичного протистояння США/НАТО – СРСР/ОВД (змагання в гонці

озброєнь ВМС між СРСР і США було центральним елементом «холодної війни» з початку 1960-х і до кінця 1980-х рр.), а також завдяки зростанню впливу інших геостратегічних суб'єктів, перш за все Азіатсько-Тихоокеанського регіону і регіону Південно-Східної Азії [3, с. 30].

Розпад біполярної системи міжнародних відносин призвів до змін геополітичної конфігурації на Півночі Європи. Важливими передумовами таких змін стало виникнення трьох нових незалежних держав у Східній Прибалтиці – Естонії, Латвії і Литви, та – як наслідок цього – нові просторові межі Росії в регіоні Балтійського моря. «Стиснення» геополітичного простору бувшої наддержави і підрив її геополітичного статусу призвели до виникнення певної зони напруженості в східній частині регіону Балтійського моря.

Росія втратила військово-морські бази в містах Палдіск, Таллінн, Рига, Лієпая і Клайпеда. Прибалтійський субрегіон був також важливою зоною протиповітряної оборони з розгалуженою системою раннього попередження, декількома аеродромами і системою управління, контролю, зв'язку і розвідки [9, с. 55].

На воєнну безпеку східної частини регіону Балтійського моря безпосередньо впливають чотири ключові геостратегічні зони: Польща, Фінська затока з Аландськими островами і Південною Фінляндією; м. Санкт-Петербург і суміжні з ним території та Датські протоки.

Історія свідчить, що чим більш напруженими є відносини між Росією і державами, котрі контролюють територію Польщі, Фінську затоку і Датські протоки, тим більш зацікавленою є Росія в контролі над Естонією, Латвією і Литвою. Фінська затока і Датські протоки мають значення переважно з точки зору воєнно-морської стратегії, а безпека Санкт-Петербургу головним чином пов'язана з військово-повітряними та сухопутними стратегічними аспектами [9, с. 57].

Також важливою для Росії в геостратегічному контексті є Калінінградська область. Анклав є форпостом ведення військового спостереження та розвідки як у мирний час, так і під час напруженої міжнародної ситуації. У воєнний час стратегічна роль цього району може кардинально зменшитися у випадку його ізоляції – це залежатиме від розвитку ситуації на театрі воєнних дій [9, с. 59].

Регіон Балтійського моря сьогодні є об'єктом постійної уваги США. Особливе воєнно-стратегічне значення для Сполучених Штатів мають прибалтійські країни і Польща, котрі є сусідами стратегічного суперника Вашингтона – Москви.

Малі держави завжди були об'єктом зацікавлення держав великих, особливо якщо перші займали важливе геополітичне положення. Якщо ж певна мала держава безпосередньо межує з однією з великих держав, це особливо підвищує інтерес до неї великої держави-опонента. На думку О. Кнудсена, з теоретичної точки зору, велика держава-опонент в останньому випадку може реалізовувати два варіанти політики. По-перше, вона може утримуватися від будь-яких спроб втручатися у відносини між малою державою та великою державою-сусідом, щоб не загострювати стосунки з останньою. Історичним прикладом такої політики є відносини у трикутнику США – Фінляндія – СРСР протягом «холодної війни». По-друге, велика держава-опонент може проводити більш рішучу політику, наприклад, шляхом декларації своєї підтримки малої держави, що межує з іншою великою державою. Таким чином, держава-опонент намагається стримати експансіонізм свого суперника і можливо використати територію малої держави для інтервенції проти іншої великої держави. Причому держава-опонент заявляє, що загроза незалежності малої держави буде сприйматися як акт війни проти неї самої. В перші роки «холодної війни» така політика США проти Греції та Туреччини була концептуально оформлена в доктрині Тру-

мена та отримала назву «розширене стримування». Прикладами політики «розширеного стримування» трохи пізніше стали політика США із захисту Західної Європи та відповідно політика СРСР по захисту Східної Європи [14, с. 13-15].

В умовах постбіполярного світу США продемонстрували свою підтримку малим державам регіону Балтійського моря шляхом сприяння вступу Польщі і трьох прибалтійських країн у НАТО. США зацікавлені у збереженні нового розподілу сил у регіоні Балтійського моря, у стабільності нової системи міждержавних відносин, в якій політичний вплив Росії на інші країни регіону є обмеженим. Сполучені Штати у значній мірі є чинником збереження нового статус-кво; ця держава є єдиним актором, що здатен на рівних протидіяти військово-політичному тискові Росії в регіоні Балтійського моря. Інакше кажучи, сьогодні США відіграють роль стратегічного посередника у відносинах країн регіону з Росією і гаранта їхньої безпеки. Роль гаранта формально закріплена у статті V Північноатлантичного договору НАТО [15].

Як було зазначено вище, поява нових незалежних держав Балтії – Естонії, Латвії і Литви – значно змінило геополітичну картину регіону Балтійського моря. Вони стали транзитним районом між Заходом і Сходом. Скандинавські країни, які до цього на мали зон переважаючого впливу, отримали країни Балтії в якості своєї периферії, котра вимагає постійного політичного піклування і дипломатичної підтримки, значної економічної допомоги й інвестицій, гуманітарних поставань, передачі технологій і т. д.

Балтійська політика Заходу спрямована на закріплення теперішньої ситуації, створення тут своєрідного «заслону безпеки» на кордоні з «непередбачуваним сусідом» і певного «торгівельного моста» на шляху до великого східного ринку [3, с. 31].

Нові умови стимулювали в постсоціалістичних країнах регіону Балтійського моря процеси активного геополітичного моделювання, що проводиться як політиками, так і науковою спільнотою.

В геополітичній думці Естонії можна в цілому виділити три версії майбутнього місця країни в світі. Ряд вчених (наприклад, Е. Берг) розглядають Естонію як прикордонну державу, останній форпост західної цивілізації [6]. На думку інших (М. Лауристін, П. Віхалемм), Естонія може стати державою-містком між Заходом та Сходом. У відповідності з цією моделлю, Росія та Естонія розглядаються як партнери, чий інтереси полягають у торгівлі через естонські порти [16]. Нарешті, згідно з третім поглядом, що найбільш активно лобіюється естонськими євроскептиками (К. Лейто), Естонія має стати автократичною, самодостатньою і незалежною економічно і політично країною [6, с. 15-16].

Просторова самоідентифікація Литви сьогодні відрізняється від її географічного положення. Так, географічно Литва знаходиться в східній Прибалтиці. Але Литва вважає себе як прибалтійською, так і центральноєвропейською державою. Литовський вчений Ю. Палекіс зазначає, що традиційно Литва мала більш тісні стосунки з континентальною Європою, ніж інші прибалтійські країни. Європейськими партнерами Литви були Польща, Німеччина, Чехословаччина, Австрія і навіть Італія [8, с. 120]. Сто років тому ніхто навіть не вважав Литву «балтійською країною». Історично Литва століттями була тісно пов'язана з Польщею і Східною Європою між Балтійським та Чорним морями [17, с. 328].

Геополітичне положення Латвії має подібні з Литвою і Естонією характеристики. Особливістю Латвії є її найвищі транзитні можливості порівняно з двома іншими прибалтійськими країнами.

Інша країна регіону Балтійського моря Польща під час існування Литовсько-Польського королівства називала себе «землею між морями», тобто між Балтійським та Чорним морями. Цей імідж до сих пір залишається в польській національній ідентичності.

Польща виступає для Росії, Естонії, Латвії і Литви суходільними транспортними воротами до Німеччини та інших західноєвропейських країн. Магістральні залізничні дороги і автомобільні комунікації мають велике міжнародне транспортно-економічне і стратегічне значення. Через Гданськ, Щецин та інші балтійські порти Польща має вихід в Атлантичний та інші океани. Через Польщу також проходять шляхи водних сполучень між Балтійським і Чорними морями [18, с. 215].

Фінляндія має спільний кордон з Росією довжиною приблизно 1600 кілометрів. Цей факт наближення до «зони нестабільності», а також негативний історичний досвід фінсько-російських стосунків роблять Фінляндію зацікавленою у залученні Росії до регіонального співробітництва з метою формування «позитивної взаємозалежності», що знизить загрозу можливого протистояння у майбутньому.

Важливою рисою воєнно-географічного положення Швеції є її розташування на межі вод Балтійського і Північного морів, у зоні проток, що з'єднують ці моря. Балтійські протоки відкривають їй вихід до Світового океану [19, с. 192]. Швецію відділяють від Росії Балтійське море, Фінляндія і прибалтійські країни. З військово-стратегічної точки зору, це розглядається Стокгольмом як перевага. Допомога Швеції прибалтійським країнам в оснащенні та розбудові їхніх збройних сил, боротьбі із загрозами в сфері «м'якої» безпеки націлена на створення зони стабільності на східних берегах Балтійського моря, а також певного стратегічного буферу.

Данія має дещо подібне до Швеції геополітичне розташування. Данія займає вигідне воєнно-географічне положення, яке дозволяє їй здійснювати контроль над морськими комунікаціями, які ведуть із Балтійського в Північне море і Атлантичний океан [19, с. 198]. Данія також є зручною тиловою базою для збройних сил, які діють на узбережжі Балтійського моря [20, с. 26]. Віддаленість від Росії та членство в НАТО робить Данію, на думку датських воєнних аналітиків, більш забезпеченою від можливої агресії зі сходу. Участь Данії в співробітництві в регіоні Балтійського моря визначається економічними інтересами і необхідністю мати стабільний мир на східних кордонах ЄС.

Данія, як і Німеччина, може використати, на думку І. Нойманна, проникнення в регіон Балтійського моря для встановлення нових контактів, що можуть бути важливими для лобювання своїх інтересів у Брюсселі [12, с. 68].

Закінчення «холодної війни» та процес воз'єднання Німеччини, а, відтак, і переосмислення нею своєї ролі у світі збіглися у часі.

Під час міжблокового протистояння географічний регіон Балтії («Ostseeraum») не займав центрального місця в просторовій самоідентифікації як Федеративної Республіки Німеччини (ФРН), так і Німецької Демократичної Республіки (НДР). Цей регіон, з одного боку, розглядався переважно як арена воєнно-стратегічного протистояння між Сходом та Заходом і сприймався німецькою політичною елітою в геостратегічних термінах. Іншим чинником, що розмежовував дві Німеччини та Балтійський регіон було те, що для німців «Скандинавія» – до неї вони відносили Данію, Фінляндію, Норвегію і Швецію – була іншою, окремою системою соціально-економічних координат, системою в центрі якої знаходився принцип «соціальної солідарності». ФРН же слідувала американській моделі, що базувалась на інтересах окремого індивіда, а НДР йшла комуністичним шляхом.

Таким чином, Балтійський регіон для німців протягом «холодної війни» був окремим і відмінним геополітичним і соціально-економічним простором. Таке сприйняття «Остзерауму» німцями почала частково змінюватися в останні роки «холодної війни», пов'язані з розпадом Радянського Союзу, отриманням незалежності прибалтійськими країнами та об'єднанням самої Німеччини.

Після закінчення «холодної війни» в умовах глобалізації, коли «соціальна солідарність» розглядається як недолік національної економіки, Німеччина ще більше відійшла від скандинавської моделі. Що ж стосується геополітичної системи координат, що виводувалась в свідомості німецької політичної еліти, то після розпаду Ялтинсько-Потсдамської системи вона теж змінилась.

В кінці 1980-х – на початку 1990-х років Німеччина в міжнародному середовищі ідентифікувала себе в двох системах координат: по-перше, в системі трансатлантичного партнерства та західної орієнтації («Westbindung»), по-друге, це усвідомлення себе як твердого стовпа та рушійної сили європейської інтеграції в рамках Європейських Співтовариств. В жодній з цих систем координат статус Німеччини як прибережної держави Балтійського моря і потенційного актора на балтійському просторі не відігравав значної ролі. Така ситуація частково трансформувалась з приєднанням Фінляндії і Швеції до ЄС та з наближенням прибалтійських країн до членства в ЄС і НАТО. Таким чином, країни Балтійського регіону стали частиною тієї європейської архітектури, в якій Німеччина ототожнювала і себе.

Іншою тенденцією, що свідчила про «балтизацію» Німеччини, став розвиток транскордонного співробітництва між німецькими землями Шлезвіг-Гольштейн і Мекленбург-Верхня Померанія та прибережними (відносно Балтійського моря) регіонами інших країн Балтики [21, с. 7-9].

На сьогоднішньому етапі поки що залишається невизначеним, чи зможе таким же чином – шляхом залучення до регіоналізації на Півночі Європи – трансформуватися геополітична свідомість всієї німецької політичної еліти. Іншими словами, чи переміститься Німеччина на Схід у системі координат «Схід-Захід» для того, щоб ідентифікувати себе як все більше і більше центрально-(на противагу західній)-європейська держава.

Фактом все ж таки є те, що Німеччина належить до атлантичної спільноти безпеки і суто європейський напрям її політики залишається домінуючим. На нашу думку, можна погодитись з припущенням німецького дослідника М. Альберта, який вважає, що, виходячи з сучасної ситуації, по-перше, балтійський вимір політики Німеччини буде розвиватись як похідний, або допоміжний, до загального контексту відносин Німеччина – ЄС, а, по-друге, буде продовжуватись геополітична переорієнтація північних земель Німеччини в бік Балтійського регіону, формуючи у такій спосіб окрему підсистему координат. Про те, яким чином будуть співвідноситися ці дві тенденції – конкурувати чи доповнювати одна одну – поки що, з точки зору М. Альберта, сказати важко [21, с. 10].

Звичайно, участь німецьких земель у регіональному співробітництві на Балтиці в інтересах Берліна, оскільки становить один з інструментів поширення свого впливу в Північній Європі. Англійський дослідник Е. Б. Декснїс навіть пророкує загрозу поширення німецького впливу після вступу прибалтійських країн до ЄС [22, с. 98-100].

Висновки. Таким чином, геополітичний аналіз дозволив, по-перше, з'ясувати деякі закономірності в історичному розвитку міжнародних відносин у регіоні Балтійського моря і в політиці регіональних держав, а, по-друге, встановити вплив географічних факторів на міжнародно-політичні процеси в означеному регіоні.

Географічне сусідство, важливість Балтійського моря як транспортного шляху для більшості країн регіону виступають факторами взаємозалежності. В умовах зміненої геополітичної конфігурації регіону багато держав сьогодні знаходяться в стадії осмислення і моделювання своєї нової геополітичної ролі.

Список використаної літератури

1. Archer C. Nordic Swans and Baltic Cygnets / C. Archer // *Cooperation and Conflict*. – March 1999. – Vol. 34, No. 1. – P. 47-71.
2. Wahlbäck K. Baltikums säkerhet när EU och NATO utvidgas: En Debatsserie från Försvarsdepartementet / K. Wahlbäck. – Stockholm: Försvarsdepartementet, 1997. – 29 s.
3. Воронов К. В. Россия в североатлантическом регионе: цена сближения / К. В. Воронов // *Мировая экономика и международные отношения*. – 1997. – № 7. – С. 28-39.
4. Воронов К. В. Страны Северной Европы и новая трансформация системы европейской безопасности в постбиполярный период / К. В. Воронов // *Северная Европа. Проблемы истории*. / РАН; Институт всеобщей истории / О. В. Чернышева (отв. ред.). – Вып. 3. – М. : Наука, 1999. – С. 265-284.
5. Dörfer I. The Nordic Nations in the New Western Security Regime / I. Dörfer. – Washington: The Woodrow Wilson Center Press, 1997. – 103 p.
6. Berg E. Writing Post-Soviet Estonia onto the World Map / E. Berg. COPRI Working Paper 32/2000. – Copenhagen: COPRI, 2000. – 25 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.copri.dk/publications>.
7. Miljan T. East vs. West: Political and Military Strategy and the Baltic Littoral / T. Miljan // *Journal of Baltic Studies*. – Vol. XII, No. 3, 1981. – P. 209-213.
8. Paleckis J. V. Aspects of Foreign Policy Orientation in the Baltic Sea States: Experience of Lithuania / J. V. Paleckis // *The Baltic States at Historical Crossroads: Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorstep of the 21st Century. A Collection of Scholarly Articles* / ed. by Jundis T. – Riga: Academy of Sciences of Latvia, 1998. – P. 107-127.
9. Puheloinen A. Russia's Geopolitical Interests in the Baltic Area / A. Puheloinen // *Finnish Defense Studies* (12). – Helsinki: National Defense College, 1999. – 156 p.
10. Wæver O. The Baltic Sea: A region after post-modernity / O. Wæver // *Neo-nationalism or regionality? The restructuring of political space around the Baltic rim* / ed. by Joenniemi P. – Stockholm: NordREFO, 1997. – P. 293-342.
11. Joenniemi P. Regionalization in the Baltic Sea Area: Actors and Policies / P. Joenniemi // *Cooperation in the Baltic Sea Region* / edited by Joenniemi P. – Washington: Taylor & Francis, 1993. – P. 161-178.
12. Neumann I. A Region-Building Approach to Northern Europe / I. Neumann // *Review of International Studies*. – 1994, Vol. 20. – P. 53-74.
13. Белобородова И. Н. «Северное измерение» в Европе: поиски геоцивилизационных координат / И. Н. Белобородова // *Полис*. – 2000. – № 4. – С. 163-166.
14. Knudsen O. Analyzing Small-State Security: The Role of External Factors / O. Knudsen // *Small States and the Security Challenge in the New Europe* / ed. by Bauwens W., Clesse A., Knudsen O. // *Brassey's Atlantic Commentaries*, no.8. – London : Brassey's, 1996. – P. 3-20.
15. The North Atlantic Treaty, Washington D.C., 4 April 1949 // *NATO Handbook*. – Brussels: NATO Office of Information and Press, 2001. – P. 527-530.
16. Lauristin M., Vihalemm P. Recent Historical Developments in Estonia: Three Stages of Transition (1987-1997) / M. Lauristin, P. Vihalemm // *Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition* / ed. by M. Lauristin, P. Vihalemm et al. – Tartu: Tartu University Press, 1997: цитовано по Berg E. Вказана праця.

17. Rebas H. Barriers to Baltic Cooperation – Opportunities for Surmounting Them / H. Rebas // *The Baltic States at Historical Crossroads: Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorstep of the 21st Century. A Collection of Scholarly Articles.* / Ed. by Jundis T. – Riga: Academy of Sciences of Latvia, 1998. – P. 319-335.
18. Будкевич С. Польша: военно-географический и военно-статистический очерк с приложением карты / С. Будкевич. – М.: Высший Военный Редакционный Совет, 1924. – 224 с.
19. Политическая и военная география: Учебное пособие. – М.: Воениздат, 1980. – 480 с.
20. Алхименко А. П. Военно-морская география / А. П. Алхименко / Отв. ред. О. А. Мрыкин. – Ленинград: Военно-морская академия им. Гречко А. А., 1979. – 323 с.
21. Albert M. From Territorial to Functional Space: Germany and the Baltic Sea Area / M. Albert / COPRI Working Paper 39/2001. – Copenhagen: COPRI, 2000. – 19 p. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.copri.dk/publications>.
22. *The Baltic States at Historical Crossroads: Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorstep of the 21st Century. A Collection of Scholarly Articles* / ed. by Jundis T. – Riga: Academy of Sciences of Latvia, 1998. – 787 p.

GEOPOLITICAL POSITION OF THE BALTIC SEA REGION

Bozhko S. O.

Candidate of Political Science, Research Fellow at Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *After the end of the «cold war» the Baltic Sea region has experienced significant geopolitical changes. As a result of the collapse of the Soviet Union, the three Baltic republics – Lithuania, Latvia and Estonia – gained their independence. Russia's influence in the region became much lower compared to the role played by the Soviet Union. In the first half of the 1990s the Baltic countries and Poland declared a foreign policy course towards joining the EU and NATO and in the beginning of the XXIst century the four post-socialist countries achieved this strategic goal. In Sweden and Finland the 1990s and early twenty-first century was a period of gradual withdrawal from the policy of neutrality and rethinking their role in the Baltic Sea region. The end of the «cold war» has stimulated new processes of development and deepening of regional cooperation, particularly between the eastern and western parts of the Baltic Sea region. The paper considers the modern geopolitical position of the Baltic Sea region in historical retrospective. The author uses the method of geopolitical analysis, which allows, firstly, finding out some regularities in the historical development of international relations in the Baltic Sea region and in the policies of regional states and, secondly, determining the influence of geographic factors on international political processes in the defined region. The geographical proximity, the importance of the Baltic Sea as a transport route for the most of the countries of the region is a factor of interdependence. In terms of the changed geopolitical configuration of the region, many states today are understanding and modeling their new geopolitical role.*

Key words: *Baltic Sea region, Scandinavia, geopolitical position, the concept of regional development, transport route, conflict, cooperation.*

Referances

1. Archer C. Nordic Swans and Baltic Cygnets / C. Archer // *Cooperation and Conflict.* – March 1999. – Vol. 34, No. 1. – P. 47-71.

2. Wahlbäck K. Baltikums säkerhet när EU och NATO utvidgas: En Debatserie från Försvarsdepartementet / K. Wahlbäck. – Stockholm: Försvarsdepartementet, 1997. – 29 s.
3. Voronov K. V. Rossiya v severoatlanticheskom regione: tsena sblizheniya / K. V. Voronov // Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnyie otnosheniya. – 1997. – № 7. – S. 28-39.
4. Voronov K. V. Strany Severnoi Yevropy i novaia transformatsiya sistemy yevropeiskoi bezopasnosti v post-bipoliarnyi period / K. V. Voronov // Severnaia Yevropa. Problemy istorii. / RAN; Institut vseobshchei istorii / O. V. Chernysheva (otv. red.). – Vyp. 3. – M. : Nauka, 1999. – S. 265-284.
5. Dörfer I. The Nordic Nations in the New Western Security Regime / I. Dörfer. – Washington: The Woodrow Wilson Center Press, 1997. – 103 p.
6. Berg E. Writing Post-Soviet Estonia onto the World Map / E. Berg. COPRI Working Paper 32/2000. – Copenhagen: COPRI, 2000. – 25 p. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.copri.dk/publications>.
7. Miljan T. East vs. West: Political and Military Strategy and the Baltic Littoral / T. Miljan // Journal of Baltic Studies. – Vol. XII, No. 3, 1981. – P. 209-213.
8. Paleckis J. V. Aspects of Foreign Policy Orientation in the Baltic Sea States: Experience of Lithuania / J. V. Paleckis // The Baltic States at Historical Crossroads: Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorstep of the 21st Century. A Collection of Scholarly Articles / ed. by Jundis T. – Riga: Academy of Sciences of Latvia, 1998. – P. 107-127.
9. Puheloinen A. Russia's Geopolitical Interests in the Baltic Area / A. Puheloinen // Finnish Defense Studies (12). – Helsinki: National Defense College, 1999. – 156 p.
10. Wæver O. The Baltic Sea: A region after post-modernity / O. Wæver // Neo-nationalism or regionality? The restructuring of political space around the Baltic rim / ed. by Joenniemi P. – Stockholm: NordREFO, 1997. – P. 293-342.
11. Joenniemi P. Regionalization in the Baltic Sea Area: Actors and Policies / P. Joenniemi // Co-operation in the Baltic Sea Region / edited by Joenniemi P. – Washington: Taylor & Francis, 1993. – P. 161-178.
12. Neumann I. A Region-Building Approach to Northern Europe / I. Neumann // Review of International Studies. – 1994, Vol. 20. – P. 53-74.
13. Bieloborodova I. N. «Severnoe izmerenie» v Yevrope: poiski geotsivilizatsionnyh koordinat / I. N. Bieloborodova // Polis. – 2000. – № 4. – S. 163-166.
14. Knudsen O. Analyzing Small-State Security: The Role of External Factors / O. Knudsen // Small States and the Security Challenge in the New Europe / ed. by Bauwens W., Clesse A., Knudsen O. // Brassey's Atlantic Commentaries, no.8. – London : Brassey's, 1996. – P. 3-20.
15. The North Atlantic Treaty, Washington D.C., 4 April 1949 // NATO Handbook. – Brussels: NATO Office of Information and Press, 2001. – P. 527-530.
16. Lauristin M., Vihalemm P. Recent Historical Developments in Estonia: Three Stages of Transition (1987-1997) / M. Lauristin, P. Vihalemm // Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition / ed. by M. Lauristin, P. Vihalemm et al. – Tartu: Tartu University Press, 1997: tsytovano po Berg E. Vkazana pratsia.
17. Rebas H. Barriers to Baltic Cooperation – Opportunities for Surmounting Them / H. Rebas // The Baltic States at Historical Crossroads: Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorstep of the 21st Century. A Collection of Scholarly Articles. / Ed. by Jundis T. – Riga: Academy of Sciences of Latvia, 1998. – P. 319-335.
18. Budkevich S. Pol'sha: voenno-geograficheskii i voenno-statisticheskii ocherk s prilozheniem karty / S. Budkevich. – M.: Vysshiiy Voiennyi Redaktsionnyi Sovet, 1924. – 224 s.
19. Politicheskaia i voiennaia geografia: Uchebnoie posobiye. – M.: Voiennizdat, 1980. – 480 s.
20. Alhimenko A. P. Voienno-morskaia geografiya / A. P. Alhimenko / Otv. red. O. A. Mrykin. – Leningrad: Voienno-morskaia akademiya im. Grechko A. A., 1979. – 323 s.
21. Albert M. From Territorial to Functional Space: Germany and the Baltic Sea Area / M. Albert / COPRI Working Paper 39/2001. – Copenhagen: COPRI, 2000. – 19 p. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.copri.dk/publications>.
22. The Baltic States at Historical Crossroads: Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorstep of the 21st Century. A Collection of Scholarly Articles / ed. by Jundis T. – Riga: Academy of Sciences of Latvia, 1998. – 787 p.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ РЕГИОНА БАЛТИЙСКОГО МОРЯ

Божко С. А.

Кандидат политических наук, научный сотрудник научно-исследовательской части Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. После завершения «холодной войны» регион Балтики претерпел значительные геополитические изменения. Вследствие распада Советского Союза три прибалтийские республики – Литва, Латвия и Эстония – получили свою независимость. Влияние России в регионе стало значительно меньшим по сравнению с ролью, которую играл СССР. В первой половине 1990-х годов прибалтийские страны и Польша объявили внешнеполитический курс на присоединение к ЕС и НАТО, и в начале XXI века четыре бывшие социалистические страны достигли этой стратегической цели. Для Швеции и Финляндии 1990-е годы и начало XXI века стали периодом постепенного отхода от политики нейтралитета и пересмотра своей роли в регионе Балтийского моря. Завершение «холодной войны» стимулировало новые процессы развития и углубления регионального сотрудничества, особенно между восточной и западной частями региона Балтийского моря. В статье рассмотрено современное геополитическое положение региона Балтийского моря в исторической ретроспективе. Использован метод геополитического анализа, который позволил, во-первых, выявить некоторые закономерности в историческом развитии международных отношений в регионе Балтийского моря и в политике региональных государств, а, во-вторых, установить влияние географических факторов на международно-политические процессы в рассматриваемом регионе.

Географическое соседство, важность Балтийского моря как транспортного пути для большинства стран региона выступают факторами взаимозависимости. В условиях изменившейся геополитической конфигурации региона многие государства сегодня находятся в стадии осмысления и моделирования своей новой геополитической роли.

Ключевые слова: регион Балтийского моря, Скандинавия, геополитическое положение, концепция регионального строительства, транспортный путь, конфликт, сотрудничество.

УДК 327

РОСІЙСЬКО-КИТАЙСЬКА ВЗАЄМОДІЯ В АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ

Бут С. А.

Аспірант кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор кафедри країнознавства, заступник директора з наукової роботи Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Дорощко М. С.

Анотація. Російсько-китайські відносини як взаємини між двома центрами сили в світовій політиці характеризуються усуненням політичної конфронтації в постбіполярний період та актуальною динамічною розбудовою співпраці в багатьох векторах, а також вочевидь виступають в якості чинника сучасної системи міжнародних відносин, одним із сегментів якого є Азійсько-Тихоокеанський регіон, який, в свою чергу, являє собою сьогодні один із центрів формування глобального порядку денного.

В ході аналізу взаємодії Росії та Китаю в Азійсько-Тихоокеанському просторі очевидною постає тенденція активного позиціонування обома державами себе в процесах регіональної економічної та безпекової співпраці за умов нерівнозначності регіонального статусу сторін, де КНР безумовно є одним із регіональних лідерів, а РФ лише претендентом на закріплення статусу тихоокеанської держави. Це зумовлює різноспрямованість національних інтересів та стратегій: для Китаю – зміцнення лідерських позицій, реалізації «корінних» інтересів територіального характеру, зменшення алармізму серед країн-сусідів; для Росії – інкорпорація в структури регіонального співробітництва, посилення власного впливу, захист відірваних від європейської частини в гео економічному сенсі східних регіонів.

В регіональному вимірі партнерські відносини між сторонами проявляються у висуненні спільних ініціатив та взаємній підтримці інкорпорації до інтеграційних структур. Точками дотику взаємодії РФ та КНР в регіоні є спільні підходи щодо бачення системи регіональної безпеки, вирішення корейського та тайванського питання, протидія посиленню США, реалізація інфраструктурних проектів та прикордонної співпраці. Щоправда, російсько-китайська військово-технічна співпраця виступає чинником дестабілізації безпекового середовища АТР.

Однак, асиметричність могутності сторін та конфліктне історичне минуле значною мірою відображається на актуальній двосторонній регіональній взаємодії. Цими факторами пояснюється активізація співробітництва Росії із країнами регіону, які мають протиріччя територіального характеру із Китаєм, що, в свою чергу, спричинює невдоволення керівництва КНР.

Ключові слова: РФ, КНР, АТР, взаємодія, співпраця, регіон.

Постановка проблеми. На межі XX та XXI століття Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР) перетворився на одного із ключових центрів формування нової геополітичної та гео економічної системи світу. Таке позиціонування регіону пояснюється глибинністю геополітичних процесів та рівнем міжнародно-політичного потужності, що є характерними

сьогодні для АТР [1]. Більш того, можна стверджувати, що даний регіон поступово виходить на лідируючі позиції у світі за можливостями впливу на глобальну систему міжнародних відносин, адже саме тут сконцентрована значна кількість держав, що мають високий ступінь політичної та економічної ваги на міжнародній арені та водночас характеризуються найбільшими показниками за територіальним охопленням та демографічним потенціалом в загальносвітовому масштабі. Тому науковий аналіз сучасних глобальних політико-економічних процесів є неможливим без врахування проблематики Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Впродовж пострадянського періоду російсько-китайські відносини трансформувалися від дружніх відносин між сусідніми країнами до взаємин всестороннього стратегічного партнерства. Враховуючи динамічність актуальної співпраці Російської Федерації (РФ) та Китайської Народної Республіки (КНР), які водночас виступають центрами сили в сучасних міжнародних відносинах, та географічну приналежність цих держав до Азійсько-Тихоокеанського простору, виникає об'єктивна потреба в дослідженні російсько-китайської взаємодії в рамках цього регіону.

Мета статті – аналіз інтересів та стратегій РФ та КНР в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, особливостей стратегічної взаємодії в регіональному вимірі, а також наявних тут проблем у двосторонніх взаєминах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана проблематика та інші суміжні питання в сучасній політичній науці відзначаються актуальністю, а тому перманентно виступають об'єктами досліджень китайських, російських та західних експертів. Проте у вітчизняній науці проблематика російсько-китайських відносин не отримала достатнього висвітлення, що в значній мірі зумовлює актуальність дослідження.

Зокрема, різнопланові аспекти співпраці Росії та Китаю висвітлюють наукові доробки М. Титаренко [2], М. Шмелева [12], Р. Вейтца [11; 20; 23], З. Кека [19], Д. Іна [26].

Актуальним питанням російсько-китайської взаємодії в АТР присвячені роботи таких дослідників як Ю. Чудодєєва [9], Ю. Фостійчук [1], М. Кліментьєва, Чан Яня [10], Фен Шаоля [4], Г. Кристофферсен [18], С. Бланка [21].

Окрему групу складають праці науковців, в яких аналізуються особливості політики РФ в регіоні: Н. Баранова [3], А. Нікольського [13], А. Барбашина [24], Ф. Хілл і Б. Ло [7]. Цікавість в ракурсі досліджуваної проблематики також викликають статті Р. Менона [17] та Ф. У. Енгдала [25], в яких досліджуються територіальні суперечності Китаю із сусідніми державами Східної Азії.

Основні результати дослідження. Відомо, що важливе місце в російсько-китайському стратегічному співробітництві займає Азійсько-Тихоокеанський регіон, на теренах якого Москва та Пекін взаємодіють у процесах регіональної інтеграції та різносторонньої кооперації. При цьому сторони офіційно розглядають ці напрямки співпраці як інструмент зміцнення поліцентричності у світовій політиці, стабільності та безпеки в регіоні [2].

Характерно, що Росія та Китай є активними учасниками різноманітних міждержавних діалогових структур, що функціонують в АТР: організації Азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), Регіонального форуму Асоціації держав Південно-Східної Азії з питань безпеки (АРФ), Східно-Азійському саміті (ВАС), а також мають партнерський статус в Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН).

Взаємодія РФ та Піднебесної в рамках даних міжнародних організацій виявляється в досить конструктивному підході: з одного боку, Москва підтримує китайські ініціативи, а, з іншого, Пекін сприяє російській інтеграції до регіональних механізмів співробітництва.

Проте, звичайно, в членстві в цих міжнародних інституціях сторони, в першу чергу, переслідують власні інтереси. Зокрема, для Москва характерне:

- прагнення підвищити свій вплив на процеси, що відбуваються в Східній та Південно-Східній Азії;
- інтегруватися в існуючі та ті, що формуються структури безпеки в АТР, з метою підкреслити свою присутність в регіоні;
- зміцнити авторитет серед країн регіону. Водночас Пекін шляхом участі в даних регіональних інтеграційних утвореннях намагається знизити рівень тривоги сусідніх держав з приводу зростання своєї військової потужності, а також зменшити вплив США в АТР.

Цікаво, що Китай та Росія є першими державами-учасниками ядерного клубу та постійними членами Ради Безпеки ООН, що приєдналися до Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії відповідно в 2003 р. та в 2004 р. [3].

Однак, Москва та Пекін не є рівнозначними гравцями регіональної підсистеми відносин. Тому, якщо Китай беззаперечно є претендентом на лідерство в АТР, то Росія на даному етапі розвитку не володіє значним комплексом ресурсів щодо реалізації власних національних інтересів на регіональному рівні, проте всіляко прагне закріпити за собою статус «великої тихоокеанської держави». В цьому світлі поглиблення співпраці з Китаєм в значній мірі сприяє досягненню даної цілі. Піднебесна з огляду на зростання власних можливостей впливу на глобальні та регіональні процеси, в свою чергу, розглядає тісну взаємодію із РФ як інструмент для посилення своїх позицій в регіоні. Відмітимо, що обидві держави не мають союзників із значним потенціалом як на глобальному, так і регіональному рівнях, що слугує додатковим стимулом для розбудови двосторонніх взаємин.

Оскільки між сторонами існує різниця в параметрах могутності та ступенем включення до різнопланових регіональних інтеграційних процесів, то логічно буде відмітити про різні позиції в тихоокеанській ієрархії держав, що відповідно відображається в особливостях національних стратегій регіональної поведінки. Як зауважує китайський експерт Фен Шаолей, зміщення центру економічної та політичної активності до АТР створює нові можливості на виклики стратегічному партнерству РФ та КНР, та водночас змушує ці держави робити масштабне корегування своїх зовнішньополітичних стратегій [4].

Зовнішньополітична стратегія Піднебесної в АТР, на думку російського дослідника Я. Лексютиної, спрямована на вирішення двох основних завдань, які за своєю суттю суперечать одне одному: забезпечення власних «корінних інтересів» та підтримання мирних взаємин із оточуючими державами [5]. Активізація наступу Пекіну в напрямку задоволення своїх територіальних претензій в Південно-Китайському на Східно-Китайському морях відбувається в ключі реалізації саме «корінних інтересів». Водночас необхідність подальших економічних перетворень та підтримання темпів економічного зростання зумовлює потребу в стабільній ситуації у відносинах із сусідніми державами. В даному випадку перед керівництвом КНР існує низка перешкод для реалізації цього завдання з огляду на наявність проблеми ядерної програми КНДР, суперечностей щодо острівних територій та територіального спору з Індією. Тому Пекін намагається, з одного боку, досягти вирішення в спірних питаннях із сусідніми країнами, не обмеживши при цьому можливостей реалізації своїх «корінних інтересів».

Втім, КНР вдалося перетворитися на одного з ключових політичних та економічних гравців в АТР. Важливим в цьому напрямку зовнішньополітичним кроком стала зміна регіональної стратегії поведінки Китаю 1990-х рр. на основі проголошення ідеологічної концепції «мирного розвитку», яка створила можливості для розгляду Піднебесної в якості

партнера керівництвом та бізнесовими колами США, Японії та країн АСЕАН та виявлялася в наступних моментах: 1. відмова від підтримки ліворадикальних сил в Південно-Східній Азії; 2. надання фінансової підтримки державам даного регіону для подолання наслідків економічних криз 1997-1998 рр. та 2008-2009 рр.; 3. концентрації зовнішньополітичних зусиль на побудові «поясу добросусідства» в регіоні [6].

Для Москви є характерною стратегія «активного включення» до існуючих регіональних напрямків взаємодії та при одночасному визнанні особливої ролі АТР у міжнародних процесах та його пріоритетності у власній зовнішній політиці. Зокрема, російський президент В. Путін в своєму виступі на Петербурзькому економічному форумі, який відбувся в червні 2013 р., задекларував прагнення посилити економічний потенціал РФ шляхом зміни європейського вектора економічною діяльністю на азійсько-тихоокеанський [7].

Варто відмітити, що про важливість зміцнення позицій Росії в АТР було зазначено в Концепції зовнішньої політики РФ 2013 р. Зокрема, зафіксовано зацікавленість Росії в «активній участі в інтеграційних процесах в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, використання його можливостей при реалізації програм економічного підйому Сибіру та Далекого Сходу, в створенні транспарентної та рівноправної архітектури безпеки та співпраці на колективних засадах» [8].

Питання соціально-економічного розвитку східних районів та їх інкорпорації до економічного простору АТР є одним із ключових напрямків політики РФ в регіоні. В даній проблематиці вагому роль відіграє саме взаємодія з КНР. Показово, що Росія отримала підтримку з боку китайської сторони щодо розширення участі в процесах співробітництва, що відбуваються на теренах АТР. Наприклад, Пекін підтримав Москву у її прагненні отримати членство в Азійсько-тихоокеанському форуму економічного співробітництва (вступила в 1998 році).

Необхідно констатувати, що трансрегіональна та прикордонна співпраця між Далекосхідним регіоном та Сибіром РФ та північно-західними регіонами КНР є окремим сегментом двосторонньої взаємодії. Залучення китайських інвестицій в регіон Далекого Сходу та Сибіру, а також участь російської промисловості, з іншого боку, в процесах модернізації північно-східних районів Китаю є перспективними моментами взаємодії між сторонами в АТР [9].

Проте території Далекого Сходу та Сибіру в той же час є одним із підводних каменів російсько-китайських відносин. Враховуючи важливість гео економічного та геополітичного положення цих територій для РФ та водночас наявну тут складну соціально-демографічну ситуацію, а також ізольованість від європейської частини країни, цей регіон являє собою вагому проблему для національної безпеки Росії [10]. Виклик підсилюється сусідством з перенаселеним та потребуєчим різноманітних ресурсів Китаєм, вкрай необхідних для збереження темпів економічного зростання та вирішення питань внутрішнього розвитку (як відомо ця частина РФ вважається природним «скарбом» з точки зору зосередженого ресурсного потенціалу). Алармізм російської сторони зростає на фоні збільшення кількості китайських мігрантів на цих територіях. А тому, хоча питання розмежування кордонів було офіційно зняте з порядку денного російсько-китайських відносин, все ж таки варто згадати про загострення територіальні суперечностей між сторонами в період існування СРСР, кульмінацією яких став збройний конфлікт за острів Даманський в 1969 р. Цими обставинами і пояснюється посилення російської військової присутності в цій частині державної території та проведенням тут масштабних військових маневрів в 2010 та 2013 роках.

Перспективним напрямком взаємодії в рамках азійсько-тихоокеанського простору, що базується на взаємній зацікавленості, є енергетичний вектор та розбудова необхідної ін-

фраструктури. Не можна не відмітити того, що основу експортної продукції та надходжень до бюджету РФ складає власне продаж енергоносіїв, проте на даний момент цей процес в більшій мірі зосереджений на країнах Європи. Відштовхуючись від необхідності диверсифікації торговельних партнерів в цій сфері, виникнення сланцевої революції та нещодавніх кризових явищ у взаєминах РФ-ЄС, спричинених втручанням Москви у внутрішні справи України та анексії Криму, китайський вектор постачання енергетичних ресурсів набуває ще більшої актуальності.

Китай, в свою чергу, враховуючи власні зростаючі потреби в споживання енергоносіїв, розглядає постачання цих ресурсів із РФ як альтернативу близькосхідній нафті та газу, транспортування яких відмічається складністю з огляду на регіональну нестабільність та високий рівень конфліктогенності територій, через які проходять маршрути комунікацій.

З огляду на те, що Росія та Китай є масштабними динамічно розвиваючимися ринками АТР та сусідніми країнами, торговельно-економічний аспект відносин РФ та КНР є важливою складовою економічних процесів в регіоні. Обидві держави вбачають можливість отримання низки вигод шляхом розбудови партнерства [5].

Але, враховуючи, що на даний момент Росія в Тихоокеанській економічній підсистемі займає досить скромні позиції (1% від регіонального торговельного обороту та 2% від зовнішньої торгівлі Піднебесної) [7], зосередженість економічних відносин в основному на КНР, а також переваження сировинного сегменту в російському торговельному балансі із Китаєм, наштовхує на думку про те, що інтеграція російських східних регіонів в господарську систему АТР може бути розглянута як функція китайської економічної модернізації та закріплення за Москвою загалом ролі «меншого брата» у відносинах з Пекіном.

Стосовно цього Р. Вейтц зауважує, що російське керівництво прагне отримати вигоди від економічного зростання Китаю, при цьому не перетворитися на сировинний придаток Пекіна. Проте реалізувати таку політику на практиці виявилось досить складно, оскільки це, в свою чергу, створює перепони для отримання статусу Китаєм регіональної наддержави [11].

Внаслідок масштабного економічного прориву держав АТР в значній мірі вдалося усунути ряд проблемних питань щодо соціальної напруги та інтеграції даних країн до глобальної системи економічних відносин. Проте, з іншого боку, економічне зростання призвело до загострення суперечностей інтересів акторів азійсько-тихоокеанської підсистеми в торговельній сфері та збільшення асигнувань на військову сферу та мілітаризації регіону [12]. Важливо згадати, що в регіоні знаходяться сім з десяти найбільших в світі армій, шість країн володіють ядерною зброєю, а три можуть її отримати у випадку необхідності [13]. Як наслідок питання регіональної безпеки та стабільності набуває значної актуальності.

У цьому зв'язку не можна не згадати про спільну ініціативу керівництва Росії та Китаю 2010 року про намір створення в АТР транспарентної та рівноправної архітектури безпеки, заснованої на міжнародних принципах права та позаблоковості. Окрім того, в даному векторі була розроблена «дорожня карта» координації російсько-китайських дій в регіоні, створений спеціальний переговорний механізм на рівні замісників міністрів ЗС, спрямований на вироблення конкретних кроків для стабілізації ситуації Азійсько-Тихоокеанського регіону.

В подальшому ця спільна пропозиція, за словами міністра закордонних справ РФ С. Лавров, отримала широку підтримку на Східноазійському саміті, який відбувся в 2013 році в Брунеї, де водночас була схвалена ідея вироблення рамкових принципів зміцнення безпеки в регіоні [14].

Крім намірів створення системи безпеки, російсько-китайська взаємодія вочевидь зачіпає низку окремих питань регіональної стабільності. Зокрема, це стосується корейської проблеми, у вирішенні якої сторони демонструють спільний підхід, що зводиться до підтримки процесу вирішення даного питання в рамках шестисторонніх переговорів, жорсткої опозиції силовому варіанту розвитку подій та створення зони вільної від ядерної зброї на території Корейського півострова. Відмітимо, що більш активним у розв'язанні корейської проблеми є Китай, завдяки якому в першу чергу, на думку експертів, північно-корейський режим залишається політичною реальністю.

Іншою точкою дотику російсько-китайського регіонального партнерства в сфері безпеки та оборони є тайванське питання. Як відомо, президент РФ Б. Єльцин в своєму декреті 1992 р. зафіксував визнання Тайваню невід'ємною частиною континентального Китаю, а уряд Китайської Народної Республіки єдиним законним керівництвом, що представляє весь Китай [15]. Російська Федерація на офіційному рівні зобов'язалася не підтримувати контактів із Республікою Китай (Тайвань) та надалі продовжує відкидає будь-які спроби Тайбею отримати визнання себе як незалежної держави. Така принципова позиція російської сторони була також зафіксована в основному юридичному документі двостороннього співробітництва – Договорі про добросусідство, дружбу та співробітництво 2001 року [16].

Щоправда, визнання Росією Тайваню на ряду з Сінцзяном та Тибетом як невід'ємних частин КНР та Пекіном, в свою чергу, чеченської проблеми суто внутрішнім питанням РФ є одним із стовпів двостороннього партнерства, що полягає, як бачимо, у взаємній підтримці сторонами один одного в низці територіальних питань.

Стосовно питання безпеки в АТР необхідно констатувати, що останнім часом все більш очевидним стає факт посилення напористості китайської дипломатії у векторі реалізації своїх територіальних претензій в Східно-Китайському та Південно-Китайському морях, що вочевидь виступає дестабілізуючим фактором регіональної стабільності. Наприклад, 23 листопада 2013 р. китайське керівництво оголосило про розширення власної розпізнавальної зони ПВО в Східно-Китайському морі на територію островів, що на даний момент перебувають під контролем сусідніх Південної Кореї (Суяньчжао / Іодо) та Японії (Дяоюйдао / Сенкаку), але на володіння якими активно претендує Піднебесна [17]. Така акція Пекіна викликала реакцію обурення Токіо, Сеула та Вашингтона, які у відповідь направили свої військові літаки у китайську розширену зону ПВО, намагаючись в такий спосіб продемонструвати нівелювання односторонніх дій КНР. Окрім того, Пекін демонструє більш жорстку позицію щодо приналежності островів Південно-Китайського моря (Спратлі), які є об'єктом протиріч між цілою низкою країн Південно-Східної Азії, та регулярно здійснює тут розвідувальну діяльність та патрулювання.

Актуальна політика Пекіна в напрямку захисту своїх «корінних» інтересів викликана, насамперед, значними здобутками в економічній сфері. Втім, не менш важливим фактором тут є розпочата на початку 1990-х рр. масштабна модернізація Народно-визвольної армії Китаю (НВАК), основним джерелом якої стало саме військово-технічне співробітництво із Росією. Слід зауважити, що Москва перетворилася на монополіста в експорті військової техніки до Піднебесної завдяки введенню ембарго на поставку зброї КНР з боку США та ЄС внаслідок подій на площі Тяньаньмень в 1989 р.

Виходячи з вищезазначеного, можна визначити, що військово-технічний аспект стратегічного партнерства РФ та Китаю, з однієї сторони, виступає чинником перетворення КНР на регіональну військову надпотугу та безпосередньо сприяє реалізації китайських територіальних претензій, а з іншого негативно впливає на безпеку в АТР, ускладнюючи

можливість мирного вирішення наявних територіальних суперечностей та сприяючи загальній мілітаризації регіону.

Однак, російська позиція щодо прагнень китайської сторони взяти під контроль низку спірних острівних територій в регіоні є досить поміркованою. Приміром, Москва відхиляє пропозицію Пекіна надати офіційну підтримку у його суперечностях щодо островів Дяюйдао з Японією. Зокрема, в жовтні 2012 р., секретар Ради Безпеки РФ Н. Патрушев висвітлив наступну позицію РФ в цьому питанні: «Росія не буде займати чийсь сторону в цьому конфлікті... Японія та Китай повинні самі вирішити цю проблему шляхом діалогу» [18].

Більш того, розглядаючи актуальні російсько-японські відносини не можна не відмітити тенденцію політичного потепління, яка має місце не дивлячись на невирішеність територіального питання Курильських островів / Північних територій. Виділимо такі факти:

- в квітні 2013 р. відбувся візит японського прем'єр-міністра Сіндзо Абе до РФ, що є першою подією подібного характеру за останні десять років;
- зустріч у форматі «2+2» на рівні міністрів закордонних справ та міністрів оборони того ж року [19];
- приїзд японського прем'єр-міністра на церемонію відкриття олімпіади в Сочі 7 лютого 2014, не зважаючи на неформальний бойкот цієї події західними державами з огляду на втручання Росії у внутрішні справи України [20].

При цьому варто згадати, що на даний момент відмічається погіршення актуальних сіно-японських відносин, спричиненого загостренням між цими державами протиріч стосовно приналежності островів Дяюйдао / Сенкаку. Більш того, в 2013 р. обидві країни визначили один одного в якості загрози в офіційних національних документах, присвячених питанням оборони.

Цікавою також постає в контексті стратегічного партнерства з Китаєм політика Москви в Південно-Східній Азії. Слід зазначити, що в цьому регіоні РФ намагається впливати на порядок денний міждержавних відносин традиційними для себе шляхами: продажем зброї та вуглеводневих ресурсів. Розглянемо такі аспекти регіональної російської політики:

- заяви щодо наміру використовувати військову базу в затоці Камрань (В'єтнам), а також провести переговори стосовно можливості відкриття баз в Сінгапурі та на Сейшельських островах;
- активна військово-технічна та енергетична співпраця з В'єтнамом [21]; 3. ВТС із Малайзією, Індонезією, Таїландом, М'янмою.

Тобто можна визначити яскраво виражену тенденцію активізацію співпраці РФ із державами, які мають складні взаємини з Китаєм. Виходячи з цього, можна дійти до висновку, що Москва має такі ж значні побоювання перед зростанням китайського впливу в регіоні, як і інші регіональні гравці. Тому користуючись регіональним алармізмом держав перед китайською загрозою та прагнучи проводити незалежну політику, що безумовно є основою «азійського повороту» національної зовнішньої стратегії, Росія розбудовує відносини з потенційними противниками КНР з метою врівноваження китайського впливу в АТР.

Не дивно, що «тактика балансування» викликає спантеличення та обурення китайського керівництва, яке з приводу цього висловлює своє незадоволення. З іншого боку, ВТС РФ з іншими, окрім Китаю, країнами АТР здійснює стабілізаційний ефект на регіональний баланс сил.

Втім, стратегічне партнерство РФ та КНР вочевидь відмічається наявністю важливого чинника розбудови – США, без врахування якого аналіз взаємин Москви та Пекіну на сучасному етапі буде неповноцінним [22].

Як відомо, ще одним із стовпів стратегічного партнерства Росії та Китаю є спільне прагнення до побудови мультиполярної системи міжнародних відносин. Виходячи із такого позиціонування, не важко помітити, що подібні прагнення обох сторін спрямовані на протидію саме устремлінням США до однополярності у світовій політиці, як це було в 1990-х рр.

Розглядаючи роль американського чинника у стратегічному партнерстві РФ та КНР, слід враховувати, що обидві держави категорично відкидають політику США щодо розповсюдження демократії та намірів мілітаризації космічного простору, а також критикують США за втручання у зони дії своїх інтересів, особливо, коли Вашингтон надає підтримку країнам, які мають певні протиріччя із Москвою чи Пекіном [23].

Останнім часом США демонструють особливу увагу до АТР. Так, колишній держсекретар США Х. Клінтон в статті *Foreign Policy* 2011 року підкреслила важливість даного регіону для американської зовнішньої політики, торгівлі, безпеки та глобальної стабільності [24].

«Тихоокеанський поворот» зовнішньої політики США об'єктивно не може не викликати занепокоєння керівництва Росії та КНР, які розглядають цю країну як одного із головних опонентів реалізації власних інтересів як в регіональному, так і в глобальному вимірах. Зі свого боку, Вашингтон головне завдання регіональної політики вбачає, в першу чергу, в протидії китайському військово-політичному та економічному зростанню. Свідченням цього є зміцнення співробітництва США із країнами Східної та Південно-Східної Азії, відносини яких із Пекіном відмічаються наявністю суперечностей територіального характеру.

Занепокоєння Москви та Пекіну також викликає той факт, що після чергового випробування балістичних ракет КНДР, Пентагон висловив ідею щодо можливості створення системи ПРО із залученням Японії, Австралії та Республіки Корея, аргументуючи це необхідністю відвернення північнокорейського ядерного удару [25]. Тому як стверджує китайський експерт Ван Ліджуй, що «відчуваючи спільний тиск в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, обидві країни будуть розширювати співробітництво в безпековому векторі» [26].

На думку низки експертів, однією із форм протидії посиленню американського впливу в регіоні є проведення двосторонніх військово-морських навчань під назвою «Морська взаємодія». Вперше цей механізм був запущений в квітні 2012 р. в Жовтому морі, при цьому основним завданням спільних маневрів було проголошено відпрацювання тактичних завдань з організації безпеки АТР [27].

Щоправда, загалом відносини в геополітичному трикутнику «США-РФ-КНР» характеризуються балансуванням сторін з метою пошуку кожним гравцем оптимальної стратегії для ширшого забезпечення своїх регіональних та глобальних інтересів.

Висновки. Аналіз російсько-китайських взаємин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні демонструє прагнення обох сторін закріпитися у ролі повноправних та впливових акторів регіону. Проте регіональні статуси Росії та Китаю мають суттєві різниці, що відповідним чином відображається на національних інтересах та стратегіях сторін. Водночас для актуальної взаємодії РФ та КНР в АТР є характерною співпраця як на багатосторонньому рівні в рамках регіональних міжнародних інституцій, так і в двосторонньому прикордонно-економічному вимірі, демонстрація спільного підходу до безпекової проблематики, а також протидія прагненню США зміцнити свої позиції. Втім, конфліктні моменти історичного минулого в поєднанні з асиметричністю національної могутності сторін слугують передумовами для активізації кооперації Росії з низкою регіональних держав-опонентів зовнішньої політики Китаю, що, в свою чергу, викликає невдоволення керівництва КНР.

Список використаної літератури

1. Фостийчук Ю. Российско-китайские отношения и их роль в обеспечении безопасности в Азиатско-Тихоокеанском регионе [Электронный ресурс] / Ю. Фостийчук. – Режим доступа: <http://csef.ru/index.php/ru/politica-i-geopolitica/project/416-china-and-its-role-in-a-new-world-order/1-stati/3732-rossijsko-kitajskie-otnosheniya-i-ikh-rol-v-obespechenii-bezopasno-sti-v-aziatsko-tikhookeanskom-regione>.
2. Титаренко М. Л. Российско-китайские отношения на современном этапе: значение в глобальной стратегии России, состояние и перспективы [Электронный ресурс] / М. Л. Титаренко. – Режим доступа: <http://www.gup.ru/events/news/lections/titarenko-lecture-2.php>.
3. Баранов Н. А. Россия в Азиатско-Тихоокеанском регионе [Электронный ресурс] / Н. А. Баранов. – Режим доступа: http://nicbar.ru/foreign_policy_Russia_06.htm.
4. Фэн Шаолей. Перспективы китайско-российских отношений в АТР [Электронный ресурс] / Ш. Фен. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Ne-zabyvaya-proshlogo-smotret-v-budushee-16181>.
5. Костюк Р. «Между США и Китаем сейчас идет соперничество за региональное лидерство в АТР» [Электронный ресурс] / Р. Костюк. – Режим доступа: <http://rabkor.ru/interview/2014/03/24/struggle>.
6. Колдунова Е. Дефицит лидерства в Восточной Азии: шансы для малых и средних стран [Электронный ресурс] / Е. Колдунова. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/twenty-sixth/007.html>.
7. Hill F., Bobo Lo. Putin's Pivot. Why Russia Is Looking East? [Электронный ресурс] / F. Hill, Lo Bobo. – Режим доступа: <http://www.foreignaffairs.com/articles/139617/fiona-hill-and-bobo-lo/putins-pivot>.
8. Концепция внешней политики Российской Федерации от 12 февраля 2013 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f!OpenDocument>.
9. Чудодеев Ю. В. Вызовы глобализации и динамика отношений России и Китая в Азиатско-Тихоокеанском регионе. – [Электронный ресурс] / Ю. В. Чудодеев. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oikumena/azia/vyzovy_globalizacii_i_dinamika_otnoshenij_rossii_i_kitaja_v_aziatsko-tihookeanskom_regione_2013-12-20.htm.
10. Чан Янь. Россия и Китай в Северо-Восточной Азии: укрепление безопасности через сотрудничество. – [Электронный ресурс] / Я. Чань. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-i-kitay-v-severo-vostochnoy-azii-ukreplenie-bezopasnosti-cherez-sotrudnichestvo>.
11. Weitz R. Global Insights: In Sochi, Xi and Putin Put China-Russia Ties on Display. – [Электронный ресурс] / R. Weitz. – Режим доступа: <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/13560/global-insights-in-sochi-xi-and-putin-put-china-russia-ties-on-display>.
12. Шмелев М. Россия и Китай в XXI веке [Электронный ресурс] / М. Шмелев. – Режим доступа: http://www.observer.materik.ru/observer/N1_2006/1_17.HTM.
13. Nikolskyi A. «Demand» for Russia and Russia's Interests in Asia Pacific. – [Электронный ресурс] / А. Nikolskyi. – Режим доступа: <http://valdaiclub.com/asia/64760.html>.
14. Лавров : Инициатива о безопасности в АТР получила широкую поддержку на саммите ВАС. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://rus.ruvr.ru/news/2013_10_10/Lavrov-Iniciativa-RF-i-Kitaja-o-bezopasnosti-v-ATR-poluchila-podderzhku-na-sammite-VAS-1517.

15. Указ Президента РФ от 15. 09. 92 № 1072 «Об отношениях между Российской Федерацией и Тайванем» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.referent.ru/1/37321>.
16. Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2009/03/20/russia-kitai-dok.html>.
17. Menon R. China Ascendant: Is Conflict Inevitable? – [Электронный ресурс] / R. Menon. – Режим доступа: <http://nationalinterest.org/commentary/china-ascendant-conflict-inevitable-9576?page=show>.
18. Christoffersen G. The Sino-Russian Partnership in the Asia-Pacific [Электронный ресурс] / G. Christoffersen. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/en/blogs/dvfu/?id_4=693.
19. Keck Z. To Hedge Its Bets, Russia Is Encircling China [Электронный ресурс] / Z. Keck. – Режим доступа: <http://thediplomat.com/2013/11/to-hedge-its-bets-russia-is-encircling-china/>.
20. Weitz R. Global Insights: In Sochi, Xi and Putin Put China-Russia Ties on Display [Электронный ресурс] / R. Weitz. – Режим доступа: <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/13560/global-insights-in-sochi-xi-and-putin-put-china-russia-ties-on-display>.
21. Blank S. Russia and Vietnam Team Up to Balance China [Электронный ресурс] / S. Blank. – Режим доступа: <http://nationalinterest.org/commentary/russia-vietnam-team-balance-china-10195>.
22. Feng Shaolei. Russian-Chinese Relations in the Asia-Pacific Region [Электронный ресурс] / Sh. Feng. – Режим доступа: <http://valdaiclub.com/asia/64243.html>.
23. Weitz R. Superpower Symbiosis: The Russia-China Axis. – [Электронный ресурс] / R. Weitz. – Режим доступа: <http://www.worldaffairsjournal.org/article/superpower-symbiosis-russia-china-axis>.
24. Barbashin A. A Pacific Vision for Russia and the US Moscow and Washington have yet to exploit the potential for bilateral cooperation in the Asia-Pacific. – [Электронный ресурс] / A. Barbashin. – Режим доступа: <http://thediplomat.com/2013/12/a-pacific-vision-for-russia-and-the-us/>.
25. Engdahl F. W. China a Military Threat? No Wonder China is Nervous as Obama Pivots [Электронный ресурс] / F. W. Engdahl. – Режим доступа: <http://www.globalresearch.ca/no-wonder-china-is-nervous-as-obama-pivots/5312523?print=1>.
26. Ding Ying. Realizing Chinese and Russian Dreams. China and Russia are determined to promote bilateral relationship to make both countries safe, strong and prosperous. – [Электронный ресурс] / Y. Ding. – Режим доступа: http://www.bjreview.com.cn/Cover_Stories_Series_2013/2013-03/25/content_529788_3.htm.
27. The New York Times: Китай и Россия бросили вызов США в Японском море. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://inotv.rt.com/2013-07-11/The-New-York-Times-Kitaj>.

RUSSIAN-CHINESE INTERACTION IN THE ASIA-PASIFIC REGION

But S. A.

Graduate student of the Department of Country Studies of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Scientific adviser: Doctor of History, Professor of country studies, Deputy Director for Research of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University Doroshko M. S.

Abstract. *Russian-Chinese relations as relations between the two centres of power in world politics are characterized by the removal of political confrontation in the post-bipolar period and*

current dynamic development of cooperation in many vectors, and apparently act as a factor in the modern system of international relations, one segment of which is the Asia-Pacific region which, in turn, today is one of the centres of a global agenda.

The analysis of interaction between Russia and China in the Asia-Pacific area make evident tendency of active positioning of the two countries themselves in the process of regional economic and security cooperation in terms of nonequivalence regional status of the parties, where China is definitely one of the regional leaders, but Russia only challenger to consolidate the status of Pacific states. This causes different national interests and strategies: for China - strengthening leadership, implementation of the «indigenous» interests of the territorial nature, reducing alarm among neighbouring countries; for Russia - incorporation into the structures of regional cooperation, strengthening its influence, protection the eastern regions, which are detached in geo-economics sense from the European part.

The regional partnership between the parties to appear in presenting joint initiatives and mutual support to the incorporation of integration structures. Points of contact of interaction between Russia and China in the region are common approaches to the vision of regional security, the solution of the Korean and Taiwanese issues, opposition to strengthening of the USA, the implementation of infrastructure projects and cross-border cooperation. However, the Russian-Chinese military-technical cooperation is a factor of destabilization of the Asia-Pacific security environment .

However, the asymmetry of the power of the parties and conflicting historical past is largely reflected in the actual bilateral regional cooperation. These factors explained by the intensification of cooperation between Russia and the countries of the region, which have conflicts of a territorial nature with China, which, in turn, leads to dissatisfaction of the leadership of China.

Key words: Russia, China, Asia-Pacific region, interaction, collaboration, region.

Referances

1. Fostiychuk Yu. Rossiysko-kitayskie otnosheniya i ih rol v obespechenii bezopasnosti v Aziatsko-Tihookeanskom regione [Electronic resource] / Yu. Fostiychuk. – Rezhim dostupu: <http://csef.ru/index.php/ru/politica-i-geopolitica/project/416-china-and-its-role-in-a-new-world-order/1-stati/3732-rossijsko-kitajskie-otnosheniya-i-ikh-rol-v-obespechenii-bezopasno-sti-v-aziatsko-tihookeanskom-regione>.
2. Titarenko M. L. Rossiysko-kitayskie otnosheniya na sovremennom etape: znachenie v globalnoy strategii Rossii, sostoyannie i perspektivy [Electronic resource] / M. L. Titarenko. – Rezhim dostupu: <http://www.gup.ru/events/news/lections/titarenko-lecture-2.php>.
3. Baranov N. A. Rossiya v Aziatsko-Tihookeanskom regione [Electronic resource] / N. A. Baranov. – Rezhim dostupu: http://nicbar.ru/foreign_policy_Russia_06.htm0.
4. Fen Shaoley. Perspektivy kitaysko-rossiyskih otnosheniy v ATR [Electronic resource] / Sh. Fen. – Rezhim dostupu: <http://www.globalaffairs.ru/number/Ne-zabyvaya-proshlogo-smotret-v-budushee-16181>.
5. Kostyuk R. «Mezhdru SShA i Kitaem seychas idet sopernichestvo za regionalnoe liderstvo v ATR». – [Electronic resource] / R. Kostyuk. – Rezhim dostupu: <http://rabkor.ru/interview/2014/03/24/struggle>.
6. Koldunova E. Defitsit liderstva v Vostochnoy Azii: shansy dlya malyih i srednih stran. – [Electronic resource] / E. Koldunova. – Rezhim dostupu: <http://www.intertrends.ru/twenty-sixth/007.html>.
7. Hill F., Bobo Lo. Putin's Pivot. Why Russia Is Looking East? – [Electronic resource] / F. Hill, Lo Bobo. – Rezhim dostupu: <http://www.foreignaffairs.com/articles/139617/fiona-hill-and-bobo-lo/putins-pivot>.
8. Kontseptsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii ot 12 fevralya 2013 g. [Electronic resource]. – Rezhim dostupu: http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca_0017434944257b160051bf7f!OpenDocument.
9. Chudodeev Yu. V. Vyzovy globalizatsii i dinamika otnosheniy Rossii i Kitaya v Aziatsko-Tihookeanskom regione [Electronic resource] / Yu.V. Chudodeev. – Rezhim dostupu: http://www.perspektivy.info/oikumena/azia/vyzovy_globalizatsii_i_dinamika_otnoshenij_rossii_i_kitaja_v_aziatsko-tihookeanskom_regione_2013-12-20.htm.

10. Chan Yan. Rossiya i Kitay v Severo-Vostochnoy Azii: ukreplenie bezopasnosti cherez sotrudnichestvo. – [Electronic resource] / Ya. Chan. – Rezhim dostupu: <http://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-i-kitay-v-severo-vostochnoy-azii-ukreplenie-bezopasnosti-cherez-sotrudnichestvo>.
11. Weitz R. Global Insights: In Sochi, Xi and Putin Put China-Russia Ties on Display [Electronic resource] / R. Weitz. – Rezhim dostupu: <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/13560/global-insights-in-sochi-xi-and-putin-put-china-russia-ties-on-display>.
12. Shmelev M. Rossiya i Kitay v HHI veke [Electronic resource] / M. Shmelev. – Rezhim dostupu: http://www.observer.materik.ru/observer/N1_2006/1_17.HTM.
13. Nikolskiy A. «Demand» for Russia and Russia's Interests in Asia Pacific. – [Electronic resource] / A. Nikolskiy. – Rezhim dostupu: <http://valdaicclub.com/asia/64760.html>.
14. Lavrov: Initsiativa o bezopasnosti v ATR poluchila shirokuyu podderzhku na sammite VAS. – [Electronic resource]. – Rezhim dostupu: http://rus.ruvr.ru/news/2013_10_10/Lavrov-Iniciativa-RF-i-Kitaja-o-bezopasnosti-v-ATR-poluchila-podderzhku-na-sammite-VAS-1517/.
15. Ukaz Prezidenta RF ot 15.09.92 # 1072 «Ob otnosheniyah mezhdru Rossiyskoy Federatsiey i Tayvanem». – [Electronic resource]. – Rezhim dostupu: <http://www.referent.ru/1/37321>.
16. Dogovor o dobrososedstve, družbe i sotrudnichestve mezhdru Rossiyskoy Federatsiey i Kitayskoy Narodnoy Respublikoy [Electronic resource]. – Rezhim dostupu: <http://www.rg.ru/2009/03/20/russia-kitai-dok.html>.
17. Menon R. China Ascendant: Is Conflict Inevitable? [Electronic resource] / R. Menon. – Rezhim dostupu: <http://nationalinterest.org/commentary/china-ascendant-conflict-inevitable-9576?page=show>.
18. Christoffersen G. The Sino-Russian Partnership in the Asia-Pacific [Electronic resource] / G. Christoffersen. – Rezhim dostupu: http://russiancouncil.ru/en/blogs/dvfu/?id_4=693.
19. Keck Z. To Hedge Its Bets, Russia Is Encircling China [Electronic resource] / Z. Keck. – Rezhim dostupu: <http://thediplomat.com/2013/11/to-hedge-its-bets-russia-is-encircling-china/>.
20. Weitz R. Global Insights: In Sochi, Xi and Putin Put China-Russia Ties on Display [Electronic resource] / R. Weitz. – Rezhim dostupu: <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/13560/global-insights-in-sochi-xi-and-putin-put-china-russia-ties-on-display>.
21. Blank S. Russia and Vietnam Team Up to Balance China Rezhim dostupu: / S. Blank. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/commentary/russia-vietnam-team-balance-china-10195>.
22. Feng Shaolei. Russian-Chinese Relations in the Asia-Pacific Region [Electronic resource] / Sh. Feng. – Rezhim dostupu: <http://valdaicclub.com/asia/64243.html>.
23. Weitz R. Superpower Symbiosis: The Russia-China Axis [Electronic resource] / R. Weitz. – Rezhim dostupu: <http://www.worldaffairsjournal.org/article/superpower-symbiosis-russia-china-axis>.
24. Barbashin A. A Pacific Vision for Russia and the US Moscow and Washington have yet to exploit the potential for bilateral cooperation in the Asia-Pacific. – [Electronic resource] / A. Barbashin. – Rezhim dostupu: <http://thediplomat.com/2013/12/a-pacific-vision-for-russia-and-the-us/>.
25. Engdahl F. W. China a Military Threat? No Wonder China is Nervous as Obama Pivots [Electronic resource] / F. W. Engdahl. – Rezhim dostupu: <http://www.globalresearch.ca/no-wonder-china-is-nervous-as-obama-pivots/5312523?print=1>.
26. Ding Ying. Realizing Chinese and Russian Dreams. China and Russia are determined to promote bilateral relationship to make both countries safe, strong and prosperous. – [Electronic resource] / Y. Ding. – Rezhim dostupu: http://www.bjreview.com.cn/Cover_Stories_Series_2013/2013-03/25/content_529788_3.htm.
27. The New York Times: Kitaj i Rossiya brosil vyizov SShA v Yaponskom more [Electronic resource]. – Rezhim dostupu: <http://inotv.rt.com/2013-07-11/The-New-York-Times-Kitaj>.

РОССИЙСКО-КИТАЙСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В АЗИАТСКО-ТИХООКЕАНСКОМ РЕГИОНЕ

Бут С. А.

Аспирант кафедры страноведения Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: доктор исторических наук, профессор кафедры страноведения, заместитель директора по научной работе Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко М. С. Дорошко.

Аннотация. *Российско-китайские отношения как отношения между двумя центрами силы в мировой политике характеризуются устранением политической конфронтации в постбиполярный период и актуальным динамичным развитием сотрудничества во мно-*

гих векторах, а также выступают в качестве фактора современной системы международных отношений, одним из сегментов которого является Азиатско-Тихоокеанский регион, который, в свою очередь, представляет собой сегодня один из центров формирования глобальной повестки дня.

В ходе анализа взаимодействия России и Китая в Азиатско-Тихоокеанском пространстве становится очевидной тенденция активного позиционирования обоими государствами себя в процессах региональной экономической и безопасности сотрудничества в условиях неравнозначности регионального статуса сторон, где КНР безусловно является одним из региональных лидеров, а РФ только претендентом на закрепление статуса тихоокеанского государства. Это предопределяет разнонаправленность национальных интересов и стратегий: для Китая – укрепление лидерских позиций, реализации «коренных» интересов территориального характера, уменьшение алармизма среди стран-соседей; для России – инкорпорация в структуры регионального сотрудничества, усиления собственного влияния, защита оторванных от европейской части в геоэкономическом смысле восточных регионов.

В региональном измерении партнерские отношения между сторонами проявляются в выдвижении совместных инициатив и взаимной поддержке инкорпорации в интеграционные структуры. Точками соприкосновения взаимодействия РФ и КНР в регионе выступают общие подходы к видению системы региональной безопасности, решения корейского и тайваньского вопросов, противодействие усилению США, реализация инфраструктурных проектов и приграничного сотрудничества. Правда, российско-китайский военно-техническое сотрудничество выступает фактором дестабилизации среды безопасности АТР.

Однако, асимметричность могущества сторон и конфликтное историческое прошлое в значительной степени отражается на актуальном двустороннем региональном взаимодействии. Этими факторами объясняется активизация сотрудничества России со странами региона, которые имеют противоречия территориального характера с Китаем, что, в свою очередь, вызывает недовольство руководства КНР.

Ключевые слова: РФ, КНР, АТР, взаимодействие, сотрудничество, регион.

УДК 327 (73+510):001

КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ СТРАТЕГІЇ СТРИМУВАННЯ ТА ЗАЛУЧЕННЯ В АМЕРИКАНСЬКО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Вишневська І. Г.

Аспірантка ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Науковий керівник: Потехін О. В., доктор історичних наук, головний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Анотація. Після розпаду біполярної системи міжнародних відносин, детермінантою зовнішньої політики Сполучених Штатів щодо КНР стає стратегія стримування та залучення (конгейджмент), релевантність якої пояснюється іманентним для КНР нароцуванням оборонного потенціалу, високими темпами економічного зростання, підвищенням глобальної і регіональної ролі.

У статті розглянуто складові стратегії «конгейджмент» – поняття «стримування» та «залучення» («інтеграція») як усталені наукові категорії в теорії міжнародних відносин. У контексті комплексного вивчення наукової проблеми виділені рівні міждержавної інтеграції, проведено чітке розмежування між «containment» (утримання супротивника в певних територіальних межах) та «deterrence» (дія на опонента шляхом превентивних погроз), зосереджено увагу на трансформаційних етапах стратегії «конгейджмент», дослідивши їх понятійно-категоріальний апарат.

Ключові слова: конгейджмент, стримування, залучення, інтеграція, США, КНР.

Постановка проблеми. Відсутність теоретичного визначення стратегії стримування та залучення і, загалом, досить обмежена кількість теоретичних досліджень даного питання потребує аналізу існуючих наукових категорій в теорії міжнародних відносин, що допоможе детермінувати природу та характер поняття.

Мета статті – проаналізувати стратегію стримування та залучення в американсько-китайських відносин в контексті усталеного в теорії міжнародних відносин категоріально-понятійного ряду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Висвітлення генези та еволюції стратегії стримування та залучення КНР здійснено в працях закордонних науковців Роберта Саттера (Robert Sutter), Пітера Февера (Peter Feaver), Майкла Свейна (Michael Swaine), Ешлі Телліса (Ashley Tellis), Залмая Халілзада (Zalmay Khalilzad). Ґрунтовним дослідженням поняття «стримування» в теорії міжнародних відносин займалися Патрік Морган (Patrick Morgan), Ян Шапіро (Ian Shapiro), Бернард Броді (Bernard Brodie), а також вітчизняні вчені О. В. Потехін, П. А. Сліпченко, І. Я. Тодоров та ін. Для дослідження категорії «інтеграція», яке в політиці концептуально розглядається як «залучення», були використані доробки К. Дойча (Karl Deutsch), Г. Маркса (Gary Marks), К. Бланка (Kermit Blank), Л. Хоуг (Liesbet Hooghe), В. В. Копійки тощо.

Основні результати дослідження. На сучасному етапі зовнішньополітичну діяльність США у великій мірі визначає релевантність стратегії стримування та залучення (containment) Китаю, котра поєднала елементи класичної доктрини стримування (containment) та залучення (engagement). Генезис політики конгейджменту припадає на

кінець XX – початок XXI століття, коли представники корпорації «Ренд» зголосилися об'єднати обидві концепції в єдину стратегію.

Політика стримування:

1) комплекс заходів, спрямованих на запобігання прямої агресії чи інших форм експансії однієї держави чи групи держав стосовно іншої держави (чи держав). Основним компонентом політики стримування є відкрита демонстрація несприятливих наслідків для самого агресора чи експансіоніста;

2) комплекс заходів, спрямованих на звуження масштабів агресії, що почалася, чи експансії з метою зведення їхніх наслідків до мінімуму [1, с. 26].

Генрі Кіссінджер трактує стримування як «комбінацію сили, волі до її використання і розуміння цього потенційним агресором» [2, р. 171]. Морган розглядає стримування як «використання загроз, маніпулюючи поведінкою, з метою попередження небажаного, запобігання дій під страхом наслідків» [3, р. 1].

На думку авторки, стратегія стримування – це форма використання комплексної сили держави (КСД) з метою досягнення бажаного рівня контролю над країною-опонентом шляхом застосування прямого чи імпліцитного тиску, дипломатичних прийомів, погроз та інших можливих засобів, включно з силовими.

В англійській мові для позначення поняття «стримування» використовують два терміни: «containment», який означає утримування супротивника в певних територіальних межах, та «deterrence», що передбачає дію на опонента шляхом превентивних погроз.

Виникнення доктрини «стримування» (containment) пов'язують з ім'ям Дж. Кеннана; в лютому 1946 він надіслав із Москви у Вашингтон так звану «довгу телеграму», в якій попереджав, що радянське керівництво на чолі зі Й. Сталіним сприйматиме поступливість та не підтверджені реальними діями погрози як прояв слабкості Заходу і сприйматиме вимоги США та їх союзників лише в разі непохитності останніх та їх готовності чинити опір діям СРСР. Відтак Кеннан наполягав, що США мають твердо і послідовно захищати свої позиції у світі. В анонімній статті «Джерела радянської поведінки» в липні 1947 в журналі «Форін афферз» він запропонував «довгострокове і терпляче, але тверде і пильне стримування російських експансіоністських тенденцій» в очікуванні того, що радянський режим зміниться на краще або зазнає поразки [4, с. 524].

Американський професор політичних наук Принстонського університету Ян Шапіро в книзі «Контейнмент» пояснював стримування як «стратегію останнього засобу спасіння» [5, с. 34]. Кеннан застерігав від надмілітаризації стримування, він підтримував культурні контакти та обміни [6, р. 145].

Однак в 1950-х роках стратегія «containment» трансформувалася в «deterrence» внаслідок низки причин, зокрема, появи в 1949 р. атомної зброї в СРСР, а також комуністичної революція в Китаї, поразки США на Корейському півострові (1950-1953). У подальшому стримування наддержав і їхніх блоків поступово розвинулося в кооперативний безпековий менеджмент для глобальної міжнародної системи [3, р. 4]. Українські науковці О. Потехін та І. Тодоров виділяють у постбіполярну епоху два напрямки трансформації структури ядерного стримування:

1) перехід до багатопольярного стримування, головними об'єктами якого є так звані «країни-ізгої»;

2) переміщення впливу ядерного стримування з глобального на регіональний рівень [7, с. 96-97].

Після 11 вересня 2001 р. у безпековій політиці США відбувся зсув: від стримування (deterrence) до випередження (pre-emption), оскільки існували деякі загрози, які не можна було стримати, їх потрібно було попередити, щоб вони не були реалізовані [8, р. 2].

На думку британського історика Річарда Овері, стримування (deterrence) може спрацювати лише в тому випадку, якщо загроза військової відплати є вірогідною, і якщо немає сумнівів щодо політичних намірів використати її [9, р. 73].

Вважається, що генеза стримування («deterrence») бере витоки з праць італійського генерала Джуліо Дуе, на переконання якого, з появою технологій (на прикладі літака) виник парадокс: з одного боку вона заганяє у військовий глухий кут, а з іншого може покласти йому край [10, р. 9]. Також він ввів провідний принцип бомбардування, відповідно до якого об'єкт має бути знищено повністю одним ударом, після чого зникає необхідність повторних атак [11, р. 20]. Ця ідея знайшла подальший розвиток у концепції взаємного гарантованого знищення (ядерного паритету), згідно з якою мир підтримується загрозою тотальної відплати в разі нанесення першого ядерного удару. Представник класичного варіанту теорії ядерного стримування Бернард Броді виходить за межі сприйняття першого удару як лише військового, наголошуючи на необхідності володіти можливостями нанесення удару й по духовній силі [12, р. 270].

У теоретичних працях домінують дві концептуальні моделі: класична теорія стримування і модель спіралі. Фундаментальним принципом класичної теорії стримування є те, що вірогідні і реальні загрози можуть запобігти початку і стримати ескалацію конфлікту. Навпаки, прихильники моделі спіралі стверджують, що установки теорії стримування часто призводять до замкнутого кола конфлікту, коли негативна дія з одного боку тягне за собою акт у відповідь [13].

Основною категорією класичної теорії є відплата, здійснювана у відповідь на напад супротивника. Ідеалом є «мінімальне» або «базове» стримування, яке спирається на невеликий ядерний арсенал, призначений виключно для удару у відповідь.

Класичний варіант теорії ядерного стримування висуває взаємне гарантоване знищення (mutually assured destruction, MAD) як залог стабільності між країнами-опонентами.

На думку Р. Джервіса, представника школи політичної психології, держава повинна часто впадати в крайнощі, тому що помірність та намагання вести переговорний процес може бути сприйнятий опонентом за слабкість [14, р. 60]; сутність стримування полягає в демонстрації здатності і готовності вести війну [14, р. 58].

Р. Джервіс вказує на метафори в стримуванні: «сходи ескалації» та «слизький шлях». Перша метафора пояснюється легкістю, з якою ми піднімаємося і спускаємося по сходах, відповідно, можливий контроль за ескалацією як звичайних, так і ядерних конфліктів. Прибічники цієї метафори підтримували збройні конфлікти, оскільки вважали, що хід ядерної війни, в принципі, можна контролювати. Прихильники «слизького шляху», навпаки, підтримували концепцію «взаємного гарантованого знищення», бо в разі виникнення протиріч, конфлікту інтересів політичні лідери легко втрачають контроль над ситуацією, яка може «скотитися» до озброєного протистояння.

Система стримування включає наступні принципи:

1. Багатоступінчатого стримування з визначенням верхніх та нижніх ступенів як основних.
2. Послідовного використання «механізмів гальмування» ескалації конфлікту. Серед всіх можливих стримуючих дій пріоритет надається тим, які мінімалізують ескалацію конфлікту на вищі ступені.
3. Принцип збалансованої кумулятивності маргінальних збитків, суть якого полягає в тому, що на початковій стадії конфлікту – виключається нанесення супротивнику матеріальних або військових збитків. Пріоритет в нанесенні (загрозі нанесення) різних видів

збитків (маргінальних) в еволюції конфлікту визначається наступним впорядкованим рядом: збиток престижу держави, моральний і політичний збиток, віддалений екологічний збиток, збиток звичайним засобам ведення війни, збиток системі вищого військового управління і стратегічним ядерним об'єктам, матеріальний збиток і збиток населенню. Швидкість наростання кожного маргінального збитку неоднакова на різних ступенях сходів стримування: на нижніх – незначна, на середніх – максимальна, на верхніх – мала, цим забезпечується s-подібність кривої накопиченого маргінального збитку.

4. Принцип акцентованої дії. Як першочерговий об'єкт дії виділяються держави зі складу протиборчої коаліції, що є «генераторами» конфлікту і надають істотний вплив на результат рішення коаліційного керівництва.

5. Принцип комплексної дії стримуючих реакцій (комплексне застосування політичних, економічних, військових та інших заходів, підкріплених відповідною декларативною політикою).

6. Принцип ультимативності попередження про загрозу. На адресу супротивника надходить спеціально оформлене попереджувальне повідомлення, підкріплене реальною можливістю реалізації загрози.

7. Принцип гарантованого підтвердження продекларованих стратегій погроз.

8. Принцип зворотньої петлі деескалації (рішучий ініціативний перехід на наступний рівень ескалації при неможливості стримати супротивника на даному ступені, з метою подальшої деескалації і припинення конфлікту супротивником під загрозою неприпустимих великих втрат).

9. Принцип збереження дозованої свободи у відповідь реакції супротивника. Стримуючі дії не повинні заганяти супротивника в безвихідь [15].

Під час вибору стримуючих заходів, керуються принципом комплексної дії стримуючих реакцій, включаючи:

- політичні заходи (оголошення ультимативних вимог державам-агресорам і використання міжнародних інститутів ООН, ОБСЄ і ін.);
- дипломатичні заходи (наприклад, розривання дипломатичних відносин);
- правові, економічні (введення ембарго на постачання сировинних ресурсів, енергоносіїв та ін.);
- військові (офіційна заява про підвищення боєготовності військ, нарощування складу сил, приведення СЯС у ВСБГ), включаючи погрози, демонстративні удари і удари по цивільних та військових об'єктах.

Александр Джордж та Річард Смоук виділяють три типи стримування в залежності від різних рівнів конфлікту:

1. Стримувальні відносини стратегічних сил двох наддержав;
2. Стимування локальних і обмежених війн;
3. Стимування невійськових викликів та «субобмежених» конфліктів на низькому рівні спектру насильства [16, р. 172].

Український науковець П. Сіновець вказує на 6 видів стримування:

- Загальне (general) – спроба вплинути на опонента наперед розрахованими раціональними загрозами (СРСР – США в період «холодної війни»).
- Ситуативне (immediate) – один з акторів бачить загрозу атаки і вживає заходів для її стримування (Карибська криза).
- Мінімальне (кінцеве) (finite) – стримування вірогідного супротивника від ядерного нападу шляхом можливості нанесення йому неприйнятної збитку.

- Розширене (enhanced) – стримування супротивника від застосування будь-яких видів ЗМЗ, зокрема від атаки звичайними озброєннями, а також від ескалації конфліктних ситуацій.

- Основне (basic) – стримування атаки потенційних супротивників держави на його власній території (Росія, Китай, будь-яка держава).

- Протяжне (extended) – стримування атаки потенційних супротивників держави на території його союзників (США – держави НАТО) [17, с. 114].

Реалізацію стратегії стримування поділяють на тотальну та вибірковою [18, с. 6-13]. При тотальному стримуванні на кожному з можливих рівнів конфлікту створюється неприйнятне для супротивника очікуване співвідношення «зиск – витрати» від курсу на конфронтацію. Необхідною умовою реалізації стратегії тотального стримування є паритет або перевага бойових можливостей над бойовими можливостями супротивника на всіх рівнях конфлікту.

Стратегія вибіркового стримування не вимагає паритету чи переваги в бойових можливостях на всіх рівнях конфлікту і тому є дешевшою, хоч і більш ризикованою. Вона припускає свідомий вибір тих або інших рівнів конфлікту, на яких можливо і доцільно здійснювати стримування. Вибіркове стримування не тільки допускає, але і вимагає при необхідності або створення дійсної загрози ескалації конфлікту, або свідомої, прямої ескалації до рівня, на якому забезпечується стримування. Це можливо лише за умови, що подальша ескалація на цьому рівні буде не вигідна супротивнику унаслідок отримання ним неприпустимо великих збитків. Національна безпека Сполучених Штатів передбачає використання деталізованих «сходів стримування». За словами заступника міністра оборони П. Вулфовіца, згадані «сходи» включають чотири «ступені»: «гарантії», «попередження», «стримування», «нанесення поразки». Союзнницькі «гарантії» передбачають розвиток військових можливостей США, що і є попередженням для потенційних супротивників [19, с. 35-44].

Проведений аналіз показує, що для цілей концептуального дослідження проблем вироблення стратегії і тактик стримування на різних рівнях конфлікту доцільно розглянути триступінчасту модель сходів стримування. Сходи стримування, подібно до сходів ескалації, відображають зростаючу інтенсивність можливого конфлікту, показують послідовність його ступенів. Кожна частина цих сходів окремо може служити схемою для вивчення і пошуку можливих шляхів реалізації способів стримування.

Виокремлюються наступні групи ступенів стримування:

- верхні ступені (великомасштабна війна, світова війна із застосуванням ядерної зброї і нанесенням ударів по цивільних об'єктах);
- середні ступені (локальна, регіональна і великомасштабна війни без застосування або із застосуванням ядерної зброї);
- нижні ступені (військове протистояння, демонстрація сили, недружні політичні, економічні й дипломатичні акти).

Морган вказує: «стримування працює на трьох рівнях: як тактика, як стратегія національної безпеки і як вирішальний компонент безпеки міжнародної системи» [3, р. 4].

Однак стримування може стати і джерелом порушення безпеки, про що зазначає Роберт Джервіс: «будь-яка конфліктна ситуація неминуче демонструє помилкове сприйняття супротивниками взаємних цілей, засобів, побоювань, а також позицій... В результаті, державі рідко вдається провести лінію загрози, яка б стримувала його опонента, – навпаки, спроба провести таку лінію зазвичай має провокуючий, а не стримуючий ефект» [20, р. 109].

Тож альтернативою «стримування» може стати «залучення» (engagement). У теорії міжнародних відносин «залучення» концептуально розглядається як «інтеграція», зокрема, у визначенні З. Халілзада, який є провісником впровадженої Сполученими Штатами зовнішньополітичної стратегії стримування та залучення КНР, конгейджмент трактується як комплементарність наукових категорій «стримування» та «інтеграції» [21, р. 8].

За визначенням українського науковця В. В. Копійки, «міжнародна інтеграція (з лат. *integratio* – поповнення, відновлення) – процес економічної взаємодії країн, що веде до зближення господарських механізмів, набуває форми міждержавних угод та узгоджено регулюється міждержавними органами» [22, с. 556].

Згідно з К. Дойчем, засновником теорії транзакціоналізму, інтеграція – це «створення співтовариства безпеки між державами регіону» [23, р. 12]. Теорія К. Дойча будувалася на базі популярного в 1950-і роки біхевіоризму, тому досягнення співтовариства безпеки передбачалося через взаємодію між різними націями. Більш того, прихильники цієї теорії вважали, що взаємодія може бути кількісно виміряна через підрахунок кількості міжнародних телефонних дзвінків, туристів і т. ін.

Сучасні транзакціоналісти, зокрема, Е. Адлер і М. Барнетт, розробили треступінчасту модель розвитку співтовариства безпеки. Перший ступінь передбачає наявність деяких базових умов, що передують утворенню співтовариства безпеки. На другому ступені виникають чинники, що призводять до розвитку атмосфери взаємної довіри і колективної ідентичності, до яких окрім структури влади та інституційного процесу, зокрема, відносять когнітивні структури – знання. На третьому ступені вже на основі довіри й колективної ідентичності формується саме співтовариство безпеки [24, р. 8].

В останні десятиліття особливе значення у вивченні інтеграції отримала концепція багаторівневого управління (КБУ), розроблена такими дослідниками, як Р. Маркс, К. Бланк і Л. Хоуг. Оскільки процеси інтеграції приводять до утворення макросоціально-політичних систем, в яких жоден актор самостійно не може володіти повною інформацією для ухвалення комплексних рішень, а також не має достатніх повноважень для повномасштабних дій, то в даній теорії акцентується увага на вивченні проблем регулювання складних динамічних соціальних систем [25, р. 4].

Основною відмінністю даної моделі є те, що вона бачить інтеграційний політичний процес як взаємодію незалежних політичних акторів на різних рівнях, що частково відображає принцип субсидіарності [26, р. 7]. Необхідно відзначити, що концепція багаторівневого управління прямо не протистоїть суверенітету держави. Навпаки, в ній держава сама будує систему, яка допоможе зберегти державу як таку [26, р. 25]. На думку Дж. Руггі, предметом вивчення КБУ є постмодерніські міжнародні політичні форми, наприклад, ЄС, особливістю яких є рухливість, постійність невизначеності й множинність форм влади [27, р. 173].

Згідно з принципами неофункціонального підходу, закладеними в роботах Е. Хааса та Л. Ліндберга, інтеграція може послабити авторитаризм у державному управлінні. Неофункціоналісти висувають модель, котра допускає можливість декількох автоматичних процесів, що розвивають інтеграцію: успішна інтеграція в одному секторі втягуватиме в інтеграційну мережу інші суміжні галузі; економічна інтеграція автоматично збільшує ступінь взаємодії у всьому регіоні; збільшується кількість міжнародних організацій, які стають основними прихильниками інтеграції [28, р. 441].

Найважливішою складовою неофункціоналістської теорії інтеграції є концепція переливання (spillover), що обумовлюється цілеспрямованою діяльністю осіб і організацій,

які, побачивши переваги співпраці в одній сфері, вирішують підтримати таку співпрацю в інших галузях.

В українській дипломатичній енциклопедії виділено шість стадій міждержавної інтеграції:

1) На початковій стадії між державами укладаються преференційні торговельні угоди, що передбачають надання країнам-учасникам більш сприятливого режиму, аніж вони надають третім країнам. На першій стадії інтеграції не передбачається створення будь-яких міждержавних органів для управління преференційними угодами.

2) На другій стадії – держави переходять до створення зони вільної торгівлі (ЗВТ), що передбачає повне скасування митних тарифів у взаємній торгівлі при збереженні національних митних тарифів по відношенню до інших країн.

3) Третя стадія інтеграції передбачає формування митного союзу між державами з узгодженим скасуванням національних митних тарифів і введенням спільного митного тарифу та єдиної системи нетарифного регулювання торгівлі щодо третіх країн.

4) На четвертому рівні держави укладають угоди про свободу пересування товарів, послуг, капіталу і робочої сили; проводять зустрічі на високому та найвищому рівнях та забезпечують існування постійних структур управління.

5) На п'ятому етапі досягається рівень економічного союзу з переходом до координації макроекономічної політики, уніфікації законодавства у валютній, бюджетній, грошовій галузях, запровадження спільної валюти.

6) На шостому етапі – проведення спільної зовнішньої політики в галузі безпеки, оборони, внутрішніх справ та юстиції, цілковите скасування внутрішніх кордонів для переміщення громадян і вантажів тощо [22, с. 556-557].

Аналіз етапів інтеграції є необхідним для визначення ефективності «залучення» як для США (країни, від якої виходить ініціатива запровадження стратегії конгейджменту), КНР (країни-реципієнта) так і для всієї міжнародної системи.

Інтегрувати Китай в сучасну систему міжнародних відносин – такими були заходи політики США за президентства Б. Клінтона, коли набула популярності «м'яка» стратегія, відома іманентною поліфонією визначень: «залучення», «конструктивне залучення», «комплексне залучення». «Конструктивне залучення» передбачало формування китайського політичного порядку, воно порівнювалося з азартною грою, де зростаюча частка Китаю в існуючому порядку мала зробити козирем будь-який інтерес, який вони мають у видозміненому порядку. Якщо азартна гра окупиться, це і буде безпрецедентним випадком, оскільки кожна зростаюча сила в історії прагнула переписати правила на свою користь, а не погоджувалася узгоджувати свої інтереси з існуючою системою.

Чжен Юннйань вказує на те, що американська стратегія залучення, якій було надано велике значення за президентства Б. Клінтона, не могла бути довгостроковою і, як наслідок, – перевагу отримує радикальна стратегія хеджинг, або як ще її називають стратегічним оточенням, огороженням, що набула популярності в зовнішній політиці Сполучених Штатів після інциденту із затриманням ВПС Китаю у квітні 2001 року літака-розвідника США. За китайськими оцінками, нова політика стримування стала аналогом маккартиської політики 1950-х років і була розцінена керівництвом КПК як прояв агресії, що безпосередньо несе загрозу безпеці Китаю.

У 2005 році конгейджмент і хеджинг трансформуються в стратегію відповідального акціонера (responsible stake holder), проголошену на засіданні Комітету з американсько-китайських відносин Заступником Держсекретаря США Р. Зоелліком. Дипломат детально виклав причини, внаслідок яких США не повинні застосовувати до Китаю політику ізо-

ляції (fencing), котра в роки «холодної війни» застосовувалася проти СРСР, оскільки сучасний Китай відрізняється від колишнього СРСР наступним:

- КНР не прагне поширювати в світі антиамериканську ідеологію.
- Хоча Китай не є демократичною країною, але він в той же час не демонструє прагнення до потенційного конфлікту з демократичними країнами.
- Сповідуючи меркантилізм, Китай не готовий до боротьби з капіталізмом.
- У КНР домінує переконання, що його майбутнє пов'язане із збереженням нинішньої системи міжнародних відносин.

Нова стратегія видалася адміністрації Дж. Буша-молодшого більш комплексною і «миролюбною»; в ній акцентувалася увага на доцільності залучення Китаю в існуючу систему міжнародних відносин. Та співробітник Інституту АТР Академії суспільних наук КНР (Шанхай) Ван Вейнань концепцію відповідального зацікавленого учасника розцінив як спробу США добитися від Китаю підтримки у відстоюванні американських інтересів і, таким чином, назвав її інструментом продовження політики конгейджменту (congame-ment = containment + engagement).

Стратегія стримування та залучення Китаю продовжує функціонувати й за президентства Обама. З одного боку між США та КНР існує тісне співробітництво, а з другого – Сполучені Штати захищають і відстоюють свої інтереси в просторі між західною частиною Тихого океану, Південною Азією і Індійським океаном, стримуючи Китай.

Висновки. Детермінантою американо-китайських відносин є *політика стримування та залучення* Китаю, конверсія парадигм якої характеризується коливаннями, викликаними біфуркаційністю підходів до формування зовнішньої політики США.

Список використаної літератури

1. Кудряченко А. І. Геополітика / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов. – К. : МАУП, 2004 – 296 с.
2. Kissinger H. A. The Necessity for Choice: Prospects of American Foreign Policy / Henry A. Kissinger. – N.Y. : Harper, 1960. – 370 p.
3. Morgan, Patrick M. Deterrence Now / Patrick M. Morgan. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 331 p.
4. Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін. – К. : Знання України, 2004. – Т. 2. – 812 с.
5. Shapiro I. Containment: Rebuilding a Strategy against Global Terror / Ian Shapiro. – Princeton : Princeton University Press, 2007. – 192 p.
6. Nye J. S. Soft Power: The Mean to Success in World Politics / Joseph S. Nye, Jr. – New York : PublicAffairs, 2004. – 191 p.
7. Потехін О. В. Глобалізація безпеки / О. В. Потехін, І. Я. Тодоров. – Донецьк : Нолідж, 2011. – 246 с.
8. Freedman L. Deterrence / Lawrence Freedman. – Cambridge, Malden : Polity Press, 2004. – 160 p.
9. Overy R. J. Air Power and the Origins of Deterrence Theory before 1939 / R. J. Overy // Journal of Strategic Studies. – 1992. – Vol. 15. – № 1. – P. 73 – 101.
10. Meilinger Ph. S. Giulio Douhet and the Origins of Airpower Theory / Phillip S. Meilinger // The paths of heaven: the evolution of airpower theory / by the School of Advanced Airpower Studies. – Maxwell Air Force Base, Alabama : Air University Press, 1997. – 650 p.
11. Douhet G. The command of the air / Giulio Douhet. Translated by Dino Ferrari. – Washington, D.C. : Air Force History and Museums Program, 1998. – 394 p.

12. Strategy in the missile Age / by Bernard Brodie & RAND Corporation. – Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1959. – 423 p.
13. Zagare F. C. Deterrence Theory and the Spiral Model Revisited / Frank C. Zagare, Marc Kolgour // Journal of Theoretical Politics January. – 1998. – Vol. 10. – № 1. – P. 59-87.
14. Jervis R. Perception and Misperception in International Politics / R. Jervis. – Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1976. – 464 p.
15. Слипченко В. И. Ядерное сдерживание – миф XXI века [Электронный ресурс] / В. И. Слипченко // Офицеры России. – Режим доступа: http://oficery.ru/2008/02/05/jadernoe_sderzhivanie__mif_xxi_veka.html.
16. George A. L. Deterrence and Foreign Policy / A. L. George, R. Smoke // World politics. – 1989. – Vol. 41. – № 2. – P. 170-182.
17. Синовец П. А. Двумикий ЯНУС, или Теория ядерного сдерживания в XXI веке / П. А. Синовец. – М. : Феникс, 2008. – 138 с.
18. Старухин В. В. Основания и принципы современной теории сдерживания / В. В. Старухин, Е. С. Егоров // Научные труды кафедры эффективности боевых действий : сб. статей. – М. : ВАД, 1997. – С. 6-13.
19. Кусик А. В. Методика прогнозирования реакции членов коалиции на сдерживающие действия : отчет по НИР «Керчь-96». – М. : ВАД, 1997. – С. 35-44.
20. Jervis R. The Logic of Images in International Relations / R. Jervis. – Princeton : Princeton University Press, 1970. – 294 p.
21. Khalilzad Z. M. Congage China / Z. M. Khalilzad. – Washington, D.C. : RAND, 1999. – 111 p.
22. Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін. – К. : Знання України, 2004. – Т. 1. – 759 с.
23. Rosamond B. Theories of European Integration / B. Rosamond. – New York : St. Martin's Press, 2000. – 278 p.
24. Adler E. Security Communities / E. Adler, M. Barnett. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – 365 p.
25. Kooiman J. Modern Governance: New Government-Society Interactions / ed by J. Kooiman. – London & Newbury Park CA & New Delhi : Sage, 1993. – 250 p.
26. Marks G., Hooghe L., Blank K. Integration Theory, Subsidiarity and the Internationalisation of Issues: The Implication for Legitimacy / G. Marks, L. Hooghe, K. Blank // EUI Working Paper RSC. – Florence : European University Institute, 1995. – № 95/7. – 39 p.
27. Ruggie J. G. Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization / John Gerard Ruggie . – London : Routledge, 1998. – 312 p.
28. Dougherty J. Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey / J. Dougherty, R. Pfaltzgraff. – New York : Longman, 2000. – 720 p.

CATEGORIAL-CONCEPTUAL APPARATUS OF STRATEGY OF CONTAINMENT AND ENGAGEMENT IN US-CHINA RELATIONS

Vyshnevskaya I. G.

Graduate student of «Institute of World History of the NAS of Ukraine».

Scientific adviser: Potekhin O. V., Doctor of History, Senior research officer of «Institute of World History of the NAS of Ukraine».

Abstract. *After the collapse of the bipolar system of international relations, strategy of containment and engagement (congagement) becomes a determinant of the U.S. foreign policy on*

China; its relevance is explained by the China's immanent build-up of defence potential, high rates of economic growth, increase of global and regional role.

The components of the strategy «congame» – the notion of «containment» and «engagement» («integration») – had been investigated as established scientific categories in the theory of international relations. In the context of a comprehensive solving of scientific problem the levels of interstate integration had been highlighted, clear delimitation between the «containment» (keeping an enemy in certain territorial limits) and «deterrence» (influence on an opponent by the preventive threats), attention had been focused on the transformation stages of «congame» strategy by examining their categorical-conceptual apparatus.

Key words: *congame, containment, engagement, integration, the USA, the PRC.*

References

1. Kudrjachenko A.I. Geopolityka / A. I. Kudrjachenko, F. M. Rudych, V. O. Khramov. – K. : MAUP, 2004 – 296 s.
2. Kissinger H. A. The Necessity for Choice: Prospects of American Foreign Policy / Henry A. Kissinger. – N.Y. : Harper, 1960. – 370 p.
3. Morgan, Patrick M. Deterrence Now / Patrick M. Morgan. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 331 p.
4. Ukrayins'ka dyplomatychna entsyklopediya : u 2-kh t. / redkol. : L. V. Gubers'kyj (golova) ta in. – K. : Znan-nya Ukrainy, 2004. – T. 2. – 812 s.
5. Shapiro I. Containment: Rebuilding a Strategy against Global Terror / Ian Shapiro. – Princeton : Princeton University Press, 2007. – 192 p.
6. Nye J. S. Soft Power: The Mean to Success in World Politics / Joseph S. Nye, Jr. – New York : PublicAffairs, 2004. – 191 p.
7. Potyekhin O. V., Todorov I. Y. Globalizatsiya bezpeky / O. V. Potyekhin, I. Y. Todorov. – Donetsk : Noyulidg, 2011. – 246 s.
8. Freedman L. Deterrence / Lawrence Freedman. – Cambridge, Malden : Polity Press, 2004. – 160 p.
9. Overy R. J. Air Power and the Origins of Deterrence Theory before 1939 / R. J. Overy // Journal of Strategic Studies. – 1992. – Vol. 15. – № 1. – P. 73 – 101.
10. Meilinger Ph. S. Giulio Douhet and the Origins of Airpower Theory / Phillip S. Meilinger // The paths of heaven: the evolution of airpower theory / by the School of Advanced Airpower Studies. – Maxwell Air Force Base, Alabama : Air University Press, 1997. – 650 p.
11. Douhet G. The command of the air / Giulio Douhet. Translated by Dino Ferrari. – Washington, D.C. : Air Force History and Museums Program, 1998. – 394 p.
12. Strategy in the missile Age / by Bernard Brodie & RAND Corporation. – Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1959. – 423 p.
13. Zagare F. C. Deterrence Theory and the Spiral Model Revisited / Frank C. Zagare, Marc Kolgour // Journal of Theoretical Politics January. – 1998. – Vol. 10. – № 1. – P. 59-87.
14. Jervis R. Perception and Misperception in International Politics / R. Jervis. – Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1976. – 464 p.
15. Slipchenko V. I. Yadernoye sderzhivaniye – mif XXI veka [Electronic resource] / V. I. Slipchenko // Oficery Rossii. – Rezhym dostupu: http://oficery.ru/2008/02/05/jadernoe_sderzhivanie__mif_xxi_veka.html.
16. George A. L. Deterrence and Foreign Policy / A. L. George, R. Smoke // World politics. – 1989. – Vol. 41. – № 2. – P. 170-182.
17. Sinovets P. A. Dvulikiy YANUS, ili Teoriya yadernogo sderzhivaniya v XXI veke / P. A. Sinovets. – M : Feniks, 2008. – 138 s.
18. Starukhin V. V. Osnovaniya i printsypy sovremennoy teorii sderzhivaniya / V. V. Starukhin, Y. S. Yegorov // Nauchnyje trudy kafedry effektivnosti boyevykh deystviy : sb. statey. – M. : VAD, 1997. – S. 6-13.
19. Kusik A. V. Metodika prognozirovaniya reaktivnoy chlenov koalitsii na sderzhivayuschiye deystviya : otchet po NIR «Kerch'-96». – M. : VAD, 1997. – S. 35-44.
20. Jervis R. The Logic of Images in International Relations / R. Jervis. – Princeton : Princeton University Press, 1970. – 294 p.
21. Khalilzad Z. M. Congage China / Z. M. Khalilzad. – Washington, D.C. : RAND, 1999. – 111 p.

22. Ukrayins'ka dyplomatychna entsyklopediya : u 2-kh t. / redkol. : L.V. Gubers'kyj (golova) ta in. – K. : Znan-nya Ukrainy, 2004. – Т. 1. – 759 s.
23. Rosamond B. Theories of European Integration / B. Rosamond. – New York : St. Martin's Press, 2000. – 278 p.
24. Adler E. Security Communities / E. Adler, M. Barnett. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – 365 p.
25. Kooiman J. Modern Governance: New Government-Society Interactions / ed by J. Kooiman. – London & Newbury Park CA & New Delhi : Sage, 1993. – 250 p.
26. Marks G., Hooghe L., Blank K. Integration Theory, Subsidiarity and the Internationalisation of Issues: The Implication for Legitimacy / G. Marks, L. Hooghe, K. Blank // EUI Working Paper RSC. – Florence : European University Institute, 1995. – № 95/7. – 39 p.
27. Ruggie J. G. Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization / John Gerard Ruggie . – London : Routledge, 1998. – 312 p.
28. Dougherty J. Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey / J. Dougherty, R. Pfaltz-graff. – New York : Longman, 2000. – 720 p.

КАТЕГОРИАЛЬНО-ПОНЯТИЙНЫЙ АПАРАТ СТРАТЕГИИ СДЕРЖИВАНИЯ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ В АМЕРИКАНО-КИТАЙСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

Вишневская И. Г.

Аспирантка ГУ «Институт всемирной истории НАН Украины».

Научный руководитель: Потехин А. В., доктор исторических наук, главный научный сотрудник ГУ «Институт всемирной истории НАН Украины».

Аннотация. *После распада биполярной системы международных отношений, детерминантой внешней политики Соединенных Штатов по отношению к КНР становится стратегия сдерживания и привлечения (конгейджмент), релевантность которой объясняется имманентным для КНР наращиванием оборонного потенциала, высокими темпами экономического роста, повышением глобальной и региональной роли.*

В статье рассмотрены составляющие стратегии «конгейджмент» – понятия «сдерживание» и «привлечение» («интеграция») как устоявшиеся научные категории в теории международных отношений. В контексте комплексного изучения научной проблемы выделены уровни межгосударственной интеграции, проведено четкое разграничение между «containment» (удерживание противника в определенных территориальных границах) и «deterrence» (действие на оппонента путем превентивных угроз), сосредоточено внимание на трансформационных этапах стратегии «конгейджмент», исследовав их понятийно-категориальный аппарат.

Ключевые слова: *конгейджмент, сдерживание, привлечение, интеграция, США, КНР.*

УДК 327

МОЖЛИВОСТІ ПОГЛИБЛЕННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА США ТА ЄС І РОЛЬ УКРАЇНИ

Головань О. О.

Аспірант Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Науковий керівник: Погорська І. І., доктор політичних наук, завідувач відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Анотація. Двосторонні відносини США-ЄС відіграють принципово важливу роль у світовій політиці. Більшість рішень щодо розвитку людської спільноти у планетарному масштабі приймаються саме цими двома гравцями. З огляду на інституціональні відмінності цих двох акторів і різницю у національному інтересі обох структур часто говорять про те, що порівняння і ототожнення цілей цих наддержав є некоректним. З таких позицій виступають також ті дослідники, які підкреслюють феномен суперництва ЄС і Сполучених Штатів і зверхність останніх над Євросоюзом.

Насправді, ЄС і США мають ряд відмінностей, зокрема США є єдиним цілісним центром, а Європейський Союз є інтегральним об'єднанням. Дані світові актори мають також окремі унікальні історичні напрямки зовнішньої політики і національного інтересу за кордоном. Для багатьох країн ЄС – це регіони-колишні колонії, залежні території з насадженими у минулому європейськими мовами і культурою – Африканський континент, Східна Європа, частково Південна Америка. Для США сьогодні пріоритетними векторами вважаються Азійсько-тихоокеанський регіон, з яким Штати пов'язують безпекові стратегії військового співробітництва, а також торгівля і виробництво, а також регіон Близького Сходу, цікавий для США перш за все з точки зору джерел енергоносії.

Дійсно, США і ЄС мають як спільні так і конкурентні сфери взаємовідносин, однак інтереси обох наддержав завжди були зважені, збалансовані і втілюються в унісон. Вони вкрай рідко не координують свою діяльність і не ведуть спільну роботу. Загалом можна сказати, що дані актори переслідують спільну мету у вигляді поширення цінностей глобалізації, вільного ринку і колективної безпеки, мають схожі принципи ведення справ і дотримуються схожих позицій.

Новими тенденціями їх розвитку у найближчому майбутньому є переважання політики рівноправності у двосторонніх інтеракціях. Саме для Штатів ці відносини були надзвичайно пріоритетними і в найближчому майбутньому можуть отримати новий поштовх для зближення з огляду на «російську загрозу» і припинення стратегії «перезавантаження».

У питанні взаємовідносин ЄС – США з Україною варто підкреслити, що таке співробітництво є більш природним і важливим для Європи, ніж Штатів. Це пояснюється не тільки географічною близькістю, але і економічною складовою та бажанням ЄС контролювати свої східні кордони і отримувати ряд вигод у сфері торгівлі та енергетичному секторі. Для США Україна є країною, яка останнім часом відійшла на периферію національного інтересу з огляду на політику «перезавантаження» і сприймається переважно у контексті відносин з Росією. Проте, враховуючи перегляд РФ у 2014 році європейської системи безпеки, дана ситуація може змінитися на користь України, причому наскільки

інтенсивно поглиблюватиметься співробітництво зі США багато в чому залежатиме і від ініціатив самої України.

Ключові слова: США, ЄС, Україна, співробітництво, суперництво, трансатлантичні відносини, геополітика.

Постановка проблеми. Взаємини між Сполученими Штатами Америки та Європейським Союзом останнім часом знаходяться в центрі уваги не тільки фахівців-міжнародників та представників правлячих кіл, але й пересічних громадян, адже перебіг і результати цих взаємин впливають абсолютно на всі світові процеси. В умовах глобалізації наочно виявляються тенденції, зростаюче прагнення до економічної та політичної інтеграції цих світових лідерів. Традиційно відносини США та ЄС на міжнародній арені трактуються як співробітництво і суперництво за світове лідерство. Сьогодні відносини США та Європейського Союзу можна розглядати як партнерство з певними рисами, властивими інтеграції. При цьому, США грає роль безперечного світового лідера, а Європейський Союз – центру плюралістичної демократії і ключового гравця у глобальній ринковій економіці. З більшості питань зовнішньої політики США і ЄС виступають з єдиних позицій, але зростаюча міць об'єднаної Європи народжує чимало розбіжностей в сучасних євроатлантичних відносинах. На даному етапі розвитку міжнародних відносин Сполучені Штати прагнуть зберегти свою геополітичну перевагу перед Західною Європою.

Трансформації у євроатлантичному регіоні впливають на обстановку практично в усьому світі. У сучасних умовах під впливом цих двох світових акторів змінюються вектори взаємодії та стратегії міжнародних відносин решти світу. Тому не дивно, що предмет відносин США – ЄС, і особливо її наслідки для України привертають значну увагу науковців. Даний предмет є однією з найбільш досліджуваних тем у сучасній міжнародно-політичній науці.

Актуалізація даної теми зростає з огляду на часте використання вислову, поширеного у ЗМІ «трансатлантична тріщина», яким позначають потенційне прохолодження стосунків двох наддержав. Крім того, постає потреба з'ясувати поточну і перспективну роль України для цих відносин. Особливої актуальності набуває з огляду на широкі можливості, які відкриваються перед українською спільнотою у результаті підписання 21 березня 2014 року Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Подія, яка дає підстави сподіватись на нові можливі сценарії залучення України до системи координат США – ЄС, а також вірогідної участі останніх у «російському питанні».

Мета статті – проаналізувати двостороннє співробітництво США і ЄС як головних акторів світової політики, розкрити можливі тенденції поглиблення співпраці даних наддержав, розглянути наслідки цих стосунків для міжнародних відносин і решти світу, включаючи Україну.

Формулювання цілей статті. Задля реалізації поставленої мети варто вирішити наступні завдання:

- ознайомитись з ідейними витоками двосторонніх відносин Сполучених Штатів та Євросоюзу;
- відстежити спільне та відмінне у зовнішньополітичних стратегіях США та ЄС;
- розглянути всі пріоритетні напрямки кооперації між ними;
- проаналізувати останні тенденції щодо поглиблення трансатлантичного співробітництва;
- з'ясувати позицію США і ЄС стосовно України і «російської загрози».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед зарубіжних дослідників стосунків США – ЄС варто виокремити таких відомих фахівців, як Р. Кейган, Е. Тодд, Х. Бергман, Т. Илген. Вагомий внесок у вивчення теми зовнішньої політики США, у тому числі європейського вектору, здійснили вітчизняні вчені А. Гальчинський, Ю. Борко, М. Рижков, І. Погорська, І. Дудко.

Основні результати дослідження. Починаючи розгляд теми, варто відзначити, що трансатлантичні відносини європейських країн зі США були надзвичайно пріоритетними для Сполучених Штатів ще до створення Європейського співтовариства, і зараз робота в цьому напрямку досі триває. Дані відносини сформувалися природним способом внаслідок того, що Європа і США мають єдину історичну і культурну спадщину. Їх характеризують однакові політичні цінності та демократичні принципи. Основними точками дотику для них є захист прав людини, демократизація, стабільність і безпека, загальний економічний і соціальний розвиток країн. Щоб зрозуміти всю суть стосунків між США та ЄС потрібно проаналізувати як сферу співробітництва, так і протистояння. Але не слід вважати, що існує якась явна конфронтація між Сполученими Штатами та Європейським Союзом. Як зазначав Г. Кіссінджер, крім чітко визначених принципів взаємного захисту, характерних для традиційного союзу, північноатлантичні держави створили цілу мережу відносин, покликаних зміцнити основи спільного політичного майбутнього [1; с. 18]. Сьогодні трансатлантичне партнерство набуває характеристик, властивих інтеграції: спільні історична та культурна спадщину, що поділяють цінності (демократія, права людини, ринкова економіка), високий ступінь економічних і торговельних зв'язків, співпраця в галузі безпеки. Відносини між США та інститутами ЄС розвиваються на інституціональній основі (НАТО) і через постійні прямі контакти.

У стратегічному сенсі дане співробітництво будується на основі концепцій європеїзму і атлантизму. Якщо європейським вектором у зовнішній політиці зазвичай іменують прагнення європейських країн до тісної взаємодії та здійснення спільної політики, то курс, спрямований на підтримку стратегічних союзницьких відносин із Сполученими Штатами, характеризують як атлантистський. Сучасний класик геополітичної думки Збігнєв Бжезинський вважає, що Європа є «природним союзником Америки», її «глобальним партнером». Дійсно, спільні точки дотику США-ЄС це енергія, безпека і глобальні проблеми, тому цю співпрацю можна класифікувати як стратегічне партнерство для вирішення глобальних проблем [2; с. 97].

Новітньої тенденцією, що характеризує відносини ЄС – США є зміна статусів у бік рівноправності. Сьогодні поглибився та інтенсифікувався процес переосмислення геополітичного статусу Європи відносно Сполучених Штатів Америки. Європейський Союз прагне до розбудови системи трансатлантичних відносин таким чином, щоб відігравати самостійну роль, виконувати політичну функцію, відмінну від тієї, що реалізується ним нині, – «функцію важливого, але все ж таки молодшого партнера США». Після того, як на пост президента США був обраний Барак Обама, сторонам знову вдалося дійти до загального розуміння багатосторонності і міжнародного співробітництва європейців і американців. За словами діючого американського президента Б. Обама «Америка надто часто недооцінювала головну роль Європи у світі», що він заявив під час свого європейського турне на саміті присвяченому G20 і річниці організації НАТО [3]. Після закінчення фінансової кризи економічне піднесення дозволило зробити прогнози аналітиків про перспективи ЄС стати глобальною супердержавою, поряд із США та Китаєм. У численних публікаціях зазначається, що ЄС має достатньо потенціалу для реалізації цієї мети, з огляду на менші масштаби втрат у порівнянні з США. Сьогодні ці перспективи стають

питанням часу. Останньою перешкодою ЄС на цьому шляху стає подолання бюрократичних механізмів для узгодження спільних дій і прийняття рішень на внутрішньому рівні.

У цьому напрямку вже зроблено ряд важливих кроків. Зокрема, набуття чинності Лісабонського договору стало основою для нових змін, які відносяться в систему прийняття рішень. Ним ліквідовано систему трьох опор, розширено кола питань, для прийняття рішень з яких необхідна кваліфікована більшість голосів в Раді міністрів, а також створено довгострокове головування в Європейській раді. Щоб стати міжнародним актором з регулятивним потенціалом, позбутися статусу просто «проекту», ЄС планує зосередити свої політичні зусилля і погляди на трьох регіонах [4; с. 166]: 1) сусідні держави (прилеглі країни на сході і в Середземномор'ї), 2) Російська Федерація і 3) США. Існує думка, що саме тому ЄС зацікавлений у розвитку діалогу та дружніх відносинах з Росією, особливо в цілях диверсифікації джерел постачання енергоносіїв до Європи, як фактор впливу на країни Близького Сходу в переговорах з нафтових питань, а в глобальному контексті ЄС зацікавлений у розвитку дружніх відносин з РФ для того, щоб зменшити гегемонію США на європейському континенті. Існує припущення, що якщо такі кроки продовжаться, зовнішня політика ЄС виявиться в змозі визначити для себе ряд серйозних пріоритетів, які будуть співвідноситися з інтересами всіх країн-членів Євросоюзу, тоді проблеми інституційної невизначеності та переважаної риторики відпадуть.

Між США і ЄС існують і розбіжності, викликані різним геополітичним становищем обох спільнот у світі. Відсутність солідарності у деяких питаннях міжнародних відносин тому можна позначити як різниця стратегій (ведення дипломатії та військових дій), відмінності в потенціалі (військова міць); інституційна невідповідність США як єдиної національної держави та ЄС як такої, що все ще проходить стадію інтеграції у майбутньому єдиного органу (формування наддержавних інституцій, що здійснюють зовнішню політику об'єднання і включення нових членів до його складу); історична зосередженість першочергового національного інтересу в зовнішній політиці у відмінних регіонах світу.

Незважаючи на різницю в американських і європейських інтересах і стратегіях, між двома партнерами не розгортається, наприклад серйозної торгівельної конкуренції. Процеси, які відбуваються у західному світі, цілком закономірні: вони – природний результат змін у співвідношенні економічних потенціалів Європи та США на початку нового тисячоліття. У кожної сторони є свої торгівельні інтереси, але вони, в цілому, не надто різні. Євросоюз і Сполучені Штати вкрай рідко не координують свою діяльність і не ведуть спільну роботу. Економічні відносини США та ЄС є вигідними для обох сторін, торгівля та фінансові ринки є важливою складовою частиною успіху Європи. ЄС і США спільно виробляють майже 60% світової промислової продукції, їх щоденний внутрішній товарообіг становить 2 млрд. дол. США, при цьому обсяг трансатлантичної торгівлі становить приблизно 370 млрд. дол. на рік. Незважаючи на деякі відмінності в торговій політиці, зокрема, галузі обміну продукцією сільського господарства та сфери послуг, ЄС і США поділяють концепцію «єдиного світу», яка багато в чому сприяла їх процвітанню. У кожній сторони є свої торгівельні інтереси, але вони, в цілому, кардинально не відрізняються. У ряді сфер макроекономіки Євросоюз – впливовіший торговий партнер, ніж США. У той же час основні інвестиції і прибутки, за підрахунками аналітиків, США отримує саме в АТР – регіоні далекому від тісної співпраці з ЄС, де на сьогоднішній день зосереджено основний інтерес американського уряду. Натомість, якщо мова йде про стратегії забезпечення слабких, або країн з перехідною економікою засобами для суспільних та економічних трансформацій, то ці ініціативи часто є узгодженими між двома центрами сили. При цьому, надаючи міжнародну фінансову допомогу, пройшовши численні етапи ухвалення,

Євросоюз чекає від бенефіціарів лише стандартні звіти про проведену роботу. Отримати ж американську фінансову підтримку значно простіше при меншому обсязі бюрократичних процедур, але США проводять більш уважний моніторинг освоєння коштів.

Важливим об'єднуючим фактором у відносинах ЄС – США є співробітництво з трансатлантичної безпеки, бажання створити зону стабільності та розвитку. На думку М. Троїцького, до числа регіонів і держав, чия безпеку Сполучені Штати завжди намагались захистити всіма можливими способами належать Західна Європа, Близький Схід і Японія [5; с. 34]. Тому всі розбіжності у міжнародній діяльності ЄС і США відбуваються на фоні збереження стратегічного військового партнерства, яке, на думку обох партнерів, є показником стабільності й рівноваги в західному регіоні. Ця сфера відносин для двох світових лідерів є невід'ємною. У даному розумінні, Європейський союз не має єдиної власної армії, і єдиний спосіб добитися чогось разом – тільки за допомогою НАТО та Сполучених Штатів [6]. Під час проведення спільних операцій ЄС переважно надає зі свого боку допомогу різних членів-союзників і дипломатичну підтримку. У центрі уваги Євросоюзу і країн-членів блоку знаходяться широкі аспекти охорони кордонів, поліцейська і судова ініціативи. Європа прагне здійснювати довгострокові перетворення, вона робить обмежене технічне сприяння, але, тим не менше, організовує тренінги та надає допомогу прикордонним військам. США займаються питаннями воєнної безпеки та надають короткострокове сприяння – навчання і матеріальну підтримку. Системи протиракетної оборони (ПРО), як одна з ключових у сьогodнішній військовій співпраці двох наддержав, зачіпає цілий ряд питань, включаючи гарантії зменшення вразливості США для обмеженого ракетного нападу, співпрацю з союзниками у створенні спільної системи озброєнь, боротьбу з розповсюдженням ЗМУ, тероризмом і навіть торгівлю та інвестиції.

Співпраця ЄС та США виходить за рамки ОБСЄ та НАТО, частково в силу того, що на ефективність організацій припадає прямий вплив тривалого протистояння західних країн (ЄС та США) і східних – (Росії та країни Євразії). На думку фахівців, в цілому, безпекові стратегії США і ЄС переслідують спільну мету і мають схожі принципи, але Вашингтону і Брюсселю необхідно тісніше координувати свою роботу, щоб уникнути ситуації, при якій військова допомога США може підірвати зусилля Європи у невійськових сферах [7; с. 3].

Новими тенденціями у відносинах США – ЄС стають поглиблення співпраці, інтеграція з одного боку, і самостійність політики ЄС з іншого. Причиною для інтеграції можна визначити внутрішню узгодженість і посилення солідарності всередині самого ЄС, який здійснює гармонізацію стандартів і регулятивних механізмів. Індикатором цього є те, що загальна інтеграція ЄС змістилася з економіки в політику, що створило бекграунд для формування нового зрізу взаємин зі США. Реальні інституційні кроки були зроблені, зокрема у запровадженні посади постійного президента Європейського союзу / Європейської ради; посади верховного представника з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки, який по суті справи повинен був стати міністром закордонних справ ЄС; розширенні застосування голосування кваліфікованою більшістю у сфері зовнішньої політики (призначення Високого представника ЄС, організація роботи Європейського оборонного агентства). З боку США, саме перемога Б. Обама на виборах у США була з радістю прийнята в Євросоюзі, тому що саме з кандидатом від Демократичної партії пов'язувалися надії на поліпшення трансатлантичного діалогу. У ході саміту НАТО в квітні 2009 р. Б. Обама визнав що відносини між США і ЄС в останні роки не розвивалися в потрібному напрямку, і, тому в майбутньому США стануть «більш прийнятним партнером». Це можна оцінити як переформатування стосунків відносин США-ЄС, що, як наслідок, призведе до

поглиблення їх зовнішньополітичної інтеграції і встановленню симетричних рівноправних стосунків, покликаних спільними зусиллями нейтралізувати будь-які виклики ХХІ-го століття у світовому масштабі.

Проте, з багатьох питань, ЄС і США підтримують регулярний контакт, але в ряді сфер і регіонів впливу не існує великих можливостей для спільних дій. У кожній стороні свої бюджетні рамки і цикли, які складно підвести під проекти, що представляють спільний інтерес, саме таким чином склалися справи і з Україною.

Україна. Одним із проблемних об'єктивних факторів для налагодження тісного співробітництва США та ЄС з Україною є недостатня визначеність геополітичних процесів останньої. Як відомо, Україна опинилася на перехресті впливового й суперечливого трикутника США – ЄС – Росія. Геостратегічні інтереси цих трьох суб'єктів міжнародних відносин у деяких точках прямо протилежні, тому роль і значення України в цих процесах значно збільшується. Якщо Франція і Німеччина прагнуть до зближення з Росією і можуть використовувати Україну з цією метою, то країни Центральної та Східної Європи шукають у США захисту «від Росії», як наприклад, Україна, яка нині опинилася під загрозою втрати територій. Це диктує Америці необхідність будувати з Європейським Союзом принципово нові стратегічні відносини щодо країн регіону Східної Європи. Це стає особливо актуально, оскільки держави, які межують з Росією, представляють і для США особливий стратегічний інтерес. Вони розглядають американський вплив як фактор власної політичної стабілізації та безпеки. Йдеться про вічне «російське питання» і можливі геополітичні домагання Росії, на які посилювалися правлячі кола Польщі та Чехії, підтримуючи прагнення США розгорнути американську протиракетну систему захисту на території своїх країн. В основі європейської політики США багато в чому тому відіграє роль саме центрально- та східноєвропейський вектор, закладений на базі переходу від гегемонії до м'якої сили ще в 1990-х роках, яка отримала назву «Доктрина Клінтона». Ця концепція була створена з врахуванням тези про «розширення демократії» – йшлося про закріплення демократичних режимів у Східній Європі з метою перетворення колишніх соціалістичних держав у «стратегічний резерв» Заходу. Діючи відповідно до цієї зовнішньополітичної установки, США (передусім в рамках операцій НАТО) двічі здійснили збройне втручання в Югославії – в Боснії (1995) і в Косово (1999). «Розширення демократії» отримало своє вираження і в тому, що до складу Північноатлантичного альянсу в 1999 р. вперше були включені колишні члени Організації Варшавського договору – Польща, Угорщина та Чехія.

З розвитку геополітичних процесів очевидно, що Україна стала також об'єктом геополітичної гри і навколо енергетичної безпеки всіх ключових гравців – США, Росії та ЄС. Проте, у цьому контексті Україна має значні переваги: по-перше, це її транзитний потенціал у напрямку РФ – Україна – Європа, а по-друге, можливості налагодження транзитної лінії Каспійський регіон – Україна – Європа (США). До того ж налагодження транзитних шляхів призведе до отримання прямих доходів і поліпшення економічного стану країни.

ЄС, як регіональний центр сили, будує свою політику в регіоні суміжних із РФ країн у відповідності до багатостороннього формату стратегії сусідства, де російський чинник розглядається, певною мірою, як один із засобів зменшення негативних наслідків американської гегемонії та поступового переходу до багатопольярної міжнародної системи. Зовнішні чинники інтеграції України до НАТО, враховуючи вагу США в цій організації, є більш сприятливими, ніж у інтеграції до ЄС. На думку М. Ходорковського, ЄС сьогодні дійсно зацікавлений у глибокій інтеграції України до своєї спільноти і готовий піти на значні ризичні кроки заради цього, включаючи значні фінансові вливання і торговельні

пільги, аналогічно ініціативам РФ щодо України у кінці 2013 року. Інтерес європейців до України пояснюється рядом факторів [8; с. 130]: по-перше, думками щодо власного благополуччя та безпеки, оскільки ЄС прагне створити по периметру своїх кордонів стабільний простір і європейцям не потрібні міграційні проблеми, пов'язані з економічною та політичною ситуацією в Україні; по-друге, власними причинами різних груп країн всередині Євросоюзу. Наприклад, Франція та Німеччина вельми зацікавлені у розвитку торгівлі та економічних відносин з Україною і доступу до її землі. Багато західних компаній достатньо міцно освоїлися в місцевих умовах. Однак, більшості з них хотілося б, щоб правила та умови для бізнесу були наближеними до європейських. Угода щодо ЗВТ зобов'язує Україну прийняти значну частину законодавства ЄС.

З іншого боку, багатьма дослідниками підкреслюється, що Україна на відміну від ЄС, знаходиться на периферії національного інтересу США у глобальному масштабі, і самі ці інтереси США в Україні напряму пов'язані з протистоянням із Росією. Однак Сполучені Штати не розглядають Україну в якості стратегічного економічного партнера, але проводять в країні послідовну політику, яка спрямована на засвоєння населенням демократичних цінностей, як головної гарантії збереження і розвитку демократії в світі, розповсюдження ліберально-демократичної форми правління і державного устрою. Проте, можна підкреслити опосередковану підтримку з боку США майбутнього членства України в ЄС, що створює сприятливі умови для інтеграції в інститути ЄС і США, диверсифікувати свою політику під різними ракурсами в тих чи інших напрямках.

Що стосується власного геополітичного курсу України, то останні 2 роки на міжнародній арені йдуть активні переговори щодо приєднання України до ЄС у найближчому майбутньому. Однак, в умовах курсу на євроінтеграцію в рамках реалізації проекту «Східне партнерство», Україна в липні 2013 року підписує низку угод щодо участі у Митному союзі і, потенційно в Євразійському економічному співтоваристві. При досить високих показниках, що вказують на лояльне ставлення до підписання Угоди про Асоціацію в листопаді 2013 року як країн східної та центральної Європи, так і країн-лідерів ЄС, зокрема, Франції, Німеччини, Великої Британії, Іспанії, Австрії, паралельною перспективою зовнішньої політики української влади планувалася участь в проектах Митного союзу, що і стало причиною відмови від підписання Угоди про асоціацію у листопаді 2013 року – за тиждень до саміту.

Однак зважаючи на останні події в Україні в 2014 році, після приходу до влади опозиції і подій на Майдані, РФ вдалася до радикальних заходів, посиливши відкриту військову блокаду півдня України, висловивши претензію на історичну справедливість і повернення колишніх територій. У даних умовах США та ЄС висловлюють Україні всебічну підтримку, однак, на думку експертів, ці міжнародні актори не стануть на шляху Росії у випадку спроби анексії частини територій України. Прикладом тому в минулому може бути реакція на безкомпромісну позицію Росії щодо системи ПРО і прагнення не загострювати російсько-європейські протиріччя, що змусило лідерів ЄС підтримати рішення адміністрації президента США Барака Обами відмовитися від розгортання об'єктів ПРО в Польщі та Чехії. В даний час у ЄС і США немає крайньої необхідності об'єднувати зусилля в захисті України, побоюючись геополітичних втрат через це – як прямого конфлікту з Росією, так і простого погіршення відносин з нею, що поставить під сумнів можливість інших векторів співпраці з РФ і маніпуляцій в регіонах її потенційного впливу.

Висновки. На даному історичному етапі у США та ЄС існує можливість для поглиблення співробітництва. Всупереч існуючим розбіжностям, Євросоюзу і США все-таки слід уважно погоджувати свої підходи, особливо в галузі безпеки, торговельних стратегій

і культурних цінностей. Спільна координація дій ЄС і США з питань сприяння боротьби з тероризмом, просуванню демократичних і правових стандартів життя, надання підтримки країнам, що розвиваються – зміцнить їх важелі впливу на ключові регіони світу і підвищить результативність спільних двосторонніх програм.

В такому контексті зовнішня політика України формується на перехресті геополітичних інтересів США, ЄС, Росії, Азії. Цей фактор в більшій мірі визначає й вектор політичного процесу в Україні, який знаходиться в прямій залежності від того, які ціннісні пріоритети сприйме українська нація та її політична еліта. Український вектор міцно прив'язаний до європейського контексту. Передусім це стосується проблем європейської безпеки та стабільності, для яких ця велика країна має бути не загрозою, а фактором зміцнення. Для США Україна традиційно сприймається як країна, яка ще перебуває у полі впливу РФ і розглядається у контексті відносин США-Росія.

Сьогодні перед Україною стоїть доленосна задача, від виконання якої в повній мірі буде залежати її майбутнє. Україна поступово стає важливою складовою у формуванні регіонального геополітичного простору, і в певний момент може вийти з політичної периферії і стати не тільки пріоритетним об'єктом взаємодії, але і подолати статус лише об'єкта світової політики. У даній ситуації перед країною в сфері її зовнішньої політики слід враховувати унікальність ситуації, що склалася на сьогодні, зручних умов щоб позбутися характерних для попередніх періодів помилок і диверсифікувати зовнішньополітичні ініціативи, балансуєчи на інтересах США – ЄС з метою вирішувати власні короткострокові завдання за рахунок залучення до світової політики.

Список використаної літератури

1. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Г. Киссинджер Пер. с англ. Под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Ладомир, 2002. – 352 с.
2. Ренар Т. Внешняя политика ЕС от диалога о стратегическом партнерстве к реальному стратегическому партнерству / Т. Ренар // Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика. – 2011. – № 4. – С. 284.
3. Рябінін Є. В. Зовнішньополітичні вектори Б. Обами в умовах геополітичної кризи США / Є. В. Рябінін // Гілея (науковий вісник). Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Спецвипуск. – С. 347-353.
4. Пэнке Ю. Внешняя политика ЕС: полет вслепую. Преодолевая стратегическую дезориентацию / Ю. Пэнке // Европа: Международный альманах. Вып. X. Тюмень : Изд-во Тюменского гос. у-та, 2011. – 248 с.
5. Троицкий М. А. Трансатлантический союз. 1991-2004. Трансформация системы американо-европейского партнерства после распада биполярности. / М. А. Троицкий. – М. : НОФМО, 2004. – 252 с.
6. Стрелков А. А. Основные проблемы трансатлантических отношений в 2007-2008 гг. / А. А. Стрелков // Политика в XXI веке: вызовы и реалии. Аналитический альманах. РИСИ : М. – 2009. – № 10 (20). – С. 168.
7. Боонстра Й., Ляруэль М. Сотрудничество ЕС и США в Центральной Азии: параллели пересекаются в бесконечности? / Й. Боонстра, М. Ляруэль // EUCAM: Open Society Foundation. - Июль 2013, брифинг № 31. – С. 77.
8. Тімкін І. Ф., Новікова Н. Є Україна в сучасній системі міжнародних відносин. / І. Ф. Тімкін, Н. Є. Новікова // Наукові праці. Політологія. Том 197, № 185. – С. 111.

THE U.S.-E.U. COOPERATION DEVELOPMENT OPPORTUNITIES AND THE UKRAINIAN CONTRIBUTION

Golovan O. O.

Post-graduate student at the public institution «The Institute of World history» of Ukrainian National Academy of Sciences.

Supervisor of Pohorska I. I., Doctor of Political Sciences, Head of department for Transatlantic Studies at Public institution of «Ukrainian National Academy of Sciences World history research establishment».

Abstract. *The reciprocal US-EU relations perform a crucial role due to world politics. The essential international decisions regarding the development of human society at a planetary scale are mostly rendered by these two players. Taking into consideration the institutional differences between the two actors and the variances in the national interest of both structures they often say that the comparison and identification purposes of these superpowers are incorrect. From these positions act as those researchers who emphasize phenomenon rivalry EU and the United States and the European Union over the last supremacy.*

In particular, the EU and the U.S. are different on account of the United States are the only holistic center, and the European Union is an integral association. These global players have established either unique historic areas of foreign policy and national interests abroad. For many EU countries this appears as the regions-former colonies, dependent territories with assumed European languages and cultures, for instance – African continent, Eastern Europe, partly South America. For the United States today there are up-to-date paramount vectors, including Asia-Pacific region, which regards U.S. security strategy, military cooperation and trade and manufacture, as well as the Middle East – the primary interest in terms of energy sources.

Eventually, the U.S. and the EU indeed have common and competitive fields of relationships, but the interest of both superpowers have always been accommodated, balanced and implemented into entity. They extremely rarely don't coordinate their activities and are not working together. In general we can say that these actors pursue the common goal in a distribution of values of globalization, free-market and collective security. These two structures have similar principles of doing business and take the similar attitude.

The new trend of development in the near future is the predominance of equality policy in bilateral interactions. These relations have executed extremely high priority for the U.S. and they will continue in in the nearest future because of the «Russian threat» and cessation strategies «reset».

On the issue of EU-Ukraine U.S. it is necessary to say that such a cooperation is a natural and important only for Europe, not for the States. This is taking place not only due to geographic proximity, but also since economic issues, and the desire of the EU to monitor its eastern boundaries and receive a number of benefits in trade and energy area. For the U.S., Ukraine is a country that recently went on the periphery of national interest because of the policy of «reset» and is seen mainly in the context of relations with Russia. However, given the review of the Russian Federation in 2014, the European security system, this situation may change in favor of Ukraine. The progression of events of how extensively will deepen cooperation with the U.S. largely depend either on the initiatives of Ukraine.

Key words: *USA, European Union, Ukraine, cooperation, competition, Transatlantic relations, geopolitics.*

Referances

1. Kissinger G. Nuzhna li Amerike vnashnyaya politika? / Per. s angl. Pod red. V.L. Inozemtseva. – M. : Ladomir 2002. – 352 S.

2. Renar T. Vneshnyaya politika ES ot dialoga o strategicheskome partnerstve k strategicheskomu partnerstvu / T. Renar // Vestnik mejdunarodnih organizatsiy: obrazovanie, nauka, novaya ekonomika. – 2011. – № 4. – 284 S.
3. Ryabinin E.V. Zovnishnopolitichniy vectori B. Obami v umovah geopolitichnoi krizi u SShA / E.V. Ryabinin // Gileya (Naukovui visnyk). Istorichni nauki. Filosofski nauki. Politichni nauki: Nauk. visnyk : zb. nauk . prats / Nats. ped. Un-t im. M.P. Drahomanova Ukrainiska AN. – K. : Vud.-vo NPU im. M.P. Dragomanova, 2009. Specvyпуск. – S. 347-353
4. Penke Yu. Vneshnyaya politika EC: polet vslepuyu. Preodolevaya stratezhicheskuyu dezoryentatsiyu / Europa : Mezhdunarodniy Almanakh. Vup. X / red. koll. : S.V. Kondratiev (otv. red.) i dr. Tyumen: Izd-vo Tyumenskoho gos. U-ta, 2011. – 248S.
5. Troitskiy M. A. Transatlanticheskyy soyuz. 1991-2004. Transformatsiya systemy amerikano-evropeyskoho partnerstva posle raspada bypolyarnosti. Moscow : NOFMO, 2004. - 252S.
6. Strelkov A. A. Osnovnie problemy transatlanticheskikh otnosheniy v 2007-2008 gg. / A. Strelkov // Politika v XXI veke : vyzovy i realii. Analiticheskyy almanakh. RISI : M : 2009. – № 10 (20). – 168 S.
7. Boonstra J., Lyaruel M. Sotrudichestvo ES i SShA v Centralnoy Azii: paralleli peresekayutsya v beskonechnosti? // J. Boonstra, M. Lyaruel // EUCAM: Open Society Foundation. – Iyul 2013, brifing № 31. – 77 S.
8. Timkin I. F., Novikova N. E. Ukraine in suchasniy systemi mizhnarodnih vidnosyn. Naukovi pratsi. Politologiya Tom 197, № 185 – 111S.

ВОЗМОЖНОСТИ УГЛУБЛЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА США – ЕС И РОЛЬ УКРАИНЫ

Головань А. А.

Аспирант Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины».

Научный руководитель: Погорская И. И., доктор политических наук, заведующий отделом трансатлантических исследований Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины».

Аннотация. *Двусторонние отношения США-ЕС играют принципиально важную роль в мировой политике. Большинство решений по развитию человеческого сообщества в планетарном масштабе принимаются именно этими двумя игроками. Учитывая институциональные различия этих двух актеров и разницу в национальном интересе обеих структур, часто говорят о том, что сравнение и отождествление целей этих сверхдержав некорректно. С таких позиций выступают также исследователи, которые подчеркивают феномен соперничества ЕС и Соединенных Штатов и превосходство последних над Евросоюзом.*

На самом деле, ЕС и США имеют ряд отличий, в частности США, является целостным единым центром, а Европейский Союз интегральным объединением. Данные мировые актеры имеют также отдельные уникальные исторические направления внешней политики и национального интереса за рубежом. Для многих стран ЕС – это регионы – бывшие колонии, зависимые территории с насаженными в прошлом европейскими языками и культурой – Африканский континент, Восточная Европа, частично Южная Америка. Для США сегодня приоритетными векторами считаются Азиатско-тихоокеанский регион, с которым Штаты связывают оборонные стратегии военного сотрудничества, а также торговля и производство, а также регион Ближнего Востока, интересующий США, прежде всего, с точки зрения источников энергоносителей.

Действительно, США и ЕС имеют как общие, так и конкурентные сферы взаимоотношений, однако интересы обеих сверхдержав всегда были взвешены, сбалансированы и воплощаются в унисон. Они крайне редко не координируют свою деятельность и не ведут совместную работу. Вообще, можно сказать, что данные актеры преследуют общую цель в виде распространения ценностей глобализации, свободного рынка и коллективной безопасности, имеют близкие принципы ведения дел и придерживаются схожих позиций.

Новыми тенденциями их развития в ближайшем будущем является преобладание политики равноправия в их двусторонних интеракциях. Именно для Штатов эти отно-

шения всегда были чрезвычайно приоритетными и в ближайшем будущем могут получить новый толчок для сближения, учитывая «российскую угрозу» и прекращение стратегии «перезагрузки».

В вопросе взаимоотношений ЕС – США с Украиной следует подчеркнуть, что такое сотрудничество является более естественным и важным для Европы, чем для Штатов. Это объясняется не только географической близостью, но экономической составляющей и желанием ЕС контролировать свои восточные границы и получать ряд выгод в сфере торговли, а также энергетическом секторе. Для США Украина является страной, которая в последнее время отошла на периферию национального интереса, учитывая политику «перезагрузки» и воспринимается преимущественно в контексте отношений с Россией. Однако, учитывая просмотр РФ в 2014 году европейской системы безопасности, данная ситуация может измениться в пользу Украины, причем насколько интенсивно углубится сотрудничество со США во многом будет зависеть и от инициатив самой Украины.

Ключевые слова: США, ЕС, Украина, сотрудничество, соперничество, трансатлантические отношения, геополитика.

УДК 327.8(73:8=134)

ФАКТОР США У РЕГІОНІ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Зазуляк З. М.

Аспірантка кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник: Романюк Р. Й., кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.

Анотація. *Розглянуто сучасну роль Сполучених Штатів Америки у регіоні Латинської Америки. Аналізується проблема геополітичних інтересів США у латиноамериканському векторі зовнішньої політики. Подано систематизований огляд перспектив латиноамериканського вектору політики США та проблем, із якими стикається адміністрація Барака Обами у регіоні.*

Сьогодні гегемонія США в регіоні Латинської Америки все більше нагадує партнерство, країни Західної півкулі об'єднують боротьба з глобальними проблемами людства. У той самий час, вибір міжнародних партнерів для країн Південної та Центральної Америки розширюється, вони вже не розглядають відносини із США життєво важливими. Відбувається активна диверсифікація політичних та дипломатичних відносин, Латинська Америка стає все менш чутливою до політики США. Головне завдання країн регіону – створити імідж надійних партнерів, а також позбутися звання «молодшого брата» та «заднього двору» США. А Сполученим Штатам, в свою чергу, варто не тільки підтримувати існуючі економічні, політичні та соціальні відносини в Південній Америці, скільки сприяти утвердженню ненасильницьких реформ та прогресу в країнах регіону. Адже головною силою в Латинській Америці, хоча і без попереднього безроздільного панування, як і раніше, залишаються саме США.

Ключові слова: *США, Латинська Америка, латиноамериканський вектор зовнішньої політики США, співробітництво у Західній півкулі.*

Постановка проблеми. Більше сотні років доктрина Монро забезпечувала фундаментальні принципи політики США стосовно країн Латинської Америки, віддаючи США першість у іноземних справах регіону. Протягом останніх двох десятиліть ці принципи стають все більш застарілими. Проте, основні рамки політики Вашингтону не змінилися настільки, щоб відобразити нові реалії. Політика США більше не може базуватися на припущенні, що Сполучені Штати є найбільш важливим гравцем міжнародної арени в Латинській Америці. Якщо колись і мала місце епоха гегемонії США в Латинській Америці, то на сьогодні вона закінчилася.

У багатьох відношеннях такі зміни відображають позитивні зрушення всередині самої Латинської Америки. Регіон зазнав суттєвих трансформацій військово-авторитарного політичного правління, поступаючи місцем для дійсної, хоча й не зовсім досконалої демократії в майже усіх країнах регіону. У економічному плані, Латинська Америка зараз є одним з найбільш відкритих ринків світу та важливим світовим постачальником енергії, корисних копалин і продуктів харчування. Однак це не означає, що Латинська Америка

змогла повністю подолати політичну та історичну плутанину та доклала достатньо зусиль до того, аби знизити рівень бідності, підвищити конкурентоспроможність, зробити людські ресурси більш ефективними, чи подолати нерівність. Це означає, що американським верхівкам слід змінити спосіб, у який вони звикли взаємодіяти із регіоном.

Відмова визнавати самостійне визначення латиноамериканцями своїх власних проблем призвела до певної політичної напруженості. Сполученим Штатам необхідно сприяти прогресивному розвитку Латинської Америки, однак нова ера в їх відносинах розпочнеться лише тоді, коли Південь самостійно визначатиме для себе шлях.

Мета статті є аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку зовнішньополітичного курсу США, спрямованого на Латинську Америку та систематизація проблем та перспектив фактору США у регіоні.

Основні результати дослідження. Латиноамериканський вектор завжди був одним із найпріоритетніших у зовнішній політиці США, однак зазнавав змін залежно від ситуації на міжнародній арені. Адміністрація Барака Обама зіткнулася із величезною кількістю невирішених проблем у Латинській Америці, оскільки попередня влада США не приділяла значної уваги регіону через те, що усі зусилля спрямовувались на вирішення основних проблем регіональної безпеки, перш за все – на ситуацію в Іраку та Афганістані.

Варто відзначити, що у більшості країн Латинської Америки прихід до влади в США Б. Обама був сприйнятий позитивно. Справа у парадоксі, на який звернув увагу видатний політичний діяч Чилі, С. Бітар. Він писав, що при тому, що зовнішню політику США загалом оцінюють негативно і критично, ставлення латиноамериканців особисто до Президента Обама є, як не дивно, виключно позитивним. Більше того, Б. Обама став найпопулярнішим іноземним лідером у Латинській Америці. На думку С. Бітара, мешканцям регіону імпонує образ Обама як політика нової формації, близького до простих людей, який зумів у важкій боротьбі перемогти сильних представників старих вашингтонських еліт. [2]

Ставлення південноамериканців до США стало більш сприятливим, аніж будь-коли раніше в історії. Варто відзначити, що через неоднозначний досвід у відносинах із США, серед населення країн Південної Америки досі прослідковується зневажливе ставлення до представників США, при цьому латиноамериканці позиціонують себе на міжнародній арені не американцями, а «латинос».

Крім того, деякі вчені наголошують на своєрідній «заздрості» латиноамериканців до існуючої у США матеріалістичної культури та добробуту, що підштовхує жителів країн Латинської Америки до прагнення користуватися перевагами ринкової економіки. Щорічно близько мільйона нелегальних мігрантів прибувають з країн Латинської Америки у Сполучені Штати, в основному через те, що вони не можуть реалізуватися у своєму регіоні.

Практично всі країни регіону офіційно є демократіями, або перебувають у перехідній стадії демократизації. Провал комунізму в межах колишнього Радянського Союзу та Східної Європи мав потужний демонстраційний ефект в Південній Америці, і в регіоні підтвердилася думка про те, що капіталізм і демократія є найбільш «життєздатними» економічними та політичними альтернативами.

У Південній Америці станом на сьогодні США розглядається як модель економічного та політичного розвитку: відкрита вільна економіка США доповнюється демократичною формою правління. Однак, у країнах регіону не залишилися непоміченими успішні економічні реформи, продемонстровані Тихоокеанським регіоном і економічне зростання, досягнуте авторитарними правліннями. Жорсткі вимоги США щодо подальшої примусової демократизації Латинської Америки можуть призвести до того, що країни регіону звер-

нуються саме до авторитарних методів ведення політики, що безумовно призведе до нестабільності у регіоні.

Щоправда, існує й інше твердження: за винятком Європи і деяких азійських країн (Індія, Японія і Філіппіни), жоден регіон ніколи настільки не прагнув до демократії та відкритої економіки, як Латинська Америка. Проте, права людини, свободи вибору і рівні можливості співіснують із ранніми традиціями нав'язаних правил і корпоративним поділом на економічні класи та етнічні групи. Без впровадження реформ, спрямованих на легітимні вибори і вільну торгівлю, прогрес демократії в регіоні може відбуватися лише із змінним успіхом.

Незважаючи на те, що середній рівень бідності становить близько 50%, влада в країнах Латинської Америки не надто прагне до проведення реформ [7, р. 225]. Іноземна допомога і кредити сприяють підтримуванню status quo. Крім того, окремі країни, наприклад Китай, готові співпрацювати із корумпованими урядами, що контролюють внутрішні ринки.

Близько 30 років тому при владі у більшості країн регіону перебували військові диктатури. Сьогодні у всіх країнах Латинської Америки, крім Куби та Гаїті, відбуваються конкурентні вибори і запроваджені окремі ринкові реформи. Чилі навіть вдалося стати світовим лідером в галузі торгівлі та лібералізації ринку, а Колумбії, із допомогою ззовні, вдалося уникнути колапсу.

Варто відзначити, що ринки країн Латинської Америки, на частку яких припадає менше 6% зовнішньої торгівлі США, не є надто пріоритетними для Америки. Але мир і безпека США залежить від стабільних, благополучних сусідів, які здійснюють політику добросусідства. Завдання, із якими в даний час стикаються американські політики полягають не стільки у підтримці існуючих економічних, політичних і соціальних відносин у Південній Америці, скільки у заохоченні ненасильницьких реформ і прогресу цих суспільств. Зникнення антикомунізму як керівного принципу зовнішньої політики США і нові можливості, викликані міжнародними трансформаціями, відкривають для США більш ефективні засоби для позитивних перетворень у країнах третього світу.

Сьогодні латиноамериканський курс США визначають три геополітичних інтереси: економічний, «моральний» та інтерес безпеки. Очевидно, що вони визначатимуть і майбутні відносини між двома Америками.

Місце країн Південної Америки на міжнародній арені завжди визначала економіка, як результат їхнього колоніального минулого і відсталості, що була занадто залежною від ресурсів. У світовій економіці за латиноамериканськими державами закріпилася роль експортерів мінеральної сировини та продуктів сільського господарства. Кожна країна спеціалізується на експорті окремих видів сировини і продуктів, від яких безпосередньо залежить її добробут. Еквадор експортує нафту і банани, Болівія – олово і природний газ, Колумбія постачає в інші країни каву і нафту, Перу – руди кольорових металів, Венесуела – нафту, Чилі – мідь і фрукти, Аргентина – м'ясо, шерсть і пшеницю, Бразилія – залізну руду, каву, какао і сою [8].

На жаль, сьогодні Південна Америка не може самостійно подолати несправедливий економічний порядок, лише шляхом залучення іноземної допомоги. А політика протекціонізму, яка здійснювалася ними протягом останніх двохсот років призвела до поділу держав регіону на багатші і бідніші.

Ключові економічні рішення в країнах Латинської Америки приймаються радниками із університетів і приватних науково-дослідних інститутів за погодженням із експертами МВФ, Світового банку, Федерального казначейства США і ТНК. Ані політичні партії, ані

законодавчі органи не здійснюють помітного впливу на проведення торговельної політики. Винятком є хіба що Венесуела, провідний експортер нафти у Південній півкулі, яка налагодила тісні зв'язки латиноамериканських країн із Китаєм і, таким чином, частково зменшила залежність від відкрито негативно налаштованого американського уряду.

Економіка є основним чинником, що визначає зовнішню політику США як у Латинській Америці, так і в інших частинах земної кулі. Південна Америка є економічно важливою як ринок збуту, джерело сировини та ресурсів, а також інвестиційний ринок для приватних і державних позик США, що особливо проявляється із поширенням глобалізаційних процесів.

Інтерес національної безпеки США є другою основною категорією, яка визначає політику щодо Латинської Америки. США зацікавлені у політичній стабільності в регіоні і в підтвердження цьому з їхнього боку надавалася допомога урядам країн Латинської Америки у протистоянні повстанським угрупованням та сприянні насильницьким змінам у межах їх кордонів.

Шляхом збереження латиноамериканської політичної стабільності, США намагаються сприяти створенню сприятливих інвестиційних умов для американського бізнесу в регіоні. Національна безпека, тим самим, підкріплюється первинним елементом зовнішньої політики США – економічними інтересами. США в галузі національної політики безпеки в Південній Америці підтримує режим відкритих ринків та свободи торгівлі в усьому регіоні.

Основний курс національної безпеки США у регіоні, направлений на антикомуністичну діяльність в період Холодної війни, на теперішній час трансформувався у контроль над наркоторгівлею. Програми США направлені на скорочення потоку наркотиків до Сполучених Штатів шляхом вчинення атак на точки виробництва та обігу наркотиків у країнах походження і транзиту. Важливим завданням США у Латинській Америці стало викорінення наркотиків, у тому числі шляхом створення спеціальних поліцейських підрозділів з боротьби проти наркотиків.

Військову присутність США варто розглядати не як окремий від прагнення до домінування процес, а як економічну стратегію та елемент певного глобального проекту. Утворення військових баз США пов'язане із ключовими ресурсами, які є частиною американських економічних інтересів: нафта, вода і біологічне розмаїття. Таким чином, військові та стратегічні напрями діяльності залежать від розташування цих ресурсів.

США постійно акцентують на прагненні підтримувати політичну стабільність в регіоні. Однак, малоімовірно є те, що уряд США зможе трансформувати дії регіональних урядів у русло захисту прав людини та навколишнього середовища і демократизації.

Економічні інтереси і політична стабільність будуть, як і раніше, визначати політику США в Латинській Америці. Незважаючи на зміну форм і методів геополітичного контролю, стратегія США щодо країн Латинської Америки все ще залишається колишньою – прагнення до гегемонії на континенті. Якщо у першій половині ХХ ст. переважав відвертий політичний тиск з боку США і навіть військові інтервенції в регіоні, то сьогодні простежується більш м'який геоекономічний вплив під демократичними гаслами гуманітарної допомоги та розвитку партнерських відносин. США стали приділяти увагу формуванню конструктивних відносин із Латинською Америкою в економічній та політичній сферах. Ці прагнення спрямовані на те, щоб латиноамериканські політичні та економічні структури ставали все більш проамериканськими і були повністю підконтрольні. Цьому покликані служити регіональні інтеграційні утворення, через які США здійснюють вплив і контроль.

Важливим інструментом контролю США є ОАД, що об'єднує держави Західної півкулі, США і Канаду. Важливим напрямком діяльності цієї організації є зміцнення демократії та забезпечення прав людини і проблем континентальної безпеки. США прагнуть сформуванню нову модель військово-політичного співробітництва країн континенту та сприяти процесу переосмислення концепції континентальної безпеки, її переорієнтації із завдань захисту від зовнішньої загрози на протидію новим викликам – проблемі боротьби з наркобізнесом, тероризмом, незаконним обігом зброї, корупцією і т. д.

Питання приєднання латиноамериканських країн до НАФТА (Північноамериканської асоціації вільної торгівлі) багато в чому спрямоване на те, щоб створити противагу розширенню «внутрішніх» латиноамериканських торгово-економічних союзів, що мають антиамериканську спрямованість. Наприклад, була створена Група Ріо, члени якої засуджують політику США. Така відверто антиамериканська позиція цієї організації свідчить про прагнення латиноамериканських держав до самостійності. Також був створений Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР), основною метою якого було сприяти більш тісній економічній інтеграції південноамериканських держав, частково – у відповідь на підписання НАФТА.

«Моральні» інтереси США в Латинській Америці історично мають певний риторичний вимір, але насправді були послідовно підпорядковані економічним інтересам та інтересам національної безпеки. Сполучені Штати завжди були для інших країн півкулі прикладом капіталістичної демократії, яка гарантує багатство, свободу і права своїх громадян [4].

Як зазначав критик зовнішньої політики США, Ноам Хомський, права людини і демократизація історично ніколи не були пріоритетними в списку національних інтересів США в Латинській Америці чи в будь-якій іншій частині світу. США вважають своїм моральним обов'язком сприяти поширенню демократії у Західній півкулі, тому що їх політична система найкращим чином підготована до захисту людей від тиранії і здатна змушувати уряд поважати основні права людини. Розвиток справедливої, вільної від корупції судової системи має найважливіше значення для того, щоб влада забезпечувалася законними шляхами і користувалася повагою у маловпливових латиноамериканських демократіях.

Моральні інтереси Сполучених Штатів у Латинській Америці включають заохочення поваги прав людини, демократизації, справедливого економічного зростання, гуманітарної допомоги та захисту навколишнього середовища. Важливо відзначити, що уряд США керується не тільки моральним обов'язком «вести» півкулю у правильному напрямку, а й своїм національним інтересом.

Сьогодні гегемонія США і їх прагнення панувати над своїми південними сусідами набуває все чіткіших рис партнерства. Справа в тому, що відбулися чотири зміни у відносинах між двома Америками, які зробили партнерство півкулі не просто можливим, а навіть необхідним.

По-перше, проблеми, із якими зіткнулися Сполучені Штати та інші країни Західної півкулі (забезпечення сталого енергопостачання, адаптація до зміни клімату і боротьба з організованою злочинністю і незаконним обігом наркотиків) стали настільки складними і глибоко транснаціональними, що їх не можуть вирішити окремо взяті країни. Такій загрозі, як наркоторгівля можна протистояти лише шляхом скоординованих зусиль країн, зацікавлених у боротьбі проти контрабанди зброї, грошей, автомобілів і наркотиків. Проблема зміни клімату також є прикладом необхідності у партнерстві півкулі. Всі рішення, починаючи від розробки альтернативних видів палива до адаптації до екологічних потреб, вимагають стабільної співпраці між країнами Західної півкулі.

Друга зміна полягає у диверсифікації міжнародних економічних відносин країн регіону. Їх вибір торгових та інвестиційних партнерів розширюється, Китай, зокрема, відіграє важливу роль у регіоні [3]. Крім того, країни Карибського басейну підписали Угоду про економічне партнерство із Європейським Союзом.

У той же час, багато країн Латинської Америки подолали залежність від традиційних надходжень із Міжнародного Валютного фонду, Світового банку та Міжамериканського Банку розвитку. Чилі, Мексиці, Перу і Бразилії завдяки кредитам, наданим рейтинговими агентствами, вдалося збільшити обсяги своїх капіталів на міжнародних ринках. Те ж стосується і багатьох інших країн, зокрема, Колумбії, Сальвадору, Панами і Уругваю, які напередодні світової фінансової кризи користувалися повним доступом до міжнародного капіталу. На регіональному рівні, такі організації, як Андська корпорація розвитку та Центральноамериканський банк економічної інтеграції, також сприяли скороченню залежності регіону від традиційних джерел капіталу [5]. Багато латиноамериканських транснаціональних корпорацій, таких як бразильські Vale, Gerdau і Odebrecht та мексиканські CEMEX, America Movil і Grupo FEMSA, стали глобальними корпоративними гігантами.

Третя зміна полягає в тому, що країни диверсифікують свої політичні та дипломатичні відносини. Найбільш яскравим прикладом є Бразилія, котра за останній період відкрила близько чотирьох десятків посольств. Разом із Венесуелою, Бразилія сьогодні відіграє більш активну політичну роль у регіоні через Союз південноамериканських націй, в рамках якого активно відбуваються зустрічі на рівні глав держав і який повинен стати ключовим форумом для обговорення питань оборони. Мексика, Перу і Чилі є активними членами Азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва.

Зміцнення довіри до країн регіону і автономія на міжнародній арені сприяють тому, що Латинська Америка стає все менш чутливою до політики США. «Активізація» країн в міжнародних відносинах сприятиме тому, що США залучатимуть їх як партнерів з питань, які викликать взаємний інтерес. Крім того, Вашингтону доведеться конкурувати за вплив з урядами як зовні, так і в межах регіону. Зокрема, Бразилія і Каракас змагаються за лідерство в Південній Америці, крім того, у них різне бачення регіональної інтеграції і різні підходи до інших урядів, але сходяться вони в тому, що Вашингтону доведеться відігравати більш обмежену роль у регіоні [1, с.25].

Четверта зміна проявляється у тому, що сьогодні країнам Латинської Америки необхідно створити імідж надійних партнерів. Незважаючи на те, що проблема в управлінні державами залишається, більшість з них є стабільними демократіями. Групи громадянського суспільства цих країн в даний час беруть активну участь у процесі розробки політики, але проявляють все менше терпимості до насильства як засобу вираження своєї політичної позиції.

Щоб запобігти проблемам у майбутньому, Сполучені Штати повинні:

- реалізовувати більш всеосяжну стратегію країн регіону. Ця стратегія повинна базуватися на трьох «китах»: забезпечення стабільності шляхом більш демократичного правління, яке сприяло б розвитку більш відкритої економіки на основі верховенства закону і формування пробізнесової політики, а також підвищенню безпеки шляхом зміцнення поліції і військових можливостей. Всі дипломатичні програми, проекти зовнішньої допомоги і програми інформування населення повинні здійснюватися відповідно до цих цілей. Участь у діяльності багатосторонніх інститутів, яка стосується питань півкулі не повинна витіснити двосторонні механізми співпраці;

- практика послідовної дипломатії. Уряд не може взяти на себе більше завдань, аніж здатний реалізувати, оскільки може втратити контроль над деякими з них. Однак, на сьо-

годні інтерес США більше спрямований у бік Сходу, що автоматично призводить до применшення ролі країн регіону, і відповідно, має негативні наслідки, в першу чергу - в економічній сфері. Водночас, про панамериканізм та імперіалістичні апетити США йдеться все рідше;

- міцне партнерство. НАФТА (з Мексикою) і двосторонні торговельні відносини (з Чилі) створюють основу для спільного досвіду і призводять до економічного успіху для обох сторін. Стратегічні плани США полягають у підвищенні ефективності боротьби проти наркоторгівлі в Колумбії, допомоги в антитерористичній боротьбі і сприянні зміцненню державних інститутів. Сьогодні цей підхід стає все більш комплексним [6].

Висновки. Економічний прогрес сприяв тому, що країни Латинської Америки стали більш надійними партнерами на міжнародній арені. Більшість центральних банків країн регіону в даний час вже є незалежними, орієнтованими на контроль інфляції. Курси валют в значній мірі відображають ринкові сили. Більшість країн зараз готові до стійких партнерських відносин і можуть самостійно здійснювати свої обов'язки з регіональних та глобальних питань.

У цілому, країни регіону домоглися значних успіхів в економічному і соціальному розвитку і продовжать розвиватися, навіть якщо лідери США залишаться осторонь. Але, як показує досвід дослідження зовнішньої політики США, Білий дім завжди буде прагнути забезпечити свої інтереси всюди, у тому числі – у регіоні Латинської Америки.

Список використаної літератури

1. Романова З. И. США и Латинская Америка: взаимодействие или противостояние? / З. И. Романова // Латинская Америка. – 2006. – № 3. – С. 21-38.
2. Bitar S. Obama's Visit to Latin America: A View from the South [Електронний ресурс] / S.Bitars // Inter-American dialogue. – 2011. – Р. 2-3. – Режим доступу: <http://www.thediologue.org/PublicationFiles/BitarObamasVisittoLatinAmerica.pdf>. – Назва з екрану.
3. Broda C. and Romalis J. Inequality and Prices: Does China Benefit the Poor in America? [Електронний ресурс] / C. Broda and J. Romalis // Inequality and Prices: Does China Benefit the Poor in America? – 2008. – Режим доступу: <http://www.etsg.org/ETSG2008/Papers/Romalis.pdf> – Назва з екрану.
4. Fryer W. A. Defining and Refocusing US Policy Toward Latin America. [Електронний ресурс] / W.A. Fryer // Defining and Refocusing US Policy Toward Latin America. – 1993. – Режим доступу: <http://www.wesfryer.com/uslapolicy.html> – Назва з екрану.
5. Hornbeck J. F. and Cid M. U.S.-Latin America Trade: Recent Trends. [Електронний ресурс] / J. F. Hornbeck and M. Cid // CRS Report for Congress. – 2008. – Режим доступу: <http://fpc.state.gov/documents/organization/108313.pdf> - Назва з екрану.
6. Johnson S. U.S. Diplomacy Toward Latin America: A Legacy of Uneven Engagement [Електронний ресурс] // The Heritage Foundation. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.heritage.org/research/lecture/us-diplomacy-toward-latin-america-a-legacy-of-uneven-engagement>. – Назва з екрану.
7. Miles M., Feulner E. J., O'Grady M. Index of Economic Freedom. / M. Miles, E.J. Feulner, M. O'Grady. – Washington, D.C.: The Heritage Foundation and Dow Jones & Company, Inc., 2005. – P. 225.
8. The World Factbook. [Електронний ресурс] // Central Intelligence Agency. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2049.html>. – Назва з екрану.

U. S. FACTOR IN LATIN AMERICA REGION AT THE PRESENT STAGE**Zazuliak Z. M.**

PhD student at the Faculty of International Relations of the Ivan Franko National University of Lviv.

Supervisor: Romanyuk R. J., PhD in Politics, lecturer at the Faculty of International Relations of the Ivan Franko National University of Lviv.

Abstract. *The article examines the current role of the U. S. in Latin America. The problem of U. S. geopolitical interests in the Latin American foreign policy is analyzed. Systematic reviews of the prospects for Latin American vector in U. S. policy and the problems faced by the Obama administration in the region are given.*

Today U. S. hegemony in Latin America is getting more and more specifications of a partnership, the countries of the Western Hemisphere have united to fight against global problems of the humanity. At the same time, the selection of international partners for the countries of South and Central America is expanding; they do not consider the relations with the United States as vitally important. There takes place an active diversification of political and diplomatic relations on the international arena, so Latin America is becoming less sensitive to the United States policy. The main task for the region is to create an image of a reliable partner, as well as to get rid of the titles «younger brother» and «backyard» of the U. S. And the United States, in turn, must not only maintain the existing economic, political and social relations in South America, but also encourage the introduction of non-violent reforms and contribute to the progress in the region. After all, the United States still remain the chief force in Latin America, though without the past unchallenged dominance.

Key words: *USA, Latin America, Latin American vector of the U. S. foreign policy, cooperation in the Western Hemisphere.*

Referances

1. Romanova Z. I. SShA i Latinskaya Amerika: vzaimodeystvie ili protivostoyanie? (USA and Latin America: cooperation or confrontation?). Latin America, 2006, № 3, P. 21-38.
2. Bitar S. Obama's Visit to Latin America: A View from the South. Inter-American dialogue, 2011, P. 2-3. Regime to access: <http://www.thedialogue.org/PublicationFiles/BitarObamasVisittoLatinAmerica.pdf>
3. Broda C. and Romalis J. Inequality and Prices: Does China Benefit the Poor in America? 2008. Regime to access: <http://www.etsg.org/ETSG2008/Papers/Romalis.pdf>
4. Fryer W. A. Defining and Refocusing US Policy Toward Latin America. 1993. Regime to access: <http://www.wesfryer.com/uslapolicy.html>
5. Hornbeck J. F. and Cid M. U. S.-Latin America Trade: Recent Trends. CRS Report for Congress, 2008. Regime to access: <http://fpc.state.gov/documents/organization/108313.pdf>
6. Johnson S. U. S. Diplomacy Toward Latin America: A Legacy of Uneven Engagement. The Heritage Foundation, 2005. Regime to access: <http://www.heritage.org/research/lecture/us-diplomacy-toward-latin-america-a-legacy-of-uneven-engagement>.
7. Miles M., Feulner E. J., O'Grady M. Index of Economic Freedom. Washington, D.C.: The Heritage Foundation and Dow Jones & Company, Inc., 2005, P. 225.
8. The World Factbook. Central Intelligence Agency. Regime to access: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2049.html>.

ФАКТОР США В РЕГИОНЕ ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ**Зазуляк З. Н.**

Аспирант факультета международных отношений Львовского национального университета имени Ивана Франко.

Научный руководитель: Романюк Р. И., кандидат политических наук, доцент кафедры международных отношений и дипломатической службы факультета международных отношений Львовского национального университета имени Ивана Франко.

Аннотация. В статье рассмотрена актуальная роль Соединенных Штатов Америки в регионе Латинской Америки. Анализируется проблема геополитических интересов США в латиноамериканском векторе внешней политики. Подан систематизированный обзор перспектив латиноамериканского вектора политики США и проблем, с которыми сталкивается администрация Барака Обамы в регионе.

Сегодня гегемония США в регионе Латинской Америки все больше напоминает партнерство, страны Западного полушария объединяет борьба с глобальными проблемами человечества. В то же время, выбор международных партнеров для стран Южной и Центральной Америки расширяется, они уже не считают отношения с США жизненно важными. Происходит активная диверсификация политических и дипломатических отношений, Латинская Америка становится все менее чувствительной к политике США. Главное задание стран региона – создать имидж надежных партнеров, а также избавиться от звания «младшего брата» и «заднего двора» США. А Соединенным Штатам, в свою очередь, нужно не столько поддерживать существующие экономические, политические и социальные отношения в Южной Америке, сколько поощрять внедрение ненасильственных реформ и способствовать прогрессу в странах региона. Ведь главной силой в Латинской Америке, хотя и без прежнего безраздельного господства, как и раньше, остаются именно США.

Ключевые слова: США, Латинская Америка, латиноамериканский вектор внешней политики США, сотрудничество в Западном полушарии.

УДК: 327(477+470+571)

КРИМСЬКА ПРОБЛЕМА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ: ЕНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Мазурець Ю. О.

Аспірант кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор Рижков М. М.

Анотація. *Забезпечення національних інтересів – одна з найважливіших функцій держави. Національні інтереси України включають увесь спектр потреб української нації в цілому та кожного громадянина окремо. На ряду з плюралізмом, важливою характеристикою національних інтересів є пріоритетність, яка залежить від їх рівня життєвої важливості. До життєво важливих національних інтересів України, згідно з вітчизняною концепцією національної безпеки відносять, зокрема, захист державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності державного кордону. Кримська проблема являє собою військову окупацію півострова Російською Федерацією, яка порушує національні інтереси України, включаючи життєво важливі й пріоритетні. Вона підриває вітчизняну політичну, економічну, гуманітарну, а також енергетичну безпеку.*

Енергетична взаємодія України та Росії належить, водночас, до економічної та політичної складової стосунків цих держав. Найбільше політичний аспект має вплив на українсько-російські газові відносини. За таких умов є підстави говорити про так звану «газову» дипломатію Москви. Принципи її ведення часто нехтують економічною стороною питання. При цьому російські нафтодолари стають інструментом забезпечення її політичних цілей. Україна змушена захищати свої інтереси у газових стосунках з Росією, враховуючи не лише економічну кон'юнктуру, а й шляхом своєчасної та рівноправної відповіді на політичні кроки північного сусіда, які робляться для забезпечення політичних амбіцій Москви.

Енергетичний аспект кримської проблеми полягає в підриванні енергетичної безпеки України. На сучасному етапі несприятливим є факт погіршення українсько-російських міждержавних стосунків, у яких Україна залежна від російських поставок газу. Також окупація Криму заважає Україні скористатися своїм внутрішнім потенціалом для нарошування вітчизняного видобутку газу з метою зменшення залежності від Росії й подальшого формування української енергетичної незалежності.

Ключові слова: *енергетичний аспект, міждержавні відносини, газова геополітика, енергетичні ресурси, кримська проблема, національні інтереси України.*

Постановка проблеми. *Забезпечення національних інтересів як зовнішня функція держави полягає в захисті усього спектру інтересів кожного громадянина та суспільства як такого. Порушення територіальної цілісності та державного кордону України у зв'язку з окупацією Криму підриває національну політичну, економічну, гуманітарну та військову безпеку нашої держави, що зачіпає кожного її громадянина. Щодо енергетичного аспекту проблеми, то в даному контексті мова йде про порушення енергетичної безпеки, що несе загрозу подальшого втягування України в газову залежність від Росії, яка може позначи-*

тися на забезпеченості газом української промисловості та населення, особливо тих, що розташовані й проживають у Криму. Такий стан справ перешкоджає забезпеченню національних інтересів України щодо використання свого внутрішнього ресурсного потенціалу для встановлення енергетичної незалежності.

Мета статті – проаналізувати, яким чином кримська проблема може впливати на енергетичну безпеку України на шляху до енергетичної незалежності як фактора забезпечення вітчизняних національних інтересів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми національних інтересів держави у різних сферах існування суспільства досліджували представники як зарубіжних так і вітчизняної наукових шкіл. Серед них варто відзначити таких представників, як Б. Броуді, С. Браун, М. Каплан, Г. Моргентау, М. Гальперін, Г. Кан, Г. Кіссенджер, С. Хоффман, Дж. Шлессінгер, Д. Кауффман, Ф. Зеліков, В. Тихий, М. Панов, Б. Ковальський, О. Маначинський, Є. Пронкін, В. Косевцов, І. Бінько, Б. Парахонський. Варто зазначити, що сама концепція національних інтересів, на думку провідних теоретиків (Ч. Берд, С. Браун, М. Каплан, Р. Юхансон), властива саме західноєвропейській та американській політичній культурі.

Основні результати дослідження. До визначення поняття «національні інтереси» існує багато підходів. Так, найпоширеніший із них гласить, що вони мають розглядатися як усвідомлені особою і суспільством, гарантовані державою цільові настанови щодо необхідності існування та розвитку людини, нації і держави як єдиного організму. Загалом, варто виокремити два підходи до визначення поняття «національні інтереси». Представники першого вважають за недоцільне визначати саме поняття, зосередивши увагу на окресленні сутнісних ознак, які характеризують національні інтереси. Наприклад, Ф. Зеліков визначає національний інтерес як не операційну мету, систему переваг, яка лежить в основі політики. При чому, ураховуючи неможливість перерахування усіх інтересів нації, як усвідомлених її потреб, більш продуктивним, на думку даного дослідника, вважається побудова ієрархії національних інтересів, за допомогою яких можна було б окреслити фундаментальні, базові, ключові інтереси нації [1].

Представники іншого напрямку вважають за доцільне точно визначити поняття національних інтересів. Вони визначають національні інтереси як конкретні історичні відносини і переконання, матеріальні, культурні та історичні цінності, що мають загальне життєво важливе значення для стабільного функціонування суспільства.

З філософської точки зору національні інтереси є, в певній мірі, суб'єктивними уявленнями про фундаментальні цінності, які, в свою чергу, є відображенням потреб народу, що формуються в результаті діяльності.

В. Тихий і М. Панов зазначають, що людина постійно дбає про захист своїх прав і свобод від тих чи інших посягань, небезпечних явищ, прагне до безпеки, бо це благо є вічною природною потребою, умовою для життєдіяльності людини. Саме держава в особі державно-правових інституцій покликана забезпечувати реалізацію усвідомлених потреб людини та загалом суспільства [2; 3].

Цікавою для розгляду є думка Б. Ковальського, О. Маначинського, Є. Пронкіна, які визначають національні інтереси як реальну причину дій нації й держави, цілеспрямованих на своє виживання, функціонування й розвиток, сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії й тактиці в галузі національної безпеки.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України», національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності укра-

їнського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [4].

Національні інтереси у певній мірі відбивають стан міждержавних відносин. При чому, вони характеризуються динамічністю і відображають прагнення народу щодо власного розвитку в певний історичний період. Головне завдання зовнішньої політики будь-якої держави – це забезпечення цього її внутрішнього розвитку.

Сьогодні так само багато існує підходів до класифікації національних інтересів. Так існують варіанти класифікації національних інтересів за ступенем важливості (життєво важливі, важливі й інші), рівнем прояву (внутрішні й зовнішні), ступенем стійкості (стратегічні, тактичні й оперативні), ступенем пріоритетності (пріоритетні, потенційно пріоритетні, звичайні).

Слід зауважити, що загроза стратегічним інтересам означає загрозу життєво важливим інтересам нації. Причому стратегічні інтереси визначають життєво важливі інтереси. Опосередкування останніх першими відбувається через те, що пріоритетність тих чи інших національних інтересів, віднесення їх до категорії життєво важливих має динамічний характер і обумовлене передусім тим, які конкретно завдання стоять перед нацією на певно визначеному історичному етапі розвитку.

Тактичні національні інтереси – це конкретизовані стратегічні національні інтереси, які потребують впровадження у короткотерміновий період, вони є засобом впровадження стратегічних національних інтересів у життя. Їх реалізація здійснюється для досягнення безпосередньої мети, вирішення найближчих завдань. На відміну від стратегічних національних інтересів, тактичні національні інтереси значно конкретніше, у той же час більш гнучкі, допускають варіативність у межах стратегічних національних інтересів. Тактичні національні інтереси формують механізм черговості національних інтересів, їх ранжування за ступенем важливості (тобто визначення, який з національних інтересів є пріоритетним) і черговості (бажаній послідовності їх реалізації з урахуванням реальних можливостей і характеру їх взаємозв'язку). Реалізація тактичних національних інтересів відбувається в межах стратегічних національних інтересів і спрямована на забезпечення останніх. У найбільш загальному плані тактичні національні інтереси співвідносяться із важливими національними інтересами [3; 4].

Споживання енергетичних ресурсів (газу, нафти, енергії вітру, атомної енергії, тощо) здійснюється задля успішного функціонування промисловості держави й житлово-комунального господарства. В умовах сьогодення енергетична сфера держави може розглядатися як у політичному, так і в економічному вимірах через використання певними країнами свого експортного потенціалу енергоресурсів для збільшення власного впливу на міжнародній арені.

Енергетичний сектор економіки України в силу недостатньої кількості певних видів вітчизняних енергоносіїв залежний від імпорту ряду ресурсів. До них належить, зокрема, природний газ, головним постачальником якого у традиційному газоподібному стані для України на сьогодні залишається Російська Федерація. Через газову залежність Україна часто виступає об'єктом так званої «газової» дипломатії Кремля [5].

У випадку України, російський вплив, який здійснюється на підтримку російської зовнішньої енергетичної політики спрямований на те, щоб дискредитувати її як надійного транзитного партнера, а також зашкодити диверсифікації постачань енергоресурсів до нашої держави. Така політика Кремля підриває енергетичну безпеку України, що, у підсумку, може призвести до зростання вже існуючої не лише енергетичної та економічної,

а і політичної залежності України від Росії. Такий стан справ перешкоджає забезпеченню національних інтересів України взагалі та в енергетичній сфері зокрема.

У трикутнику «Україна – ЄС – Росія» необхідно сказати про газову співпрацю трьох суб'єктів. Росія виступає виробником блакитного палива, Україна – його споживачем і транзитером, ЄС – споживачем і частково транзитером. Нещодавно, деякі держави ЄС також виступали у ролі постачальників газу, як от Німеччина. Україна, Росія та держави ЄС у цих відносинах забезпечують свої національні інтереси.

На сучасному етапі розвитку України у найбільш загальному плані можна виділити наступні національні інтереси:

- внутрішня стабільність, яка характеризується стійкістю державних інститутів і збалансованістю інтересів усіх соціальних груп населення;
- захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- становлення України як правової держави, що захищає усіма законними важелями національні інтереси у будь-якій точці Земної кулі;
- економічне процвітання, задоволення матеріальних потреб населення, здатність до ефективного господарського розвитку: лише сильна в економічному плані держава може бути здатна до забезпечення власної національної безпеки, а також відігравати роль регіонального лідера;
- забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя по всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту інших мов національних меншин України [3; 4];
- ефективне функціонування системи національної безпеки;
- побудова професійної армії;
- пріоритетність загальнолюдських демократичних принципів у розбудові держави, національна злагода та національна свідомість народу;
- гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- підтримання екологічно здорового середовища;
- розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення;
- інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір;
- розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України;
- формування національної стратегії, яка включатиме національний ідеал, національну мету, національну ідею, національні потреби, національні цінності, національні інтереси, врешті-решт національну ідеологію;
- утвердження в якості регіонального лідера;
- формування позитивного міжнародного, передусім гуманітарного іміджу [5; 7].

Кримське питання являється багатогранною політико-економічною проблемою України. Сьогоднішній стан окупації півострова Російською Федерацією підриває стосунки України та Росії загалом. Кримська проблема впливає на стан політичних, економічних та гуманітарних стосунків цих двох держав. Не оминає вона і енергетичних відносин.

Окупація Криму є прямим порушенням життєво важливих стратегічних національних інтересів України. Вона підриває державний суверенітет, порушує територіальну ці-

лісність і недоторканність державного кордону України, несе загрозу внутрішній і зовнішній безпеці та економічному добробуту нації. Крім того, кримська проблема унеможливує збереження старих та продовження пошуку нових шляхів доступу до стратегічно важливих для економіки ресурсів, зокрема нафти й газу.

Стратегічні національні інтереси – це такі національні інтереси, забезпечення яких сприяє досягненню національного ідеалу. Зміст національного ідеалу визначається не лише економічними і соціальними, а й релігійними інтересами, моральними нормами, ідеями гуманізму, патріотизму та іншими ідеологічними побудовами. У даному контексті можна резюмувати, що безальтернативний національний ідеал України – це соборність, рівність і незалежність [6; 7].

Енергетичний аспект кримської проблеми полягає, в першу чергу, в тому, що Кримський півострів – територія України, на якій український народ має право і повинен, виходячи зі своїх тактичних національних інтересів, здійснювати пошук і видобуток енергетичних ресурсів. Під час окупації здійснювати будь-які кроки в цьому напрямку на території Криму небезпечно. Крім того, в енергетичному аспекті кримської проблеми особливо важливим є факт окупації півострова саме Росією, від якої, як уже зазначалося, Україна залежна від постачань природного газу. Потенційний остаточний відхід Криму Росії загрожує енергетичній безпеці України та перешкоджатиме побудові енергетичної незалежності [8].

Зокрема, останнім карколомним кроком росіян була денонсація так званих Харківських угод в односторонньому порядку. У зв'язку з цим Україна, швидше за все, більше не отримуватиме знижку на газ у 30%, що може потягнути за собою значне здорожчання імпортного блакитного палива. Крім того, заволодівши Кримом, Росія отримує контроль над усіма корисними копалинами на його території, у тому числі над газом та нафтою на Чорноморському шельфі [8; 9].

Якщо прісною водою за рахунок власних ресурсів Крим забезпечений лише на 15%, то природним газом – на 65%. Увесь його об'єм кримчанам постачає Чорноморнафтогаз, який видобуває паливо за допомогою бурових установок у Чорному та Азовському морях. Також Крим залежить від материкової частини України в поставках електроенергії. Сонячні та вітрові електростанції півострова не дають і п'ятої частини необхідного автономній республіці струму.

Особливу увагу слід звернути на ще поклади нафти та газу на Чорноморському шельфі. Сумарний запас розвіданих і нерозвіданих вуглеводнів у Криму, в тому числі в Чорному та Азовському морях, складає 2 279,2 мільйонів тон (24,5% від загальноукраїнського запасу).

Проте енергетичне питання включає не лише видобуток і споживання ресурсів, але і їх транспортування. В даному контексті постає важливим питання транспортної інфраструктури: трубопроводів та ліній електропередач (ЛЕП). У випадку остаточного і безповоротного захоплення Криму Російською Федерацією, останній необхідно буде шукати можливості доставки необхідних енергоресурсів на півострів. Найпростішим способом на сьогоднішній день могла би бути оренда української газотранспортної системи (ГТС) [7; 9].

В даному контексті слід згадати Європейський Союз як партнера України та Росії в енергетичних відносинах. Сьогодні Росія постачає газ у держави Європи кількома напрямками: по газопроводу «Ямал-Європа» (пропускна потужність 32,9 млрд. кубометрів на рік), через українську ГТС (39,8 тисяч км, пропускна потужність на вході – 288, на виході – 178,5 млрд. кубометрів), а також двома нитками «Північного потоку» (пропускна здатність – 55 млрд. кубометрів) [7].

В контексті кримської проблеми найцікавішим є газопровід «Південний потік», який почали будувати в кінці 2012 року. У випадку повного спорудження цього трубопроводу згідно з чинним проектом, його потужність досягне 63 млрд. кубометрів. Кошторис проекту за різними оцінками складає від 29 до 34 мільярдів доларів США. Однак, на думку багатьох економістів та експертів у сфері енергетики, Кримський півострів може допомогти росіянам зекономити. Нинішній варіант проекту будівництва передбачає розміщення труби на дні Чорного моря на значній відстані від територіальних вод України та від кримського шельфу. Експерти прогнозують зміну проекту у випадку остаточного та безповоротного відходу Криму до Російської Федерації, а саме щодо маршруту пролягання труб. Так Росія, ймовірно, прокладе трубу територією Криму, що скоротить шлях транспортування газу, а тому й заощадити на витратах на труби [6; 9].

Українсько-російські газові відносини на сьогодні є стратегічними для обох держав: Україна компенсує нестачу блакитного палива, а Росія, в свою чергу, має постійного стабільного імпортера газу. До того ж Україна на сьогоднішній день виступає головним транспортером російського палива до країн західної Європи, які поки залишаються потужними ринками збуту для росіян. Ймовірний відхід Кримського півострова росіянам здатний збільшити вагу України як транзитера газу й виробника та постачальника електроенергії для Росії. Однак потенційне здешевлення «Південного потоку» в зв'язку з цим загрожує катастрофічно мінімізувати роль України як транзитера російського блакитного палива до Європи через 5-10 років. Тому Україні вкрай важливо зберегти півострів під своїм контролем і дбати про майбутнє своєї ГТС шляхом лобювання її перед європейцями як більш вигідного та дешевого й не менш надійного транспортного ресурсу [5; 9].

Висновки. Сьогоднішня фактична військова окупація Кримського півострова Російською Федерацією порушує життєво важливі національні інтереси України, такі як захист суверенітету й територіальної цілісності та недоторканість державного кордону. Щодо енергетичного аспекту кримської проблеми, то в її результаті Україна виявляється неспроможною використати свій потенціал повністю для збільшення об'єму вітчизняного видобутку газу, зокрема того, що знаходиться на шельфі Чорного моря, для зменшення енергетичної залежності від Росії та подальшого досягнення енергетичної незалежності.

Список використаної літератури

1. Без материковой Украины Крым не может обеспечить себя ни электричеством, ни газом, ни водой / [Електронний ресурс] // ТСН.ua. – 10. 03. 2014. – Режим доступу: <http://ru.tsn.ua/ukrayina/bez-materikovoy-ukrainy-krym-ne-mozhet-obespechit-sebya-ni-elektrichestvom-ni-gazom-ni-vodoy-353783.html>.
2. Данільян О. Г. Національна безпека України: структура та напрями реалізації / Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Навчальний посібник, Харків : «Фоліо», 2012 р. – 285 с.
3. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції / Максименко Ю. Є., Желіховський В. – К. : Знання, 2006. – 647 с.
4. Закон України «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
5. Стратегия «Газпрома» [Електронний ресурс] // Газпром. – Режим доступу: <http://www.gazprom.ru/about/strategy/>.
6. «Южный поток» подорожал до 34 млрд. / [Електронний ресурс] // LB.ua. – 9. 12. 2013. – Режим доступу: http://economics.lb.ua/business/2013/12/09/245486_yuzhniy_potok_podorozhal_34_mlrd.html.

7. Мазурец Ю. Цена энергетической безопасности – ЕС ставит на Украину / Юрий Мазурец [Электронный ресурс] // Информационно-аналитический портал Inpress.ua. – 16 жовтня 2013. – Режим доступу: <http://inpress.ua/ru/economics/18190-tsena-energeticheskoy-bezopasnosti-es-stavit-na-ukrainu>.
8. Гончар М. Новий енергетичний потенціал України / Михайло Гончар [Електронний ресурс] Київський міжнародний енергетичний клуб. – 17 грудня 2012. – Режим доступу: <http://www.qclub.org.ua/analytics/novij-energetichnij-potencial-ukra%D1%97ni-mix-ajlo-gonchar>.
9. Энергетическая ценность Крыма для Украины сомнительна [Электронный ресурс] // Информационно-аналитический портал Inpress.ua. – 14 березня 2014. – Режим доступу: <http://inpress.ua/ru/economics/26893-energeticheskaya-tsennost-kryma-dlya-ukrainy-somnitelna>.

THE PROBLEM OF THE CRIMEAN PENINSULA WITHIN THE SCOPE OF MAINTAINING NATIONAL INTERESTS OF UKRAINE: THE ENERGY ASPECT

Mazurets Iu. O.

Postgraduate of the International Information department at the Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Supervisor: Doctor of Policy, Professor Ryzhkov M. M.

Abstract. *Maintenance of national interests is one of the most important state's functions. National interests of Ukraine include the whole range of needs of each Ukrainian citizen and of the nation as a monolith. Along with pluralism, national interests are characterized by their priority, which depends on the level of their vitality. As to the concept of national security of Ukraine such national interests as protection of national sovereignty, territorial integrity and state border are considered as vital. The Crimean problem is a military occupation of the Crimean Peninsula by the Russian Federation violates vital and foreground national interests of Ukraine. It disrupts political, economic, humanitarian and also energy security of Ukraine.*

Ukrainian-Russian energy interaction exists within economic and political aspects of the two states' relationship. The political aspect has the most substantial influence on gas relations of Russia and Ukraine. In such conditions it is pertinent to speak of so called «gas» diplomacy of Moscow. The principles, which «gas» diplomacy is adherent to, often ignore economic side of gas relationship. During this Russian petrodollars become an instrument to achieve its political goals. Ukraine is to secure national interests in gas relations with Russia taking into account not only economic conjuncture but replying equally in a timely way on Moscow's political steps aimed at achieving the latter's political ambitions.

Energy aspect of the Crimean problem disrupts energy security of Ukraine. Aggravation of Ukraine-Russian relations is a deteriorating fact within the scope of Ukrainian dependence on Russian gas supply. Furthermore occupation of Crimea blocks Ukraine from using its potential of increasing national output of natural gas which is to be done in order to lessen dependence on Russia and achieve Ukrainian energy independence.

Key words: *energy aspect, interstate relations, gas geopolitics, energy resources, Crimean problem, national interests of Ukraine.*

Referances

1. Bez materikovoy Ukrainy Krym ne mozhet obespechit sebya ni elektrichestvom, ni gazom, ni vodoy / [Elektronnyy resurs] // TSN.ua. – 10 bereznnya 2014. – Rezhim dostupu: <http://ru.tsn.ua/ukrayina/bez-materikovoy-ukrainy-krym-ne-mozhet-obespechit-sebya-ni-elektrichestvom-ni-gazom-ni-vodoy-353783.html>.

2. DanIlyan O. G. Natsionalna bezpeka UkraYini: ctruktura ta napryami reallzatsIYi / DanIlyan O. G., Dzoban O. P., Panov M. I. Navchalniy poslbnik, HarkIv: «Folio», 2012 r. – 285 c.
3. Lipkan V. A. Informatsiyana bezpeka Ukrayiny v umovakh yevrointehratsiyi / Maksymenko Yu. Ye., Zhelikhovs'kyu V. – K. : Znannya, 2006. – 647 c.
4. Zakon UkraYini «Pro osnovi natsionalnoYi bezpeki UkraYini» [Elektronniy resurs] // Verhovna Rada UkraYini. – Rezhim dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
5. Strategiya «Gazproma» [Elektronniy resurs] // Gazprom. – Rezhim dostupu: <http://www.gazprom.ru/about/strategy>.
6. «Yuzhniy potok» podorozhal do 34 mlrd / [Elektronniy resurs] // LB.ua. – 9 grudnya 2013. – Rezhim dostupu: http://economics.lb.ua/business/2013/12/09/245486_yuzhniy_potok_podorozhal_34_mlrd.html.
7. Mazurets Yu. Tsena energeticheskoy bezopasnosti – ES stavit na Ukrainu / Yuriy Mazurets [Elektronniy resurs] // Informatsionno-analiticheskii portal Inpress.ua. 16 zhovtnya – 2013. – Rezhim dostupu: <http://inpress.ua/ru/economics/18190-tsena-energeticheskoy-bezopasnosti-es-stavit-na-ukrainu>.
8. Gonchar M. Noviy energetichniy potentsIal UkraYini /Mihaylo Gonchar [Elektronniy resurs] KiYivckiy mIzhnarodniy energetichniy klub. – 17 grudnya 2012. – Rezhim doctupu: <http://www.qclub.org.ua/analytics/novij-energetichnij-potencial-ukraYini-mixajlo-gonchar>.
9. Energeticheskaya tsennost Kryima dlya Ukrainyi somnitelna [Elektronniy resurs] // Informatsionno-analiticheskii portal Inpress.ua. – 14 bereznya 2014. – Rezhim dostupu: <http://inpress.ua/ru/economics/26893-energeticheskaya-tsennost-kryima-dlya-ukrainy-somnitelna>.

КРЫМСКАЯ ПРОБЛЕМА В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ УКРАИНЫ: ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Мазурец Ю. А.

Аспирант кафедры международной информации Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: доктор политических наук, профессор Рыжков Н. Н.

Аннотация. *Обеспечение национальных интересов – одна из важнейших функций государства. Национальные интересы Украины включают весь спектр потребностей украинской нации в целом и каждого гражданина отдельно. На ряду с плюрализмом, важной характеристикой является их приоритетность, которая зависит от их уровня жизненной важности для государства. Для Украины жизненно важными интересами, согласно отечественной концепции национальной безопасности, в частности, является защита государственного суверенитета Украины, ее территориальной целостности, неприкосновенности государственной границы. Крымская проблема, которая возникла из-за военной оккупации полуострова Российской Федерацией, нарушает национальные интересы Украины, в том числе жизненно важные и приоритетные. Она подрывает политическую, экономическую, гуманитарную, а также энергетическую безопасность Украины.*

Энергетическое взаимодействие Украины и России одновременно относится и к экономической, и к политической составляющей межгосударственных отношений. Наиболее политический аспект влияет на украино-российские газовые отношения. В таких условиях есть основания вести речь о так называемой «газовой» дипломатии Москвы. Принципы ее ведения часто идут вразрез с экономической стороной вопроса. При этом российские нефтедоллары становятся инструментом обеспечения ее политических целей. Украина вынуждена защищать свои интересы в газовых отношениях с Россией, учитывая не только экономическую конъюнктуру, а и путем своевременного и равноправного реагирования на политические шаги северного соседа, которые осуществляются для обеспечения политических амбиций Москвы.

Энергетический аспект крымской проблемы состоит в подрывании энергетической безопасности Украины. На данном этапе факт ухудшения украино-российских межго-

сударственных отношений, в которых Украина зависима от российских поставок газа, вызывает наибольшее опасение. Оккупация Крыма мешает Украине воспользоваться своим внутренним потенциалом для наращивания внутренней добычи газа с целью уменьшения зависимости от России и формирования в дальнейшем отечественной энергетической независимости.

Ключевые слова: *энергетический аспект, межгосударственные отношения, газовая геополитика, энергетические ресурсы, крымская проблема, национальные интересы Украины.*

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341: 316.774: 070.13

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ІНФОРМАЦІЇ

Забара І. М.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Серед правових категорій, що використовуються для характеристики міжнародних інформаційних відносин, виділяється і займає особливе місце міжнародно-правовий режим інформації. Необхідність його встановлення викликана потребою врахування та забезпечення інтересів суб'єктів міжнародного права в питаннях використання інформації в міжнародних відносинах.

Правовий режим інформації складається з кількох складових: суб'єктів правового режиму, об'єкту правового регулювання, комплексу способів правового регулювання і засобів юридичного впливу та цільового призначення.

Суб'єктами міжнародно-правового режиму інформації виступають суб'єкти міжнародного права – держави і міжнародні організації. Вони здійснюють усі види інформаційної діяльності, що необхідні для їх функціонування і безпосередньо зацікавлені як у поширенні інформації, так і у обмеженні поширення інформації певного змісту. Об'єктом правового регулювання, щодо якого встановлюються різні види міжнародно-правового режиму, є інформація. Комплекс способів міжнародно-правового регулювання становить основний елемент правового режиму, до складу якого відносять заборону, дозвіл і припис. Зазначені способи застосовуються для встановлення і підтримання міжнародно-правового режиму інформації і закріплюються в правових нормах. Використання способів міжнародно-правового регулювання (дозволу, заборони і припису) може відбуватися у кількох випадках, які полягають у визначенні як міри доступності до певної інформації, так і у визначеності міри можливого поширення певної інформації. Цільове призначення міжнародно-правового режиму інформації полягає в упорядкуванні використання інформації у міжнародних відносинах.

Формами міжнародно-правового режиму інформації є: доступ до інформації та поширення інформації. В такому складі, на думку автора, міжнародно-правовий режим інформації найбільше відповідає потребам суб'єктів міжнародного права при здійсненні ними спеціальних видів міжнародної інформаційної діяльності.

Ключові слова: інформація, міжнародні інформаційні відносини, міжнародно-правове регулювання, міжнародно-правовий режим, види режиму, доступ до інформації, поширення інформації, міжнародно-правове регулювання.

Постановка проблеми. Об'єктивною реальністю сучасного часу стало те, що розвиток міжнародних інформаційних відносин почав набагато випереджати їх міжнародно-правове регулювання. За цих умов поява нових відносин, їх ускладнення і трансформація викликають необхідність дослідження нових умов, категорій і понять.

Серед правових категорій, що використовуються для характеристики міжнародних інформаційних відносин, виділяється і займає особливе місце міжнародно-правовий режим

інформації. Необхідність його встановлення викликана потребою врахування та забезпечення інтересів суб'єктів міжнародного права в питаннях використання інформації в міжнародних відносинах.

В умовах розвитку глобального інформаційного суспільства, коли підвищується роль інформації, її міжнародно-правовий режим, разом із потребами і інтересами суб'єктів міжнародного права, теж зазнає змін. Як один з базових інститутів науки міжнародного інформаційного права, він потребує свого дослідження, враховуючи на те, що в умовах глобального інформаційного суспільства питання доступу до інформації та можливості її безперешкодного поширення набувають значної ваги і здатні суттєвим чином впливати на усі види міжнародної інформаційної діяльності.

Незважаючи на тривале становлення і розвиток, що пояснюється різницею у концептуальних підходах провідних держав світу до питань місця, змісту і ролі інформації у міжнародних відносинах, міжнародно-правовий режим інформації залишається цікавим як з теоретичної, так і практичної сторін.

Мета статті – дослідження поняття та сутності міжнародно-правового режиму інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні доктринальні дослідження міжнародно-правового режиму інформації, не будучи численними, визначають його окремі аспекти. Зазвичай, вони спираються на досягнення загальної теорії міжнародного права. Роботи В. М. Корецького, Г. І. Тункина, І. І. Лукашука, В. Г. Буткевича, В. А. Василенка, А. С. Гавердовського, Ю. М. Колосова, П. М. Куриса, Ю. А. Решетова, Ю. М. Рибаківа, Н. А. Ушакова, Д. І. Фельдмана, С. В. Черниченка заклали його теоретичні основи і знайшли подальший розвиток в працях О. В. Собакиної, І. І. Мисика, О. В. Ермишиної, О. Г. Днепровського, Ю. М. Батурина, І. Л. Бачило, О. А. Городова, Л. К. Терещенко та інших. Варто відмітити і те, що низка положень щодо міжнародно-правового режиму інформації носить дискусійний характер. В першу чергу це стосується його змісту, складових, використання у відносинах суб'єктів міжнародного права, впливу на міжнародно-правове регулювання спеціальних видів інформаційної діяльності. У зв'язку з цим постає необхідність у його дослідженні.

Основні результати дослідження. Міжнародно-правовий режим інформації, на нашу думку, можна визначити як комплекс способів міжнародно-правового регулювання, що встановлюється і спільно здійснюється суб'єктами міжнародного права щодо інформації при здійсненні ними окремих видів міжнародної інформаційної діяльності (збору, обміну, надання, поширення, зберігання інформації).

З огляду на нематеріальну сутність інформації, а також на її властивості, можна погодитись із твердженням Л. К. Терещенко, що правовий режим інформації має кілька складових, зокрема «цільове призначення, об'єкт правового регулювання, правовий стан суб'єктів правового режиму та комплекс способів правового регулювання і засобів юридичного впливу» [1, с. 22].

Враховуючи, що категорія «інформація», яка використовується в міжнародному і національному праві, має однакові властивості і характеристики, вважаємо, що складові міжнародно-правового та національно-правового режиму інформації є схожими. Тож, з урахуванням особливостей міжнародного права, можна зазначити наступне.

Суб'єктами міжнародно-правового режиму інформації виступають суб'єкти міжнародного права – держави і міжнародні організації. Вони здійснюють усі види інформаційної діяльності, які необхідні для їх функціонування і безпосередньо зацікавлені як у поширенні інформації, так і у обмеженні поширення інформації певного змісту. Незва-

жаючи на різні концептуальні підходи у питанні щодо використання інформації у міжнародних відносинах, саме вони визначають загальні положення міжнародно-правового режиму інформації.

Об'єктом правового регулювання, щодо якого встановлюються різні види міжнародно-правового режиму, – є інформація.

Комплекс способів міжнародно-правового регулювання становить основний елемент правового режиму, до складу якого відносять заборону, дозвіл і припис. В доктрині міжнародного права ці способи правового регулювання визначаються наступним чином:

- 1) *заборона*, тобто покладення обов'язків утримуватися від здійснення певного роду дій;
- 2) *дозвіл*, тобто надання права на самостійні активні дії;
- 3) *припис*, тобто покладення обов'язку до активної дії» [2, с. 39].

Зазначені способи застосовуються для встановлення і підтримання міжнародно-правового режиму інформації і закріплюються в правових нормах.

При цьому, варто погодитись із думкою Л.К. Терещенко про те, що «різниця конкретних правових режимів інформації виражається в наявності більшої чи меншої кількості заборон і зобов'язань, пільг і дозволів, в їхньому різному поєднанні. Правовий режим інформації дозволяє обрати оптимальне поєднання правових засобів для досягнення поставлених задач, які забезпечують врахування специфіки і особливий характер груп суспільних відносин, створення особливих підходів до їхнього регулювання» [1, с. 21].

Варто додати, що при визначенні правових можливостей отримання необхідної інформації та її поширення можливим є і комбінація способів, які використовуються з метою встановлення окремих видів міжнародно-правового режиму інформації. При цьому, «можливість різноманітного сполучення правових засобів дозволяє формувати правові режими, що найбільш відповідають поставленим завданням і конкретному виду інформації» [1, с. 21]. Так, Б. І. Кучер слушно зауважує, що «правове регулювання складається з різних комбінацій зазначених способів, які пов'язані з видами правовідносин: *активного типу*, якщо в їхній основі лежать зобов'язуючі правові норми, які містять припис, як спосіб правового регулювання і *пасивного типу*, якщо в основі лежать забороняючі правові норми, що містять заборону як спосіб правового регулювання або правочинні правові норми, які містять дозвіл, як спосіб правового регулювання. Таким чином, спосіб правового регулювання є певним стимулятором у виборі необхідного при конкретних умовах варіанту поведінки сторонами, яким адресована дана правова норма» [2, с. 40]. Це зауваження у повному обсязі відноситься до міжнародних інформаційних відносин, оскільки усі способи правового регулювання знайшли відображення в положеннях міжнародних угод, які визначають умови використання інформації у міжнародних відносинах.

Вважаємо, що доцільно визначити і умови використання інформації у міжнародних відносинах, враховуючи на те, що *цільове призначення міжнародно-правового режиму інформації* полягає в упорядкуванні використання інформації у міжнародних відносинах.

Використання способів міжнародно-правового регулювання (дозволу, заборони і припису) може відбуватися у кількох випадках, які полягають у визначенні як *міри доступності до певної інформації*, так і у *визначеності міри можливого поширення певної інформації*.

Норми, що встановлюють міжнародно-правовий режим інформації містяться у двосторонніх і багатосторонніх угодах, що укладаються державами і міжнародними організаціями. Вони, зазвичай, можуть містити як *умови доступу* до інформації, так і *умови поширення* інформації. Наприклад, положеннями міжнародних угод можуть встановлю-

ватися: вільний доступ до інформації, обмежений доступ до інформації, вільне поширення інформації, обмежене поширення інформації, заборони на поширення певної інформації.

Відповідно, формами міжнародно-правового режиму інформації виступають: а) доступ до інформації і б) поширення інформації. Вважаємо, що в такому складі міжнародно-правовий режим інформації найбільше відповідає потребам суб'єктів міжнародного права при здійсненні ними спеціальних видів міжнародної інформаційної діяльності.

Доступ до інформації, як один з видів міжнародно-правового режиму інформації, є одним із недосліджених питань в доктрині міжнародного права.

Окремі автори, аналізуючи питання правового режиму інформації, звертають увагу на те, що у правовій літературі, присвяченій питанням інформації, зміст правового режиму інформації зводиться у основному до режиму доступу. Так, Л. К. Терещенко зазначає, що «доступ – одна з найважливіших характеристик правового режиму інформації, можливо, навіть цьому режим ототожнюється із доступом і обмежується ним» [1, с. 24]. Цю думку доповнює О. О. Городов, який наголошує на тому, що при класифікації режимів інформації на підставі їхньої приналежності до режиму вільного чи обмеженого доступу, критеріями класифікації правових режимів «виступають міра важливості і міра доступності до тих чи інших відомостей» [3, с. 56-57].

Уточнюючи позицію в цьому питанні варто зазначити, що в угодах між суб'єктами міжнародного права закріплюються різні види доступу до інформації, зокрема: а) вільний доступ до інформації, б) обмежений доступ до інформації.

Разом з тим, погоджуючись із зазначеними авторами у питанні щодо важливості правового регулювання доступу до інформації, не можна не зауважити, що це не єдина форма міжнародно-правового режиму інформації. Вартим уваги залишається і така його форма, як поширення інформації. Відповідно, комплекс способів міжнародно-правового регулювання – заборона, дозвіл і припис може застосовуватися і до поширення інформації.

Справа в тім, що в міжнародних відносинах існують правові обмеження щодо поширення інформації. Вони стосуються як інформації певного змісту, так і умов, коли інформація не може бути поширена. Вважаємо, що ці, визначені міжнародними угодами обмеження, теж є результатом встановлення і спільної реалізації суб'єктами міжнародного права режиму інформації.

В якості прикладу *заборони на поширення певної інформації* можна навести положення низки міжнародних угод про заборону пропаганди війни (ст. 2 Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру 1936 року, (далі – Міжнародна конвенція 1936 року) [4], (ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року) [5], підбурення населення іноземної держави та втручання у внутрішні справи держав (ст. 1 Міжнародної конвенції 1936 року) [4], поширення неправдивої та перекрученої інформації (ст. 2 Міжнародної конвенції 1936 року) [4], закликів до повалення існуючого ладу та уряду (ст. 1 Міжнародної конвенції 1936 року), пропаганди геноциду (ст. 3 Конвенції про попередження злочину геноциду та покаранні за нього 1948 року) [6], расової дискримінації (ст. 4 Міжнародної конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1966 року) [7] тощо.

В той же час, обмеження щодо випадків, коли певна інформація не може бути поширена зводяться до наступного. Свобода поширювати інформацію незалежно від державних кордонів, усно, письмово, за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншим способом на свій вибір накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Вона може бути обмежена і викликана необхідністю: поважання прав і репутації інших осіб; охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення (п. 2, п. 3.ст. 19 Пакту про громадянські і політичні права 1966 року) [5].

Разом з тим, варто наголосити і на інших способах, які заохочують поширення інформації певного змісту.

В якості прикладу *дозволу*, як надання права на самостійні активні дії щодо поширення інформації, можна навести положення низки міжнародних угод про поширення екологічної інформації (Конвенція про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступі до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища 1998 року (далі – Конвенція 1998 року) [8], Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному аспекті 1991 року (далі – Конвенція 1991 року) [9], Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій 1992 року (далі – Конвенція 1992 року) [10].

В якості прикладу *притису*, як обов'язку до активного поширення інформації, можна зазначити зобов'язання держав щодо взаємного поширення «радіомовних матеріалів, що мають метою найкраще ознайомлення з цивілізацією та умовами життя держав, а також з найважливішими аспектами розвитку їхніх відносин з іншими народами і вкладом у справу миру» (ст. 5 Міжнародної конвенції 1936 року) [4].

В такий спосіб використовується другий з видів міжнародно-правового режиму інформації.

Варто наголосити, що міжнародно-правове регулювання режиму інформації, зокрема питань доступу і поширення інформації, здійснюється, на нашу думку, з урахуванням наступного:

по-перше, інформаційну діяльність здійснюють усі держави, незважаючи на різні рівні розвитку («цифрової нерівності»); активна інформаційна діяльність притаманна і іншому суб'єкту міжнародного права – міжнародним організаціям;

по-друге, зміст інформації, як і характер використання інформаційно-комунікаційних технологій, є настільки різним, що формулювання основ їхнього правового регулювання, крім використання основних принципів міжнародного права, є складною, але здійсненою задачею;

по-третьє, міжнародні інформаційні відносини не можуть ґрунтуватися на припущенні, що основними видами міжнародної інформаційної діяльності є виключно збір, отримання і поширення інформації (ст. 19 Всесвітньої декларації прав людини 1948 року) [11], (ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року) [5]. У певних випадках велике значення мають такі види як обмін, надання, зберігання інформації (п. 2 ст. 5 Конвенції 1998 року) [8], (п. 7 ст.3., п. 26 ст.11 Конвенції 1991 року) [9], п. 1 ст. 2, ст. 3, ст. 15 Конвенції 1992 року) [10]; усі вони використовуються суб'єктами міжнародного права і мають нормативне регулювання;

по-четверте, для окремих видів інформаційної діяльності суб'єктів міжнародного права характерною є конкретизація виду міжнародно-правового режиму інформації, оскільки кожен з них має свої особливості, що впливають з його природи;

по-п'яте, договори, норми яких передбачають встановлення певного виду міжнародно-правового режиму інформації, передбачають їхнє застосування не тільки між сторонами, а і по відношенню до третіх сторін;

по-шосте, зміст видів міжнародно-правових режимів інформації визначається їхнім цільовим призначенням, особливостями видів міжнародної інформаційної діяльності суб'єктів та змістом інформації.

Разом з тим, беззаперечним є те, що регулювання міжнародно-правового режиму інформації між суб'єктами міжнародного права повинно здійснюватися при дотриманні договірними сторонами таких принципів сучасного міжнародного права, як принцип

суверенної рівності держав, принцип заборони застосування сили або загрози силою, принцип територіальної цілісності держав, принцип невтручання, принцип мирного врегулювання спорів, принцип співробітництва, принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Варто зазначити, що основні принципи міжнародного права припускають договірну конкретизацію міжнародно-правового режиму інформації на основі взаємного співробітництва держав.

Висновки. Таким чином, можна зазначити, що міжнародно-правовий режим інформації характеризується наступним:

- встановлюється суб'єктами міжнародного права виключно на договірній основі;
- спрямовується на реалізацію інтересів суб'єктів міжнародного права – держав і міжнародних організацій;
- основним елементом міжнародно-правового режиму інформації виступають способи міжнародно-правового регулювання – заборона, дозвіл і припис;
- зміст міжнародно-правового режиму інформації деталізується в конкретній нормі міжнародного права у вигляді моделі певної поведінки, яка реалізується шляхом дії або утримання від дії і застосовується тільки у відношенні інформації, яку визначають суб'єкти міжнародного права;
- встановлення міжнародно-правового режиму інформації залежить від змісту інформації;
- видами міжнародно-правового режиму інформації є «доступ до інформації» і «поширення» інформації»;
- встановлення міжнародно-правового режиму інформації впливає на міжнародну інформаційну діяльність суб'єктів міжнародного права.

Крім того, на нашу думку актуальними і перспективними можуть бути дослідження впливу міжнародно-правового режиму інформації на конкретні види міжнародної інформаційної діяльності суб'єктів міжнародного права.

Список використаної літератури

1. Терещенко Л. К. К вопросу о правовом режиме информации // Информационное право. – 2008. – №1 (12) – С. 20-27.
2. Кучер Б. И. Международный экономический порядок (Вопросы правового регулирования международных экономических отношений) / Б. И. Кучер. – К. : Вища шк. Головное изд-во, 1988. – 228 с.
3. Городов О. А. Информационное право / О. А. Городов. – М. : Проспект, 2009. – 256 с.
4. Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру 1936 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_229.
5. Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pact-con.shtml.
6. Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказании за него 1948 года [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/genocide.shtml.
7. Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_105/.
8. Конвенция о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды 1998

- года [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orhus.shtml.
9. Конвенція об оцінці впливу на навколишнє середовище в трансграничному контексті 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/env_assessment.shtml.
 10. Конвенція про трансграничний вплив промислових аварій 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/industrial_accidents.pdf.
 11. Всеобщая декларация прав человека 1948 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL LEGAL REGIME INFORMATION

Zabara I. M.

PhD in Law, associate professor, Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *Among the legal categories used to characterize international information relations, stands and holds a special place international legal regime for information. The need to install it due to the need to take account of interests and subjects of international law in the use of information in international relations.*

The legal regime of information consists of several components: the subjects of the legal regime, the object of legal regulation, complex ways and means of regulation of the legal impact and purpose.

The subjects of the international legal regime of information are the subjects of international law – states and international organizations. They carry all kinds of information activities that are necessary for their operation and as directly interested in the dissemination of information, and limit the dissemination of information in a certain sense. The object of the regulation for which establish different types of international legal regime is information. A complex methods of international law is the main element of the legal regime, to which belong the ban, and authorized prescription. These methods are used to establish and maintain an international legal regime media and fixed in the law. Using the methods of international legal regulation (permits, prohibitions and regulations) may occur in some cases that is determining how to measure the availability of certain information, and in the degree of certainty possible dissemination of certain information. Purpose of the international legal regime ordering information is of use in international relations.

The forms of an international legal regime of information are: access to information and dissemination of information. In this part of the author's opinion, the international legal regime of information most relevant to the needs of the subjects of international law in the exercise of specific types of international information activities.

Key words: *information, the international information relations, international legal regulation, the international legal regime, types of treatment, access to information, dissemination of information, international legal regulation.*

References

1. Tereshenco L. K. K voprosy o pravovom regime informazii // Informazionnoe pravo. – 2008. – № 1 (12) – S. 20-27.
2. Kucher B. I. Mezhdunarodniy ekonomicheskiy pravoporiadok (Voprosi pravovogo regulirovaniya meshdynarodnih ekonomicheskikh otnosheniy) / B. I. Kucher. – K. : Visha sh. Golovnoe izd-vo, 1988. – 228 c.

3. Gorodov O. A. Informazionnoe pravo. / O. A. Gorodov. M. : Prospect, 2009. – 256 с.
4. Mezhdunarodna konvenzia pro vicoristannia radiomovlennia v interesah miru 1936 roku [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_229.
5. Mezhdunarodniy pakt o grazhdanskih i politicheskikh pravah 1966 goda [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml.
6. Konvenzia opreduprezhdenii prestupleniy genozida i nakazanii za nego 1948 goda [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/genocide.shtml.
7. Mezhdunarodna konvencija pro likvidaziu usih form rasovoi diskriminazii 1966 roku [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_105.
8. Konvenzia odostupe k informazii, uchastii obschestvenosti v processe priniatija resheniy i dostupe k pravosudiyu po voprosam, kasauschimsia okruzhayushey sredi 1998 goda [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orhus.shtml.
9. Konvenzia ob ozenke vozdeystvija na okrushayuschuyu sredy v transgranichnom aspect 1991 goda [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/env_assessment.shtml.
10. Konvenzia o transgranichnom vozdeystvii promishlennih aviariy 1992 goda [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/industrial_accidents.pdf.
11. Vseobschaja deklarazija prav cheloveka 1948 goda [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННОГО МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМА ИНФОРМАЦИИ

Забара І. М.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. Среди правовых категорий, которые используются для характеристики международных информационных отношений, выделяется и занимает особое место международно-правовой режим информации. Необходимость его установления вызвана потребностью учета и обеспечения интересов субъектов международного права в вопросах использования информации международных отношениях.

Правовой режим информации состоит из нескольких составляющих: субъектов правового режима, объекта правового регулирования, комплекса способов правового регулирования и средств юридического влияния, а также целевого назначения.

Субъектами международно-правового режима информации выступают субъекты международного права – государства и международные организации. Они осуществляют все виды информационной деятельности, которые необходимы для их функционирования и непосредственно заинтересованы как в распространении информации, так и в ограничении распространения информации определенного содержания. Объектом правового регулирования, относительно которого устанавливаются разные виды международно-правового режима, является информация. Комплекс способов международно-правового регулирования является основным элементом правового режима, в состав которого входят запрет, разрешение и предписание. Указанные способы применяются для установления и поддержки международно-правового режима информации и закрепляются в правовых нормах. Использование способов международно-правового регулирования (запрет, разрешение и предписание) может происходить в нескольких случаях, которые состоят как в определении меры доступности к определенной информации, так и у определении меры возможного распространения определенной информации. Целевое назначение международно-правового режима информации состоит в упорядочении использования информации в международных отношениях.

Формами международно-правового режима информации выступают доступ к информации и распространение информации. В таком составе, по мнению автора, меж-

дународно-правовой режим информации наиболее соответствует потребностям субъектов международного права при осуществлении ими специальных видов международной информационной деятельности.

Ключевые слова: *информация, международные информационные отношения, международно-правовое регулирование, международно-правовой режим, виды режима, доступ к информации, распространение информации, международно-правовое регулирование.*

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА БІЖЕНЦІВ ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

Котляр О. І.

Кандидат юридичних наук, докторант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Вся структура міжнародного захисту біженців ґрунтується на концепціях прав людини. Оскільки міжнародне право прав людини стосується усіх людей, в тому числі і біженців, незалежно від їхнього правового статусу, воно являє собою еталон для оцінки якості ставлення, яке країни притулку надають на своїй території біженцям і особам, що шукають притулок.*

Міжнародне право, що стосується біженців, має на меті завдання забезпечення гуманного поводження з групами людей, які є найбільш вразливими. Через це воно доволі тісно пов'язане з міжнародним правом у галузі прав людини, завданням якого є збереження гідності та благополуччя кожної людини. У міжнародному праві неухильно зростає питома вага норм, орієнтованих на людину. Основу цих норм становить принцип поваги прав людини та основних свобод, що передбачає їхнє загальне значення.

Визначено, що норми міжнародного права, що застосовуються до біженців, є численними та неоднорідними, тому єдиний погляд на їхнє місце у системі сучасного міжнародного права відсутній. Наголошено, що специфіка правового статусу біженців полягає у тому, що вони водночас наділені основними правами людини, які застосовуються до всіх осіб незалежно від статусу і носять загальний характер, та користуються правами та привілеями, властивими лише біженцям, якими вони наділені на підставі спеціальних універсальних і регіональних міжнародних угод.

Ключові слова: міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право, біженець, конвенційний біженець.

Постановка проблеми. Проблема вимушеного переміщення людей залишається і в ХХІ столітті найгострішою. Однією з найбільш уразливих груп населення у світі є біженці, які можуть піддаватися порушенням прав людини. Іноді вони не тільки постраждали або побоюються постраждати від порушень прав людини у країні походження, але й надалі можуть переживати порушення прав людини на всіх етапах циклу свого переміщення. Саме проблема біженців залишається на сьогодні одним з найскладніших питань, яке стоїть перед світовою спільнотою. Вся структура міжнародного захисту біженців ґрунтується на концепціях прав людини. Оскільки міжнародне право прав людини стосується усіх людей, в тому числі і біженців, незалежно від їхнього правового статусу, воно являє собою еталон для оцінки якості ставлення, яке країни притулку надають на своїй території біженцям і особам, що шукають притулок. Особливо це важливо, коли держави не є учасницями договорів про біженців.

Мета статті – визначення місця інституту біженців у міжнародному праві, аналіз міжнародно-правових норм, що складають основу захисту біженців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження міжнародно-правового співробітництва у галузі прав людини зробили такі вчені, як М. В. Буроменський, В. Г. Буткевич, М. М. Гнатівський, В. Н. Денисов, А. І. Дмитрієв, В. І. Євінгов, В.В. Мицик. Їхні праці формують уяву про розвиток, сучасний стан міжнарод-

ного права з питань захисту прав людини, аналізуються міжнародні угоди, практика їх застосування, тлумачення міжнародними судовими та квазісудовими органами. Забезпечення прав біженців та шукачів притулку в Україні досліджували Анісімова Т. Є. та Стешенко В. М. Конституційно-правовим аспектам інституту притулку в національному праві приділено увагу Шаповала В. М., Крижанівського С. В. Серед зарубіжних науковців, які займалися дослідженнями по даній тематиці, варто відзначити Е. Бредлі, А. Граль-Мадсена, Гай С. Гудвина-Гілла, М. Дженіса, Г. Меландера, Я.А. Макдональдса, Д. Рубіо-Марма, Л. Холборна.

Основні результати дослідження. Міжнародне право біженців є галуззю міжнародного публічного права. З цього випливає, що до міжнародного права біженців застосовується загальна частина міжнародного публічного права, що стосується джерел, основних принципів, правил співвідношення міжнародного публічного права та національного права.

Міжнародне право, що стосується біженців, має на меті завдання забезпечення гуманного поводження з групами людей, які є найбільш вразливими. Саме тому воно доволі тісно пов'язане з міжнародним правом у галузі прав людини, завданням якого є збереження гідності та благополуччя кожної людини. У міжнародному праві неухильно зростає питома вага норм, орієнтованих на людину. Основу цих норм становить принцип поваги прав людини та основних свобод, що передбачає їхнє загальне значення:

- 1) поширення прав і основних свобод на всіх людей без будь-якої дискримінації;
- 2) залучення всіх держав у відповідні дії щодо забезпечення цих прав;
- 3) забезпечення основних прав і свобод як в нормальних життєвих ситуаціях, так і в умовах надзвичайного стану або під час збройних конфліктів.

Отже, міжнародне публічне право визначає стандарти в галузі захисту прав людини та основних свобод. Держави-члени міжнародних договорів у сфері прав людини зобов'язуються дотримуватися цих стандартів та поважати права людини і основні свободи. Таким чином, частина джерел міжнародного права біженців співпадає з джерелами міжнародного права захисту прав людини. Держави, що приєдналися до міжнародного договору, зобов'язуються виконувати ці зобов'язання по відношенню до всіх осіб, що знаходяться під його юрисдикцією.

Відзначимо, що у доктрині міжнародного права існують різні погляди з питання щодо єдності чи специфіки міжнародно-правових актів, що стосуються прав людини. По-перше, у цій сфері застосовується різна термінологія: «міжнародне право прав людини» (Лукашук І. І., Рехмен Дж.), «міжнародне право захисту прав людини та основних свобод» (Буткевич В. Г.), «міжнародні права людини» (Доннелі Дж.), «захист прав людини» (Кассезе А.), «міжнародний захист прав людини» (Шоу М.Н.), «права народів» (Африканська хартія прав людини і народів), «міжнародне гуманітарне право» (Шоу М. Н.), «гуманітарне право збройних конфліктів» (Флік Д.). По-друге, фахівці пропонують різні конструкції співвідношення таких прав. Деякі вчені вважають міжнародне право захисту прав людини та основних свобод інститутом міжнародного гуманітарного права (Черниченко С. В., Ігнатенко Г. В., Тіунов О. І. та ін.) Згідно з іншою точкою зору воно є однією з головних галузей сучасного міжнародного права (Лукашук І. І., Буткевич В. Г., Ісакович С.В.) [9, с. 58].

Визнаний вітчизняний вчений з цього питання В. Г. Буткевич наголошує, що у широкому, галузевому сенсі під терміном «міжнародний захист прав людини та основних свобод» «...найчастіше розуміють систему міжнародно-правових норм, принципів і стандартів, закріплених у міжнародних договорах універсального, регіонального та локаль-

ного характеру, які визначають права і свободи людини, зобов'язання держав і міжнародних організацій щодо їх дотримання, а також міжнародні механізми забезпечення і контролю за дотриманням суб'єктами міжнародного права зобов'язань у цій галузі права і відновленням порушених прав конкретних осіб чи груп населення» [2, с. 196].

Професор Буткевич В. Г. зазначає, що міжнародне право захисту прав людини та основних свобод, або міжнародне право прав людини (що є те ж саме), і міжнародне гуманітарне право є різними галузями сучасного міжнародного права. Звертає на це увагу і професор Лукашук, який підкреслює, що «міжнародне право прав людини є галуззю міжнародного права, принципи якого регулюють співпрацю держав у забезпеченні прав людини» [8, с. 6], а «міжнародне гуманітарне право – це галузь міжнародного права, принципи і норми якого з метою обмеження бід війни визначають недопустимі методи та засоби ведення військових дій та захищають жертв війни [8, с. 315]. Також ці галузі відрізняються і за часом виникнення, адже про гуманітарне право йшлося ще у праці Г. Гроція «Про право війни і миру» («*De jure belli ac pacis*») 1625 р., а міжнародне право прав людини бере свій початок з положень Статуту ООН 1945 р.

Швейцарський суспільний діяч, багатолітній член керівництва Міжнародного Червоного Хреста, голова його Юридичної комісії професор Жан Симон Пікте визначає, що міжнародне гуманітарне право є «найважливішим розділом міжнародного права, який пронизаний духом гуманності та направлений на захист особи у воєнний час» [11, с. 6].

Підсумовуючи вищенаведене, можна констатувати, що вітчизняні вчені та й не тільки вітчизняні (Кассезе А., Шоу М., Грін Лю, Мак_Дугал М. С., Рехмен Дж), виділяють дві галузі сучасного міжнародного права: міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право, яке ще іменують правом збройних конфліктів. Тобто право, яке застосовується для захисту прав людини у мирний час, і право, яке застосовується під час збройних конфліктів [10, с. 59].

Генезис міжнародної нормотворчості, прийняття нових документів у сфері прав людини призводять до того, що міжнародне право збагачується принципами і нормами, які регулюють права людини, гарантуючи особі право користуватися основними правами та свободами у період збройних конфліктів, мінімізуючи біди, що спричиняються воєнними діями та захищаючи людину від свавілля та насилля. Отже, конкретне співставлення цих двох галузей – міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право дає нам змогу стверджувати, що вони за своїми принципами та цілями тісно взаємопов'язані.

При аналізі, можемо дійти до висновку, що багато загальноновизнаних прав людини прямо поширюється на біженців. До них належать право на життя, захист від катувань і поганого поводження, право на громадянство, право на свободу пересувань, право залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, і повертатися в свою країну, право не зазнавати примусового повернення.

Ці права поруч з іншими громадянськими, політичними, економічними, соціальними і культурними правами стосовно всіх осіб, як громадян, так і не громадян, закріплені у Загальній декларації прав людини Міжнародному пакті про громадянські і політичні права [9] та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, які разом складають Міжнародний білль про права людини:

а) «Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання чи вигнання» (Стаття 9 Загальної декларації прав людини);

б) «Кожна людина має право шукати притулку від переслідування в інших країнах та користуватися цим притулком» (Стаття 14 Загальної декларації прав людини); «Кожна людина має право на громадянство» (Стаття 15 Загальної декларації прав людини).

с) «Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання в межах кожної держави. Кожна людина має право залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, і повертатися в свою країну». (Стаття 13 Загальної декларації прав людини [5]; Стаття 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [9]).

Відзначимо, що не всі важливі права біженців конкретно згадуються в Міжнародному біллі про права людини. Центральним елементом міжнародного захисту біженців є право не зазнавати примусового повернення чи висилки у ситуації, яка може поставити під загрозу чие-небудь життя або свободу. Це так званий принцип заборони примусового повернення, який закріплений у статті 33 Конвенції 1951 року.

Принцип заборони примусового повернення мав подальший розвиток у статті третій Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведіння та покарання, в якій проголошено, що «жодна держава-учасниця не повинна висилати, повертати (refouler) або видавати яку-небудь особу іншій державі, якщо існують серйозні підстави вважати, що їй може там загрожувати застосування катувань» (пункт 1). Крім того, «для визначення наявності таких підстав компетентна влада бере до уваги всі обставини, які стосуються справи, включаючи у відповідних випадках існування в даній державі постійної практики бруталних і масових порушень прав людини» (пункт 2) [7, с. 92].

Розвиток інституту права притулку як засобу захисту людини, яка переслідується з будь-яких мотивів, відбувався за безпосереднього втручання у цей процес держави. Надання права притулку можна визначити як надання державою притулку на своїй території (або у своєму дипломатичному представництві на іноземній території), тобто можливість в'їзду та перебування особи, яка переслідується в іншій державі за політичними, релігійними та іншими мотивами. На відміну від усіх інших політичних прав така можливість надається громадянам інших держав або особам без громадянства.

Підкреслимо, що надання притулку відноситься до виключної прерогативи держави і є політичним питанням. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1967 р. Декларація про територіальний притулок у пункті 3 статті 1 зазначає: «оцінка підстав для надання притулку лежить на державі, що надає його» [4]. Європейська конвенція про територіальний притулок 1977 р. у статті 2 проголошує право держав надавати притулок, у тому числі і по причинах гуманітарного характеру. Статус біженця займає правовий простір, що характеризується, з одного боку принципом суверенітету держав і пов'язаним з ним принципами територіального верховенства і самозбереження, а з іншого боку – гуманітарними принципами, що витікають з норм міжнародного права і договорів.

У європейських країнах статус біженця регулюється нормами Конвенції ООН 1951 р. про статус біженців і Протоколу до неї 1967 р. Ці два документи по захисту біженців ратифіковані 145 країнами. У 1990 році була прийнята Конвенція про право притулку і поведіння з біженцями, так звана Дублінська конвенція. Положення міжнародного права доповнюються нормами національного права, що надає додатковий «гуманітарний» статус.

З точки зору сучасного міжнародного права термін «біженець» є доволі конкретним за своїм характером, адже правовий зміст визначається чітко у відповідності з принципами та нормами міжнародного права. Зміст дефініції є набагато вужчим за той, який ми вкладаємо у нього в нашому повсякденному житті.

Варто наголосити, що для міжнародного права при визнанні за особою статусу біженця мають важливе значення причини, за якими особа залишає свій дім у пошуках притулку. Визначення дефініції «біженець» найтіснішим чином пов'язаний з нормативно-

правоими джерелами міжнародного права, що регламентують правовий статус біженців, які в основному містяться у міжнародних угодах.

Держави-учасниці Конвенції 1951 р. погодились, що термін «біженець» повинен застосовуватися до осіб, які визнані біженцями у відповідності з раніш прийнятими міжнародними угодами від 12 травня 1926 р. і 30 червня 1928 р. або згідно з конвенціями від 28 жовтня 1933 р. і 10 лютого 1938 р., Протоколом від 14 вересня 1939 р. або згідно зі Статутом Міжнародної організації у справах біженців (Ст. 1. А. п. 1.) а також до будь-якої особи, що відповідає положенням п. 2 розділу А ст. 1 Конвенції, де визначено: термін «біженець» означає особу, яка «внаслідок подій, які відбулися до 1 січня 1951 р., і через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань» [6].

Однак визначення поняття «біженець» Конвенції 1951 р. мало обмеження. По-перше, це часове обмеження. Воно полягає у тому, що згідно Конвенції право вважатися біженцем не поширюється на осіб, що стали такими у результаті подій, які відбулися після 1 січня 1951 р. По-друге, це географічне обмеження: «події, які відбулися у Європі до 1 січня 1951 р.». Наявність обмежень доволі обтяжувало вирішення проблеми біженців, виключаючи зі сфери конвенції мільйони фактичних біженців.

Для вирішення вищевказаної проблеми у 1957 р. був прийнятий Протокол, що стосується статусу біженця. Протокол відмінив положення Конвенції 1951 р. про обмеження строку 1951 р., що зробило Конвенцію універсальною угодою.

Протокол є окремим юридичним документом, до якого може приєднатися будь-яка держава, не являючись учасником Конвенції 1951 р. Держава, яка приєднується до Протоколу бере на себе зобов'язання застосовувати положення Конвенції 1951 р. по відношенню до біженців, що підпадають під її визначення, однак без посилань на 1951 р. Якщо держава приєднується тільки до Протоколу, то вона не може вносити географічне застереження.

За даними ООН Франція, США та Великобританія входять у першу трійку рейтингу країн по кількості прийнятих заяв біженців. За ними – Німеччина та Канада. Ситуація щодо біженців пов'язана і з прийняттям більш жорстких законів щодо обмеження кількості біженців. Однак, держави визнають, що біженець – це особа, яка має право на надання захисту та допомоги. В одних державах принцип надання притулку біженцям визнається у Конституції, в інших – ратифікація Конвенції 1951 р. про статус біженців і Протоколу 1967 р. безпосередньо впливає на національне право, а в певних випадках держави, що ратифікували ці документи, знаючи свої міжнародні зобов'язання, можуть ввести в дію конкретне законодавство по вирішенню проблеми біженців або ввести відповідні адміністративні процедури по їх вирішенню» [3, с. 36].

Окрім політичного притулку, особа може претендувати на отримання «гуманітарного притулку» згідно Європейської конвенції з прав людини. У даному випадку прохання про надання притулку пов'язане не з політикою держави, у якій дана особа піддається переслідуванню, а з порушенням прав людини. Буроменський М. В. підкреслює, що право на притулок слід вважати природнім, у тому сенсі, що нікому не може бути відмовлено у пошуку притулку. А з точки зору міжнародного права, залишається невизначеним питання

щодо права людини на одержання притулку, адже не існує міжнародно-правової норми загального міжнародного права про обов'язок держави надати притулок [1, с. 133].

Можливість дипломатичного захисту біженців не передбачена міжнародним правом, що знаходить своє відображення в Конвенції про статус біженців. Комісія міжнародного права ООН запропонувала поширити захист і на біженців. При обговорення даного питання у рамках Генеральної Асамблеї ООН більшість представників висловилося проти, зробивши заяву про те, що мова повинна йти про функціональну концепцію, згідно якої захист біженців здійснюється Управлінням Верховного комісара ООН по справам біженців. Разом з тим чимало представників врахували, що підхід комісії узгоджується з розвитком нормативної бази в галузі прав людини [8, с. 399].

Що стосується осіб без громадянства, то вони також не користуються дипломатичним захистом. У міжнародній судовій практиці, особливо у минулому, не однократно висловлювалася думка, згідно якої держава «не здійснює міжнародне правопорушення, причиняючи шкоду особі, що не володіє громадянством, і відповідно жодна держава не вправі втручатися або клопотати про неї». І. Лукашук вірно відзначає, що це положення свідчить про явно недостатню захищеність апатридів, що не відповідає сучасним принципам захисту прав людини. Пропозиція змінити такий стан піднімалася неодноразово. У резолюції Інституту міжнародного права 1965 р. йшла мова про можливість висунення міжнародної претензії, коли фізична особа, якій причинена шкода, є громадянином цієї держави або особою, яку держава згідно міжнародного права вправі зарахувати до свого основного населення та метою дипломатичного захисту. З цього випливає, що з метою дипломатичного захисту пропонується прирівнювати апатридів до громадян. Ця ідея прокладає собі шлях і в позитивне право, правда, тільки на європейському рівні. Європейська конвенція про консульські функції передбачає: «Консульська посадова особа держави, в якій апатрид має звичайне місце проживання, може захищати її... за умови, що відповідна особа не є бувшим громадянином приймаючої держави» [8, с. 398].

Сучасне міжнародне право у цілому негативно ставиться до безгромадянства. Воно направлено на скорочення випадків такого стану і прагне мети всесвітнього скорочення таких випадків. Саме цьому присвячена Конвенція про скорочення без громадянства 1961 р. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 30 листопада 1976 р. встановлено, що органом, до якого можуть звертатися особи, які вважають, що по відношенню до них не дотримуються права, передбачені цією Конвенцією, є Управління Верховного комісара ООН по справам біженців.

У практичному плані функції забезпечення міжнародного захисту включають недопущення примусового повернення, надання допомоги у розгляді запитів осіб, які шукають притулку, надання правових консультацій і допомоги, сприяння у вжитті заходів щодо забезпечення фізичної безпеки біженців, сприяння добровільній репатріації та надання відповідної допомоги; а також надання допомоги біженцям у переселенні (стаття 8 Статуту УВКБ) [12].

Норми міжнародного права, що застосовуються до біженців, є численними та неоднорідними, тому єдиний погляд на їхнє місце у системі сучасного міжнародного права відсутній. Специфіка правового статусу біженців полягає у тому, що вони водночас наділені основними правами людини, які застосовуються до всіх осіб незалежно від статусу і носять загальний характер, і користуються правами та привілеями, властивими лише біженцям, якими вони наділені на підставі спеціальних універсальних і регіональних міжнародних угод.

Висновки. Правову базу для захисту біженців складають міжнародне право, що стосується біженців, міжнародне право прав людини, а при певних обставинах – міжнародне гуманітарне право та міжнародне кримінальне право.

Виходячи з цього, а також із визначень галузі та інституту міжнародного права, міжнародне право захисту прав біженців можна вважати інститутом у складі галузі міжнародного права захисту прав людини. При цьому інститут захисту прав біженців є настільки розвиненим, що має ряд своїх особливостей, зокрема щодо співвідношення та взаємодії із рештою норм галузі міжнародного захисту прав людини, серед яких:

1) саме порушення прав людини, насамперед принципу заборони дискримінації, є причиною потоків біженців;

2) необхідною умовою добровільного повернення біженців до країн свого походження є відновлення поваги й додержання всіх категорій прав людини;

3) біженці нарівні з іншими людьми користуються можливостями міжнародного механізму контролю за додержанням міжнародних угод у сфері захисту прав людини.

Положення біженців є класичним прикладом взаємозалежності міжнародного співтовариства, адже він наочно показує, як проблеми однієї країни безпосередньо впливають на інші держави. Адже недотримання прав людини найчастіше є причиною криз, пов'язаних з біженцями. І завданням світової спільноти є прикладення зусиль для покращення становища з правами людини у країнах, які є «постачальниками» біженців, що необхідно для виникнення реальної перспективи добровільного повернення та реінтеграції.

Список використаної літератури

1. Буроменський М. В. Міжнародний захист прав людини та права біженців. Навчальний посібник / Буроменський М. В. – К, 2002. – 160 с.
2. Буткевич В. Г. Поняття, функції та принципи міжнародного захисту прав людини та основних свобод // Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основні галузі. – К. : Либідь, 2004. – 816 с.
3. Гудвин-Гилл Г. С. Статус беженца в международном праве. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 647 с. (Перевод с английского Иванченков А. В., Левина М. И.).
4. Декларация о территориальном убежище. Принята Генеральной Ассамблеей ООН 14 декабря 1967 г. – [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/territorial_asylum.shtml.
5. Загальна декларація прав людини / Права людини: Міжнародні договори України [упоряд. Кучеренко Ю.К.]. – К. : Юрінформ, 1992. – С. 181-192. – (Декларації, документи).
6. Конвенція про статус біженців. – [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_011.
7. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання // Права людини. Міжнародні договори України. Декларації, документи. – 2-е вид. / Упор. Ю. К. Кучеренко. – К.: Юрінком, 1992. – С. 92-108.
8. Лукашук И. И. Международное право: особенная часть: учебник для студентов юридических факультетов и вузов. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : ВолтерсКлувер, 2005. – 517 с.
9. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 г. // Действующее международное право: в 3 т. / [сост. Ю. М. Колосков, Э. С. Кривчикова]. – М. : Прогресс, – Т. 2. 1996. – С. 56-68.

10. Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник для ВУЗів / Київ. нац. ун. ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – К. : Видавничий дім «Промені», 2010. – 722 с.
11. Пикте Ж. Развитие и принципы международного гуманитарного права. (Курс, прочитанный в июле 1982 г. Жаном Пикте в Страсбургском университете в рамках информационной сессии, организованной Международным институтом прав человека). – М. : Изд-во Междунар. Ком. Красного Креста, 1994. – 127 с.
12. Статут Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних. – [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://reflaw.narod.ru/HTMLs/lows/inter/ustav.htm>.

THE RELATION OF THE REFUGEES' INTERNATIONAL LAW AND THE INTERNATIONAL LAW OF HUMAN RIGHTS

Kotlyar O. I.

Candidate of Juridical Sciences, Doctoral student of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *The whole structure of international refugees' protection is based on the concepts of human rights. As the international law of human rights refers to all people, including refugees despite their legal status, it is the standard for evaluation of quality treatment, which is provided for refugees or people searching for asylum by asylum countries on their territory. It is especially important when the countries are not the participants of refugees treaties.*

The international law concerning refugees has the task to provide humane treatment to groups of people, which are the most vulnerable. That's why it is to some extent closely connected to the law in the sphere of human rights, and its task is to preserve the dignity and welfare of every person. The ration of norms oriented on the human increases steadily in the international law. The principle of human rights and freedoms, which presupposes their common value, is the basis of these norms.

It is defined that the norms of international law administered to refugees are numerous and variegated, that's why there is no common opinion as to their position in the system of modern international law. It is emphasized that the specific character of the refugees' legal status is embodied in the fact that they at the same time are provided with the main human rights, which have common value and are administered to all persons despite their status, and take advantage of rights and privileges characteristic to refugees only, which they receive on the grounds of special universal and regional international treaties.

Key words: *international human rights law, international humanitarian law, refugee, convention refugee.*

Referances

1. Buromens'kyj M. V. Mizhnarodnyj zaxy'st prav lyudy'ny' ta prava bizhencziv. Navchal'nyj posibny'k / Buromens'kyj M. V. – K., 2002. – 160 s.
2. Butkevych V. G. Ponyattya, funkcziji ta pry'ncy'py' mizhnarodnogo zaxy'stu prav lyudy'ny' ta osnovny'x svobod // Butkevych V. G., My'cy'k V. V., Zadorozhnij O. V. Mizhnarodne pravo. Osnovni galuzi. – K. : Ly'bid', 2004. – 816 s.
3. Gudvy'n-Gy'll G. S. Status bezhencza v mezhdunardnom prave. – M. : YuNY'TY', 1997. – 647 c. (Perevod s angly'jskogo Y'vanchenkov A.V., Levy'na M.Y'.).
4. Deklaracya o terry'tory'al'nomu bezhy'shhe. Pry'nyata General'noj Assambleej OON 14 dekabrya 1967 g. – [Elektronne dzherelo]. – Rezhy'm dostupu: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/territorial_asylum.shtml.
5. Zagal'na deklaracya prav lyudy'ny' / Prava lyudy'ny': Mizhnarodni dogovory' Ukrayiny' [uporyad. Kucherenko Yu.K.]. – K. : Yurinform, 1992. – S. 181-192. – (Deklaracziyi, dokumenty').

6. Konvencziya pro status bizhencziv. – [Elektronne dzherelo]. – Rezhym dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_011.
7. Konvencziya proty' katuvan' ta inshy'x zhorstoky'x, nelyuds'ky'x abo taky'x, shho pry'ny'zhuyut' gidnist', vy'div povodzhennya ta pokarannya // Prava lyudy'ny'. Mizhnarodni dogovory' Ukrayiny'. Deklaracziyi, dokumenty'. – 2-e vy'd. /Upor. Yu. K. Kucherenko. – K. : Yurinkom, 1992. – S. 92-108.
8. Lukashuk Y'. Y'. Mezhdunarodnoe pravo: osobennayachast': uchebny'k dlya studentovyury'dy' chesky' xful'tetov y' vuzov. – Y'zd. 3-e, pererab. y' dop. – M. : VoltersKluver, 2005. – 517 s.
9. Mezhdunarodnyj pakt o grazhdansky'x y' poly'ty'chesky'x pravax ot 16 dekabrya 1966g. // Dejstvuyushheemezhdunarodnoe pravo: v 3t. / [sost. Yu. M. Koloskov, E. S. Kry'vchy'kova]. – M. : Progress, – T. 2. 1996. – S. 56-68.
10. My'cy'k V. V. Prava lyudy'ny' u mizhnarodnomu pravi. Mizhnarodno-pravovi mexanizmy' zaxy'stu: pidruchny'k dlya VUZiv / Ky'yiv. nacz. un. im. Tarasa Shevchenka. Insty'tut mizhnarodny'x vidnosy'n. – K. : Vy'davny'chy'j dim «Promeni», 2010. –722 s.
11. Py'kte Zh. Razvy'ty'e y' pry'ncy'pi mezhdunarodnogogumany'tarnogo prava. (Kurs, prochy'tannij v y'yule 1982 g. Zhanom Py'kte v Strasburgskom uny'versy'tete v ramkax y'nformacy'onoj sessy'y', organy'zovannoj Mezhdunarodnym y'nsty'tutom prav cheloveka). – M.: Y'zd-vo Mezhdunar. Kom. Krasnogo Kresta, 1994. – 127 s.
12. Statut Upravlinnya Verhovnogo Komisara Organizacziyi Ob'yednany'x. – [Elektronne dzherelo]. – Rezhym dostupu: <http://reflaw.narod.ru/HTMLs/lows/inter/ustav.htm>.

СООТНОШЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА БЕЖЕНЦЕВ И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Котляр О. И.

Кандидат юридических наук, докторант кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Вся структура международной защиты беженцев основывается на концепциях прав человека. Поскольку международное право прав человека касается всех людей, в том числе и беженцев, независимо от их правового статуса, оно представляет собой эталон для оценки качества отношение, страны убежища предоставляют на своей территории беженцам и лицам, ищущим убежище. Особенно это важно, когда государства не являются участниками договоров о беженцах.*

Международное право в части регулирования защиты беженцев ставит целью обеспечение гуманного обращения с группами людей, которые являются наиболее уязвимыми. Именно поэтому оно довольно тесно связано с международным правом в области прав человека, задачей которого является сохранение достоинства и благополучия каждого человека. В международном праве неуклонно возрастает вес норм, ориентированных на человека. Основу этих норм составляет принцип уважения прав человека и основных свобод, предусматривающий их общее значение.

Нормы международного права, применяемые к беженцам, многочисленны и неоднородны, поэтому единое мнение об их месте в системе современного международного права отсутствует. Специфика правового статуса беженцев заключается в том, что они одновременно наделены основными правами человека, которые применяются ко всем лицам независимо от статуса и носят общий характер, и пользуются правами и привилегиями, присущими только беженцам, которыми они наделены на основании специальных универсальных и региональных международных соглашений.

Ключевые слова: *международное право прав человека, международное гуманитарное право, беженец, конвенционный беженец.*

УДК 341.238 (4)

IMPROVEMENT OF EU LEGAL BASIS CONCERNING THE EXERCISE OF RIGHTS OF WORKERS IN THE CONTEXT OF FREEDOM OF MOVEMENT OF WORKERS

Polivanova O. M.

PhD in law, associated professor of Department of International and Comparative Law of Kyiv University of Law of National Academy of Sciences of Ukraine.

Анотація. *This article deals with the practical steps of EU on the way to improvement of EU legal basis concerning the exercise of rights of workers in the context of freedom of movement of workers; it overviews the sources of legal regulation of the freedom of movement of workers in the EU and defines the obstacles which EU citizens can face moving from one member state to another. The gap between the rights that EU citizens have in theory and what happens in practice has been underlined in several acts of EU institutions (the European Parliament's report on «Problems and prospects concerning European citizenship» of 20 March 2009, Resolution on promoting workers' mobility within the European Union of 25 October 2011, the report «A new Strategy for the Single Market» of 9 May 2010, Communication on «Reaffirming the free movement of workers: rights and major developments» of July 2010, the 2010 EU Citizenship Report «Dismantling the obstacles to EU citizens rights» of 27 October 2010, Employment package of 18 April 2012 on the Communication from the Commission «Towards a job-rich recovery»). Summarizing the data from the documents mentioned above, one of the obstacles EU citizens can face moving from one EU member state to another is the in-compliance of national legislation and general practices. In its scope are different conditions applied for recruitment of EU nationals, nationality conditions for access to posts which are not covered by the exception in article 45(4) TFEU, introduction of nationality quotas for EU citizens, different working conditions for EU nationals, access to social advantages made subject to conditions which are more easily met by nationals than by EU citizens, professional qualifications and experience acquired in other member states are not taken into account or they are taken into account in a different way than those obtained in the host member state for the purpose of access to employment, residence condition required by national legislations for access to study grants for EU migrant workers and members of their families despite well-established case law of the EU Court of Justice in this area, discrimination against frontier workers etc.*

To improve and reinforce the way in which article 45 TFEU and Regulation (EU) 492/2011 are applied in practice across the EU the European Parliament and Council of the European Union have adopted Directive 2014/54/EU on measures facilitating the exercise of rights conferred on workers in the context of freedom of movement for workers of 16 April 2014 to establish a general common framework of appropriate provisions and measures for facilitating a better and more uniform application of rights conferred by EU law on workers and members of their families exercising their right to free movement.

Ключові слова: *freedom of movement for workers, rights of workers, obstacles EU citizens can face moving from one member state to another, Directive 2014/54/EU of the European Parliament and of the Council on measures facilitating the exercise of rights conferred on workers in the context of freedom of movement for workers of EU.*

The formulation of the problem. Freedom of movement for workers is one of the four fundamental freedoms on which the single market of European Union (EU) is based. It is one of the core values of the EU and a fundamental element of EU citizenship [7].

The legal background of this essential freedom is Article 45 of Treaty of Functioning of European Union (TFEU) which enshrines the right of EU citizens to move to another member state for work purposes. It specifically includes the right not to be discriminated against on the grounds of nationality as regards access to employment, remuneration and other conditions of work. It also includes the removal of unjustified obstacles to the freedom of movement of workers within the EU [9, p. 2].

The other legal source concerning the freedom of movement of workers is the Charter of Fundamental Rights of the European Union (Charter) which confirms in Article 15(2) that every citizen of the Union has the freedom to seek employment, to work, to exercise the right of establishment and to provide services in any member state. Moreover, Regulation (EU) No 492/2011 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on freedom of movement for workers within the Union as legal basis of workers' movement within EU (this regulation codifies Regulation 1612/68 and its successive amendments) (Regulation (EU) 492/2011) [11] details the rights derived from the freedom of movement of workers, and defines the specific areas where discrimination on the grounds of nationality is prohibited, in particular as regards [9, p. 2]. These are access to employment, working conditions, social and tax advantages, access to training, membership of trade unions, housing, access to education for children [9, p. 2].

Article 45 TFEU and Regulation (EU) 492/2011 are directly applicable in all member states. This means that there is no need to adopt national legislation to transpose those provisions. Any national authority at any level and any employer, whether public or private, must apply and respect the rights stemming from those provisions [9, p. 2]. In spite of this and existing wide legal framework on the issue, EU citizens who want to move or who actually move from one member state to another for work purposes continue to face problems in exercising their rights [7].

Aim of this study is to define and describe the main obstacles which workers who are the citizens of EU or third-country nationals can face exercising their right of free movement within the EU in the context of the freedom of movement of persons.

Analysis of recent research and publications. Challenging aspects of the freedom of movement of worker were described by the following scientists: Jon Erik Dølvik and Jelle Visser («Free movement, equal treatment and workers' rights: can the European Union solve its trilemma of fundamental principles?»), Rob Cornelissen («Free movement of persons in the EU in case of poverty and homelessness»), Vaughne Miller («EU Enforcement of Free Movement of People Rules»), Edit Bauer («The right to freedom of movement and the perspective of the EP on the proposed EU Directive»), etc.

Key findings. The gap between the rights that EU citizens have in theory and what happens in practice has also been underlined in several reports from EU institutions and, increasingly, the European Union is being called upon to act in this regard [7; 8; 10]. Thus, the European Parliament's report on 'Problems and prospects, concerning European citizenship' of 20 March 2009 detailed persisting obstacles to the cross-border enjoyment of rights [6]. It called on the European Commission (Commission) to produce a list of obstacles to the exercise of EU citizens' rights, based on the results of a public consultation, and make specific proposals to address those obstacles [6].

The European Parliament (EP) by its Resolution on promoting workers' mobility within the European Union of 25 October 2011 calls on the Commission member states to take measures

in order 'to guarantee...the correct implementation of the existing legislation on non-discrimination, to take practical measures to enforce the principle of equal treatment of mobile workers...' [10]. In its Conclusions of EPSCO Council of March 2009 on professional and geographical mobility of the workforce and the free movement of workers within the EU, the Council invited the Commission and the EU member states 'to promote measures supporting labour and social mobility as well as the equal treatment and non-discrimination of migrant workers in line with the *acquis*' and to 'further develop appropriate strategies and tools for the identification and analysis of barriers to geographical and professional worker mobility and to effectively contribute to the removal of existing barriers, in accordance with the Treaties' [7; 9, p. 3].

The report of 9 May 2010 («A new Strategy for the Single Market») underlines the fact that the overall freedom of movement of workers is a success from a legal point of view, but it is the least used of the four freedoms of the single market [9, p. 3]. The report points out that the majority of Europeans see too many obstacles to working elsewhere in the EU and a number of legal and administrative barriers still remain in the field of free movement of workers. According to the report, obstacles in this area are the hardest to overcome. Moreover, in July 2010 in its Communication on «Reaffirming the free movement of workers: rights and major developments» [1] the Commission pointed out that it will explore ways of tackling the new needs and challenges (in particular in the light of new patterns of mobility) facing EU migrant workers and their family members, and in the context of the new strategy for the single market will consider how to promote and enhance mechanisms for the effective implementation of the principle of equal treatment for EU workers and members of their families exercising their right to free movement. This objective was reinforced in the 2010 EU Citizenship Report «Dismantling the obstacles to EU citizens rights» [3] of 27 October 2010. The Commission identified the divergent and incorrect application of EU law on the right to free movement as one of the main obstacles that EU citizens are confronted with in the effective exercise of their rights under EU law. Accordingly, the Commission announced its intention to take action to 'facilitate free movement of EU citizens and their third-country national family members by enforcing EU rules strictly, including on non-discrimination, by promoting good practices and increased knowledge of EU rules on the ground and by stepping up the dissemination of information to EU citizens about their free movement rights' [13].

In its Employment package of 18 April 2012 (Communication from the Commission «Towards a job-rich recovery») [5], Commission announced its intention to «present a legislative proposal (information and advice) in order to support mobile workers in the exercise of rights derived from the Treaty and Regulation 492/2011 on freedom of movement for workers within the Union».

President of the Commission J. M. Barroso (Political guidelines for the 2010-2014 Commission) has also underlined the gap between theory and practice and has called for the principle of free movement and equal treatment to become a reality in peoples' everyday lives. In his State of the Union address on 12 September 2012, J. M. Barroso underlined the need to create a European labour market, and make it as easy for people to work in another country as it is at home [12].

Summarizing the data from the reports and communications mentioned above, one of the obstacles EU citizens can face moving from one member state to another is the incompliance of national legislation and general practices which still persist in member states and continue to be reported to the Commission. In its scope are different conditions applied for recruitment of EU nationals; nationality conditions for access to posts which are not covered by the exception in

article 45 (4) TFEU; introduction of nationality quotas for EU citizens (e.g. in the field of sport at professional level); different working conditions for EU nationals (remuneration, career prospects, grade, etc.); access to social advantages made subject to conditions which are more easily met by nationals than by EU citizens (e.g. a residence condition); professional qualifications and experience acquired in other member states are not taken into account or they are taken into account in a different way than those obtained in the host member state for the purpose of access to employment (e.g. additional points are awarded to the latter); residence condition required by national legislations for access to study grants for EU migrant workers and members of their families despite well-established case law of the EU Court of Justice (CJ) in this area; discrimination against frontier workers.

Besides, information collected by experts and by the Commission [9, p. 5] suggests that there is a recurrent problem with public and private employers' awareness of EU rules, regardless of whether the legislation at national level is compliant or not. Being unaware of the rules and lack of understanding seem to be the main reasons for this problem, especially when it comes to private employers (e.g. only residents for a certain period can apply for a job vacancy, no recognition of previous professional experience or professional qualifications acquired in another member state, excessive language requirements etc.).

In several surveys [9, p. 5], EU citizens have mentioned that they do not know where to turn to when faced with problems concerning their EU rights. There is also evidence that migrants find it difficult to access the protection available to them, for example, they are not aware of national procedures and systems, they lack the linguistic ability to access services or the cost of legal advice and assistance is too high.

To improve and reinforce the way in which article 45 TFEU and Regulation (EU) 492/2011 are applied in practice across the EU the European Parliament and Council of the European Union «...having regard to the Treaty on the Functioning of the European Union, and in particular Article 46 thereof» have adopted Directive 2014/54/EU on measures facilitating the exercise of rights conferred on workers in the context of freedom of movement for workers of 16 April 2014 (Directive 2014/54/EU) [7] to establish a general common framework of appropriate provisions and measures for facilitating a better and more uniform application of rights conferred by EU law on workers and members of their families exercising their right to free movement. Directive 2014/54/EU introduces, in particular, legal obligations in order to:

- guarantee EU migrant workers an appropriate means of redress at national level. Any EU worker who believes that he/she has been the victim of discrimination on the grounds of nationality should be able to make use of appropriate administrative and/or judicial procedures to challenge the discriminatory behaviour;
- further protect workers by ensuring that associations, organizations or other legal entities with a legitimate interest in the promotion of the rights to free movement of workers may engage in any administrative or judicial procedure on behalf or in support of EU migrant workers where there has been a violation of their rights;
- set up structures or bodies at a national level which will promote the exercise of the right to free movement by providing information and supporting and assisting EU migrant workers who suffer from nationality based -discrimination;
- raise awareness by providing employers, workers, and any other interested parties with easily accessible relevant information;
- promote dialogue with appropriate non-governmental organizations and the social partners [9, p. 8].

Directive 2014/54/EU consists of five chapters on the general provisions, enforcement, promotion of equal treatment-contact points, structures or bodies' dialogue, access to information and final provisions.

According to the article 1 of Directive 2014/54/EU article 45 TFEU is a provision of EU law which is directly applicable in the national judicial order of member states and which directly confers on European citizens the right to move to another member state for work purposes and to accept offers of employment, to work there without needing a work permit, to reside there for that purpose and to stay there even after employment has finished. It also confers the right to enjoy equal treatment with nationals as regards access to employment, remuneration and other conditions of work and employment. Thus it implies the abolition of any discrimination (direct or indirect) based on nationality in the exercise of these rights as well as of any unjustified obstacle which impedes the exercise of the right to free movement (in particular in Case C-325/08: Judgment of the CJ of 16 March 2010). Regulation (EU) 492/2011 is also a legal instrument which by its nature is directly applicable and member states do not have to take implementing measures in order for their citizens to be able to rely on the rights conferred by that Regulation. The rights conferred by that Regulation on individuals, which will be easier to enforce under the present proposal, are those contained in Chapter I Employment, Equal treatment and Workers' families, in articles 1 to 10. They concern in particular access to employment (Section 1, Eligibility to employment, articles 1 to 6), equal treatment in relation to employment and working conditions (Section 2, Employment and equality of treatment, articles 7 to 9) and the family members of the worker (Section 3, Workers' families, article 10). Directive 2014/54/EU does not concern Chapter II of Regulation 492/2011, Clearance of vacancies and applications for employment (articles 11 to 20), Chapter III, Committees for ensuring close cooperation between the Member States in matters concerning the freedom of movement of workers and their employment (articles 20 to 34) or Chapter IV, Final provisions (articles 35 to 42) [7].

Directive 2014/54/EU does not modify the scope of application of the Regulation (EU) 492/2011. It only applies in cases of discrimination on the grounds of nationality in relation to the matters covered by Regulation (EU) 492/2011, by introducing the provisions of protection, information and support, in accordance with articles 3 to 7 of the Directive 2014/54/EU. It underpins the guarantee of equal treatment and reinforces remedies in cases of unjustified obstacles in relation to eligibility and access to employment for workers exercising their right to free movement within the European Union (article 2 of Directive 2014/54/EU) [7].

Article 3 of Directive 2014/54/EU imposes a legal obligation on member states to provide EU migrant workers with appropriate means of redress at national level. It also relates to the enforcement and defense of rights, which in itself concerns a fundamental right. The Charter confirms the right to an effective remedy for everyone whose rights and freedoms guaranteed by the law of the European Union are violated or not respected. Directive 2014/54/EU covers both judicial and extra-judicial means of redress, including alternative dispute settlement mechanisms such as conciliation and mediation. Ombudsmen and equality bodies or other similar structures may also provide an alternative to the general courts. In accordance with article 47 of the Charter this article provides that, in case where member states only provide for administrative procedures, they shall ensure that any administrative decision may be challenged before a tribunal. In conformity with the case-law of the CJ (Judgment of 16th May 2000 in case C-78/98 Preston), paragraph 2 of article 3 specifies that the previous paragraph is without prejudice to national rules relating to time limits for bringing actions as regards the principle of equal treatment, provided that these time limits are such that they cannot be regarded as capable of rendering virtually impossible or excessively difficult the exercise of rights conferred by Union law on free movement of workers [7].

Article 4 «Action of associations, organizations or other legal entities» introduces an obligation for member states to ensure that associations, organizations or legal entities (such as trade unions, NGOs or other organizations) may engage in any administrative or judicial procedure on behalf or in support of EU migrant workers in the event of violations of their rights under either the Directive or under Regulation (EU) 492/2011. It would be left to member states' discretion to define the way this provision should be implemented in practice, according to the national judicial systems and procedures. Associations, organizations or other legal entities can play a significant role in the defence of rights on behalf of or in support of a worker and members of his/her family (at present, this right under different forms exist in the majority of member states except Germany, Estonia and Malta). The assistance could be different from one member state to another according to their judicial system, procedures, traditions and practices (e.g. the trade unions could intervene, or bear the costs or assisting victims of discrimination) [7].

Directive 2014/54/EU provides for structures on information, promotion and support or for bodies to be established at national level to support EU migrant workers and promote, analyze and monitor the rights conferred on them and the members of their families by EU law (article 5) [7]. These functions may, however, also be exercised by existing bodies already established by member states to fight discrimination on other grounds in the context of the implementation of EU legislation, or agencies with responsibility at national level for the defence of human rights or the safeguard of individuals' rights. In this case member state must ensure allocation of sufficient resources to the existing body for the performance of additional tasks. To this end the training of experts could be eligible under the European Social Fund. The tasks of these structures or bodies should include:

- (a) providing information to all relevant stakeholders and increasing support for EU migrant workers; providing advice and assistance to alleged victims of discrimination pursuing their complaints, without prejudice to the rights of the legal entities referred to in article 4 of Directive 2014/54/EU. Whilst in some countries equality bodies established under EU Directives fighting discrimination on other grounds have legal standing and can bring a case to court, in others, they can only provide assistance to the claimant, or provide observations to the court;
- (b) conducting independent surveys concerning discrimination on the basis of nationality;
- (c) publishing independent reports and making recommendations in relation to equality of treatment and the fight against nationality based discrimination;
- (d) publishing information on any issue relating to the application at national level of EU rules on free movement of workers.

It would be left to each member state to decide whether creating a completely new structure is necessary, or whether existing bodies can be assigned the tasks described above for the promotion of non-discrimination exist in all member states [7]. At present 'nationality' could be covered by the competence of existing Equality bodies in 19 member states (more detailed information is given in Commission Staff working document «Initiative to support EU migrant workers in the exercise of their rights to free movement» annexed to Directive 2014/54/EU). Moreover, article 5 of Directive 2014/54/EU provides for synergies between existing or new structures or bodies with other information, promotion and support tools at EU level, such as Your Europe, SOLVIT, EURES, Enterprise Europe Network and the Points of Single Contact. Building on existing structures has the advantage of benefiting of the existing knowledge and experience. It also increases simplicity and accessibility since it avoids the risk of creating confusion and uncertainty as to where to turn in case of problems.

Directive 2014/54/EU provides for the appropriate dissemination of information about the rights of workers and members of their families in relation to equal treatment arising from the

Directive and from articles 1 to 10 of Regulations (EU) 492/2011 [7]. The more effective the system of public information and prevention is, the less need there should be for individual remedies. Directive 2014/54/EU leaves the choice of information tools to the member states, but on line or digital information with links to the existing information tools at EU level, Your Europe and EURES websites should be made compulsory. However, this can be complemented by any other public information activities reflecting the best practices noted by the national experts and stakeholders such as awareness-raising campaigns or specific information. The active role of social partners, equality bodies, NGOs and other associations could also be very important in the dissemination of the information.

According to the provisions of Directive 2014/54/EU member states may have, or may wish to adopt, legislation providing for a higher level of protection than that guaranteed by the Directive. Member states have the discretion to extend the competencies of the bodies referred to in article 5 to encompass also non discrimination on grounds of nationality for all EU citizens and their family members exercising their right to free movement, as enshrined in article 21 TFEU and Directive 2004/38/EC of the EP and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the member states. Member states should not lower any existing level of protection against discrimination when implementing this Directive (article 8 of Directive 2014/54/EU).

Member states are required to adopt the necessary implementing measures within a period of 2 years after the entry into force of Directive 2014/54/EU, and to fulfill certain information requirements, such as communicating to the Commission how the Directive is transposed into national law and making reference to the Directive in any implementing measures [7]. In this context in accordance with the Joint Political Declaration of Member States and the Commission on explanatory documents of 28 September 2011, it would be appropriate that member states accompany the notification of their transposition measures with one or more documents explaining the relationship between the components of the present Directive and the corresponding parts of national transposition instruments. Bearing in mind that for some provisions of the Directive 2014/54/EU, such as those on structures or bodies foreseen in article 5, several member states dispose already legislation to fight discrimination on other grounds in the context of the implementation of EU legislation, or agencies with responsibility at national level for the defense of human rights or the safeguard of individuals' rights, the explanatory documents would permit to better identify the specific measures adopted or already in place in order to fight discrimination on the basis of nationality (article 9 of Directive 2014/54/EU) [9].

Список використаної літератури

1. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee of the Regions «Reaffirming the free movement of workers: rights and major developments» (Com 2010/0373/final) [Електронний ресурс] : Eur-Lex. – Текст. дан. – European Union 2000-2010. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0373:en:NOT> (дата звернення 20. 05.2014). – Назва з екрану.
2. COM (2010) 373 final of 13 July 2010, supplemented by the Commission Staff Working Document [Електронний ресурс]: European Commission. – Текст. дан. – European Union 1995-2014. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/smart-regulation/better_regulation/documents/com_2012_0373_en.pdf (дата звернення: 20.05.2014). – Назва з екрану.
3. COM (2010) 603 on EU Citizenship Report 2010 «Dismantling the obstacles to EU citizens' rights» (Brussels, 27.10.2010) [Електронний ресурс] : European Commission. – Текст.

- дан. – European Union 1995-2014. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/com_2010_603_en.pdf (дата звернення : 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
4. COM (2012) 373 final on the Report from the Commission on subsidiarity and proportionality (19th Report on Better Lawmaking covering the year 2011) (Brussels, 10. 7. 2012) [Електронний ресурс] : European Commission. – Текст. дан. – European Union 1995-2014. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/smart-regulation/better_regulation/documents/com_2012_0373_en.pdf (дата звернення : 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
 5. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Towards the job – rich recovery» (COM (2012) 173 final of 18 April 2012) [Електронний ресурс] : European Commission. – Текст. дан. – European Union 1995-2014. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0173:FIN:EN:PDF> (дата звернення : 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
 6. Directive 2014/54/EU of the European Parliament and Council of the European Union on measures facilitating the exercise of rights conferred on workers in the context of freedom of movement for workers of 16 April 2014// Official Journal of the European Union (L 128/8) of 30. 4. 2014 [Електронний ресурс] : Euro-lex. – Текст. дан. – Режим доступу: http://csdle.lex.unict.it/Archive/LW/EU%20social%20law/EU%20legislation%20in%20for%20ce/Directives/20140430-112925_14_54_EC_Council_Directive_enpdf.pdf (дата звернення: 21. 05. 2014). – Назва з екрану.
 7. Polivanova O. M. EU on the way to facilitating the exercise of rights on the workers in the context of freedom of movement for workers / O. M. Polivanova // Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові читання, присвячені пам'яті В. М. Корецького». – К., 2013.
 8. Opinion of the European Economic and Social Committee on the identification of outstanding barriers to mobility in the internal labour market (2009/C 228/03) // Official Journal of the European Union (22. 9. 2009) [Електронний ресурс] : Euro-lex. – Текст. дан. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:228:0014:0014:EN:PDF> (дата звернення : 20. 05. 2014). – Р. 14-23. – Назва з екрану.
 9. Proposal COM(2013) 236 for a Directive of the European Parliament and of the Council on measures facilitating the exercise of rights conferred on workers in the context of freedom of movement for workers (Brussels, 26.04.2013) [Електронний ресурс] : Pre-Lex. – Текст. дан. – European Union 2000-2010. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0236:FIN:EN:PDF> (дата звернення : 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
 10. Report by the European Parliament on promoting workers' mobility within the European Union (2010/2273(INI)) [Електронний ресурс] : European Parliament. – Текст. дан. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2011-0258&language=EN> (дата звернення : 15. 05. 2014). – Назва з екрану.
 11. Regulation (EU) No 492/2011 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on freedom of movement for workers within the Union [Електронний ресурс] : Pre-Lex. – Текст. дан. – European Union 2000-2010. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:141:0001:0012:EN:PDF> (дата звернення: 15. 05. 2014). – Назва з екрану.
 12. Speech on the State of the Union 2012 of the President of the European Commission Jose Manuel Barroso [Електронний ресурс] : European Commission. – Текст. дан. – European Union 1995-2014. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/soteu2012/> (дата звернення: 15. 05. 2014). – Назва з екрану.

13. 2010 EU Citizenship Report «25 key actions to improve citizens' lives» [Електронний ресурс] : European Commission. – Текст. дан. – European Union 1995-2014. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/2010_citizenship_report_key_actions_en.pdf (дата звернення : 15. 05. 2014). – Назва з екрану.

УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ЄС ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ СВОБОДИ ПЕРЕСУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ

Поліванова О. М.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права і порівняльного правознавства Київського університету права Національної академії наук України.

Анотація. У статті йдеться про практичні кроки ЄС на шляху до вдосконалення правової бази ЄС щодо реалізації прав працівників у контексті свободи пересування працівників; подається огляд джерел правового регулювання свободи пересування працівників у ЄС і визначаються проблеми, з якими громадяни ЄС можуть зіткнутися, пересуваючись з однієї держави-члена ЄС в іншу. Розрив між правами, які громадяни ЄС мають в теорії, і тими, що можуть бути реалізовані на практиці, було підкреслено в декількох актах інститутів ЄС (Доповідь Європарламенту «Проблеми та перспективи європейського громадянства» від 20 березня 2009 року, Резолюція «Про сприяння мобільності працівників у рамках Європейського Союзу» від 25 жовтня 2011 року, Доповідь «Нова стратегія єдиного ринку» від 9 травня 2010 р., Доповідь Комісії «Підтверджуючи вільне пересування працівників: права та основні досягнення» 2010 року, Соціальний звіт «Демонтаж перешкод на шляху прав громадян ЄС» від 27 жовтня 2010 року, Пакет зайнятості «На шляху до відновлення робочих місць» від 18 квітня 2012 року і т. д.). Резюмуючи дані з документів, згаданих вище, однією з перешкод пересування громадян ЄС з однієї держави-члена ЄС у іншу є невідповідність національного законодавства держав-членів ЄС загальній практиці, зокрема: різні умови, застосовувані державами-членами ЄС щодо працевлаштування громадян ЄС; наявність громадянства держави-члена ЄС як умова доступу до посад, що не включені до переліку виключень статті 45 (4) ДФЄС, введення квот на працевлаштування громадян ЄС – нерезидентів приймаючої держави-члена ЄС, різні умови праці для громадян ЄС у залежності від їх державної приналежності, доступ до соціальних переваг за умов, виконання яких є простішим для громадян приймаючої держави-члена, повне або часткове неврахування професійної кваліфікації та досвіду, набутих в державах – членах походження громадянина ЄС і відмінних від держави працевлаштування, обумовлення отримання грантів на навчання працівниками-мігрантами та членами їхніх сімей вимогою національних законодавств держав-членів ЄС щодо проживання у приймаючій державі-члені попри усталене прецедентне право Суду ЄС у цій галузі, дискримінація щодо прикордонних працівників і т. д.

Щоб поліпшити і посилити застосування статті 45 ДФЄС і Регламенту 492/2011 в межах ЄС Європейський Парламент і Рада ЄС прийняли Директиву 2014/54/ЄС щодо заходів по сприянню реалізації прав працівників в контексті свободи пересування працівників від 16 квітня 2014 року із тим, щоб встановити єдину систему відповідних положень і заходів щодо сприяння кращому і більш уніфікованому застосуванню прав, наданих законодавством ЄС працівникам і членам їхніх сімей, здійснюючим своє право на вільне пересування.

Ключові слова: свобода пересування працівників, права працівників, Директива 2014/54/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ БАЗЫ ЕС ПО РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ РАБОТНИКОВ В КОНТЕКСТЕ СВОБОДЫ ПЕРЕДВИЖЕНИЯ РАБОТНИКОВ

Поливанова Е. Н.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права и сравнительного правоведения Киевского университета права Национальной академии наук Украины.

Аннотация. В статье говорится о практических шагах ЕС на пути к совершенствованию правовой базы ЕС по осуществлению прав работников в контексте свободы передвижения работников; дается обзор источников правового регулирования свободы передвижения работников в ЕС и определяются проблемы, с которыми граждане ЕС могут столкнуться, передвигаясь из одного государства-члена ЕС в другое. Разрыв между правами, которые граждане ЕС имеют в теории, и теми, которые могут быть реализованы на практике, было подчеркнуто в нескольких актах институтов ЕС (Доклад Европарламента «Проблемы и перспективы европейского гражданства» от 20 марта 2009 года, Резолюция «О содействии мобильности работников в рамках Европейского Союза» от 25 октября 2011 года, Доклад «Новая стратегия единого рынка» от 9 мая 2010 г., Социальный отчет «Демонтаж препятствий на пути прав граждан ЕС» от 27 октября 2010 года, Доклад Комиссии «Подтверждая свободное передвижение работников: права и основные достижения» 2010 года, Пакет занятости «На пути к восстановлению рабочих мест» от 18 апреля 2012 года и т. д.). Резюмируя данные из документов, упомянутых выше, одним из препятствий передвижения граждан ЕС из одного государства-члена ЕС в другое является несоответствие национального законодательства государств-членов ЕС общей практике, в частности: разные условия, применяемые государствами-членами ЕС относительно трудоустройства граждан ЕС; наличие гражданства государства-члена ЕС как условие доступа к должностям, которые не включены в перечень исключений статьи 45 (4) ДФЕС; введение квот на трудоустройство граждан ЕС-нерезидентов принимающего государства-члена ЕС; разные условия труда для граждан ЕС в зависимости от их государственной принадлежности; доступ к социальным преимуществам в условиях, выполнить которые проще гражданам принимающего государства-члена; полный или частичный неучет профессиональной квалификации и опыта, приобретенных в государствах-членах происхождения гражданина ЕС и отличных от государства трудоустройства; обусловливание получения грантов на обучение работниками-мигрантами и членами их семей требованием национальных законодательств государств-членов ЕС относительно проживания в принимающем государстве-члене несмотря на устоявшееся прецедентное право Суда ЕС в этой области, дискриминация в отношении пограничных работников и т. д.

В целях улучшения и усиления применения статьи 45 ДФЕС и Регламента 492/2011 в рамках ЕС Европейский парламент и Совет ЕС приняли Директиву 2014/54/ЕС о мерах по содействию реализации прав работников в контексте свободы передвижения работников от 16 апреля 2014, устанавливающую единую систему положений и мероприятий по содействию лучшему и более унифицированному применению прав, предоставленных законодательством ЕС работникам и членам их семей, осуществляющим свое право на свободное передвижение.

Ключевые слова: свобода передвижения работников, права работников, Директива 2014/54/ЕС Европейского Парламента и Совета ЕС.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕВ

АНАЛІЗ ДОСВІДУ КРАЇН-ЧЛЕНІВ СОТ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЦЬОГО ДОСВІДУ В УКРАЇНІ

Скрипчук П. М.

Доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування.

Хоменко А. Є.

Студент спеціальності «Менеджмент». Інститут економіки, менеджменту та права Національного університету водного господарства та природокористування.

Анотація. У статті проаналізований досвід країн-членів СОТ щодо забезпечення продовольчої безпеки своїх країн та визначені можливості використання цього досвіду в економічній політиці України.

Значна увага приділена способам та засобам поліпшення якості життя громадян США та країн ЄС. Досліджені тотожності та розбіжності у підходах до вирішення цих питань у розвинутих країнах світу.

Показані пріоритети діяльності урядів розвинутих країн та вказаний їхній стратегічний план роботи по забезпеченню національних програм забезпечення продовольчої безпеки. Розробляючи продовольчу політику, фахівці США та країн ЄС використовують нові підходи до визначення її конкретних цілей і засобів. В ЄС втілюється в життя ідея створення єдиної європейської системи, яка сполучала б у собі підтримку ринків для забезпечення продовольчої безпеки, захисту від дешевого імпорту з метою підтримки власного товаровиробника й підтримку продовольчого експорту. Встановлено основні механізми регулювання ринків у єдиній аграрній політиці: цільові ціни, інтервенційні ціни, граничні ціни, змінний імпорتنний тариф і експортні субсидії. Було сформульовано три фундаментальних принципи єдиної аграрної політики Європейського економічного співтовариства: єдність ринку, загальне фінансування й переваги Співтовариству.

Досвід державного регулювання продовольчого комплексу в Європейських країнах свідчить про принципово нову схему взаємодії держави і господарських суб'єктів. Цей підхід пов'язаний з прямим вирішенням економічних проблем через створення ефективних, прозорих інструментів регулювання.

Узагальнена характеристика режимів державного регулювання аграрного сектора економік розвинутих країн-членів СОТ. Визначені основні заходи державного регулювання аграрного сектора економіки США, Канади і країн Європейського економічного співтовариства.

Проаналізований досвід розвитку аграрного сектору економіки України та визначені напрямки його розвитку. Вступ України до СОТ, інтеграція вітчизняного аграрного ринку у світовий продовольчий ринок передбачає трансформацію системи підтримки та регулювання розвитку аграрного сектора. Показані пріоритетні напрями щодо державної підтримки аграрного сектора. Для України важливо переосмислити сучасні загрози продовольчій безпеці держави в новітніх реаліях розвитку глобальних світових процесів та в світі інтеграції до ЄС. Забезпечення національної продовольчої безпеки повинно ґрун-

туватися на системному підході до вирішення її завдань, аналогічно тому, як це має місце в країнах з розвинутою економікою.

Ключові слова: продовольча безпека, аграрний сектор, СОТ, США, ЄС, Україна, сільське господарство, харчові продукти.

Постановка проблеми. Проблеми продовольчої безпеки у США і країнах ЄС країнах мають як загальні риси, так і істотні розбіжності, пов'язані з менталітетом жителів, національними традиціями, рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, місцем, яке посідає країна у світовій політиці. Загальним же є те, що надійне продовольче забезпечення населення за рахунок власного виробництва має важливе стратегічне значення і становить головну функцію держави, оскільки від цього залежить не тільки продовольча, але й національна безпека країни.

Досвід державної підтримки аграрного сектора США представляє значний інтерес для вирішення проблем продовольчої безпеки та захисту малозабезпечених верств населення України.

Мета статті – вивчення досвіду США і країн ЄС щодо забезпечення продовольчої безпеки та застосування цього досвіду в економічній політиці України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема забезпечення продовольчої безпеки України знаходиться в центрі уваги значної кількості вчених, у тому числі Є. Борисенко, О. Варченка, В. Дем'яненко, О. Кочеткова, Р. Маркова, О. Шебаніної та ін. Проте деякі питання поки що залишаються не до кінця вивченими і потребують подальшого дослідження. Опрацювання цього питання є важливим через необхідність вирішення продовольчої проблеми в Україні.

Основні результати дослідження. Високий рівень забезпечення продовольством населення є головним пріоритетом агропродовольчої політики США на всіх етапах економічного розвитку країни. Формування ефективної національної продовольчої безпеки стало можливим за рахунок чіткої системи заходів державного регулювання й підтримки сільського господарства. Такий підхід дозволив не тільки забезпечити різноманітні асортименти й відносно низькі ціни на продукти харчування в цій країні, але й лідерство у світовій торгівлі сільськогосподарськими товарами.

У 1990-ті рр. в США був задіяний комплекс заходів державного регулювання агропродовольчої системи країни. Для фінансового забезпечення відповідних державних програм у середині 1990-х рр. витрачалося майже 4,5% усіх бюджетних коштів. Внутрішню політику у сфері продовольчої безпеки було спрямовано на підтримку аграрного сектора з метою стабільності внутрішнього ринку продовольства.

У 1997 р. Міністерство сільського господарства США вперше прийняло стратегічний план роботи, в якому було визначено основну мету діяльності міністерства. Відповідні пріоритети діяльності полягають у такому:

- поліпшенні якості життя громадян США за допомогою підтримки товарного сільгоспвиробництва;
- забезпечення безпечним, повноцінним і доступним продовольством;
- раціональне використання орних, пасовищних і лісових земель;
- надання достатніх економічних можливостей для жителів сільських регіонів;
- розширення доступу на світові ринки для продукції сільського й лісового господарств країни;
- зменшення кількості населення, що недоїдає, як усередині країни, так і за кордоном [1].

Розробляючи продовольчу політику, фахівці США в останні десятиліття використовували також нові підходи до визначення її конкретних цілей і засобів:

- перехід від сільськогосподарської (фермерської) політики до продовольчої, котра охоплює всі ланки продовольчого комплексу країни;
- оцінку взаємозв'язків продовольчого комплексу з національною економікою;
- орієнтацію не на боротьбу з надвиробництвом чи ліквідацією дефіциту, а на розроблення альтернативних програм для відносної стабілізації ринку з визначенням вирішальної ролі ринкового механізму;
- урахування більш тісної взаємодії внутрішнього і світового ринків продовольства [2].

Перші державні програми продовольчої допомоги малозабезпеченим верствам населення США були затверджені Конгресом уже в 60-ті роки в рамках концепції створення «Великого суспільства», але за характером впливу були декларативними.

Лише в 80-90-х роках у зв'язку з загостренням соціальних протиріч їх фінансування і реалізація стала однією з пріоритетних задач Міністерства сільського господарства країни. Було створено спеціальний відділ – Служба з питань продовольства і послуг для споживачів (Food and Consumer Service), який виконував три головні задачі:

- поліпшення здоров'я нації шляхом продовольчої допомоги малозабезпеченим верствам населення,
- удосконалення економічного розвитку аграрного сектору за рахунок удосконалення механізму прямих зв'язків виробників із споживачами продовольства,
- підвищення рівня поінформованості населення з питань раціонального харчування [3].

З 1989 США фінансується 16 державних програм продовольчої підтримки малозабезпечених верств населення (табл. 1.) [4].

Таблиця 1.
Програми продовольчої підтримки малозабезпечених верств населення США

№	Назва програми	Вартість, млн. дол./рік	Кількість забезпечених млн. чол.
1	Програма продовольчих купонів	27700	27,0
2	Національна програма шкільних обідів	4875	25,0
3	Програма шкільних сніданків	1100	5,8
4	Програма освіти і набуття практичних навиків в сфері харчування	10	–
5	Спеціальна програма додаткового харчування для жінок, новонароджених і дітей	3500	7,0
6	Програма заохочення купівлі продуктів харчування на фермерському ринку	7	–
7	Програма додаткової продовольчої допомоги	84	0,4
8	Програма продовольчої допомоги дітям і дорослим	1500	2,0
9	Програма продовольчої допомоги літнім людям	255	2,3
10	Спеціальна молочна програма	18	
11	Програма харчування людей похилого віку	150	0,9
12	Програма розподілу продовольства в індійських резерваціях	33	0,1
13	Програма продовольчої допомоги в надзвичайних випадках	65	2,5
14	Продовольчі пожертвування суповим кухням і продовольчим банкам	40	
15	Програма продовольчої допомоги Пуерто-Ріко і островам Північної Маріани	1147	1,4
16	Програма продовольчої допомоги у випадку стихійних лих	86	

Джерело: [5].

На їх виконання в 1995 році було виділено 40,2 млрд. дол., що склало 65% загального фінансування бюджетних програм Міністерства сільського господарства.

Основну групу складають програми, головною задачею яких є згладжування соціальних протиріч американського суспільства. На ці цілі орієнтовано 7 програм (1, 7, 11, 12, 13, 14, 15), загальна вартість фінансування яких складала 29,2 млрд. дол. Така допомога надавалась безкоштовно біля 12% населення країни.

Другу групу складають програми, орієнтовані на надання допомоги вагітним і матерям, немовлятам і учням шкіл. На ні цілі фінансувалося 7 програм (2, 3, 4, 5, 8, 9, 10), загальна вартість яких склала 11,2 млрд. дол. Ця допомога надавалась безкоштовно і за пільговими цінами.

Програма продовольчих купонів (The Food Stamp Program) – головна програма продовольчої допомоги. Запроваджена у 1961 році як тимчасова, вона стала постійною з 1964 року і передбачає випуск купонів, які дають право малозабезпеченим верствам населення отримувати на них продукти харчування в торговій мережі. У середині 90-х років в США розпочався перехід із системи паперових продовольчих купонів на комп'ютеризовану систему. Отримувачам допомоги відкривається рахунок у розмірі місячної суми, яка перераховується на пластикову картку [5].

Необхідно відзначити, що, реформуючи програми підтримки фермерів, держава опосередковано підтвердила свій курс на заохочення процесу концентрації сільськогосподарського виробництва на противагу всебічній підтримці сімейних ферм у минулому. Кількість великих ферм у США постійно зростає, вони підвищують конкурентоспроможність США на світовому ринку сільськогосподарських продуктів. Нині їх налічується 157 тис., або понад 8%, а продукції вони виробляють на суму 144 млрд. дол., або 73% загального обсягу в країні. Прибутковими є 90% великих ферм. Високий рівень спеціалізації й великі розміри підприємств дозволяють виробляти більшу кількість продукції за нижчою собівартістю завдяки зниженню витрат праці, витрат на транспортування, що збільшує конкурентоспроможність великих підприємств, порівняно з дрібними. Тому саме великі підприємства забезпечують у сучасних умовах продовольчу безпеку США [6].

Проблема продовольчої безпеки в Західній Європі виникла після Другої світової війни. При цьому об'єднання аграрних ринків було на той момент складною проблемою через те, що кожна країна проводила власну аграрну політику. Однак з'явилася ідея створення єдиної європейської системи, що сполучала б у собі підтримку ринків для забезпечення продовольчої безпеки, захисту від дешевого імпорту з метою підтримки власного товаровиробника й підтримку продовольчого експорту.

Тому в 1957 р. шість країн (ФРН, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія й Люксембург) підписали Римський договір, за яким утворили Європейське економічне співтовариство. Цей договір передбачав формування єдиної агропродовольчої політики співтовариства з метою:

- збільшити продуктивність сільськогосподарського виробництва шляхом технічного переозброєння й забезпечення раціонального розвитку, а також оптимального використання факторів виробництва;
- забезпечити справедливий рівень життя сільським мешканцям;
- стабілізувати аграрні ринки;
- забезпечити гарантоване продовольче постачання;
- забезпечити розумні ціни на продовольство для споживачів.

У січні 1962 р. Рада Міністрів ЄС прийняла низку документів, що започаткували загальний аграрний ринок Європи. Було встановлено основні механізми регулювання рин-

ків у єдиній аграрній політиці, які діють і донині: цільові ціни, інтервенційні ціни, граничні ціни, змінний імпорнтний тариф і експортні субсидії. Цими документами було сформульовано три фундаментальних принципи єдиної аграрної політики Європейського економічного співтовариства: єдність ринку, загальне фінансування й преференції Співтовариству [7].

У Західній Європі державне регулювання аграрного сектора має економічне спрямування, а однією з його найважливіших функцій є регламентування кількості й якості вироблюваної продукції шляхом контролю за організаційно-економічною структурою виробництва, зокрема заохоченням кооперації та вертикальної інтеграції, що має вплив на галузеву спеціалізацію виробництва сільськогосподарських продуктів і порядок постачання ними населення.

До важливих функцій державного регулювання відносять також управління технічним прогресом у сільському господарстві через систему наукових установ або заклади освіти, професійного навчання, підвищення кваліфікації, надання консультативної допомоги фермерам; технічне та комерційне обслуговування за допомогою державних закупівель, державних оптових ринків, ветеринарне обслуговування та кредит. Держава здійснює також контрольно-облікові функції (інспекція за якістю продукції, ветеринарна інспекція, статистика та ін.). У деяких західноєвропейських країнах зараз беруться до керування соціальною перебудовою села шляхом ліквідації дрібного виробництва, перепідготовки осіб, витіснених із сільського господарства, для роботи в інших галузях, а також розробки та впровадження спеціальних програм розвитку сільських районів [8].

Європейське сільське господарство, більш ресурсомістке порівняно з високоефективним і малозатратним сільським господарством США, Канади та Австралії, мало бути надійно захищене від руйнації при його порівняно низькій конкурентоздатності. Створення ЄЕС певною мірою сприяло збереженню та розширенню потенціалу сільського господарства [9]. Саме завдяки заходам регулювання ЄЕС із традиційно великого імпортера продовольства перетворилося на найбільшого експортера. При цьому послідовно були вирішені завдання насичення внутрішнього ринку найважливішими видами продовольства та створення великих експортних запасів. На сьогодні вирішуються проблеми не стільки виробництва, скільки збуту продукції.

Досвід державного регулювання продовольчого комплексу в Європейських країнах свідчить про принципово нову схему взаємодії держави і господарських суб'єктів. Цей підхід пов'язаний з прямим вирішенням економічних проблем через створення ефективних, прозорих інструментів регулювання. Державні заходи щодо регулювання аграрного сектора економіки в розвинутих країнах північної Америки та Європи мають не тільки ринкове спрямування (підтримка чи обмеження попиту і пропозиції), вони також мають на меті визвати структурні зрушення в разі необхідності збалансування внутрішньо та міжгалузевого розподілу (табл. 2).

Таблиця 2.

**Основні заходи державного регулювання аграрного сектора економіки
США, Канади і країн Європейського економічного співтовариства**

Країни	Заходи державного регулювання аграрного сектора економіки	
	ринкового спрямування	спрямовані на структурні зрушення
США	<ul style="list-style-type: none"> • компенсації за 1 га посівних площ, виведених з обігу; • підтримка цін для стабілізації доходів фермерів; • пільгові кредити на укрупнення підприємств; • підтримка методів обробки ґрунту, що незначно впливають на навколишнє середовище за допомогою компенсаційних платежів 	<ul style="list-style-type: none"> • пільгове кредитування виробництва окремих видів продукції; • різні форми сприяння експорту; • надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних надбавок; • організація вільних економічних зон для залучення інвестицій

Канада	<ul style="list-style-type: none"> • підтримка цін для стабілізації прибутків фермерів, подібна до США; • страхування доходів фермерів; • державна гарантія відшкодування страхових платежів у визначених розмірах 	<ul style="list-style-type: none"> • сприяння інвестиціям у розвиток окремих галузей і виробництва; • програма підтримки окремих територій
Країни ЄС	<ul style="list-style-type: none"> • компенсації за 1 га посівних площ, виведених з обігу; • використання квот по молоку, м'ясу, цукру і тютюну; • підтримка цін на маслинову олію і тверді сорти пшениці 	<ul style="list-style-type: none"> • спільне фінансування програм розвитку найбільш слабких і нужденних територій; • розробка індикативних планів економічного і соціального розвитку; • організація вільних економічних зон для залучення інвестицій

Джерело: [8].

Особливістю регулювання цін на сільськогосподарську продукцію в країнах з ринковою економікою є встановлення мінімального граничного рівня для ринкових цін, нижче якого вони не можуть опускатися. Для цього використовуються два основних інструменти: підтоварні кредити та пряма державна закупівля продукції.

У розвинутих країнах регулювання цін на аграрну продукцію і фермерських прибутків передбачає організацію спостереження за динамікою низки економічних показників, у числі яких:

- витрати виробництва по групах спеціалізованих господарств (у країнах ЄС) чи по видах виробництва (у США);
- паритет цін на засоби виробництва для сільського господарства і на сільськогосподарську продукцію;
- прибутковість ферм і галузей виробництва, а також усього сільського господарства [9].

У деяких випадках по окремих специфічним товарам, наприклад молоку, важливо підтримати середньодобовий рівень постачання і споживання, у зв'язку з чим регулюванню піддаються як оптові, так і роздрібні ціни. Подібний державний механізм підтримки цін є надзвичайно дорогим і звичайно складає значну частину державного бюджету розвинутих країн чи тих міжнародних організацій, які займаються подібного роду регулюванням.

Крім використання непрямих економічних важелів, окремі держави також застосовують заходи прямого втручання у виробництво з метою його обмеження (введення квотування на виробництво окремих видів продукції). Це можуть бути заходи прямого втручання: забій корів за умови надвиробництва молока і молочних продуктів, викорчування виноградників і садів в умовах надвиробництва ординарного вина і деяких видів фруктів з відповідною компенсацією виробникам прогнозованих втрат.

В останні роки відбуваються значні зміни в умовах економічних реформ ГАТТ, що регулюють зовнішню торгівлю Європейського Союзу. Так, у деяких економічно сильних держав, таких як Бельгія, Німеччина, Австрія, Нідерланди, було запроваджено зниження цін на сільськогосподарську продукцію.

Залежно від економічної ситуації, для кожної окремо взятої країни, що бере участь у формуванні Європейського ринку продовольства, застосовуються знижувальні чи підвищувальні коефіцієнти до діючого на даному етапі рівня цін. У ЄС в останні роки були встановлені і діяли диференційовані, із застосуванням різних курсів валют, ціни на зерно [8].

Регулювання внутрішнього ринку зерна в країнах ЄС здійснюється особливо жорстко, за допомогою щомісячних надбавок і гарантованих державою цін [10].

Як інструменти державної політики та регулювання цін у зарубіжних країнах реалізуються також програми, які мають на меті пряму підтримку доходів фермерів, зокрема програми компенсаційних платежів, гнучких виробничих контрактів, страхування.

Програма компенсаційних платежів сприяла підвищенню доходів виробників, захистивши їх від непередбачених коливань кон'юнктури ринку. У країнах ЄС здійснюється допомога у формі субсидій виробникам високоякісних сортів пшениці, що обмежує площі вирощування зернових відповідно до встановлених квот; виробникам «малого зерна» (рис, ячменю, вівса, кукурудзи тощо); дотується до 50% ціни молока, виробленого в межах установлених квот [11].

Такий досвід особливо актуальний для України в сучасних умовах. Уведення компенсаційних платежів по основних видах продукції, зокрема по зерну продовольчому та фуражному, дозволило б знизити собівартість продукції тваринництва і птахівництва, а отже, ціни на молочні продукти, м'ясо, яйця, підвищивши таким чином рівень споживання цих продуктів населенням та конкурентоздатність вітчизняної продукції. Однак подібні заходи в масштабах України можливі лише як складова аграрної політики держави.

Компенсації вітчизняним виробникам, аналогічні тим, що використовуються в США, можуть бути впроваджені з одночасним наданням права Міністерству аграрної політики визначати орієнтовні ціни на основі сформованої середньої собівартості основних видів сільськогосподарської продукції, що забезпечило б достатній рівень продовольчої безпеки по зонах країни. Для цього необхідно створити відповідні служби моніторингу та виділити необхідні компенсаційні суми у видатковій частині державного бюджету. Очевидно, що без необхідної системи дотацій і компенсацій неможливі стабілізація та подальший розвиток сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки України [8].

Важливе значення в регулюванні розвитку АПК має податкова політика. Податкова система в країнах Заходу досить складна, для вітчизняної економіки прийнятні лише основні принципи оподаткування в аграрному секторі цих країн. У багатьох країнах податкова система не орієнтована на стягнення ПДВ для сільськогосподарської продукції, і сільськогосподарські товари як такі практично не підлягають оподаткуванню: реалізується принцип, що податок на додану вартість має сплачуватися не на кожному етапі розподілу продукту, а на його кінцевій стадії, коли товар набуває остаточної споживчої вартості. Це економічно більш справедливо і одночасно є регулятором споживання.

Важливою умовою ефективної роботи сільськогосподарських виробників є налагоджена система кредитування сільськогосподарських виробників. У США фермерська кредитна система існує з 1916 р. під егідою уряду країни. Тоді був створений своєрідний кредитний кооператив фермерів, який на перших етапах свого розвитку одержував значну державну підтримку.

У розвинутих країнах основною метою державної політики у сфері аграрного кредиту залишається підвищення ефективності кредитного ринку, що передбачає розширення конкуренції між кредиторами, зниження вартості кредиту, поліпшення інформаційного забезпечення позичальників.

Досить поширена в розвинутих країнах практика державного фінансування придбання засобів виробництва для сільського господарства. Так, у США встановлюються диференційовані ціни на дизельне паливо для фермерів. У Канаді податкові пільги й субсидії забезпечують фермерам ціну на паливо на рівні 56% від роздрібної. У країнах ЄС установлені цінові дотації на придбання техніки, меліорацію земель, модернізацію ферм [12].

У Німеччині діє програма стимулювання інвестицій, що дозволяє знизити процентну ставку на 4% (на 6% – в економічно відсталих районах) для довгострокових кредитів. У рамках цієї програми можна також одержати пільгову державну позику (1% річних у ра-

хунок погашення 3,5% на будівництво житлових будинків й інших споруджень) [13]. Відсоток за кредит в іпотечних банках країн ЄС становить 4,5-6,5%, у Голландії – 5-7%, у Німеччині – 6-8,5% (пільговий – 1%) [14].

Фермери Франції одержують субсидії на підвищення ефективності виробництва, поліпшення умов життя, під виведення орних земель із сільськогосподарського виробництва, на підтримку родючості земель, компенсаційні виплати за роботу в районах з несприятливими природними умовами [15].

Поглиблення ринкової сутності державної підтримки сільського господарства проявляється, зокрема, у забезпеченні певного мінімального рівня доходів, який дозволяє товаровиробникам завдяки застосуванню висококваліфікованого менеджменту досягти доходів адекватних доходам несільськогосподарських суб'єктів власними силами (концепція «safety net»). Функціонування аграрного сектора економіки в контексті його державного регулювання можливе в трьох режимах з притаманними їм особливостями нерегульованому, максимально регульованому і помірно регульованому (табл. 3).

Таблиця 3.

Узагальнена характеристика режимів державного регулювання аграрного сектора економіки

Режими	Критерії оцінки			
	Економічна ефективність	Соціальна ситуація	Розподіл ресурсів і доходів	Розвиток ініціативи
Нерегульований	Низька прибутковість сільськогосподарського виробництва	Соціальна напруженість	Розподіл доходів на користь не-сільськогосподарських товаровиробників	Підприємницька ініціатива аграрних виробників обмежується незначною ринковою владою
Максимально регульований	Ефективність досягається за рахунок коштів інших галузей	Соціальна стабільність	Розподіл ресурсів на користь найменш ефективних галузей	Ініціатива аграрних виробників обмежена державними регуляторами
Помірно регульований	Можливість досягнення високої ефективності завдяки кваліфікованому менеджменту	Гарантований державою соціальний мінімум	Оптимальний розподіл ресурсів між галузями	Розвиток ініціативи аграрних виробників створює відчутні переваги

Джерело: [8].

Сьогодні існує чітка тенденція до лібералізації аграрної політики країн – основних постачальників сільськогосподарської сировини і харчової продукції на світовий ринок, проте обсяги державної підтримки аграрних товаровиробників у цих країнах залишаються суттєвими. Проте, незначні розміри вітчизняного бюджету порівняно з європейськими країнами не дають змогу застосувати аграрну політику, аналогічну спільній європейській.

Зовнішня торгівля України у період 2008-2010 рр. розвивалася під впливом двох визначальних подій: членства у СОТ, набутого у 2008 р., та світової фінансово-економічної кризи 2007-2010 рр.

Уже протягом першого року перебування в СОТ Україна майже вдвічі збільшила експорт сільськогосподарської продукції. Фінансово-економічна криза продемонструвала, що в період стрімкого зниження активності майже на всіх ринках, а отже відсутності попиту на продукцію, зменшення обсягів експорту сільського господарства порівняно зі зменшенням в інших галузях було незначним. Саме протягом 2009 року зросла частка

сільськогосподарських товарів у загальному експорті країни. Якщо в період 2005-2007 рр. ця частка не перевищувала 9%, то в період 2008-2010 рр. вона не опускалася нижче 12%.

Попри значне зростання обсягів торгівлі сільськогосподарською продукцією після приєднання до СОТ (якщо в період 2005-2007 рр. середній річний експорт сільськогосподарських товарів становив 3050 млн. дол. США, то за період 2008-2010 рр. цей показник дорівнював 7689 млн. дол. США), не відбулося значної географічної диверсифікації експорту. Основними імпортерами сільськогосподарської продукції з України залишилися країни Близького Сходу. Ринок більшості розвинених країн, насамперед країн ЄС, залишився закритим для України. Значною мірою це пов'язано з доволі значними нетарифними бар'єрами, насамперед санітарними та фітосанітарними нормами. Крім того, розвинені країни мають потужну систему підтримки власних виробників сільськогосподарської продукції через значний обсяг субсидій. Підписання Україною з ЄС угоди про асоціацію

Водночас в період перебування України в СОТ відбулося стрімке зростання імпорту деяких видів аграрної продукції та продукції харчової промисловості, зокрема зростання склало 61,2% і 19,8% відповідно. Найбільш суттєво зріс імпорт цукру. Якщо в 2007 році, за даними Державної служби статистики, імпорт цукру з цукрової тростини або з цукрових буряків складав 7 млн. дол. США, то за підсумками 2010 року імпорт цієї товарної позиції склав 183 млн. дол. США, тобто зріс у 26 разів.

Проте зазначимо, що таке зростання імпорту цукру лише частково можна пояснити членством України в СОТ, адже 31,6 % від загального імпорту припадає на країни, що не є членами СОТ. Так, імпорт цукру з Білорусі, з якою Україна має відносини вільної торгівлі, в 2010 році склав майже 58 млн. дол. США. Отже, проблема полягає не стільки в лібералізації режиму торгівлі цукром, скільки в нездатності вітчизняної цукрової промисловості задовольнити внутрішній попит за конкурентоспроможною ціною.

Загалом, аналітична оцінка очікувань та реалій результатів шестирічного членства України в СОТ засвідчила, що, як і для більшості країн з ринковою економікою, що формується, перші роки членства України в глобальній торговельній системі далися нелегко, що було обумовлено низкою як об'єктивних (стрімке зростання імпорту по багатьох товарних групах та особливо по деяких видах аграрної продукції та продукції харчової промисловості, в першу чергу цукру, накладання світової фінансової кризи на період адаптації до нових умов реалізації зовнішньоторговельної діяльності, пов'язаних з вимогами щодо державної політики закупівель та обмеженнями допомоги сільському господарству тощо), так і суб'єктивних (посилення протекціоністських настроїв країн – торговельних партнерів, відсутність практичного досвіду щодо лобювання різнорівневих національних економічних інтересів у системі СОТ) перешкод.

Вступ України до СОТ, інтеграція вітчизняного аграрного ринку у світовий продовольчий ринок передбачає трансформацію системи підтримки та регулювання розвитку аграрного сектора – визначальної складової аграрного ринку. Ці заходи мають передбачати відсутність викривленого впливу на торгівлю чи виробництво (або цей вплив має бути мінімальним і не стосуватися підтримки виробництва, його обсягів та цін), а також фінансуватися через урядові бюджетні програми, а не за кошти споживачів продуктів харчування. Аналіз обсягів і структури заходів з державної підтримки аграрного сектора свідчить, що рівень їхньої відповідності вимогам СОТ ще дуже низький і необхідна їхня адаптація до міжнародних стандартів.

Тому пріоритетними щодо державної підтримки аграрного сектора повинні стати напрями, які класифікуються за напрямами СОТ, як такі, що не підлягають скороченню (програми «зеленої скриньки»), а саме:

- підтримка доходів виробників сільськогосподарської продукції, що не пов'язана з виробництвом;
- фінансова участь держави у програмах страхування та гарантування доходів сільгоспвиробників;
- створення державних резервів для забезпечення продовольчої безпеки;
- інспектування і перевірка продукції для виявлення відповідності нормам охорони здоров'я, безпеки, рівня якості і стандартів;
- послуги з маркетингу і просування товарів на ринок, поширення передового аграрного досвіду та консультаційні послуги;
- розвиток аграрної інфраструктури, а також інфраструктури і роботи, пов'язані з охороною навколишнього середовища;
- підтримка регіональних програм і розвиток сільських територій;
- внутрішня продовольча допомога незаможним верствам населення;
- фінансування науково-дослідних робіт аграрного спрямування;
- перепідготовка і підвищення кваліфікації спеціалістів і робітничих кадрів для виробничої і соціальної сфер села.

На думку більшості дослідників цієї проблематики, для підвищення ефективності державної фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва бюджетних коштів (у рамках програм «жовтої скриньки») основну частину бюджетних коштів доцільно сконцентрувати за трьома пріоритетними напрямками:

1. У формі дотацій за реалізовану продукцію для підтримки доходів сільгоспвиробників від господарської діяльності. Це дозволить забезпечити стабільність і прозорість виділення коштів суб'єктів господарювання, буде стимулювати зростання обсягів виробництва та реалізації продукції заготівельним і переробним організаціям, здешевити вартість продукції і підвищити її конкурентоздатність, призведе до зосередження обмежених бюджетних коштів в ефективно працюючих господарствах (чим більше вироблено і реалізовано продукції, тим більший обсяг державної підтримки).

2. З метою збільшення обсягів залучення кредитних ресурсів на фінансування агропромислового комплексу необхідно передбачати в бюджеті значні обсяги коштів на відшкодування відсотків по кредитах, отриманих сільгоспвиробниками. Доцільно створити спеціальний фонд пільгового аграрного кредитування, за рахунок коштів якого здійснювати здешевлення кредитних ресурсів для галузі.

3. Удосконалення механізму фінансового лізингу сільськогосподарської техніки. Зношення техніки досягло 70–75%, а темпи її щорічного вибуття в 3–4 рази випереджають темпи відновлення. Тому пріоритетним напрямом при розподілі державної підтримки галузі повинно стати надання допомоги сільгоспвиробникам в їхньому оснащенні сучасним комплексом високопродуктивної техніки й устаткування (у тому числі шляхом відшкодування 30% вартості техніки з бюджету) і на цій основі впровадження індустріальних енерго- та ресурсозберігаючих екологічно безпечних технологій сільськогосподарського виробництва.

Одним із механізмів державного регулювання аграрного ринку повинно стати формування інтервенційних фондів сільгосппродукції (зерно, соняшник) і продовольства (цукор, олія, м'ясо тощо) з наступним їх використанням для інтервенційного втручання (продажу) у разі недостатньої пропозиції на ринку та зростання цін і поновлення таких інтервенційних фондів шляхом закупівлі сільгосппродукції та продовольства у випадку перевищення пропозиції над попитом і різкого зниження ринкових цін. Так створюється попит і пропозиція на внутрішньому ринку, і в цьому повинна полягати суть цінової політики держави.

Для України важливо переосмислити сучасні загрози продовольчій безпеці держави в новітніх реаліях розвитку глобальних світових процесів. Перш за все, необхідні обґрунтовані орієнтири збільшення доходів від участі України в міжнародній зерновій торгівлі та впровадження механізмів оптимізації структурних елементів ціни на зерно.

Має бути забезпечено стратегічну роль України в інфраструктурних зернових проєктах; запроваджено політику стимулюючої оплати праці та ефективної зайнятості національних кадрів в аграрній сфері; розроблено сучасну концепцію формування конкурентних відносин та механізми упередження недобросовісних дій нерезидентів на внутрішньому ринку, особливо щодо середніх та дрібних національних зерновиробників; забезпечено моніторинг за концентрацією земель с/г призначення; введено заборону на вирощування шкідливих та маловивчених для організму людини рослин; встановлено параметри критичної залежності національного зернового сектора від насінневого матеріалу іноземного походження тощо.

Політика держави повинна будуватися зважаючи на глобальні переваги і загрози для АПК України. Це повинна бути політика протекціонізму, але тільки ринковими методами. В Україні виробляються всі необхідні для внутрішнього ринку продукти харчування, а значить, їх імпорт не є бажаним, при цьому сільське господарство має надлишок природно-ресурсного потенціалу і повинно розвиватися за експортно-орієнтованою моделлю.

Аналіз положень Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» дає всі підстави стверджувати, що цим документом визначено основні засоби гарантування національної продовольчої безпеки України. Так, Закон визначає порядок державного регулювання цін окремих видів сільськогосподарської продукції: визначає об'єкти та правила такого ні нового регулювання (ст. 3), інтервенційні ціни (ст. 4-5), порядок страхування сільськогосподарської продукції (ст. 10-11), регламентує державну підтримку виробників продукції тваринництва (ст. 15-16) [16].

Іншим важливим і значною мірою спеціальним документом у досліджуваній сфері є Методика розрахунку рівня економічної безпеки України від 2 березня 2007 р., яка відносить до числа індикаторів стану продовольчої безпеки України рівень перехідних запасів зерна, та виробництво зерна на одну особу за рік. Крім цього, до таких індикаторів віднесено ряд позицій, що не стосуються власне процесу виробництва та його обсягів:

- 1) добову калорійність харчування людини;
- 2) споживання м'яса і м'ясопродуктів;
- 3) споживання молока та молочних продуктів;
- 4) споживання яєць;
- 5) споживання риби та рибопродуктів;
- 6) споживання цукру;
- 7) споживання олії та інших рослинних жирів;
- 8) споживання картоплі;
- 9) споживання овочів та баштанних;
- 10) споживання фруктів, ягід, горіхів, винограду;
- 11) споживання хліба і хлібопродуктів [17].

Для повного аналізу стану продовольчої безпеки необхідно розраховувати ряд показників соціально-економічного характеру, які, у свою чергу, визначають як рівень продовольчої безпеки, так і якість життя населення. До таких показників слід віднести наступні: стан здоров'я населення; середня тривалість життя; динаміка й рівень цін на продукти харчування, зміна вартості продовольчого кошика; стан інфраструктури торгівлі продуктами харчування; бюджетна підтримка вітчизняних виробників продовольчої сировини й

продуктів харчування; темпи росту обсягів імпорту продовольчих товарів і їх частка на національному ринку.

Забезпечення національної продовольчої безпеки повинно ґрунтуватися на системному підході до вирішення її завдань, аналогічно тому, як це має місце в країнах з розвинутою економікою. Особливість забезпечення продовольчої безпеки України, порівняно з деякими іншими державами, полягає не лише в самозабезпеченні основними видами продовольства, а й у створенні потужного експортного агропродовольчого потенціалу, в т. ч. екологічно чистої продукції. Цьому сприяють насамперед природно-економічні умови нашої держави.

Сучасний стан продовольчої безпеки вимагає виділення її в рамках економічної політики держави як самостійної проблеми, вирішення якої передбачає розроблення стратегії розвитку системи продовольчої безпеки та її параметрів.

Стратегія національної продовольчої безпеки має охоплювати питання нарощування обсягів виробництва продовольства, підвищення якості та конкурентоспроможності продуктів харчування та сільськогосподарської продукції, сталий соціальний розвиток села, піднесення рівня життя населення. Для досягнення поставленої мети необхідно створити умови для розширеного відтворення в АПК, який є системоутворюючим ядром формування продовольчої безпеки країни. Вирішення цього завдання можливе лише на основі реформування аграрної сфери при державному регулюванні агропромислового виробництва. Масштаби регулювання залежать від рівня економічного та соціального розвитку економіки, збалансованості попиту та пропозиції на аграрних ринках.

Практика реалізації державної стратегії продовольчої безпеки повинна здійснюватися через систему конкретних заходів, механізмів, що реалізуються на основі якісних індикаторів та кількісних показників, які визначають параметри продовольчої безпеки. Саме така система складає основу та зміст агропродовольчої політики держави.

Висновки. Аналіз досвіду країн-членів СОТ щодо забезпечення продовольчої безпеки дозволив зробити такі висновки.

По-перше, проблеми продовольчого забезпечення країни перш за все пов'язані з тим, яке місце займає дана країна у світовій політиці і рівнем розвитку її продуктивних сил.

По-друге, досвід державної підтримки аграрного сектора США, зокрема через програми продовольчої допомоги, представляє значний інтерес для вирішення проблем продовольчої безпеки та захисту малозабезпечених верств населення України.

По-третє, досвід державного регулювання продовольчого комплексу в Європейських країнах свідчить про принципово нову схему взаємодії держави і господарських суб'єктів. Регулювання внутрішнього ринку зерна в країнах ЄС здійснюється особливо жорстко, за допомогою щомісячних надбавок і гарантованих державою цін.

По-четверте, як інструменти державної політики та регулювання цін у зарубіжних країнах реалізуються також програми, які мають на меті пряму підтримку доходів фермерів, зокрема програми компенсаційних платежів, гнучких виробничих контрактів, страхування. Такий досвід особливо актуальний для України в сучасних умовах. Особливістю розвитку сучасної аграрної політики розвинутих країн є поглиблення її ринкової орієнтації. Існує чітка тенденція до лібералізації аграрної політики країн – основних постачальників сільськогосподарської сировини і харчової продукції на світовий ринок, проте обсяги державної підтримки аграрних товаровиробників у цих країнах залишаються суттєвими.

Отже, комплексний аналіз умов розвитку зовнішньої торгівлі України після набуття членства у СОТ показує, що під впливом глибокої світової фінансово-економічної кризи

очікувані позитивні наслідки від поглиблення інтеграції вітчизняної економіки до глобального торговельного простору не реалізувалися. Аналіз обсягів і структури заходів з державної підтримки аграрного сектора свідчить, що рівень їхньої відповідності вимогам СОТ ще дуже низький і необхідна їхня адаптація до міжнародних стандартів.

Одним із механізмів державного регулювання аграрного ринку повинно стати формування інтервенційних фондів сільгосппродукції. Членство України в СОТ має стати фактором стабілізації та розвитку аграрного ринку на основі підйому базових галузей АПК.

Забезпечення національної продовольчої безпеки повинно ґрунтуватися на системному підході до вирішення її завдань, аналогічно тому, як це має місце в країнах з розвинутою економікою.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС, політична частина якої була підписана 21. 03. 2014 р., а економічна частина – 27. 06. 2014 р., дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції в тому числі і в забезпеченні продовольчої безпеки України; підняти рівень технологій виготовлення агропромислової продукції, її якість та стандарти до рівня розвинутих країн світу.

Список використаної літератури

1. Міжнародний агробізнес: Навч. посіб. / І. Ю. Сівачепко, В. Ф. Семенов, Д. В. Побережний та ін.; / За заг. ред. І. Ю. Сівачепко; ЦУЛ. – К., 2003. – 208 с.
2. Черевко Г. В., Фадеева О. Г., Астратова Г. В. Маркетинг продовольчого ринку: досвід США та проблеми України // Економіка АПК. – 1996. – № 4. – С. 86-90.
3. World Food Summit, WFS 96\3. – CorrU, Rome, Italy, 1996, P. 35-50.
4. Food Requirements and Population Growth, FAO, WFS 96\TECH\14, July 1997. – P. 23-28.
5. Комарніцька О. П. З історії державного забезпечення продовольчої безпеки в США та Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2008-4/08kopbsu.pdf>.
6. Черняков Б. А. Роль и место сельскохозяйственных предприятий в аграрном секторе США // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2001. – № 5. – С. 9-15.
7. The European Union's Common Agricultural Policy: Pressures for Change / United State Department of Agriculture // International agriculture and trade reports. WRS-99-2. – 1999. – October.
8. Ульяновченко Ю. О. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США: Досвід для України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007~2/doc/5/05.pdf>.
9. Common organization of the market: financial mechanism // Legal aspects of agriculture in the EC. – 2006.
10. OECD. 2011. Agriculture Policy Monitoring and Evaluation 2011 : OECD Countries and Emerging Economies, Paris.
11. OECD Producer and Consumer Database. 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stats.oecd.org>.
12. Саблук П. Т., Карич Д. Я., Коваленко Ю. С. Основи організації сільськогосподарського ринку. – К. : ІАЕ УААН. – 2002. – 190 с.
13. Приходько Т. Регулирование деятельности сельскохозяйственных предприятий различных правовых форм в ФРГ // АПК: экономика, управление. – 1997. – № 8. – С. 43-48.

14. Домбровська С. О. Удосконалення державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників зерна // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу: Кол. моногр. у 2 т. / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. – К. : ІАЕ, 2000. – Т. 2. – С. 517-523.
15. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці : Монографія. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 260 с.
16. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України». – 24. 06. 2004 р. № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49.
17. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України. – 2. 03. 2007 р., № 60 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua>.

ANALYSIS OF THE EXPERIENCE OF WTO MEMBER COUNTRIES FOR ENSURING FOOD SECURITY AND APPLYING THIS EXPERIENCE IN UKRAINE

Skrypchuk P. M.

Doctor of economic studies, professor of the Chair of management of the National University of Water Management and Natural resources Use.

Khomenko A. Y

Management specialty student. Institute of Economics, Management, and Law of the National University of Water Management and Natural resources Use.

Abstract. *This paper analyzes the WTO member states experience of ensuring food security for their countries and identifies the opportunities of using this experience for economic policy of Ukraine.*

Much attention is given to ways and means of improving the quality of life for citizens of the USA and the EU. The article explores the commonalities and differences in approaches to addressing these issues in the developed countries.

The article demonstrates priorities for the developed countries governments and identifies their strategic plan for ensuring implementation of national food security programs. Developing food policy experts the U. S. and EU countries are using new approaches to the determination of its specific goals and means. The EU is implementing the idea of creating a single European system, which would include support of markets for ensuring food security, protection from cheap imports in order to maintain national food producers and exports support. The paper establishes basic markets regulation mechanisms in the common agricultural policy: target prices, intervention prices, ceiling prices, variable import tariffs and export subsidies. Also, the paper formulates three fundamental principles of the common agricultural policy of the European Economic Community: market unity, general funding and preferences to the Community.

Experience of state regulation of food complex in the European countries demonstrates essentially new scheme of interaction between state and business actors. This approach involves the direct solution of economic problems through the creation of effective and transparent regulatory instruments.

The article generalizes characteristic of the state regulation modes of the agricultural sector in the WTO developed member states. The article identifies the main state regulation measures of the agricultural sector of the economies of the USA, Canada and the European Economic Community.

The article analyzes the experience of the development of the agricultural sector of Ukrainian economy and determines the directions for its development. Ukraine's accession to the WTO,

the integration of the domestic agricultural market into the global food market involves the transformation of support system and regulation of the agricultural sector development. The article demonstrates priority areas for the state support to the agricultural sector. It is important for Ukraine to rethink the current threats to state food security in modern realities of global world processes and in the context of the European integration. Ensuring national food security should be based on a systemic approach to solving its problems, the same way as is the case in developed economies.

Key words: *food security, agriculture, the WTO, the U.S., the EU and Ukraine, agriculture and food products.*

Referances

1. Mizhnarodny'j agrobiznes: Navch. posib. / I. Yu. Sivachepko, V. F. Semenov, D. V. Poberezhny'j ta in.; / Za zag. red. I. Yu. Sivachepko; CzUL. – K., 2003. – 208 s.
2. Cherevko G. V., Fadeeva O. G., Astratova G. V. Markety'ng prodovol'chogo ry'nku: dosvid SShA ta problemy' Ukrainy' // Ekonomika APK. – 1996. – № 4. – S. 86-90.
3. World Food Summit, WFS 96\3. – CorrU, Rome, Italy, 1996, P. 35-50.
4. Food Requirements and Population Growth, FAO, WFS 96\TECH\14, July 1997. – P. 23-28.
5. Komarnicz'ka O. P. Z istoriyi derzhavnogo zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky' v SShA ta Ukraini. [Elektronny'j resurs]. – Rezhy'm dostupu: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2008-4/08kopbsu.pdf>.
6. Chernyakov B. A. Rol' y' mesto sel'skoxozyajstvennyh predpny'yaty'j v agrarnom sektore SShA // Ekonomy'ka sel'skoxozyajstvennyh y' pererabatyvayushhy'h predpny'yaty'j. – 2001. – № 5. – S. 9-15.
7. The European Union's Common Agricultural Policy: Pressures for Change / United State Department of Agriculture // International agriculture and trade reports. WRS-99-2. – 1999. – October.
8. Ul'yanchenko Yu. O. Derzhavne reguluyuvannya agrarnogo ry'nku v krayinax YeS i SShA: Dosvid dlya Ukrainy'. – [Elektronny'j resurs]. – Rezhy'm dostupu: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007~2/doc/5/05.pdf>.
9. Common organization of the market: financial mechanism // Legal aspects of agriculture in the EC. – 2006.
10. OECD. 2011. Agriculture Policy Monitoring and Evaluation 2011 : OECD Countries and Emerging Economies, Paris.
11. OECD Producer and Consumer Database. 2012. [Електронний ресурс]. – Rezhy'm dostupu: <http://stats.oecd.org>.
12. Sabluk P. T., Kary'ch D. Ya., Kovalenko Yu. S. Osnovy' organizacziyi sil's'kogospodars'kogo ry'nku. – K. : IAE UAAN. – 2002. – 190 s.
13. Prihod'ko T. Regulirovanie deyatel'nosti sel'skoxozyajstvenny'h predpriyatij razlichny'h pravovy'h form v FRG // APK: e'konomika, upravlenie. – 1997. – № 8. – S. 43-48.
14. Dombrovs'ka S. O. Udoskonalennya derzhavnoyi pidtry'mky' sil's'kogospodars'ky'h tovarovy'robn'y'kiv zerna // Problemy' ekonomiky' agropromy'slovogo kompleksu i formuvannya jogo kadrovogo potenczialu: Kol. monogr. u 2 t. / Za red. P. T. Sabluka, V. Ya. Ambrosova, G. Ye. Maznyeva. – K. : IAE, 2000. – T. 2. – S. 517-523.
15. Korecz'kij M. X. Derzhavne reguluyuvannya agrarnoyi sfery' u ry'nkovij ekonomiczii : Monografiya. – K.: Vy'd-vo UADU, 2002. – 260 s.
16. Zakon Ukrainy' «Pro derzhavnu pidtry'mku sil's'kogo gospodarstva Ukrainy'». – 24. 06. 2004 r. № 1877-IV // Vidomosti Verhovnoyi Rady' Ukrainy'. – 2004. – № 49.
17. Metody'ka rozrahunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky' Ukrainy': nakaz Ministerstva ekonomiky' Ukrainy'. – 2. 03. 2007 p., № 60 // [Elektronny'j resurs]. – Rezhy'm dostupu: <http://me.kmu.gov.ua>.

АНАЛИЗ ОПЫТА СТРАН-ЧЛЕНОВ ВТО ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭТОГО ОПЫТА В УКРАИНЕ

Скрипчук П. М.

Доктор экономических наук, профессор кафедры менеджмента Национального университета водного хозяйства и природопользования.

Хоменко А. Е.

Студент специальности «Менеджмент». Институт экономики, менеджмента и права. Национальный университет водного хозяйства и природопользования.

Аннотация. В статье проанализирован опыт стран-членов ВТО по обеспечению продовольственной безопасности своих стран и определены возможности использования этого опыта в экономической политике Украины.

Значительное внимание уделено способам и средствам улучшения качества жизни граждан США и стран ЕС. Исследованы тождества и различия в подходах к решению этих вопросов в развитых странах мира.

Показаны приоритеты деятельности правительств развитых стран и показан их стратегический план работы по обеспечению национальных программ обеспечения продовольственной безопасности. Разрабатывая продовольственную политику, специалисты США и стран ЕС используют новые подходы к определению конкретных целей и средств. В ЕС воплощается в жизнь идея создания единой европейской системы, которая соединяла бы в себе поддержку рынков для обеспечения продовольственной безопасности, защиты от дешевого импорта с целью поддержки собственного товаропроизводителя и поддержку продовольственного экспорта. Установлены основные механизмы регулирования рынков в единой аграрной политике: целевые цены, интервенционные цены, предельные цены, переменный импортный тариф и экспортные субсидии. Были сформулированы три фундаментальных принципа единой аграрной политики Европейского экономического сообщества: единство рынка, общее финансирование и преференции сообществу.

Опыт государственного регулирования продовольственного комплекса в Европейских странах свидетельствует о принципиально новой схеме взаимодействия государства и хозяйствующих субъектов. Этот подход связан с прямым решением экономических проблем через создание эффективных, прозрачных инструментов регулирования.

Обобщенна характеристика режимов государственного регулирования аграрного сектора экономик развитых стран-членов ВТО. Определены основные меры государственного регулирования аграрного сектора экономики США, Канады и стран Европейского экономического сообщества.

Проанализирован опыт развития аграрного сектора экономики Украины и определены направления его развития. Вступление Украины в ВТО, интеграция отечественного аграрного рынка в мировой продовольственный рынок предполагает трансформацию системы поддержки и регулирования развития аграрного сектора. Показаны приоритетные направления государственной поддержки аграрного сектора. Для Украины важно переосмыслить современные угрозы продовольственной безопасности государства в новейших реалиях развития глобальных мировых процессов и в свете интеграции в ЕС. Обеспечение национальной продовольственной безопасности должно основываться на системном подходе к решению этих задач, аналогично тому, как это имеет место в странах с развитой экономикой.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, аграрный сектор, ВТО, США, ЕС, Украина, сельское хозяйство, пищевые продукты.

УДК 339:338.24.021.8(510)

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КИТАЮ В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Присяжнюк Ю. І.

Доктор економічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.

Трофимчук А. П.

Аспірант кафедри міжнародних економічних відносин, факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.

Анотація. *Процеси які відбуваються на сучасному етапі розвитку світової економіки такі як глобалізація та транснаціоналізація, які без сумніву є одними з найважливіших рушіїв сучасного економічного розвитку, викликають зацікавлення в широкого кола дослідників та науковців. Останні десятиріччя засвідчують інтенсивний розвиток глобалізаційних процесів у світовому економічному просторі. Глобалізацію можна трактувати як процес, що виводить міжнародну економіку на вищий рівень із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської діяльності. Цей процес включає в себе політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові. Рушійною силою транснаціоналізація, та глобалізації загалом сьогодні є транснаціональні корпорації. Китай як один з лідерів світового економічного розвитку відіграє одну з ключових ролей у цих процесах.*

Економічний розвиток Китаю починаючи з 1978 року, початку реформ, також викликає науковий інтерес як в українських науковців так і зарубіжних, оскільки за такий короткий термін Китаю вдалося досягти значних економічних успіхів. До кінця 1970 років стало ясно що планова економіка є не в змозі забезпечити вирішення основних соціально-економічних завдань, що стяли перед тогочасним суспільством, керівництво КНР приступило до процесу економічних перетворень, який був направлений до поступового переходу до ринкової економіки. Результатом став вихід Китаю на лідируючі позиції в світі по об'єму ВВП, паралельно успішно вирішуючи задачу побудови суспільства «малого благоденства» або іншими словами суспільства сяонкан.

Ключові слова: *економічні реформи, економічне зростання, глобалізація, транснаціоналізація, транснаціональні корпорації, Китай, Східна Азія.*

Постановка проблеми. Останні десятиріччя засвідчують інтенсивний розвиток глобалізаційних процесів у світовому економічному просторі. Глобалізацію можна трактувати як процес, що виводить міжнародну економіку на вищий рівень із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської діяльності. Цей процес включає в себе політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові [2, ст. 97]. Глобалізація є вищим етапом інтернаціоналізації, пов'язаним з переходом від індустріалізації до постіндустріальної стадії розвитку [1, ст. 4]. Вона як одна з ключових характеристик розвитку процесів у світовій економіці відбувається як на рівні інтеграції національних економічних систем, так і в комерційному середовищі, тут мається на увазі транснаціоналізація.

Мета статті – проаналізувати вплив процесів глобалізації та транснаціоналізації на економічний розвиток Китаю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою впливу глобалізації на світову економіку, розвитку транснаціоналізації та роль Китаю у цих процесах досліджують такі українські вчені як А. С. Філіпенко [5], Д. Г. Лук'яненко [2], С. Е. Сердак [6], а також російські вчені А. В. Островський, Я. Бергер, польські вчені А. Зорська та ін.

Основні результати дослідження. Поняття транснаціоналізація (від англ. transnationalization) М. А. Шепелев визначає як процес формування соціальних зв'язків, що не залежить від національних кордонів. Зазначаючи що, транснаціоналізацію, слід розглядати в загальному контексті глобалізації. Результатом є поява рівнобіжно з простором міждержавних відносин транснаціонального простору, утвореного зв'язками між суспільними, політичними, економічними, культурними, релігійними інститутами, окремими індивідами. На думку вченого транснаціоналізація передбачає тенденцію транспарентності, тобто посилення прозорості економік, культур, політичних систем і громадського життя країн і народів світу. Прозорими стають не тільки територіальні кордони, але і доступність інформації, що створює передумови для виникнення громадянського суспільства [6].

Р. Кохен і Дж Най називають транснаціональною взаємодією «такий тип руху через державні кордони матеріальних та нематеріальних предметів, у якому щонайменше один з його акторів не є представником держави або урядової організації».

Найбільш точно на наш погляд визначення транснаціоналізації наводить В. Є. Новицький, а саме що транснаціоналізація – це процес міжнародного об'єднання економічних потенціалів комерційних структур, як за допомогою придбання власності, так і неакціонерним шляхом, з метою підвищення ефективності та прибутковості, поліпшення конкурентних умов підприємницької діяльності [4, с. 431]. Іншими словами транснаціоналізація є наслідком сучасних міжнародних економічних відносин та чинником їх подальшого поглиблення. Адже вона є організаційним засобом подальшої спеціалізації виробництва, що веде до зниження витрат, підвищення продуктивності економічної діяльності.

Рушійною силою транснаціоналізація, та глобалізації загалом сьогодні є транснаціональні корпорації, або скорочено ТНК. ЮНКТАД дає таке визначення ТНК – це компанії що включають в себе материнські компанії та їх закордонні філіали, в одній чи більше іноземній країні [8].

Перше визначення ТНК з'явилося у 1960 р. Його запропонував Давід Лілієнталь, американській державний діяч, якій у своєму визначенні не робив акцент на характеристиці структурних і організаційних сторін ТНК, а визначав ТНК як фірму, що діє більш ніж в одній країні, діяльність якої носить наднаціональний, наддержавний характер і веде до створення і управління зв'язків, що робить дуже активний вплив на процеси, які протікають в інших країнах [3, с. 2].

Український вчений С. Е. Сердак дає таке визначення ТНК – це компанія, яка реалізує продукцію більше ніж в одній країні, підприємства і філії компанії розташовані у двох і більше країнах, власники компанії є резидентами різних країн [6]. А В. Є Новицький визначає ТНК як міжнародні за складом та характером діяльності суб'єкти господарського життя, які функціонують на принципах корпоративної власності з акціонерною формою правління та розподілу прибутків у міжнародному масштабі. Важливою рисою ТНК є реалізація єдиної послідовної стратегії через один або декілька центрів прийняття господарських рішень [4, с. 434].

Підсумувати наведенні вище трактування, і концепції розуміння ТНК загалом можна визначенням Ф. Рута, а саме що ТНК означає головну або материнську компанію, яка:

- 1) задіяна в закордонному виробництві та інших видах діяльності через свої власні філії, розташовані в кількох різних країнах;
- 2) здійснює прямий контроль над діяльністю цих філій;
- 3) намагається визначити та здійснювати стратегію бізнесу у виробництві, маркетингу, фінансах та інших сферах, які виходять за межі національних кордонів [5, с. 635].

Феномен транснаціональної корпорації також нерозривно пов'язаний з ростом прямих зарубіжних інвестицій, тобто вкладеннями капіталу, що призводить до створення виробничих і збутових філій фірм в інших країнах. Організуючи такі філії (у тому числі придбанням вже існуючих підприємств), ТНК прагнуть збільшити свої прибутки за рахунок перенесення виробництва до ринків збуту, джерел сировини і дешевої робочої сили, обійти митні бар'єри, подолати сковуючі рамки національних правових норм, уникнути високих податків.

Згідно Світового інвестиційного звіту, який публікує ЮНКТАД, у світі існує існування близько 70 тис. ТНК з майже 700 тис. філій по всьому світу. Сумарний прибуток всіх іноземних філій станом на 2011 рік склав 28 млрд. дол. США, а загальна кількість працівників понад 69 млн. людей [10].

ТНК відіграли одну з ключових ролей у економічному розвитку Китаю, оскільки саме їхні інвестиції привели до значного поштовху в розвитку економіки країни та встановлення Китаю як глобальної виробничої бази.

60-річний економічний розвиток Китаю можна розділити на два періоди:

- 1) 1949-1978 роки – розвиток командно-адміністративної планової економіки;
- 2) 1978-2014 роки – економічні реформи.

До кінця 1970 років стало ясно що планова економіка є не в змозі забезпечити вирішення основних соціально-економічних завдань, що стяли перед тогочасним суспільством, керівництво КНР приступило до процесу економічних перетворень, який був направлений до поступового переходу до ринкової економіки. Результатом став вихід Китаю на лідируючі позиції в світі по об'єму ВВП, паралельно успішно вирішуючи задачу побудови суспільства «малого благоденства» або іншими словами суспільства сяонкан, поняття запропоноване давньокитайським мислителем Конфуцієм, що означає соціально справедливе суспільство [7, с. 45].

Комплексна програма розвитку КНР, стратегії та реформи були розглянуті і прийняті на XII з'їзді КПК (вересень 1982 року). В результаті з'їзду було вирішено будувати соціалізм з китайською специфікою. Головним принциповим моментом в теорії економічної перебудови була нова постановка цілей економічної реформи в умовах соціалізму. Китай не пішов по шляху радикальної зміни економічної та політичної системи, обмежившись поетапним переходом від планової до ринкової економіки. За два десятиліття послідовно вступали в силу три економічні лозунги, які відповідали трьом основним етапам реформи.

На першому етапі (грудень 1978 р. – вересень 1984 р.) діяла формула «планова економіка – основа, ринкове регулювання – доповнення». Головна увага приділялася сільській місцевості, в містах проводилися експерименти по розширенню фінансової господарської самостійності підприємств, створювалися спеціальні економічні зони.

Для другого етапу (жовтень 1984 р. – грудень 1991 р.) використовувався лозунг «планова товарна економіка». Центр тяжіння реформи перемістився в місто, акцент робився на реформу цін. При цьому реформа стала поступово розширюватися на соціальну сферу, на розвиток науки, техніки і освіти.

Третій етап проходив під лозунгом «соціальна ринкова економіка». На цьому етапі формувалася нова економічна система з домінантою подальшого розширення та розвитку ринку, створювалася нова система управління підприємствами, формувалася нова система макрорегулювання і контролю з боку держави [7, с. 48].

Четвертий етап реформи, котрий почався у 2003 році, визначався як «етап вдосконалення соціалістичної ринкової економіки». Його супроводжувало завдання «вдосконалення інституційних механізмів ринкової економіки, що включали в себе виявлення головної ролі ринку у сфері розподілу ресурсів, посилення життєздатності і конкурентоздатності підприємств, оздоровлення державного макрорегулювання, вдосконалення адміністративного управління і функцій громадських організацій в інтересах всебічного будівництва суспільства «малого благоденства», створення ефективної системи соціального забезпечення [7, с. 49].

Перші два етапи представляли собою підготовку до реалізації концепції економічної реформи в Китаї. Лише під час третього етапу відбувся перехід до ринкової економік, побудований на основі усестороннього розвитку підприємств різних форм власності і поступового допуску підприємців до участі в прийнятті державних рішень, а також формування нової економічної системи, де ключовою ланкою є розширення і розвиток ринку, створення нової системи управління підприємствами, формування системи макрорегулювання і контролю. Такі вражаючі результати були досягнуті Китаєм в результаті продуманого опрацювання теоретичних питань економічної реформи.

Таким чином ми бачимо що в Китаї відмовилися від бездумного використання монетарних методів переходу до ринкової економіки, однак була розроблена власна теорія «соціалістичної ринкової економіки», тобто теорії переходу від командно-адміністративної, сильно централізованої економіки до ринкової в якій «була не тільки переосмислена традиційна теорія планової економіки, але й якісно розвинуті теоретичні положення традиційної ринкової економіки» [7, с. 49].

Загальний підхід китайського керівництва до проведення реформи, що забезпечує поступовий перехід до ринку без «шокової терапії», при послідовному підвищенні рівня життя населення виправдав сподівання покладені на нього.

В Китаї, використовуючи стратегію порівняльних переваг, почали розвивати трудомісткі галузі виробництва – сільське господарство, легку промисловість, торгівлю, що дозволило вже на першому етапі забезпечити приріст дефіцитних ресурсів за рахунок виходу ряду галузей на межу виробничих можливостей. Перерозподіл доходів йшов через двоколіїну систему цін, через розподіл ресурсів і через державний бюджет. Передача прав підприємцям і дозвіл керувати розподілом ресурсів стимулювало створення нових. Це забезпечило високий економічний ріст та впорядкування галузевої структури за допомогою державної політики податкових і кредитних пільг для збиткових чи малорентабельних, а також трудомістких галузей з низьким притоком інвестицій – таких як електроніка, машинобудівна та вугледобувна галузі.

Хоча нарощення економічної міцності Китаю і підвищення його ролі в світовій економіці відбувається постійно, однак по об'єму ВВП на душу населення країна займає лише 140 місце з 260 країн та регіонів світу, більше ніж в 30 раз поступаючись рівню розвинених країн. Така сама тенденція зберігається і по об'ємам виробництва основної промислової та сільськогосподарської продукції. Хоча по багатьом валовим показникам економіка КНР вийшла на перші місця, однак по виробництву продукції на душу населення країна надалі відстає від розвинених країн світу. Однак за прогнозами Світового економічного форуму до 2018 року Китай стане найбільшим споживчим ринком світу.

За 60 років економічна міць Китаю різко виросла, однак в більшій мірі не за рахунок розвитку так званої «третьої сфери» (транспорт, сфера послуг, фінанси, торгівля та нерухомість), а за рахунок «другої сфери» (промисловості та капітального будівництва). Загальна кількість промислових підприємств за 50 років виросла майже десятикратно, вартість їх основних виробничих фондів в 462 рази, вартість валової промислової продукції більше ніж стократно. В цьому не останню роль відіграли ТНК [7, с. 49].

Зростання внутрішнього ринку і зовнішньої лібералізації розглядаються як два вирішальні фактори, що стимулюють міжнародну конкурентоспроможність підприємств в Китаї. При збільшенні конкуренції на внутрішньому ринку приватним підприємствам довелося швидко модернізуватися, для підвищення власних конкурентних переваг, диверсифікації виробництва та накопичення ресурсів [11, с. 363]. Сприятливі умови, створені реформами що почалися в 1978 році, допомогли китайським підприємствам почати відкривати закордонні філії ще у 1979 році і вже до 1985 року їх кількість складала 187, а загальна кількість інвестицій закордон 290 млн. дол. До кінця 1988 року кількість філій зросла до 526, а інвестиції відповідно до 1,9 млрд. дол. Тобто ми бачимо що кількість закордонних філій та інвестицій зросла у 1,8 та 3 разів відповідно у продовж всього трьох років з 1985 по 1988 рік [9, с. 125].

У 2012 році міжнародне виробництво ТНК у світі зросло стійкими темпами завдяки тому, що потоки прямих іноземних інвестицій, незважаючи на їх зниження, доповнили існуючий їх накопичений обсяг на 9%, досягнувши 23 трлн. доларів. Зарубіжні філії ТНК реалізували продукції на суму 26 трлн. дол. (з яких 7,5 трлн. дол. – частка експорту), що на 7,4% більше , ніж у 2011 році.

У 2012 році приплив прямих іноземних інвестицій в країни Азії скоротився на 7% до 407 млрд. дол. Це скорочення спостерігалось у всіх субрегіонах, проте було найбільш значним в Південній Азії, де приплив прямих іноземних інвестицій скоротився на 24%. Китай і Гонконг посіли друге і третє місце серед найбільших світових одержувачів прямих іноземних інвестицій [10].

Висновки. Підсумовуючи можемо сказати що ТНК відіграють важливу роль у розвитку національних економік, оскільки забезпечують притік іноземних інвестицій, створення нових робочих місць тощо. У випадку з Китаєм саме ТНК в поєднанні з економічними реформами, що проводилися урядом, дозволило країні стати найбільшим експортером у світі, і за прогнозами Світового економічного форуму до 2016 року стати найбільшою економікою світу.

Список використаної літератури

1. Євлакова І. А. Глобалізація як фактор модифікації стратегій економічного розвитку країн Центрально-Східної Європи / І. А. Євлакова. – автореф. дис. на здобуття наук. с. канд. екон. наук. – К, 2008. – 20 с.
2. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: навч. посіб / Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2005. – 204 с.
3. Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України / Е. Молчанова. – К. : Фонду ім. Фрідріха Еберта, 2002. – 20 с.
4. Новицький В. Є. Міжнародна економічна діяльність України: підручник / В. Є. Новицький. – К. : КНЕУ, 2003. – 948 с.
5. Рут Ф. Міжнародна торгівля / Френклін Р. Рут, Антон Філіпенко. – К. : Основи, 1998. – 743 с.

6. Світова економіка і міжнародні відносини: понятійно-термінологічний словник / за ред. І. Л. Сазонця, Н. В. Стукало, О. М. Сазоньця, М. А. Шепелєва. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 575 с.
7. Островский А. В. Некоторые особенности экономического развития КНР за 60 лет (1949-2009) / А. В. Островский // Проблемы Дальнего Востока. – 2009. – № 6, – ст. 45-55.
8. Transnational-corporations, UNCTAD [Electronic resource]. – 2014. – Available from: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Transnational-corporations-%28TNC%29.a.spx>.
9. Ye Gang Chinese transnational corporations / Ye Gang // Transnational Corporations, vol. 1, № 2 (August 1992), p. – 125-133.
10. World investment report 2013 [Electronic resource]. – 2014. – Available from: http://unctad.org/en/publicationslibrary/wir2013_en.pdf.
11. Zorska Anna The rise of chinese transnational corporations / Anna Zorska // Studia ekonomiczne. – №4 (LXVII). – 2010. – p. 359-382.

CHINA'S ECONOMIC DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF TRANSNATIONALIZATION

Prysyazhnyuk Y. I.

Doctor of Dr. Sc. (in Economics) sciences, associate professor, International Relations and Diplomacy Department, Faculty of International Relations, Ivan Franko National University of Lviv.

Prysyazhnyuk Y. I.

PhD student, Department of International Economic Relations, Faculty of International Relations, Ivan Franko National University of Lviv.

Abstract. *Processes taking place at the present stage of development of world economy such as globalization and transnationalization, which is undoubtedly one of the most important drivers of modern economic development, causing interest in a wide range of researchers and scientists. Last decade certify intensive development of globalization in world economy. Globalization can be interpreted as a process that brings international economy to a higher level of internationalization of systemic conditions and areas of human activity. This process includes political, economic, social, environmental, scientific, technological and other constituents. The driving force of transnationalization and globalization now is multinational corporation. China as one of the world's economic development leaders plays a key role in these processes.*

China's economic development since 1978, beginning of reforms, compel scientific interest in both Ukrainian and foreign scientists, because in such a short period China achieved significant economic success. By the end of 1970 it became clear that a planned economy is not able to provide solutions to major social and economic challenges, China government has begun the process of economic transformation, which was sent to a gradual transition to a market economy. As a result China reached leading position in world by volume of GDP parallel successfully solving problems of society «small welfare», or in other words «syaonkan society».

Key words: *economic reforms, economic growth, globalization, transnationalization, multinational corporations, China, East Asia.*

Referances

1. Yevlakova I. A. Hlobalizatsiya yak faktor modyfikatsiyi stratehiy ekonomichnoho rozvytku krayin Tsentral'no-Skhidnoyi Yevropy / I. A. Yevlakova. – avtoref. dys. na zdobuttya nauk. s. kand. ekon. nauk. – K. : 2008. – 20 s.
2. Luk'yanenko D. H. Ekonomichna intehratsiya i hlobal'ni problemy suchasnosti: navch. posib / D. H. Luk'yanenko. – K. : KNEU, 2005. – 204 s.

3. Molchanova E. Vzayemodiya transnatsional'nykh korporatsiy z natsional'nymy ekonomikamy na prykladi Ukrainy / E. Molchanova. – K. : Fondu im. Fridrikha Eberta, 2002. – 20 s.
4. Novyts'kyu V. Ye Mizhnarodna ekonomichna diyal'nist' Ukrainy: pidruchnyk / V. Ye. Novyts'kyu. – K. : KNEU, 2003. – 948 s.
5. Rut F. Mizhnarodna torhivlya ta /Frenklin R. Rut, Anton Filipenko. – K. : Osnovy, 1998. – 743 s.
6. Svitova ekonomika i mizhnarodni vidnosyny: ponyatiyno-terminolohichnyy slovnyk / za red. I. L. Sazonetsya, N. V. Stukalo, O. M. Sazonets', M. A. Shepelyeva. – Donetsk: Yuho-Vostok, 2010. – 575 s.
7. Ostrovskyy A. V. Nekotorye osobennosti ekonomicheskoho razvytyya KNR za 60 let (1949-2009) / A. V. Ostrovskyy // Problemy Dal'neho Vostoka. – 2009. – № 6, – st. 45-55.
8. Transnational-corporations, UNCTAD [Electronic resource]. – 2014. – Available from: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Transnational-corporations-%28TNC%29.a.spx>.
9. Ye Gang Chinese transnational corporations / Ye Gang // Transnational Corporations, vol. 1, № 2 (August 1992), p. – 125-133.
10. World investment report 2013 [Electronic resource]. – 2014. – Available from: http://unctad.org/en/publicationslibrary/wir2013_en.pdf.
11. Zorska Anna The rise of chinese transnational corporations / Anna Zorska // Studia ekonomiczne. – № 4 (LXVII). – 2010. – p. 359-382.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ КИТАЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСНАЦИОНАЛИЗАЦИИ

Присяжнюк Ю. И.

Доктор экономических наук, доцент кафедры международных отношений и дипломатической службы факультета международных отношений Львовского национального университета имени Ивана Франко.

Трофимчук А. П.

Аспирант кафедры международных экономических отношений, факультета международных отношений Львовского национального университета имени Ивана Франко.

Аннотация. *Процессы происходящие на современном этапе развития мировой экономики такие как глобализация и транснационализация, которые без сомнения являются одними из важнейших двигателей современного экономического развития, вызывают интерес у широкого круга исследователей и ученых. Последние десятилетия свидетельствуют об интенсивном развитии глобализационных процессов в мировом экономическом пространстве. Глобализацию можно рассматривать как процесс, что выводит международную экономику на более высокий уровень с системной интернационализацией условий и сфер человеческой деятельности. Этот процесс включает в себя политические, экономические, социальные, экологические, научно-технологические и другие составляющие. Движущей силой транснационализация и глобализации в целом сегодня являются транснациональные корпорации. Китай как один из лидеров мирового экономического развития играет одну из ключевых ролей в этих процессах.*

Экономическое развитие Китая начиная с 1978 года, начала реформ, также вызывает научный интерес как в украинских ученых так и зарубежных, поскольку за такой короткий срок Китаю удалось достичь значительных экономических успехов. К концу 1970 годов стало ясно, что плановая экономика является не в состоянии обеспечить решение основных социально-экономических задач, что стояли перед тогдашним обществом, руководство Китаю приступило к процессу экономических преобразований, который был направлен к постепенному переходу к рыночной экономике. Результатом стал выход Китая на лидирующие позиции в мире по объему ВВП, параллельно успешно решая задачу построения общества «малого благоденствия» или другими словами общества сянкан.

Ключевые слова: *экономические реформы, экономический рост, глобализация, транснационализация, транснациональные корпорации, Китай, Восточная Азия.*

УДК: 339.737

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВАЛЮТИ У ТРАНСКОРДОННОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ

Литвин О. Є.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі.

Анотація. У статті розглянуто особливості впливу інтернаціоналізації національної валюти, зокрема: російського рубля та китайського юаня на транскордонне співробітництво у контексті глобальної інтеграції; перспективи їх використання в якості розрахункових та резервних валют та посилення геополітичних позицій РФ і КНР на світовій арені.

Світ стрімко рухається до багатополарності. В умовах посиленої нестабільності американської валюти, доларове ціноутворення в багатьох країнах викликає серйозні побоювання. Незважаючи на механізм «кількісного пом'якшення» – державної допомоги банкам («bail-out»), а також використання стратегії спасіння банків за допомогою кредиторів та вкладників («bail-in»), страх фондового обвалу залишається. Виробники нафти та нафтопродуктів в країнах Близького Сходу та СНД зацікавлені в утворенні нового нафтового ринку, на якому котирування буде здійснюватися в євро, рублях та юанях. Уряд РФ у жовтні 2013 р. запропонував створити ЗАТ Санкт-Петербурзьку міжнародну товарно-сировинну біржу, на якій угоди підписувалися би із використанням регіональних валют.

Будуючи АЕС по всьому світу та отримуючи квоти на міжрегіональні закупівлі електроенергії, Росія може створити глобальну систему рубля, основу на міжнародних потоках електроенергії та газу. Створення у Москві міжнародного фінансового центру позитивно вплинуло би на імідж рубля та його значимість у світі. Інтернаціоналізація китайського юаня за останні роки також є досить актуальною в зв'язку з постійним зростанням впливу КНР на розвиток економік країн АТР та світової економіки у цілому. Економічні досягнення Китаю закономірно поставили запитання про можливість перетворення юаня у міжнародну валюту, яка мала би велику вагу в обслуговуванні зовнішньоторговельних контрактів та інвестиційних зв'язків країни, обороту глобальних та фінансових ринків.

Ключові слова: інтернаціоналізація, національна валюта, російський рубель, китайський юань, транскордонне співробітництво.

Постановка проблеми. Перспективи реалізації глобального проекту інтернаціоналізації російського рубля та китайського юаня роблять їх надзвичайно важливими для торгово-економічного співробітництва країн СНД та АТР. Водночас, посилення впливу інтернаціоналізації цих валют на транскордонне співробітництво буде сприяти їх використанню в якості розрахункових та резервних валют та посиленню геополітичних позицій РФ та КНР на світовій арені. Участь рубля та юаню у глобальній валютній інтеграції є надзвичайно актуальною, оскільки це стимулює технологічне оновлення національного виробництва, збільшує інвестиції та надходження валютних коштів в економіку країн.

Мета статті – проаналізувати вплив інтернаціоналізації російського рубля та китайського юаня на транскордонне співробітництво у контексті глобальної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значним внеском у розробку питання інтернаціоналізації національної валюти є наукові дослідження багатьох вчених-економістів. Різні аспекти цих питань були висвітлені у працях російських та українських дослідників, зокрема: І. Стрелкової, Л. Красавіної, К. Кузнєцової, В. Андрієвої, В. Кондратової, А. Харитонової, Т. Шемет тощо. Поряд з цим, назріла потреба подальшого аналізу й опрацювання досліджень у контексті впливу інтернаціоналізації російського рубля та китайського юаня на транскордонне співробітництво у контексті глобальної інтеграції та їх використання в якості розрахункових та резервних валют.

Основні результати дослідження. Інтернаціоналізація національної валюти – це процес, в якому дана валюта починає виконувати функції посередника, засобу вартості й заощаджень у міжнародній торгівлі та потоках капіталу, надаючи державі багатосторонні вигоди. Ступінь інтернаціоналізації національної валюти відображає сукупну міць держави і є належним доказом її економічного впливу на світовій арені. Інтернаціоналізація національних валют в умовах глобалізації залежить від розміру ВВП країни, ступеню участі у міжнародній торгівлі, високорозвинених та високоліквідних фінансових ринків, відкритості економіки, відсутності обмежень на валютні операції, низької інфляції, високого потенціалу економічного росту тощо. Інтернаціоналізація не виключає навіть принципової економічної відокремленості окремих країн та регіонів.

Концепція міжнародного використання валют сформувалася у 1980-х рр. у період бурхливої лібералізації руху капіталу на фоні поглиблення процесів інтернаціоналізації. Функціональний підхід до вивчення феномену міжнародного використання валют, застосований Б. Коеном (1971 р.) та П. Кругманом (1984 р.), чітко розмежовує сфери використання валюти на внутрішню та зовнішню. Відповідно до функціонального підходу, міжнародне використання валют – це виконання валютою функцій грошей – масштабу цін, засобів накопичення на зовнішніх ринках паралельно з внутрішнім ринком.

В економічній літературі виокремлюють різні фактори інтернаціоналізації використання національних валют в якості світових. По-перше, макроекономічні фактори, які передбачають: місце країни-емітента у світовому ВВП, виробництво, торгівлю, експорт капіталу, міжнародну конкурентоспроможність, відносну стабільність валютного курсу та низький темп інфляції. По-друге, фактори зміцнення позицій світової валюти, тобто вільної її конвертованості, використання у світових офіційних валютних резервах інших країн, розвинений фінансовий ринок, ефективну грошово-кредитну та валютну політику у країні-емітенті. По-третє, фактори підтримки позицій світової валюти, які відповідають за стан бюджету країни-емітента, міжнародні резерви, державний та корпоративний борг, платіжний баланс, ринок праці та політичну стабільність.

Якщо перша група факторів в основному залежить від фундаментальних макроекономічних показників, які вказують на значущий масштаб економіки, що може забезпечити ліквідність валюти та захищеність економіки від кризових потрясінь. Друга група фокусується на розвитку всіх сегментів фінансового ринку та ефективності економічної політики в країні-емітенті. Третя група факторів характеризує сталість валюти на довгострокову перспективу і має особливе значення в умовах кризових потрясінь [1].

Еволюція будь-якої валюти проходить у три етапи: спочатку вона стає світовою торговельною валютою, потім – інвестиційною і, на кінець, – світовою резервною валютою, яка використовується різними країнами для міжнародних розрахунків. Перший етап вже успішно реалізується для російського рубля та китайського юаню. На сьогодні юань стає

більш вагомою валютою і його інтернаціоналізація прискорюється з кожним роком. За даними фінансової групи SWIFT, у 2013 р. юань став одним з 10 самих активних валют у міжнародній торгівлі, випередивши 22 інші валюти за три роки.

Так, Шанхайська ф'ючерсна біржа вирішила реалізувати ф'ючерсні контракти на нафту в юанях. Таке нововведення необхідне через те, що Китай – одна з небагатьох країн світу, яка є одночасно великим виробником, споживачем та імпортером нафти. У жовтні 2013 р. Китай випередив США і вийшов на перше місце в світі за обсягами імпорту нафти. Уряд Китаю сподівається, що новий ф'ючерсний контракт надалі буде користуватися популярністю не тільки у Китаї, але і в усьому Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

За даними Інституту міжнародної економіки ім. Петерсена, сім з десяти азійських країн прив'язали свої валюти до китайського юаню, у тому числі: Південна Корея, Індонезія, Малайзія, Сінгапур і Таїланд, створивши у Східній Азії «Блок юаню». Австралія, займаючи 12 місце серед провідних економік світу, приєдналась до цього списку країн, теж відмовившись у двосторонній торгівлі з Китаєм від долара. Це спонукало успішне просування національної валюти Китаю до інтернаціоналізації.

У 2012 р. деномінована торгівля в юанях становила 10% від загального обсягу зовнішньої торгівлі Китаю порівняно з нульовим показником у 2010 р. За оцінками агентства Bloomberg, в наступні три роки, цей показник збільшиться у три рази і становитиме 6,5 трлн. юанів (1,03 трлн. дол. США). За прогнозами Group PLC Королівського банку Шотландії, у 2015 р. юань стане повністю конвертованою валютою, а через 10 років досягне міжнародного статусу.

Ціни на нафту на світових товарних ринках змінюються різнопланово на фоні новин з Лівії та Китаю, який планує сплачувати за сировину у юанях. Зокрема, ф'ючерси легкої нафти марки WTI та ціни на нафтову суміш Brent протягом 2013 р. постійно коливалися. Поставки нафти в Лівії відбуваються у трьох портах – Ес-Сідер, Рас-Лануф і Зувейтіна. Закриття цих портів на деякий час позитивно впливає на нафту марки Brent, але в короткостроковій перспективі. У Лівії в 2010 р. видобувалося в середньому 1,55 млн. барелів на день і планувалося збільшити видобуток до 2 млн. барелів на день за рахунок збільшення розвідкових площ. Але у 2013 р. видобуток нафти впав на 210 тис. барелів на день, найнижчого рівня з 2011 р. Наразі Лівія експортує близько 110 тис. барелів на день [2]. За інформацією HSBC – одного з найбільших конгломератів у світі, індекс ділової активності в промисловому секторі країни в кінці 2013 р. знизився до 50,5 пункту, тоді як аналітики прогнозували його на рівні 50,9 пункту.

З 2012 р. уряд Китаю почав офіційно сплачувати за нафту в Ірані в юанях. Такі операції проводилися раніше, але через банки Росії, оскільки великі банки Китаю могли потрапити під санкції країн ЄС та США. У січні 2014 р. західні країни послабили санкції стосовно Ірану в обмін на обмеження робіт за ядерною програмою. За попередніми домовленостями, експорт нафти з Ірану не має перевищувати одного мільйону барелів на добу протягом шести місяців до 20 червня 2014 р. [3]. На сьогодні Китай разом з Індією імпортують з Ірану 1 млн. барелів нафти на день – близько 40% від усього нафтового експорту Ісламської Республіки. Як варіант, Індія була готова розраховуватися за іранську нафту навіть золотом або в японських енах, оскільки конвертованість індійських рупій досить низька. Альтернативні механізми оплати енергетичних ресурсів з Близького Сходу були запроваджені, щоб не порушувати західні санкції по відношенню до Тегерану.

Крім Південно-східної Азії, торгівля в юанях зростає і в інших регіонах світу. Національні валюти Індії, Чилі, Бразилії, Ізраїлю, ПАР, Туреччини та Росії постійно слідкують за юанем, у деяких випадках навіть тісніше, ніж за долларом. Варто зазначити, що уряд

Китаю має чіткий курс з створення валютних своп-ліній з країнами, які розвиваються, а також з партнерами, в основному з АТР. Серед основних партнерів за цими угодами є: Австралія, Нова Зеландія, Великобританія, Бразилія, Сінгапур, Гонконг, Таїланд, Аргентина, Малайзія та інші.

Європейський Центральний Банк у 2013 р. також підписав угоду, обсяг своп-лінії якої становить 45 млрд. євро на три роки. Співробітництво з країнами ЄС не обмежується лише своп-лініями. Так, Народний банк Китаю та Бундесбанк Німеччини домовилися про співпрацю з клірингу і розрахунках за платежами у юанях. Загальний обсяг своп-угод перевищував 20, а у січні 2014 р. він становив близько 4 трлн. юанів. Всього за чотири роки їх обсяг збільшився у 350 разів, що зміцнило роль юаню на міжнародній арені та зменшив залежність від долара [4]. Фактично підписання угоди з ЄЦБ – це великий крок до інтернаціоналізації юаню і вказує на необхідність диверсифікації міжнародної валютної системи.

На сьогодні уряди багатьох країн світу розмірковують з приводу диверсифікації в інші валюти, можливо навіть, у цифрові, щоб пом'якшити зростаючі витрати у доларах США. Якщо долар втратить свої позиції у якості світової резервної валюти, то наслідки і перехідний період для більшості країн буде тяжким. Коли всі країни почнуть відмовлятися від долара, ФРС втратить контроль і вся фінансова система вибухне. Тому ФРС постійно займається тим, що за допомогою валютного стимулювання, маніпулюючи вартістю облігацій, запобігає колапсу в короткостроковій перспективі, до того, коли цей процес розпочнеться.

Так, країни БРІКС мають намір створити Банк розвитку, який буде потенційним конкурентом МВФ, що вказує на те, що він створюється для діяльності в умовах «після доларового» світу. Валютні обсяги банку становитимуть \$50 млрд. Крім цього, країни БРІКС вже уклали угоду щодо внесків у пул валютних резервів. Частка Китаю становить \$41 млрд., Бразилії, Індії, Росії – \$18 млрд. та ПАР – \$5 млрд. [4]. Незважаючи на те, що за останні роки спостерігається відтік капіталів з країн БРІКС, який у більшості випадків є спекулятивний, та їх приплив у США, капітальні інвестиції у цих країнах залишаються на місці. У свою чергу, спекулятивний капітал, залучений зростаючими ставками по «трежеріс» та вливанням грошей за програмами QE2 та QE3, не розвиває виробництво США і не створює нові робочі місця.

Створення Євразійського союзу з 1 січня 2015 р. може змусити остаточно піти долар з внутрішніх ринків країн пострадянського простору. За даними «Зюддойче Цайтунг», у 2010 р. урядом Російської Федерації вперше було запропоновано створити зону вільної торгівлі від Лісабону до Владивостоку, щоб мати спільний континентальний ринок та єдиний енергокомплекс в Європі. Це, в свою чергу, є прямою загрозою відмови від долара країнами Європи і використання євро та рубля як розрахункових валют.

У вересні 2012 р. на діловому форумі АТЕС Президентом РФ було заявлено, що російський рубль може бути використаний на перспективу як резервна валюта. Економіка АТЕС становить 55% глобального ВВП, майже половина обсягів світової торгівлі, 45% від усіх ПІІ у світі. Головним є те, що АТР, як макрорегіон, не зважаючи на труднощі у глобальній економіці, всі останні 20 років розвивається найшвидшими темпами. Отже, перехід в торгівлі на національні валюти дозволить прискорити цей процес і стане запорукою фінансової безпеки національних економік.

Однак, ФРС змушена друкувати долари, щоб фінансувати уряд США і обслуговувати деривативи, які пов'язані з боргом країни. Очікується, що обсяги доларів будуть зростати, а попит на них буде скорочуватися, що, в свою чергу, призведе до падіння ціни на долар

по відношенню до інших валют. Коли це трапиться, ФРС втратить контроль над ситуацією і фондовий ринок обвалиться. Як тільки долар втратить свою цінність, маніпуляції з цінами на золото та срібло закінчатся. Але інфляція буде імпортована через низьку ціну на долар на іноземних валютних ринках. Знаючи такий можливий сценарій, країнам вкрай необхідно розробити альтернативні механізми фінансової та торговельної безпеки.

У березні 2014 р. після приєднання АР Крим до Російської Федерації, країна зустрілася із застосуванням санкцій з боку США та ЄС, які були запроваджені проти банку «Росія», 17 підприємств та 48 росіян. В зв'язку з цим, уряд РФ оголосив про створення національної розрахунково-платіжної системи, можливу відмову від долара та перехід в інші валюти, також можливу націоналізацію бізнесу, Центрального банку та фінансової сфери, що створило би внутрішній механізм інвестицій та запуск національно орієнтованої економіки. Але санкції третього рівня по відношенню до РФ західні країни відразу не готові були застосувати, оскільки ці заходи, навпаки, зміцнили би економіку Росії, припинивши її фінансову залежність від США. Переорієнтація торгівлі газом РФ до Китаю та Південної Кореї стало би катастрофічним для європейських економік, особливо Франції, Німеччини та Польщі. Припинення торгівлі з РФ може призвести до різкого зменшення прибутків енергетичних компаній країн ЄС та підприємств інших галузей, падіння європейських фондових ринків на 15-20%, росту безробіття на 7% та падіння євро до паритету з долларом.

Вплив російського газу на країни ЄС достатньо великий. Частка «Газпрому» у загальному споживанні газу в Німеччині, Франції та Італії – близько 30% (57,3 млрд. куб. м). Ключові економіки Європи диверсифікують постачання палива і залежать від російських енергоносіїв лише на третину. Однак, частка російського газу в структурі імпорту палива країн Східної та Південної Європи – майже 100% (це Чехія, Словаччина, Болгарія, Литва, Латвія, Естонія, Білорусь та Україна); 70% – цей показник у Туреччині; 45% – у Греції та Угорщині.

Залежність країн ЄС від російської нафти ще більша, на відміну від газу. Країни Єврозони споживають 9,5 млн. барелей нафти і нафтопродуктів на день. Внутрішній дефіцит енергоносіїв країн ЄС – близько 98%, а загальний видобуток нафти у Європі покриває лише чверть потреб європейської економіки. В Європі нафту видобувають лише Норвегія (1,9 млн. барелей на день), Великобританія (0,9 млн. барелей на день) та інші країни (0,5 млн. барелей на день), хоча частка РФ до країн ЄС становить 5 млн. нафти барелей на день.

Зважаючи на можливі санкції до РФ, «Роснафта» 22 травня 2014 р. підписала з Китайською національною нафтогазовою компанією (CNPC) угоду про поставки нафти до Китаю, які передбачають їх збільшення, що розпочалися у 2013 р. Протягом 25 років «Роснафта» має намір поставити близько 360 млн. тонн нафти на суму \$270 млрд. Згідно з міждержавною угодою, від 29 квітня 2009 р. поставки мають проводитися за контрактами між «Роснафтою», «Транс нафтою» та CNPC протягом 20 років в обсязі 15 млн. тонн на рік. У свою чергу, Китайський банк розвитку надав кредити «Роснафті» й «Транснафті», \$15 та \$10 млрд. відповідно в обмін на забезпечення довгострокових поставок нафти до Китаю [5].

У січні 2014 р. Росія та Іран теж досягли суттєвого прогресу стосовно поставок нафти до 500 тис. барелів на добу в обмін на товари, включаючи метали та продукти харчування. Загальний обсяг угоди становить близько \$20 млрд. Вона буде реалізована у декілька етапів, перший транш якої становитиме \$6-8 млрд. Близько 300 тис. барелів на добу буде поставлятися через Каспійське море, а решта – через порт Бендер-Аббас, один з кращих

терміналів нафти в Ірані [6]. Вартість нафти за цією угодою буде нижчою, ніж на світовому ринку. Реалізація такого сценарію дозволить Ірану збільшити експорт енергоносіїв, незважаючи на санкції, а РФ робить суттєвий крок до відмови від долара при розрахунках за продану нафту та газ у національній валюті. З 2014 р. Росія та Індія також мають намір розширити енергетичну кооперацію, постачаючи російську сиру нафту до індійських нафтопереробних заводів.

За даними Фонду захисту демократії США, чим сильніше буде блокування міжнародних операцій російських банків, тим скоріше Росія перейде на розрахунки у рублях, юанях та золоті, тим самим завдавши нищівний удар по нафтодолару, спричинив крах Dow, і тим скоріше формалізується Євразійський союз, до якого приєднаються Китай та Індія. Тоді, США будуть вимушені використовувати платежі в будь-якій валюті, незважаючи на міжбанківську систему SWIFT. Країни ЄС зможуть перейти на розрахунки у євро, курс якого зросте, а вартість енергоносіїв впаде. Так, «Газпром» 11 квітня 2014 р. розглянув можливість розміщення облігацій у юанях. Отже, спостерігається нова тенденція – залучення коштів без використання резервної валюти, кошти, які забезпечені газом, або майбутніми грошовими потоками.

У жовтні 2013 р. у Південній Кореї відбувся 22-й Всесвітній енергетичний конгрес, на якому представники уряду РФ запропонували створити ЗАТ Санкт-Петербурзьку міжнародну товарно-сировинну біржу, на якій угоди підписувалися би із використанням регіональних валют. Російська спільнота дійшла до висновку, що існує необхідність у створенні більш ефективних питань інфраструктурно-договірному об'єднанню ринків із використанням своп-угод глобальних поставок [7], оскільки спотова складова ринку достатньо мала (15%), а в умовах газових контрактів варіюється від регіону до регіону.

Як відомо, на сьогодні єдиного світового ринку газу немає, він складається з декількох локальних ринків, основні з яких: США, Європа та Азія. Ціноутворення у США, де газ дешевший із-за сланцевої революції, в основному біржове. Європа із помірними цінами теж намагається розвинути ринок, що не подобається «Газпрому». Країни АТР, де попит на газ зростає швидкими темпами, мають мінімальну кількість спотових контрактів і лише починають координувати свою роботу з розвитку спотової торгівлі газом для вирівнювання цін. Створення Міжнародної товарно-сировинної біржі зможе залучити у роботу, перш за все, країни АТР, Росії та Ірану, що зашкодить інтересам нафтогазових компаній США, Саудівської Аравії та Катару.

Після відміни нафтового ембарго, Іран зможе підняти видобуток нафти до 4 млн. барелів на добу і повернути свою частку в глобальному ринку сировини. Повернення Ірану на енергетичні ринки зачіпає інтереси не стільки Росії, як Саудівської Аравії, яка всупереч рішенням ОПЕК забрала більшу частину іранських квот. Отже, Ер-Ріяд буде вимушений скоротити видобуток нафти на третину і поступитися своїми інтересами на ринку.

Уряд РФ розуміє, що для російських нафтових та газових компаній вигідніше контрахувати з Китаєм, Індією та Туреччиною у національній валюті, а не у доларах. Це також стосується керівництва резервами та інвестиційного співробітництва, тобто максимальної орієнтації на регіональні валюти та локальні фінансові системи. «Газпром», «Роснафта» та «Рособоронекспорт» у цілому експортують продукцію на \$230 млрд. на рік. Керівники компаній не проти вести експорт у рублях, але для цього їм потрібно, щоб уряд РФ надав відповідний механізм. Перехід торгівлі російським газом та нафтою у рублі стане поштовхом до розвитку банківського сектору РФ, експорту й імпорту та захистом від жорстких санкцій від західних країн [8].

За даними казначейства США, обсяг російських капіталовкладень в американські облігації падає. У серпні 2012 р. ця сума становила \$162,9 млрд., а у серпні 2013 р. вже –

\$136 млрд. При цьому, за даними Центрального банку РФ, міжнародні резерви за цей період зросли з \$510 млрд. до \$512 млрд. У свою чергу, 20 листопада 2013 р. Народний Банк Китаю вирішив, що закупівля іноземної валюти більше не відповідає інтересам КНР і припинив накопичення американського долара. За даними агентства Bloomberg, протягом 2004-2013 рр. золотовалютні резерви Китаю зросли на 721% і досягли 3,7 трлн. дол. На сьогодні Китай підписав угоди із 20 країнами світу про валютні свопи, тобто обмін національними грошовими одиницями для полегшення взаєморозрахунків без застосування долара США. Протягом 2010-2013 рр. обсяг угод по валютному свопу виріс у 350 разів, а у 2013 р. досяг 3,64 трлн. юанів.

Доларові валютні резерви Китаю – боргові розписки американського казначейства, які досить важко отоварити. КНР намагається це робити, направляючи частину своїх резервів у спеціальні (суверенні) фонди, які можуть розміщувати валюту не тільки у казначейські папери і на депозити банків, але й в акції і паї зарубіжних підприємств реального сектора економіки. Однак, США та інші західні країни намагаються перешкоджати таким інвестиціям, вводячи різні обмеження та заборони для інвестицій суверенних фондів під приводом «захисту національної безпеки». Водночас, частину своїх міжнародних валютних резервів Китай намагається конвертувати у золото, якого, за офіційними даними Народного Банку, – одна тисяча тон.

Чим більше у зовнішній торгівлі країни частка товарних груп, ціни яких номіновані в іноземній валюті, тим складніше процес інтернаціоналізації валюти країни. Порівняно з країнами БРІКС, у китайського юаня найбільш вигідне положення. У зовнішній торгівлі КНР частка товарних груп, ціни яких номіновані, як правило, у доларах США, відносно менше, порівняно з іншими країнами БРІКС, що свідчить про забезпечення політики торговельної безпеки Китаю.

За даним банку Standard Chartered, про диверсифікацію своїх вкладень задумалися більше 40 центробанків світу, збільшуючи частку юаня у своїх резервах, до того як він стане повністю конвертованим. Незважаючи на зменшення ролі США на світових товарних ринках в якості виробника та експортера товарів й послуг, долар як і раніше залишається основною валютою міжнародних і світових централізованих розрахунків та ринку капіталів. За даним МВФ, у 2000 р. 55% світових резервів було номіновано у доларах, а у 2013 р. – лише 33%, тобто спостерігається тенденція до спаду. Водночас, з 2003 р. розвинуті країни збільшили свої вкладення в інші валюти на 200%, а країни, що розвиваються – на 400%.

Популярність юаня серед центробанків пояснюється тим, що Китай заохочує інвестиції у свою національну валюту, тобто надання їм преференції, як для кваліфікованих іноземних інституціональних інвесторів. Це стосується довжини lock-up, тобто мінімального періоду часу інвестицій та розміру квоти. У КНР існує особливий критерій (QFII) для іноземних інвесторів, відповідно до якого, квота є меншою порівняно для регуляторів з інших країн. Третій пленум XVIII з'їзду ЦК Компартії Китаю у листопаді 2013 р. поставив за мету добитися повної конвертованості юаня.

Так, 31 березня 2014 р. Банк Англії та Народний Банк Китаю підписали угоду про створення у Лондоні розрахункового центру по роботі з юанем з метою посилення співробітництва у сфері проведення міжнародних розрахунків і створення клірингового центру для проведення торговельних угод у юанях. «Офшорний юань» – це юань, який знаходиться в обігу за межами континентального юаня, перш за все, у Гонконгу. У Лондоні сформувався другий такий центр. Експерти надали «офшорному юаню» умовний код CNH (офіційний код юаня CNY).

Хоча китайський юань не входить у трійку світових валют, однак частка його використання вже тотожна частці використання фунта стерлінгів. За прогнозами банку HSBC, у наступні п'ять років половина обсягу транснаціональних торговельних угод у Китаї та ринках інших економічних суб'єктів буде здійснюватися у юанях. КНР буде збільшувати свій статус у світовій грошово-кредитній системі, у тому числі у МВФ та Світовому Банку, збільшуючи свою частку капіталу та право голосу. На сьогодні квота КНР у МВФ становить 3,66%, що набагато нижче, ніж квоти таких країн, як Німеччина та Японія (кожна по 6%). Навіть квоти таких країн, як Франція та Великобританія, за масштабами економіки поступаються Китаю, становлять 5%. На сьогодні існують всі передумови для юаня стати вільно конвертованою і резервною валютою, що дозволить включити її у кошик СДР. Для цього уряд КНР у 2015 р. збирається створити світовий фінансовий центр у Шанхаї на основі Шанхайської фондової біржі [9].

Водночас, інтернаціоналізація використання російського рубля особливо активно розвивається в Євразіє. Отже, РФ доведеться формувати традицію міжнародного використання російської валюти шляхом збільшення її конкурентних переваг. З урахуванням світового досвіду державне регулювання інтернаціоналізації рубля повинно орієнтуватися на зміцнення економічного та валютного потенціалу країни, введення реальної конвертованості рубля та створення світового фінансового центру у Москві. Важливою тенденцією за останні роки стало поступове нарощування обсягів торгівлі рублем за кордоном. Основні обороти припадають на міждилерську систему валютного ринку Electronic Broking Service (EBS) у Лондоні, яка належить брокеру ICAP. На сьогодні EBS є провідною електронною системою валютного трейдингу, через яку здійснюється 45% всіх операцій на світовому ринку Forex. Рубель також котирується у валютній торговельній системі LavaFX Interbank у Нью-Йорку [10].

Кліринг за розрахунками у рублях у цих системах проводиться через Чиказьку товарну біржу (CME), де організована торгівля опціонами та ф'ючерсами. Крім цього російський рубель котирується на деяких біржах країн СНД, зокрема, Казахстанській фондовій біржі, Білоруській валютно-фондовій біржі та Бакинській міжбанківській валютній біржі. Хоча, обсяг угод з рублем на зарубіжних майданчиках ще невеликий, тенденції розвитку міжнародного обігу ринку рубля підтверджує зростаючий попит на російську валюту у світі.

У наступні роки російський рубель зможе зайняти вагоме місце в обслуговуванні експорту та імпорту РФ, особливо взаємної торгівлі несировинними товарами з країнами СНД та іншими країнами. Розрахунки за експортними поставками нафти та газу також можна буде реалізовувати у рублях. Російські експортери об'єктивно зацікавлені у переході на розрахунки у рублях, оскільки вони зекономлять на витратах з конверсії виручки та спрощенні її адміністрування. Російський рубль може стати привабливою на світовому рівні інвестиційною валютою з часткою 1-3% в обігу глобальних валютних та фінансових ринках та отримати невелику (до 1%) частку в сукупних резервах зарубіжних центральних банків [10].

Висновки. Оцінка сучасного стану російської та китайської економік, фінансових систем, транскордонного співробітництва та геополітичних стратегій урядів РФ та КНР показує, що з ряду ключових макроекономічних показників – розміру ВВП, вкладу у світовий експорт, рівня розвитку національного валютного ринку – дані країни мають серйозні підстави претендувати на міжнародний статус своїх валют. Політика інтернаціоналізації національної валюти для них є ключовою державною стратегією, що поетапно та інтенсивно здійснюється протягом останніх років. Розроблена концепція розвитку між-

народних функцій національної валюти відбувається на основі зміцнення економічного, торговельного та валютного потенціалу РФ та КНР.

Список використаної літератури

1. Кузнецова К. О. Основные факторы интернационализации использования доллара и евро как мировых валют / К. О. Кузнецова // Мировая экономика и международные экономические отношения. – 2012. – № 5 (90). – С. 177.
2. Харитоновна А. Ціни на нафту змінюються на фоні новин з Лівії та Китаю. [Електронний ресурс] / А. Харитоновна // Українські Національні Новини. – 16 грудня 2013 р. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1284635-tsini-na-naftu-zminyuyutsya-riznoplanovo-na-foni-novin-z-liviyi-ta-kitayu>.
3. Россия и Иран обсуждают бартерную сделку на \$20 млрд. [Электронный ресурс] / «Reuters», 3 апреля 2014 г. – Режим доступа: <http://ru.reuters.com/article/topNews/idRUMSEA3201820140403?sp=true>.
4. Как Китай научился жить без американского доллара. [Электронный ресурс] / «Vestifinsnce», 31 марта 2014 г. – Режим доступа: <http://www.vestifinance.ru/articles/41193>.
5. «Роснефть» получила первые \$20 млрд. предоплаты от китайской CNPC. [Электронный ресурс] / РИА Новости, 1 января 2014 г. – Режим доступа: <http://ria.ru/economy/20140115/989364522.html#ixzz2xxO1uHFfi>.
6. Россия – Иран: нефть на товары. Игра в обход доллара. [Электронный ресурс] / «Vestifinsnce», 3 апреля 2014 г. – Режим доступа: <http://www.vestifinance.ru/articles/41347>.
7. СМИ: Сечин предложил создать мировую газовую биржу / [Электронный ресурс] / Деловая газета «Взгляд», 17 октября 2013 г. – Режим доступа: <http://vz.ru/news/2013/10/17/655321.html>.
8. Костин А. Перевод торговли российскими газом и нефтью в рубли станет защитой от возможного ужесточения санкций. [Электронный ресурс] / А. Костин // RT, 5 апреля 2014 г. – Режим доступа: <http://russian.rt.com/article/26579#ixzz2wE8jSyZA>.
9. Красавина Л. Н. Мировой опыт регулирования интернационализации национальных валют и его значение для России / Л. Н. Красавина // ДЕНЬГИ И КРЕДИТ. – 2012. – № 9. – С. 10-17.
10. Кондратов Д. И. Перспективы становления российского рубля как международной валюты / Д. И. Кондратов // ЕЭИ. – 2013. – № 1 (18). – С. 66-77.

PECULIARITIES OF NATIONAL CURRENCY INTERNATIONALIZATION IN CROSS-BORDER COOPERATION

Lytvyn O. E.

PhD, Associate Professor of International Management & Marketing Department, Ukrainian State University of Finance and International Trade.

Abstract. *The article deals with the influence peculiarities of national currency, particularly Russian ruble and RMB internationalization on cross-border cooperation of the framework of global integration; perspectives of their application as reserve currencies and reinforcement of geopolitical position of Russia and China on the world arena.*

The world swiftly moves to the multipolarity. Under existing conditions of increasing instability of American currency, dollar pricing gives reasons for serious concern in many countries. Despite the «bail-out» mechanism – state assistance to the banks and «bail-in» strategy – banks rescue due to the creditors and depositors, there is a fear of stock collapse. In the Middle East

and CIS countries the producers of oil and petrochemicals are interested in organization of a new oil market, where quotation will be in Euros, rubbles and Renminbi. In October 2013 the government of Russian Federation offered to create a closed joint-stock company – Saint Petersburg international commodity exchange with making contracts using regional currencies.

Building nuclear power plants throughout the world and getting quotas on inter-regional electricity purchase, Russia can create a global ruble system based on the international power and gas interchange. Moscow international finance center establishing may have a positive influence on the ruble image and need for the world. In recent years RNB internationalization is also very urgent due to the constant growing influence of China on the economic development of APR countries and world economy on the whole. Economic success of China puts a logical question about possible RNB transformation into the international currency that will be of great importance for the country's investment, foreign trade contracts, and turnover of global and financial markets.

Key words: internationalization, national currency, Russian ruble, Renminbi, cross-border cooperation.

Referances

1. Kuznetsova K. O. Osnovnie factory internatsionalizatsii ispolzovania dollara i evro kak mirovyh valiut / K. O. Kuznetsova // Mirovaya ekonomika I mezhdunarodnie ekonomicheskie otnosheniya. – 2012. – № 5 (90). – S. 177.
2. Harytonova A. Tsiny na naftu zminiut'sia na foni novyn z Livii ta Kytaiu. [Electronic resource] / A. Harytonova // UNN, 16. 11. 2013. – Rezhym dostupu: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1284635-tsini-na-naftu-zminyuyut-sya-riznoplanovo-na-foni-novin-z-liviyi-ta-kitayu>.
3. Rossiya i Iran obsuzhdaiut barterbuii sdelku na \$20 mlrd. [Electronic resource] / «Reuters», 03. 04. 2014. – Rezhym dostupa: <http://ru.reuters.com/article/topNews/idRUMSEA3201820140403?sp=true>.
4. Kak Kitay nauchilsia zhit bez amerikanskogo dollara. [Electronic resource] / «Vestifinsnce», 31. 03. 2014. – Rezhym dostupa: <http://www.vestifinance.ru/articles/41193>.
5. «Rosneft» poluchila perviye \$20 mlrd. predoplaty ot kitayskoy CNPC. [Electronic resource] / RIA Novosti, 01. 01. 2014. – Rezhym dostupa: <http://ria.ru/economy/20140115/989364522.html#ixzz2xxO1uHFfi>.
6. Rossiya – Iran: neft na tovary. Igra v obhod dollara. [Electronic resource] / «Vestifinsnce», 03. 04. 2014. – Rezhym dostupa: <http://www.vestifinance.ru/articles/41347>.
7. SMI: Sechin predlozhit sozdat mirovuiy gazovuiy birzhu / [Electronic resource] / Delovaya gazeta «Vzgliad», 17. 10. 2013. – Rezhym dostupa: <http://vz.ru/news/2013/10/17/655321.html>.
8. Kostin A. Perevod trgovli rossiyskimi gazom i neftiu v rubli stanet zaschitoy ot vozmozhnogo uzhestocheniya sanktsiy. [Electronic resource] / A. Kostin // RT, 05. 04. 2014. – Rezhym dostupa: <http://russian.rt.com/article/26579#ixzz2wE8jSyZA>.
9. Krasavina L. N. Mirovoy opyt regulirovaniya internatsionalizatsii natsionalnyh valiut I ego znachenie dlia Rossii / L. N. Krasavina // Dengi i Kredit. – 2012. – № 9. – S. 10-17.
10. Kondratov D. I. Perspektivy stanovleniya rossiyskogo rublia kak mezhdunarodnoy valiuty / D. I. Kondrtiev // EEI. – 2013. – № 1 (18). – S. 66-77.

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ВАЛЮТЫ В ТРАНСГРАНИЧНОМ СОТРУДНИЧЕСТВЕ

Литвин Е. Е.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры международного менеджмента и маркетинга Украинского государственного университета финансов и международной торговли.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности влияния интернационализации национальной валюты, в частности: российского рубля и китайского юаня на трансграничное сотрудничество в контексте глобальной интеграции; перспективы их использования в качестве расчетных и резервных валют и усиление геополитических позиций РФ и КНР на мировой арене.

Мир стремительно движется к многополярности. В условиях усилившейся нестабильности американской валюты, долларовое ценообразование вызывает во многих странах серьезные опасения. Несмотря на механизм «количественного смягчения» – государственной помощи банкам («bail-out»), а также использование стратегии спасения банков за счет кредиторов и вкладчиков («bail-in»), страх фондового обвала остается. Производители нефти и нефтепродуктов в странах Ближнего Востока и СНГ заинтересованы в образовании нового нефтяного рынка, на котором котировки будут осуществляться в евро, рублях и юанях. Правительство РФ в октябре 2013 г. предложило создать ЗАТ Санкт-Петербургскую международную товарно-сырьевую биржу, на которой соглашения заключались бы с использованием региональных валют.

Строя АЭС по всему миру и приобретая квоты на межрегиональные покупки электроэнергии, Россия может создать глобальную систему рубля, основанную на международных потоках электроэнергии и газа. Создание в Москве международного финансового центра положительно сказалось бы на имидже рубля и его востребованности в мире. Интернационализация китайского юаня в последние годы также является весьма актуальной в связи с постоянно растущим влиянием КНР на развитие экономик стран АТР и мировой экономики в целом. Экономические успехи, достигнутые Китаем, закономерно поставили вопрос о возможности превращения юаня в международную валюту, которая играла бы заметную роль в обслуживании внешнеторговых контрактов и инвестиционных связей страны, обороте глобальных и финансовых рынков.

Ключевые слова: интернационализация, национальная валюта, российский рубль, китайский юань, трансграничное сотрудничество.

УДК 657:338.48

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІАГНОСТИКИ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Козубова Н. В.

Викладач кафедри туризму Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.
Науковий керівник: кандидат економічних наук, професор Єрмаченко В. Є.

Анотація. *Особливе практичне значення мають дослідження, спрямовані на виявлення, систематизацію і аналіз туристичних ресурсів та об'єктів, які викликають туристичний інтерес та стають мотивами для здійснення подорожі. Недостовірні оцінки туристичного потенціалу можуть призвести до надмірного антропогенного навантаження на туристичні ресурси, їх вичерпання та навіть втрати, і навпаки – недостатнього розвитку території, яка має високий туристичний потенціал. Отже, наукове обґрунтування методичних підходів до кількісного визначення рівня туристичного потенціалу має практичне значення і є особливо актуальним для регіонів України, які мають різний «туристичний профіль», і забезпечують багату мозаїку туристичних ресурсів нашої держави.*

У статті визначено, що при вивченні проблем забезпечення сталого розвитку туризму для багатьох дослідників туристичні ресурси є домінантним елементом, а часто і сутністю туристичного потенціалу.

Проте, наявність лише туристичних ресурсів не забезпечує масового туристичного потоку; для формування стійкого туристичного попиту необхідною є діяльність широкого кола суб'єктів, які в місці розташування об'єктів туристичного інтересу виробляють та пропонують до споживання послуги, що мають споживчу цінність і задовольняють потреби фізичного і духовного відновлення та розвитку туристів. Таким чином, обґрунтованим є висновок, що потенціал туристичного ринку формується при одночасному існуванні туристичних ресурсів (об'єктів туристичного інтересу), продуцентів туристичних послуг в місці розташування туристичних ресурсів та споживачів туристичних послуг, які подорожують до місця розташування туристичних ресурсів. Отже, з метою обґрунтованого кількісного визначення потенціалу ринку туристичних послуг необхідним є дослідження туристичних ресурсів, попиту та пропозиції туристичних послуг.

Обґрунтованим є висновок, що потенціал внутрішнього ринку туристичних послуг різниться за видами туризму і є функцією потенціалів туристичного попиту та пропозиції.

Для обґрунтованого вибору показників кількісної та якісної оцінки потенціалу ринку туристичних послуг проведено експертне опитування. На етапі проектування системи діагностики потенціалу внутрішнього ринку туристичних послуг окрім визначення переліку показників також встановлені вагові коефіцієнти, які відображають міру значущості кожного показника в оцінці рівня потенціалу внутрішнього ринку туристичних послуг щодо окремого виду туризму.

Таким чином для досягнення об'єктивності оцінки потенціалу ринку туристичних послуг у сукупності показників кількісної і якісної оцінки визначені варіації в залежності до різних видів туризму.

Згідно запропонованого методичного підходу потенціал пропозиції характерних послуг ринку туристичних послуг формується за рахунок потенціалу об'єктів туристичного інтересу та продуцентів характерних туристичних послуг, тобто підприємств сфери гостинності та транспорту.

Отже, в результаті апробації запропонованої методики діагностики туристичного потенціалу на основі статистичних даних підтверджено, що Україна має високий потенціал санаторно-оздоровчого, курортного, історико-культурного та екологічного туризму; промисловий та діловий туризм мають середній потенціал та потребують розширення об'єктів туристичного інтересу та розвитку туристичної інфраструктури. Потенціал внутрішнього ринку туристичних послуг є неоднорідним за регіональною структурою.

Ключові слова: державне регулювання, туристичний потенціал, туристичні ресурси, туристичні потоки.

Постановка проблеми. Туризм як унікальне явище індивідуального та суспільного життя привертає увагу зростаючій кількості дослідників різних наукових напрямків. З одного боку, туризм є методом пізнання оточуючого світу, природних об'єктів, історичної та культурної спадщини, міжнаціональних комунікацій, а з іншого – уособлює динамічну економічну діяльність з виробництва та реалізації послуг, направлених на задоволення потреб туристів під час подорожі. Особливе практичне значення мають дослідження, спрямовані на виявлення, систематизацію і аналіз туристичних ресурсів та об'єктів, які викликають туристичний інтерес та стають мотивами для здійснення подорожі. Недостовірні оцінки туристичного потенціалу можуть призвести до надмірного антропогенного навантаження на туристичні ресурси, їх вичерпання та навіть втрати, і навпаки – недостатнього розвитку території, яка має високий туристичний потенціал. Отже, наукове обґрунтування методичних підходів до кількісного визначення рівня туристичного потенціалу має практичне значення і є особливо актуальним для регіонів України, які мають різний «туристичний профіль», і забезпечують багату мозаїку туристичних ресурсів нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема забезпечення, підтримки та державного регулювання розвитку туристичної діяльності в Україні присвячені роботи широкого кола науковців, зокрема О. О. Любіцевої, С. П. Сороки, І. М. Писаревського, О. В. Прокопівшиної, Т. І. Ткаченко [3-7]. Аналізуючи праці цих та інших дослідників можливо зробити висновок щодо неоднозначного трактування поняття «туристичний потенціал». У сучасних дослідженнях стану та тенденцій розвитку туризму в Україні і світі науковці досить часто оперують також поняттями «рекреаційний потенціал», «рекреаційно-ресурсний персонал», «туристсько-рекреаційний потенціал», як розмежовуючи їх, так і ототожнюючи, хоча доцільно припустити, що змістовне навантаження кожної термінологічної одиниці повинно різнитися.

Зокрема Г. Н. Захаренко [2, с. 9] доводить, що туристичний потенціал являє собою «сукупність різних матеріальних і нематеріальних потенцій, які формують туристичний інтерес до певної території і стають основою діяльності по виробництву та споживанню туристичного продукту, а також є необхідними для здійснення управління, контролю і розвитку виробництва і споживання продуктів туристичного комплексу території відповідно до принципів стійкого економічного розвитку», і пропонує оцінювати туристичний потенціал на основі значення туристичної аттрактивності, можливостей інфраструктури та максимального антропогенного навантаження.

Окремі дослідники [6, с. 24] відмічають, що фактором прийняття рішень в сфері туризму може бути паспорт туристичного потенціалу регіону, який має містити інформацію щодо геополітичного та екологічного стану регіону, особливостей рельєфу, рослинного світу, ландшафтів і природних ресурсів, забезпеченості курортно-рекреаційними та архітектурно-історичними ресурсами; опис відомих об'єктів, туристичних маршрутів, інфраструктури туризму, перспектив розвитку туризму і створення нового тур продукту, а також загальний бал туристичного потенціалу регіону в рейтингу регіонів України. Беззаперечно, кожен регіон України має свій унікальний рекреаційний профіль, який повинен отримати систематизований опис і порівняльну характеристику в системі рекреаційних ресурсів України.

Проте, висловлена думка про те, що такий паспорт може стати основою для прийняття рішень про здійснення подорожі самими туристами, є недостатньо обґрунтованою. Скоріше, паспортизація об'єктів, які можуть викликати туристичний інтерес, повинна стати основою для визначення туристичного потенціалу кожного окремого регіону України, і надалі використовуватися для обґрунтування рішень щодо пріоритетів регіонального розвитку при формуванні управлінських програм різного рівня, як державного, так і регіонального, окремих адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів підприємницької діяльності, тощо.

Постановка завдання. Отже невирішеною є проблема наукового обґрунтування складових туристичного потенціалу та методичних підходів до його діагностики, що стало завданням проведеної роботи.

Основні результати дослідження. З метою означення вихідного вектору дослідження можливо використати загальнонауковий підхід, згідно з яким потенціал одночасно уособлює три компоненти: ресурсну (потенціал є сукупністю ресурсів, використовуваних у певних соціально-економічних формах для виробництва продукції, що задовольняє суспільні потреби; упорядкована система таких ресурсів у натуральному виразі і вартісній оцінці), результатну (потенціал є результатом реалізації наявних можливостей задоволення суспільних потреб) та внутрішню (потенціал є здатністю суб'єкта ефективно застосовувати ресурси в процесі задоволення суспільних потреб).

При вивченні проблем забезпечення сталого розвитку туризму для багатьох дослідників туристичні ресурси є домінантним елементом, а часто і сутністю туристичного потенціалу. Такий підхід не виправдано звужує проблемне поле дослідження, доцільно врахувати позицію О. О. Любіцевої, яка зазначає, що туристичні ресурси – є частиною «туристсько-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена до складу туристичного продукту і підлягає реалізації з туристичною метою» [2]. За своєю сутністю туристичні ресурси – це природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, об'єкти туристичного показу, а також інші об'єкти, здатні задовольняти духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їх фізичних сил [1]. Такі об'єкти можуть бути природного чи антропогенного походження, але саме їх локалізація на певній території викликає інтерес туриста здійснити подорож до цієї території, отже коротко їх можливо охарактеризувати як об'єкти туристичного інтересу.

Проте наявність лише туристичних ресурсів не забезпечує масового туристичного потоку; для формування стійкого туристичного попиту необхідною є діяльність широкого кола суб'єктів, які в місці розташування об'єктів туристичного інтересу виробляють та пропонують до споживання послуги, що мають споживчу цінність і задовольняють потреби фізичного і духовного відновлення та розвитку туристів. Таким чином, обґрунтованим є висновок, що потенціал туристичного ринку формується при одночасному

існуванні туристичних ресурсів (об'єктів туристичного інтересу), продуцентів туристичних послуг в місці розташування туристичних ресурсів та споживачів туристичних послуг, які подорожують до місця розташування туристичних ресурсів. Отже, з метою обґрунтованого кількісного визначення потенціалу ринку туристичних послуг необхідним є дослідження туристичних ресурсів, попиту та пропозиції туристичних послуг.

Різні види туристичних ресурсів (об'єктів туристичного інтересу) забезпечують умови для формування пропозиції та попиту послуг туризму різного виду. Традиційно [2; 3] за об'єктами туристичного інтересу розрізняють такі види туризму як релігійний, спортивний, освітній, санаторно-оздоровчий, курортний, історико-культурний, екологічний, промисловий, діловий.

Релігійний туризм має на меті розвиток духовності особистості, його розвиток залежить від релігійної догматики, значення певної релігійної святині та сакральності місця, поширення традиції паломництва, політики його заохочення та інших причин як морально-етичного, так і соціально-економічного характеру. В ході спортивних туристичних подорожей туристи мають на меті стати учасником «уболівальником» спортивних змагань, надання відповідних туристичних послуг вимагає наявності в регіоні спортивних залів, комплексів, кортів, а також залучення цих об'єктів до планів проведення спортивних заходів. Організація освітнього туризму вимагає наявності навчальних закладів, що мають найвищий рівня акредитації та є визнаними в міжнародному та національному освітньо-науковому просторі, закладів підвищення кваліфікації, тощо. Особливостями санаторно-оздоровчого туризму є суттєве домінування монорегіональних послуг, в більшості випадків споживання послуг відбувається в регіоні постійного проживання чи в близько розташованих районах, що позитивно позначається на ціні тур продукту за рахунок економії транспортних витрат. Курортному туризму в найбільшій мірі характерні сезонні коливання, збільшення туристичного потоку суттєво обмежується ресурсними рамками територій. Історико-культурний туризм має на меті знайомство з історією, культурою, архітектурними та природними пам'ятками іншої місцевості. Реалізація певної професійної мети, що не носить комерційного характеру, закладена в подорожі ділового туризму, що висуває високі вимоги щодо конференц-залів, інформаційного забезпечення заходів та перебування туристів.

Отже, обґрунтованим є висновок, що потенціал внутрішнього ринку туристичних послуг різниться за видами туризму і є функцією потенціалів туристичного попиту та пропозиції:

$$P_i = F(S_i, D_i), \quad (1)$$

де P_i – потенціал внутрішнього ринку туристичних послуг щодо туризму виду i ;

S_i – потенціал пропозиції туристичних послуг туризму виду i ;

D_i – потенціал попиту на туристичні послуги туризму виду i .

Приймаючи, що пропозиція на ринку туристичних послуг складається з пропозиції характерних та супутніх туристичних послуг, а також туристичних продуктів, доцільно запропонувати розглядати потенціал пропозиції туристичних послуг (S_i) як:

$$S_i = f(A_i, B_i, C_i), \quad (2)$$

де A_i – потенціал пропозиції характерних туристичних послуг туризму виду i ;
 B_i – потенціал пропозиції супутніх туристичних послуг туризму виду i ;
 C_i – потенціал пропозиції туристичних продуктів туризму виду i .

На наступному рівні деталізації потенціал пропозиції послуг оцінюється за сукупністю кількісних (K_i) та якісних (Q_i) показників.

$$A_i = \varphi(Ka_i, Qa_i), \quad (3)$$

Для обґрунтованого вибору показників кількісної та якісної оцінки потенціалу ринку туристичних послуг проведено експертне опитування. На етапі проектування системи діагностики потенціалу внутрішнього ринку туристичних послуг окрім визначення переліку показників також встановлені вагові коефіцієнти, які відображають міру значущості кожного показника в оцінці рівня потенціалу внутрішнього ринку туристичних послуг щодо окремого виду туризму.

За висновками експертів найбільшу значимість для потенціалу пропозиції ринку туристичних послуг має пропозиція характерних туристичних послуг (рис. 1), відповідний ваговий коефіцієнт встановлено в межах 0,75 (освітній туризм) – 0,40 (екологічний туризм).

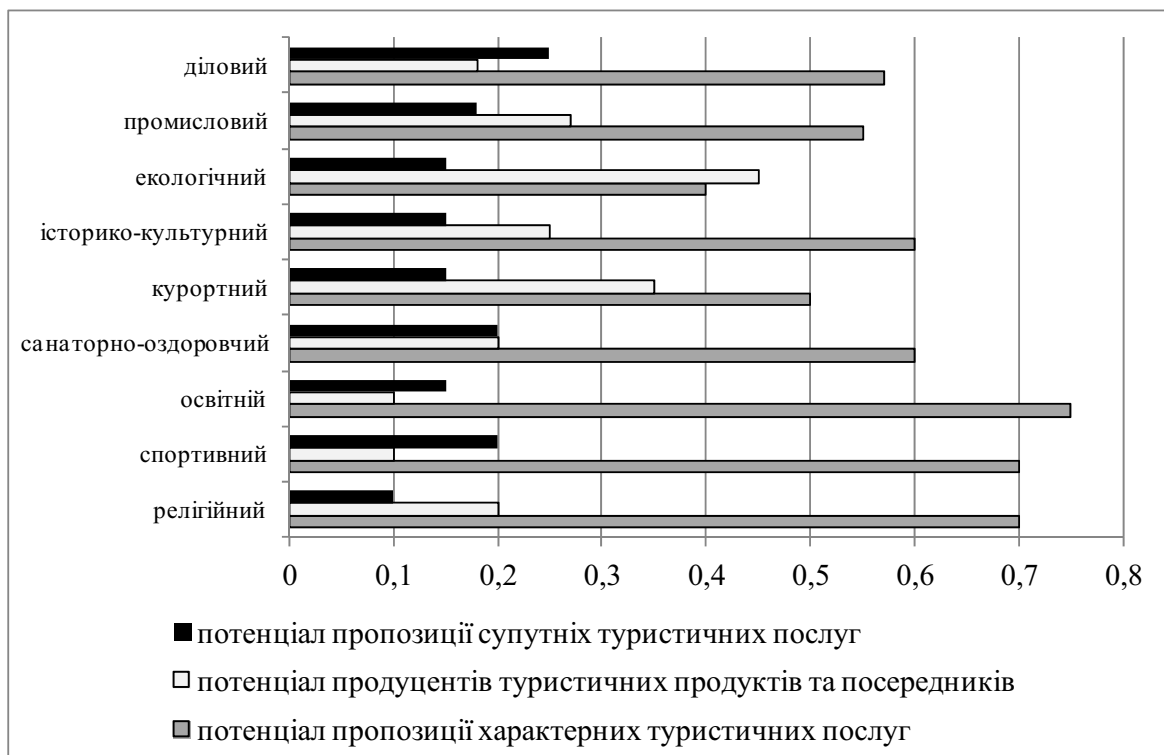

Рис. 1. Значимість складових потенціалу пропозиції ринку туристичних послуг за видами туризму.

Потенціал продуктів туристичних продуктів та посередників має найбільший вплив на потенціал пропозиції за тими видами туризму, яким притаманний масовий характер подорожі (зокрема для курортного туризму значимість досягає 35%), або які потребують

суттєвої рекламно-інформаційної підтримки, гарантій якості обслуговування та організації туристичних груп (зокрема для екологічного туризму коефіцієнт значимості встановлено на рівні 0,45, промислового туризму – 0,27).

Пропозиція супутніх послуг має найменший вплив на потенціал пропозиції релігійного туризму, що логічно пояснюється мотивом та, як правило, короткотривалим терміном подорожі, а також переважним розміщенням найбільш атрактивних релігійно-культових споруд за межами обласних центрів.

Таким чином для досягнення об'єктивності оцінки потенціалу ринку туристичних послуг у сукупності показників кількісної і якісної оцінки визначені варіації в залежності до різних видів туризму

Згідно запропонованого методичного підходу потенціал пропозиції характерних послуг ринку туристичних послуг формується за рахунок потенціалу об'єктів туристичного інтересу та продуцентів характерних туристичних послуг, тобто підприємств сфери гостинності та транспорту (рис. 2).

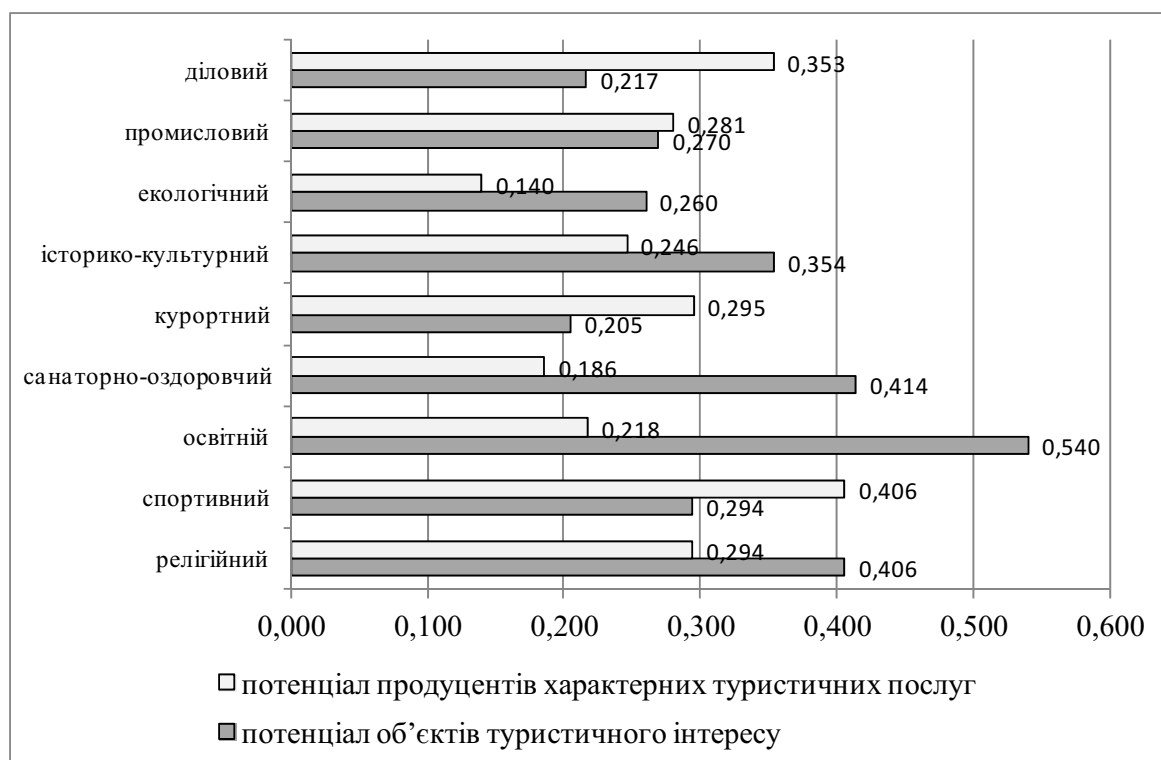

Рис. 2. Значимість складових потенціалу пропозиції характерних послуг ринку туристичних послуг за видами туризму.

Об'єкти туристичного інтересу мають переважне значення для екологічного, історико-культурного, санаторно-оздоровчого, освітнього та релігійного туризму. Найменша значимість потенціалу пропозиції характерних послуг характерна для екологічного туризму (14%), що логічно пояснюється практикою надання послуг гостинності безпосередньо на об'єктах туристичного інтересу, отже обсяг підприємств залучених до надання характерних послуг в багатьох випадках зужується до підприємств торгового і побутового обслуговування та транспортних підприємств.

Узагальнено результати оцінювання туристичного потенціалу за регіонами України продемонстровані на рис. 3.

Регіон	Види туризму за об'єктом туристичного інтересу								
	релігійний	спортивний	освітній	санаторно-оздоровчий	курортний	історико-культурний	екологічний	промисловий	діловий
Україна									
АРК									
Вінницька									
Волинська									
Дніпропетровська									
Донецька									
Житомирська									
Закарпатська									
Запорізька									
Івано-Франківська									
Київська									
Кіровоградська									
Луганська									
Львівська									
Миколаївська									
Одеська									
Полтавська									
Рівненська									
Сумська									
Тернопільська									
Харківська									
Херсонська									
Хмельницька									
Черкаська									
Чернігівська									
Чернівецька									
м. Київ									
м. Севастополь									

Умовні позначки:

	дуже високий		високий		середній		низький		дуже низький
--	--------------	--	---------	--	----------	--	---------	--	--------------

Рис. 3. Оцінки туристичного потенціалу регіонів України.

Таким чином, в результаті апробації запропонованої методики діагностики туристичного потенціалу на основі статистичних даних підтверджено, що Україна має високий потенціал санаторно-оздоровчого, курортного, історико-культурного та екологічного туризму; промисловий та діловий туризм мають середній потенціал та потребують розширення об'єктів туристичного інтересу та розвитку туристичної інфраструктури. Потенціал внутрішнього ринку туристичних послуг є неоднорідним за регіональною структурою. Дуже високий потенціал щодо послуг санаторно-оздоровчого туризму характерний Закарпатській, Івано-Франківській, Київській та Харківській областям, високий потенціал щодо послуг екологічного туризму – Вінницькій, Волинській, Житомирській, Закарпатській, Київській та Полтавській областям і дуже високий - Івано-Франківській

області. Високий потенціал розвитку ділового туризму виявлено в Дніпропетровська та Одеська, дуже високий – в м. Київ. Високий потенціал щодо послуг спортивного туризму Донецької, Львівської, Харківської областей та м. Київ сформовано в процесі підготовки до чемпіонату світу з футболу.

Висновки та подальші дослідження. Запропоновані методичні підходи діагностики туристичного потенціалу є результативними та доречними для використання в процесі обґрунтування пріоритетів державних програм підтримки розвитку туризму в регіонах України. Оскільки сучасна кон'юнктура туристичного ринку України характеризується високою регіональною диференціацією суттєве практичне значення мають подальші наукові дослідження з метою визначення державної політики та інструментів найповнішого використання туристичного потенціалу регіонів України та його подальшого розвитку депресивних регіонах.

Список використаної літератури

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Київ. ун-т, 2001. – 395 с.
2. Захаренко Г. Н. Туристський потенціал регіональної дестинації та ефективність його використання в індустрії туризму (на прикладі Пермського краю): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец.08.00.05 «Економіка та управління народним господарством (рекреація та туризм)» / Г. Н. Захаренко. – СПб., 2011. – 22 с.
3. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О. О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2002. – 436 с.
4. Проблеми розвитку туризму і готельного господарства: регіональний аспект: монографія / за заг. ред. І. М. Писаревського; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2009. – 276 с.
5. Прокопішина О. В. Обліково-аналітична підтримка державних програм розвитку туризму [Електронний ресурс] / О. В. Прокопішина, Н. В. Козубова // Бізнес Інформ. – 2012. – № 9. – С. 184-190. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2012_9_37.pdf.
6. Сорока С. П. Регуляторна політика держави у сфері туризму і її реалізація на регіональному рівні [Електронний ресурс] / С. П. Сорока. // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2010_1_22.pdf.
7. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія [Текст] / Т. І. Ткаченко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.

THEORY AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF DIAGNOSIS TOURISM POTENTIAL IN REGIONS OF UKRAINE

Kozubova N. V.

Lecturer of Tourism Department Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics.
Scientific adviser: phd, professor, Yermachenko V. E.

Abstract. *Particular practical studies, which are aimed at the identification, systematization and analysis of tourism resources and facilities, cause special tourist interest and become motivated for a trip. Unreliable assessment of tourism potential can lead to excessive anthropogenic impact on the tourism resources of exhaustion and even losses, and vice versa - a lack of a territory that has a high tourism potential. Thus, the scientific study of systematic approaches to the quantitative definition of tourism potential is of practical importance and is es-*

pecially important for Ukraine's regions, with different «travel profile» and provides a rich mosaic of tourist resources of our country.

The article states that the study of the problems of sustainable development of tourism for many researchers tourism resources is the dominant element, and often the essence of tourism potential.

However, the presence of only tourist resources does not ensure mass flow of tourists; creation of sustainable tourism demand is a necessary activity of a wide range of subjects that are in the location of sites of tourist interest produce and offer the consumer services with customer value and meet the needs of physical and spiritual renewal and development of the tourists. Thus, the reasonable conclusion is that the potential tourist market is formed by the simultaneous existence of tourism resources (objects of tourist interest), producers of tourism services in the location of tourist resources and consumers of tourism services that travel to the location of tourism resources. Thus, in order to reasonable quantification of potential tourist market research is essential tourist resources, the demand and supply of tourism services.

A justified conclusion is that the potential of domestic tourism market varies by type of tourism and tourist potential is a function of supply and demand.

For a reasonable choice of parameters of quantitative and qualitative assessment of potential tourism market survey conducted by the expert. At the design stage of the system diagnostic potential of domestic tourism market and along with the list of indicators as set weights that reflect the importance of each indicator as in the evaluation of the potential of the internal market of tourist services on a particular type of tourism.

Thus to achieve the objective evaluation of potential tourism market in the aggregate indicators of quantitative and qualitative assessment of identified variations according to the different types of tourism.

Under the proposed methodological approach offers the potential of specific services tourism market is formed by the potential sites of tourist interest and specific producers of tourism services, that enterprises in the hospitality and transport.

So, as a result of testing the proposed methods of diagnosis tourism potential based on statistics confirmed that Ukraine has a high potential for health, wellness, spa, historical, cultural and ecological tourism; industrial and business tourism have an average capacity and require expansion of tourist interest sites and develop tourism infrastructure. Potential domestic tourism market is heterogeneous on a regional structure.

Key words: government regulation, tourism potential, tourism resources, tourist flows.

References

1. Beidyk O. O. Rekreasiino-turystski resursy Ukrainy: Metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia / O. O. Beidyk; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. K. : Kyiv. un-t, 2001. – 395 c.
2. Zakharenko H. N. Turystskyi potentsial rehionalnoi destynatsii ta efektyvnist yoho vykorystannia v industrii turizmu (na prykladi Permskoho kraiu): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.00.05 «Ekonomika ta upravlinnia narodnym hospodarstvom (rekreasiia ta turyzm)» / H. N. Zakharenko. – SPb.: 2011. – 22 s.
3. Liubitseva O. O. Rynok turystychnykh posluh / O. O. Liubitseva. – K. : Alterpres, 2002. – 436 s.
4. Problemy rozvytku turizmu i hotelnoho hospodarstva: rehionalnyi aspekt: monohrafiia / za zah. red. I. M. Pysarevskoho; Khark. nats. akad. misk. hosp-va. – Kh. : KhNAMH, 2009. – 276 s.
5. Prokopishyna O. V. Oblikovo-analitychna pidtrymka derzhavnykh prohram rozvytku turizmu [Elektronnyi resurs] / O. V. Prokopishyna, N. V. Kozubova // Biznes Inform – 2012. №. 9 – S. 184-190. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2012_9_37.pdf.
6. Soroka S. P. Rehuliatorna polityka derzhavy u sferi turizmu i yii realizatsiia na rehionalnomu rivni [Elektronnyi resurs] / S. P. Soroka. // Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. –2010. – № 1. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2010_1_22.pdf.

7. Tkachenko T. I. Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu: monohrafiia [Tekst] / T. I. Tkachenko. – K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2009. – 463 s.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИАГНОСТИКИ ТУРИСТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Козубова Н. В.

Преподаватель кафедры туризма, Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця.

Научный руководитель: кандидат экономических наук, профессор Ермаченко В. Е.

Аннотация. *Особое практическое значение имеют исследования, направленные на выявление, систематизацию и анализ туристических ресурсов и объектов, которые вызывают туристический интерес и становятся мотивами для совершения путешествия. Недостовверные оценки туристского потенциала могут привести к чрезмерной антропогенной нагрузке на туристические ресурсы, их исчерпанию и даже потери, и наоборот – недостаточного развития территории, которая имеет высокий туристический потенциал. Итак, научное обоснование методических подходов к количественному определению уровня туристического потенциала имеет практическое значение и является особенно актуальным для регионов Украины, которые имеют разный «туристический профиль», и обеспечивают богатую мозаику туристических ресурсов нашего государства.*

В статье определено, что при изучении проблем обеспечения устойчивого развития туризма для многих исследователей туристические ресурсы является доминантным элементом, а часто и сущностью туристического потенциала.

Однако, наличие только туристических ресурсов не обеспечивает массового туристического потока; для формирования устойчивого туристского спроса необходима деятельность широкого круга субъектов, в месте расположения объектов туристического интереса производят и предлагают к потреблению услуги, имеющие потребительскую ценность и удовлетворяют потребности физического и духовного восстановления и развития туристов. Таким образом, обоснованным является вывод, что потенциал туристического рынка формируется при одновременном существовании туристических ресурсов (объектов туристического интереса), продуцентов туристических услуг в месте расположения туристических ресурсов и потребителей туристических услуг, которые путешествуют в места расположения туристических ресурсов. Итак, с целью обоснованного количественного определения потенциала рынка туристических услуг необходимо исследование туристических ресурсов, спроса и предложения туристических услуг.

Обоснованным является вывод, что потенциал внутреннего рынка туристических услуг различается по видам туризма и является функцией потенциалов туристического спроса и предложения.

Для обоснованного выбора показателей количественной и качественной оценки потенциала рынка туристических услуг проведен экспертный опрос. На этапе проектирования системы диагностики потенциала внутреннего рынка туристических услуг кроме определения перечня показателей также установлены весовые коэффициенты, отражающие степень значимости каждого показателя в оценке уровня потенциала внутреннего рынка туристических услуг по отдельному виду туризма.

Таким образом, для достижения объективности оценки потенциала рынка туристических услуг в совокупности показателей количественной и качественной оценки определены вариации в зависимости к различным видам туризма+

Согласно предложенного методического подхода, потенциал предложения характерных услуг рынка туристических услуг формируется за счет потенциала объектов туристического интереса и продуцентов характерных туристических услуг, то есть предприятий сферы гостеприимства и транспорта.

Итак, в результате апробации предложенной методики диагностики туристического потенциала на основе статистических данных подтверждено, что Украина имеет высокий потенциал санаторно-оздоровительного, курортного, историко-культурного и экологического туризма; промышленный и деловой туризм имеют средний потенциал и нуждаются в расширении объектов туристического интереса и развития туристической инфраструктуры. Потенциал внутреннего рынка туристических услуг является неоднородным по региональной структуре.

Ключевые слова: *государственное регулирование, туристический потенциал, туристические ресурсы, туристические потоки.*

УДК 339.9

ДИСКУСІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОЗОНИ (НА ПРИКЛАДІ БУНДЕСБАНКУ)

Вдовичин Я. І.

Аспірантка кафедри міжнародного економічного аналізу та фінансів ЛНУ ім. Івана Франка.
Науковий керівник: доктор економічних наук, професор Флейчук М. І.

Анотація. У статті аналізується монетарна політика Єврозони, її сильні та слабкі сторони та альтернативні підходи економістів до її стратегії. Розглядається стратегія монетарних стовпів, обрана Європейським центральним банком та порівнюється з стратегією таргетування інфляції. Монетарна політика Єврозони порівнюється з монетарною політикою інших провідних економік, таких як Великобританія, до прикладу. А також розглядається питання відтворення стратегії німецького Бундесбанку Європейським центральним банком.

У статті аналізується основна мета Єврозони, яка визначена в Угоді про створення Єврозони – підтримання стабільності цін та доречність орієнтування лише на цей визначений показник.

Розглядається також питання, чому Європейський союз пішов на таке швидке підписання Угоди про єдину валюту. І наводяться думки економістів, які стверджують, що це було більш політичне, а не економічне рішення. Наводяться аргументи економістів щодо доцільності притримуватися цільового показника, який був порушений практично у всі роки. Через що, фактично, ЄЦБ ставить під загрозу свою репутацію.

У статті наводить багато критики до монетарної політики Єврозони та її ефективності. Тим не менше, Єврозона все далі поглиблює свою інтеграцію, і вже зараз формується ще одна надбудова у вигляді банківського союзу. А те, чи буде вона ефективною чи послужить розпаду Єврозони в найближчому майбутньому стане зрозуміло за деякий час.

Ключові слова: монетарна політика, монетарна база, таргетування інфляції, монетарні стовпи.

Постановка проблеми. Система функціонування монетарної політики Європейського союзу викликає багато запитань, а також не менше критики. Від початку створення Єврозони її монетарна політика перебуває під пильним наглядом економістів. Економічними досягненнями Єврозони не можна не захоплюватися, але й досі багато питань є невирішеними. Саме тому дана тематика є актуальною, враховуючи ще й той факт, що останні роки економіка Єврозони перебуває в стані нестабільності. І все більше економістів задумуються над тим чи правильна стратегія була вибрана з самого початку.

Мета статті – проаналізувати основні підходи до проведення монетарної політики Єврозони, діяльність Європейського центрального банку та навести дискусійні підходи щодо його функціонування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Монетарну політику Єврозони та порівняння її з монетарною політикою інших провідних економік досліджували багато економістів. У вітчизняній науці ця тематика доскрита в недостатній мірі. Прте західні вчені приділяють цьому питанню значну увагу. Стратегію монетарних стовпів розглядали Бер-

гер, Гарджес, Ставрев [5]; Чарльз Віплош [2] та Груве [7] досліджували мінуси стратегії Єврозони. Одним з дослідників, ідеологів та захисників політики Єврозони і Європейського центрального банку є Отмар Іссінг.

Основні результати дослідження. Основною метою Євросистеми, як це визначено в статті 127, пункті 1 Угоди [4, с. 14], є підтримання стабільності цін. Без шкоди основним цілям підтримання стабільності цін Євросистема повинна підтримувати загальну економічну політику в Євросоюзі. Виконуючи дані цілі, Євросистема повинна працювати згідно з принципом відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією, сприяючи ефективному розподілу ресурсів.

Європейський центральний банк для виконання своєї основної цілі керується монетарною стратегією. Головним інструментом стратегії є гроші. Це проявляється в тому, що ЄЦБ оголошує параметри зростання пропозиції грошей у широкому сенсі, оскільки інфляція розглядається як результат надлишку грошей порівняно з кількістю товарів та послуг. На практиці йдеться про обсяги так званого грошового агрегату М3 (кількість готівки в обігу, плюс короткострокові депозити в кредитних та інших фінансових інституціях, плюс короткострокові процентні цінні папери).

Гроші відіграють важливу роль в стратегії грошово-кредитної політики Європейського Центрального Банку. За даними ЄЦБ, монетарний аналіз допомагає направляти процес прийняття рішень, надаючи інформацію про середньострокові і довгострокові перспективи розвитку інфляції, враховуючи близький взаємозв'язок між грошима і цінами протягом тривалого періоду [5, с. 3]. Він також є засобом нагадування, підкреслюючи спрямованість політику ЄЦБ на стабільність цін. На початку, коли ЄЦБ оголошував свою стратегію, вона була дещо схожою до умов монетарного таргетування німецького Бундесбанку. Проте пізніше ЄЦБ роз'яснив, що монетарний аналіз не є ні її копією, ні не керується нею для прийняття найважливіших рішень монетарної політики. Сьогодні основна функція монетарного аналізу – це виконання перехресної перевірки у середньостроковому та довгостроковому періоді, короткострокових та середньострокових показників. При цьому монетарний аналіз ґрунтується на економічному аналізі, який розглядає розвиток цін в короткостроковому і середньостроковому періоді на основі не грошових показників. Таке явне продовження орієнтації на гроші в управлінні монетарною політикою є відмінною особливістю умов ЄЦБ в порівнянні з іншими центральними банками.

Ця тема привертає значну увагу багатьох економістів. Так, Бергер, Гарджес та Ставрев аналізують стратегію «монетарних стовпів» ЄЦБ. Вони наводять аргументи на користь значної ролі грошей в монетарній політиці як інструменту в налаштуванні загальної рівноваги [5, с. 24]. Першим висновком в результаті цього аналізу є те, що інтеграція монетарного і економічного аналізу в єдину монетарну стратегію матиме ряд переваг. Не існує фактично сумнівів, що гроші відіграють вагомий роль в розвитку інфляції як теоретично, так і емпірично, як зазначають деякі критики. Але їхній вплив порівняно з іншими чинників часто є обмеженим. Відповідно, в перспективі вони потребують додаткового обговорення та інтерпретації, що полегшить зворотний зв'язок між різними показниками інфляції. Сучасні моделі загальної рівноваги забезпечують такий інструмент, з урахуванням структурної та інформативної ролі грошей як додатка до основних економічних факторів, і можуть допомогти трішки перевести ідею перехресної перевірки від обмеженого підходу часткової рівноваги. Це дозволить додатково уточнити монетарну стратегію ЄЦБ і значно спростить впровадження монетарної політики. Друга рекомендація полягає у зміщенні акценту з розділеного монетарного аналізу від коректування суб'єктивного М3 до забезпечення аналізу фінансової стабільності.

При цьому, варто розглянути і хиткі сторони монетарної політики Євросони та її критику. Зокрема, у своїй праці «Європейський монетарний союз: темні сторони великого успіху» [2] Чарльз Віплош аналізує стан монетарної політики Євросони та її ефективність. Тут варто роз'яснити найперші кроки керівників Євросони у виборі оптимальної стратегії. В той час, коли обговорювалася монетарна стратегія Євросони в середині 1990-х років, модним стала стратегія таргетування інфляції. При цьому, таргетування інфляції спирається лише на один стовп, процент очікування інфляції. Окрім зрозумілості даної стратегії, ключовою перевагою таргетування інфляції є її прозорість. Коли збільшилися страхи, що монетарний союз став технократичною структурою, яка страждає від браку демократії, вибір розмитої стратегії «двох стовпів» зробив образ нового центрального банку менш прозорим. Не менш важливим є той факт, що більшість центральних банків повністю відмовилися від використання грошових агрегатів в якості надійного орієнтира. З часом нижча інфляція і вплив ІТ-революції на банківські технології в сумі зробили всі грошові агрегати нестабільними і не достатньо надійними показниками для подальшої інфляції [7, с. 256]. Таким чином, виглядає, що погляди нового центрального банку застаріли ще до початку його діяльності. Основним аргументом на захист стратегії Євросони було те, що новий, неперевірений центральний банк не викликає наразі довіри. Довіра, у свою чергу, є найважливішим активом центрального банку, так як вона дозволяє його діям бути ефективними. Фактично, на інфляцію найкраще впливати через очікування, а не через виробництво [2, с. 240].

Коли у 1999 році ЄЦБ почав свою діяльність, деякі центральні банки в розвинених країнах (таких як Великобританія, Канада, Нова Зеландія і Швеція) щойно прийняли політику таргетування інфляції, яка, як вважалося, є більш прозорою і може бути легко зрозуміла громадськістю. Але замість того, щоб влитися до лав країн, які застосовують таргетування інфляції, ЄЦБ обрав диверсифіковану стратегію, що ґрунтується на двох принципах. По-перше, важлива роль відводилася показникам грошової маси. Рада керівників ЄЦБ оголосила базове значення річних темпів зростання грошової маси М3 (широкого грошово-кредитного агрегату), яке становить 4,5 відсотка, що, на їхню думку, мало узгоджуватися з визначенням стабільності цін. По-друге, проводився всебічний аналіз ризиків для стабільності цін у зоні євро, у тому числі динаміки заробітної плати і питомих витрат на робочу силу, показників податково-бюджетної політики і фінансового ринку [1].

Відповідно до своєї монетарної політики, Євросистема оголошує показник зростання грошової маси М3 – цей показник встановлений на рівні 4,5% на рік. Цей вибір виправданий з точки зору кількісної теорії – тенденція потенційного зростання в діапазоні 2-2,5% щорічно і тенденція зниження доходів М3 зі швидкістю 0,5-1% щорічно у зоні євро. Доволі швидко з'ясувалося, що Євросистема лише на словах притримувалася монетарного стовпа, а насправді вона наслідувала приховану стратегію таргетування інфляції. Монетарна стратегія була виправдана як продовження політики німецького Бундесбанку. Різниця полягає в тому, що Бундесбанк оголошував нижню і верхню межу грошового зростання, тоді коли в Євросоні оголошується опорне значення, а не ціль. В інших аспектах Євросистема повторює політику Бундесбанку, але в дивний спосіб [2, с. 244]. При цьому керівники Євросони всіляко заперечують даний факт. Євросистема постійно дозволяє своєму цільовому грошовому показнику (М3) систематично перевищувати з великим відривом визначений показник 4,5%. У певному сенсі, Євросистема прислухалася до порад своїх критиків не беручи серйозно до уваги свою власну стратегію. Ці розбіжності між словами та діями підводять до висновку, що Євросистема навмисне діє не прозоро, посилюючи ефект дефіциту демократії.

Європейським центральним банком була переглянута стратегія щодо монетарної політики у 2003 році. Після цієї внутрішньої перевірки Рада керуючих підтвердила, що їхні рішення монетарної політики будуть і надалі базуватися на аналізі ризиків цінової стабільності. З часом аналіз на основі обох стовпів монетарної стратегії було ще більш поглиблено і розширено [3]. Внаслідок даних змін два стовпи були перейменовані та було замінено їхній порядок. «Новий» перший стовп, що отримав назву «економічний аналіз», спрямований на короткостроковий і середньостроковий період, і охоплює все, окрім монетарних агрегатів. Другий стовп, так званий «монетарний аналіз», спрямований на середньостроковий і довгостроковий період і опирається на звичайні грошові агрегати, зокрема М3. Окрім того, щоб підкреслити довгостроковий характер опорного значення для монетарного зростання в якості основного орієнтира монетарної сфери, Рада керуючих вирішила також більше не проводити перегляд опорного значення на щорічній основі. Таким чином, монетарні агрегати дещо втратили свою роль в порівнянні зі своїм попереднім значенням, зійшовши на рівень перехресної перевірки у висновках економічного аналізу [2, с. 241].

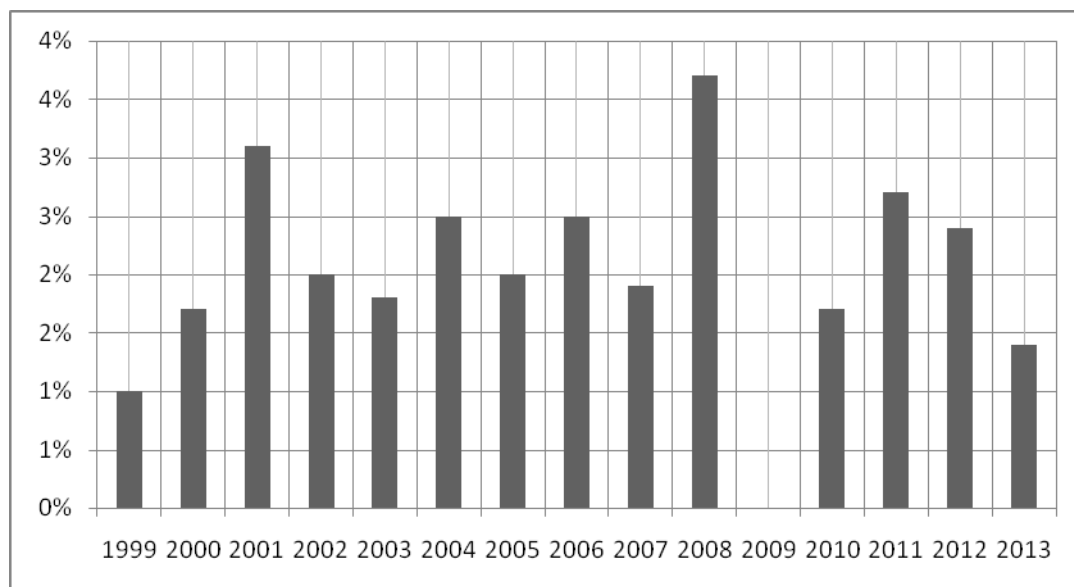
Євросистема стверджує, що вони не мають цільового показника інфляції, замість цього вони мають доручення дотримуватися стабільності цін. Цінову стабільність при цьому визначають так: «щорічне зростання гармонізованого індексу споживчих цін в зоні євро складає менше 2%». Вказавши лише можливе найвище значення і не подаючи нижнього показника, дане визначення викликає деяку стурбованість тим, що в такому випадку не виключена дефляція. Більше того, використання у визначенні поняття «зростання» чітко зазначає, що дефляція, тривале зниження рівня гармонізованого індексу споживчих цін, є несумісною із ціновою стабільністю. В такому випадку ймовірним цільовим діапазоном є 0-2%, проте тут у вчених виникає запитання, чи всі показники в межах цього діапазону є однаково бажаними. За деякими думками, найбільш ймовірним показником є 1,5%, проте критики зазначають, що таргетування в такому випадку асиметричне [6, с. 156]. Відсутність точного роз'яснення ще більше заплутала ситуацію. Не маючи цільового показника інфляції, Євросистема відчуває, що їй не потрібно вказувати офіційний діапазон інфляції, який вона намагається досягти. Критики відзначили, що визначення унеможливорює обмежити те, чого Євросистема не зазначила, і це в свою чергу значно послаблює її відповідальність.

Чарльз Віплош, професор економіки у Вищому інституті міжнародних досліджень в Женеві стверджує, що ЄЦБ даремно підриває свою репутацію. Змістивши вгору свій неясний 2-% інтервал на половину процентного пункту до 0,5-2,5 процента, ЄЦБ підняв би коефіцієнт успішності з низьких 43 процентів до 94 процентів [2, с. 246].

У свою чергу Пауль де Грауве з Лейвенського університету в Бельгії вважає цей діапазон водночас надто низьким і надто вузьким. Встановлюючи надто низький цільовий показник інфляції, вказує він, ЄЦБ сприяє росту структурного безробіття [8, с. 6]. Надто низькі показники інфляції можуть бути неефективними, оскільки у відповідь на різні шоки повинні бути скориговані відносні ціни та заробітна плата – у випадку низьких показників інфляції це може призвести до абсолютного зниження цін та заробітної плати. У зоні євро ця проблема посилюється тим фактом, що темпи інфляції неминуче варіюються від однієї країни в іншу, а коригування відносних цін та заробітної плати є важчим у тих країнах, де інфляція є значно нижча [2, с. 242].

Згідно з даними, Євросистема втратила діапазон інфляції 0-2%, встановлений раніше власним ж визначенням. З того часу як було запущене євро, інфляція перевищила визначений рівень практично в усі роки. Визнавши проблему, і відповідно до перегляду стра-

тегії, Радою керуючих було оголошено, що в гонитві за стабільністю цін вони спрямуватимуть сили на підтримку інфляції в межах, близьких до 2% у середньостроковому періоді. В даному випадку мається на увазі, що 2% більше не є крайнім значенням, хоча визначення цінової стабільності і надалі залишає за собою підтримку рівня інфляції не більше, ніж на 2%.

Джерело: World Bank Data

Рис. 1. Зростання інфляції в Єврозоні.

Відкритим залишається питання – чому за такої неузгодженості стратегії та стількох питань до неї ЄЦБ взявся за її реалізацію на стільки швидкими темпами.

Відповідь на це питання наводить Чарльз Віплош у своїй праці, де представлені його власні висновки щодо створення валютного союзу. Він пояснює, чому політики пішли так швидко на створення валютного союзу і чому при цьому було допущено стільки помилок та неточностей. Як аргумент він наводить той факт, що академічним поглядам було приділено незначну увагу, оскільки наукові дослідження в основному не можуть публікуватися з тією швидкістю, з якою приймаються політичні та економічні рішення. Іншою ж причиною було те, що прийняття єдиної валюти було, в першу чергу, політичним проектом з політичними вимогами. Зокрема, весь проект спирався на готовність Німеччини відмовитися від своєї валюти. Підтримавши обмін валюти з країнами, чиї грошові записи були далеко не на найкращому рівні, вимоги Німеччини щодо формальних і точних гарантій просто не могли бути відхилені.

Висновки. Центральні банки повинні в будь-якому випадку використовувати свій здоровий глузд та раціональний підхід. Звісно, вони не завжди будуть правими в своїх судженнях. Проте якщо вони оперуватимуть вірними фактами, і якщо громадськість зберігатиме впевненість у тому, що центральний банк виправить ситуацію, то помилки в судженнях не спричинять довгострокового збитку.

До монетарного союзу залишається ще багато запитань, так як і до його ефективності. Тим не менше, єврозона все далі поглиблює свою інтеграцію, і вже зараз формується ще одна надбудова у вигляді банківського союзу. Чи буде вона ефективною чи послужить розпаду Єврозони в найближчому майбутньому стане зрозуміло за деякий час.

Список використаної літератури

1. Бороздя неизведанные просторы. Камилла Андерсен беседует с Отмаром Иссингом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/rus/2006/12/pdf/people.pdf>.
2. Ch. Wyplosz. European monetary union. The dark sides of a major success. 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0327.2006.00158.x/pdf>.
3. ECB's press release. The ECB's monetary policy strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2003/html/pr030508_2.en.html.
4. European Central Bank. The monetary policy of the ECB. 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/monetarypolicy2011en.pdf>.
5. H. Berger, Th. Harjes, E. Stavrev. The ECB's Monetary Analysis Revisited. 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08171.pdf>.
6. L. Svensson. Open-economy inflation targeting, 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://people.ucsc.edu/~hutch/241B/Ес%20241b%20SYLLABUS%20Winter%202010_files/svensson_jie00.pdf.
7. P. de Grauwe, M. Polan. Is inflation always and everywhere a monetary phenomenon. 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.econ.kuleuven.be/ew/academic/intecon/Degrauwe/PDG-papers/Recently_published_articles/Degrauwe_Polan_SJE_2005.pdf.
8. P. de Grauwe. Central Banking: Art or Science? Lessons from the Fed and the ECB. 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.econ.kuleuven.be/ew/academic/intecon/Degrauwe/PDG-papers/Recently_published_articles/International%20Finance%20Book%20Review.pdf.

DISCUSSION APPROACHES TO THE PROVIDING OF MONETARY POLICY IN THE EURO AREA (ON THE EXAMPLE OF BUNDESNANK)**Vdovychyn Y.I.**

Postgraduate student at the chair of international economic and financial analysis at the National Ivan Franko University of Lviv.

Scientific adviser: Phd, professor Fleychuk M. I.

Abstract. *This article analyzes the monetary policy of the euro zone, its strengths and weaknesses and alternative approaches of the economists to its strategy. The strategy of monetary pillars, which was selected by European Central Bank is considered and compared with the strategy of inflation targeting. The monetary policy of the euro zone is compared with other major economies such as the United Kingdom, for example. Also the question of the copying of the German Bundesbank strategy by European Central Bank is considered.*

This article analyzes the main purpose of the euro zone, which is defined in the Statute of the ECB – maintaining price stability and appropriateness of targeting only on this specified index.

Also there is the question in the article: why the European Union signed so quickly transition to the common currency. And there are the opinions of economists who consider that this was rather a political than economic decision. Arguments of economists about the appropriateness of following the target, which was sustained in all years, are given in the article. Due to the fact, this threatens a reputation of the ECB.

The article gives many critics to monetary policy of the euro zone and its effectiveness. However, the eurozone further extends its integration and now one more superstructure in the form of a bank union is formed. Will it be effective or serve as breakup of the euro zone will be clear in the near future.

Key words: *monetary policy, monetary base, inflation targeting, monetary pillars.*

Referances

1. Borozdya neizvedaniye prostory. Kamila Andersen beseduet s Otmarom Issingom [Electronic resource]. – Rezym dostupu: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/rus/2006/12/pdf/people.pdf>.
2. Ch. Wyplosz. European monetary union. The dark sides of a major success. 2006. [Electronic resource]. – Rezym dostupu: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0327.2006.00158.x/pdf>.
3. ECB's press release. The ECB's monetary policy strategy. [Electronic resource]. – Rezym dostupu: http://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2003/html/pr030508_2.en.html.
4. European Central Bank. The monetary policy of the ECB. 2011. [Electronic resource]. – Rezym dostupu: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/monetarypolicy2011en.pdf>.
5. H. Berger, Th. Harjes, E. Stavrev. The ECB's Monetary Analisis Revisited. 2008. [Electronic resource]. – Rezym dostupu: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08171.pdf>.
6. L. Svenson. Open-economy inflation targeting, 1998. [Electronic resource]. – Rezym dostupu: http://people.ucsc.edu/~hutch/241B/Ec%20241b%20SYLLABUS%20Winter%202010_files/svensson_jie00.pdf.
7. P. de Grauwe, M. Polan. Is inflation always and everywhere a monetary phenomenon. 2005. [Electronic resource]. – Rezym dostupu: http://www.econ.kuleuven.be/ew/academic/intecon/Degrauwe/PDG-papers/Recently_published_articles/DeGrauwe_Polan_SJE_2005.pdf.
8. P. de Grauwe. Central Banking: Art or Science? Lessons from the Fed and the ECB. 2002. [Electronic resource]. – Rezym dostupu: http://www.econ.kuleuven.be/ew/academic/intecon/Degrauwe/PDG-papers/Recently_published_articles/International%20Finance%20Book%20Review.pdf.

ДИСКУССИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ПРОВЕДЕНИЮ МОНЕТАРНОЙ ПОЛИТИКИ ЕВРОЗОНЫ (НА ПРИМЕРЕ БУНДЕСБАНКА)

Вдовичин Я. И.

Аспирантка кафедры международного экономического анализа и финансов ЛНУ им. Ивана Франко.
Научный руководитель: доктор экономических наук, профессор Флейчук М. И.

Аннотация. *В статье анализируется монетарная политика еврозоны, ее сильные и слабые стороны и альтернативные подходы экономистов к ее стратегии. Рассматривается стратегия монетарных столбов, избранная Европейским центральным банком, осуществляется ее сравнение с стратегией таргетирования инфляции. Также монетарная политика еврозоны сравнивается с монетарной политикой других ведущих экономик, таких как Великобритания, к примеру. Кроме того рассматривается вопрос воспроизведения стратегии немецкого Бундесбанка Европейским центральным банком. В статье анализируется основная цель еврозоны, которая определена в Соглашении о создании еврозоны - поддержание стабильности цен и уместность ориентирования только на этот определенный показатель.*

Рассматривается также вопрос, почему Европейский союз пошел на такое скорое подписание Соглашения о единой валюте. И приводятся мнения экономистов, которые утверждают, что это было больше политическое, а не экономическое решение. Приводятся аргументы экономистов о целесообразности придерживаться целевого показателя, который был нарушен практически во все годы. Из-за чего, фактически, ЕЦБ ставит под угрозу свою репутацию. В статье приводится много критики в адрес монетарной политике еврозоны и ее эффективности. Тем не менее, еврозона все дальше углубляет свою интеграцию, и уже сейчас формируется еще одна структура в виде банковского

союза. Будет ли она эффективной или послужит распаду еврозоны в ближайшем будущем, станет ясно через некоторое время.

Ключевые слова: *монетарная политика, монетарная база, таргетирование инфляции, монетарные столбы.*

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Камінська Н. В. Вплив глобалізації та регіоналізації на сучасні міжнародно-правові відносини ..	4
Козлітін В. Д. Тернистий шлях Сербії до Євросоюзу (1991-2006 рр.)	13
Толстов С. В. Напрями та динаміка інституціональних реформ у Європейському Союзі	27
Погорська І. І. Сучасні геополітичні дослідження: вплив традиції і тиск перспективи	37
Кондратенко О. Ю. Перспективи зміни парадигми світового порядку у контексті російсько-української геополітичної кризи	47
Максименко І. В. Зовнішньополітичний курс України як чинник геополітичного лідерства ЄС та Росії	59
Лакішик Д. М. Еволюція безпекової стратегії США в європейському регіоні	73
Мітрофанова О. О. Стратегічне партнерство зі США провідних європейських акторів	84
Олійник О. М. Зовнішньополітична діяльність США в східній Азії	94
Хилько О. Л. Конкурентна боротьба ЄС і Росії на просторі спільного сусідства	102
Фесенко М. В. Проблеми та перспективи формування нового міжнародного порядку в умовах нестаціонарності	113
Божко С. О. Геополітичне положення регіону Балтійського моря	127
Бут С. А. Російсько-китайська взаємодія в Азійсько-Тихоокеанському регіоні	138

Вишнеvsька І. Г. Категоріально-понятійний апарат стратегії стримування та залучення в американсько-китайських відносинах	151
Головань О. О. Можливості поглиблення співробітництва США та ЄС і роль України	162
Зазуляк З. М. Фактор США у регіоні Латинської Америки на сучасному етапі	173
Мазурець Ю. О. Кримська проблема в контексті забезпечення національних інтересів України: енергетичний аспект	182

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Забара І. М. Теоретичні і практичні аспекти сучасного міжнародно-правового режиму інформації	191
Котляр О. І. Співвідношення міжнародного права біженців та міжнародного права прав людини	200
Polivanova O. M. Improvement of EU legal basis concerning the exercise of rights of workers in the context of freedom of movement of workers	209

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕН

Скрипчук П. М., Хоменко А. Є. Аналіз досвіду країн-членів СОТ щодо забезпечення продовольчої безпеки та використання цього досвіду в Україні	219
Присяжнюк Ю. І., Трофимчук А. П. Економічний розвиток Китаю в умовах транснаціоналізації	235
Литвин О. Є. Особливості інтернаціоналізації національної валюти у транскордонному співробітництві	242
Козубова Н. В. Теоретичні основи та методичне забезпечення діагностики туристичного потенціалу регіонів України	253
Вдовичин Я. І. Дискусійні підходи до проведення монетарної політики Єврозони (на прикладі Бундесбанку)	264

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

**ВИПУСК 120
(частина I)**

Заснований в 1996 році.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: **Дорошко М. С.**, доктор історичних наук, професор.

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол № 12 від 24 червня 2014 року.**

Підписано до друку 03. 07. 2014 року.
Наклад 1000 прим.

Відділ оперативної поліграфії
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483–11–25
Сайт: <http://journals.iir.kiev.ua>